

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

Gintarė ŽUKAITĖ

**SOCIALINIŲ JUDĖJIMŲ ĮTAKA
ČIABUVIŲ TEISĖMS UŽTIKRINTI:
ZAPATISTA JUDĖJIMO ATVEJIS**

Daktaro disertacija

Socialiniai mokslai, politikos mokslai (02S)

Kaunas, 2015

UDK 323.17(72)

Zu-09

Disertacija rengta 2009-2015 metais Vytauto Didžiojo universitete, Politikos mokslų ir diplomatijos fakulteto Politologijos katedroje.

Mokslinė vadovė:

prof. dr. Regina Jasiulevičienė (Vytauto Didžiojo universitetas, socialiniai mokslai, politikos mokslai – 02S)

ISBN 978-609-467-103-6

TURINYS

SANTRUMPOS.....	4
LENTELIŲ SĄRAŠAS	7
PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS.....	8
ĮVADAS.....	9
I. SOCIALINIŲ JUDĖJIMŲ IR ČIABUVIŲ TAUTŲ TEISIŲ SAMPRATOS.....	22
1.1. Socialinių judėjimų tyrinėjimo teorinės prielaidos	22
1.1.1. Socialinių judėjimų esminės charakteristikos	23
1.1.2. Socialinių judėjimų priežastys	34
1.1.3. Socialinių judėjimų klasifikacija.....	52
1.1.4. Socialinių judėjimų etapai.....	55
1.1.5. Socialinių judėjimų daroma įtaka.....	60
1.2. Čiabuvių tautų teisių tyrinėjimo teoriniai pagrindai.....	69
1.2.1. Čiabuvių tautų sampratos apibrėžimo problemos	70
1.2.2. Čiabuvių tautų teisių kodifikacija ir institucionalizacija.....	76
1.2.3. Čiabuvių tautų teisių užtikrinimas tarpamerikinėje sistemoje	95
II. ZAPATISTA JUDĖJIMO SUSIFORMAVIMO PRIELAIDOS IR YPATUMAI	105
2.1. Zapatista judėjimo atsiradimo priežastys	106
2.1.1. Nepasitenkinimas esama situacija.....	108
2.1.2. Politinės sistemos pokyčiai	119
2.1.3. Ankstesnės čiabuvių ir kitų marginalizuotų grupių mobilizacijos	123
2.1.4. Zapatista judėjimo sąjungininkai	127
2.2. Esminės Zapatista judėjimo charakteristikos	130
2.2.1. Zapatista judėjimo organizacinė struktūra	131
2.2.2. Zapatista judėjimo tikslai	134
2.2.3. Zapatista judėjimo naudojamos priemonės.....	139
III. ZAPATISTA JUDĖJIMO ĮTAKA ČIABUVIŲ TEISĖMS UŽTIKRINTI.....	147
3.1. Politinio elito komunikacija Zapatista judėjimo atžvilgiu.....	148
3.2. Zapatista keliamų klausimų įtraukimas į politinę darbotvarkę.....	156
3.3. Meksikos teisinės sistemos reforma	164
3.4. Zapatista keliamų reikalavimų įgyvendinimas	187
3.5. Instituciniai pokyčiai	199
IŠVADOS	206
LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	210
PRIEDAI	247

SANTRUMPOS

ANCIEZ – Emiliano Zapata nepriklausoma nacionalinė valstiečių sąjunga (isp. Alianza Nacional Campesina Independiente Emiliano Zapata).

ANIBAC – Nacionalinė profesionalių dvikalbių čiabuvių asociacija (isp. Asociación Nacional de Profesionistas Indígenas Bilingues)

BVP – Bendras vidaus produktas

CCRI – Slaptas revoliucinis čiabuvių komitetas-generalinė Nacionalinės Zapatista išsilaisvinimo armijos vadovybė (isp. Comité Clandestino Revolucionario Indígena-Comandancia General del Ejército Zapatista de Liberación Nacional)

CDI – Nacionalinė čiabuvių tautų vystymosi komisija (isp. Comisión Nacional para el Desarrollo de los Pueblos Indígenas)

CNPI – Nacionalinė čiabuvių tautų taryba (isp. Consejo Nacional de Pueblos Indígenas)

Cocopa – Federalinės leidžiamosios valdžios susitaikymo ir taikos komisija (isp. Comisión de Concordia y Pacificación del Poder Legislativo Federal)

CPGMDH – Komisija vyriausybinei žmogaus teisių politikai (isp. la Comisión de Política Gubernamental en Materia de Derechos Humanos)

ESKTK – Jungtinių Tautų organizacijos Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komitetas

EZLN – Nacionalinė Zapatista išsilaisvinimo armija (isp. Ejército Zapatista de Liberación Nacional)

FIPI – Nepriklausomas indėnų tautų frontas (isp. Frente Independiente de Pueblos Indios)

FLN – Nacionalinio išsilaisvinimo pajėgos (isp. Fuerzas de Liberación Nacional)

FRENAPI – Nacionalinis čiabuvių tautų frontas (isp. Frente Nacional de Pueblos Indígenas)

FZLN – Nacionalinis Zapatista išsilaisvinimo frontas (isp. Frente Zapatista de Liberación Nacional)

GMO – Genetiškai modifikuoti organizmai

IACHR – Amerikos žmogaus teisių komisija (angl. Inter-American Commission on Human Rights)

IFDP – Federalinis valstybės finansuojamų advokatų institutas (isp. Instituto Federal de Defensoría Pública)

IMSS – Socialinės apsaugos institutas (isp. Instituto Mexicano del Seguro Social)

INALI – Nacionalinis čiabuvių kalbų institutas (isp. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas)

INE – Nacionalinis rinkimų institutas (isp. Instituto Nacional Electoral)

INI – Nacionalinis čiabuvių institutas (isp. Instituto Nacional Indigenista)

IWGIA – Tarptautinė čiabuvių teisių darbo grupė (angl. the International Work Group for Indigenous Affairs)

JTO – Jungtinių Tautų organizacija

MAREZ – Zapatista sukilėlių autonominės savivaldybė (isp. Municipios Autónomos Rebeldes Zapatistas)

MC – Piliečių judėjimas (isp. Movimiento Ciudadano)

MNI – Nacionalinis čiabuvių judėjimas (isp. Movimiento Nacional Indígena)

Morena – Nacionalinis regeneracijos judėjimas (isp. El Movimiento Regeneración Nacional)

MULT – Triqui susivienijimo ir kovos judėjimas (isp. Movimiento de Unificación y Lucha Triqui)

MULTI – Nepriklausomo Triqui susivienijimo ir kovos judėjimas (isp. Movimiento de Unificación y Lucha Triqui Independiente)

NAFTA – Šiaurės Amerikos laisvos prekybos sutartis (angl. North American Free Trade Agreement)

NMECAFE – Nacionalinis Meksikos kavos institutas (isp. Instituto Nacional Mexicano del Café)

NVO – Nevyriausybinių organizacijų

OAS – Amerikos valstybių organizacija (angl. Organization of American States)

ORDPI – Čiabuvių tautų vystymosi atstovavimo biuras (isp. Oficina de Representación para el Desarrollo de los Pueblos Indígenas)

PAN – Nacionalinio veiksmo partija (isp. Partido Acción Nacional)

PRD – Demokratinės revoliucijos partija (isp. Partido de la Revolución Democrática)

PRI – Institucinė revoliucinė partija (isp. Partido Revolucionario Institucional)

PRONASOL – Nacionalinio solidarumo programa (isp. El Programa Nacional de Solidaridad)

PSN – Nacionalistinės visuomenės partija (isp. Partido de la Sociedad Nacionalista)

PT – Darbo partija (isp. Partido del Trabajo)

PUP – Vieningos liaudies partija (isp. Partido Unida Popular)

PVEM – Meksikos ekologinė žaliųjų partija (isp. Partido Verde Ecologista de México)

SEDESOL – Socialinio vystymosi ministerija (isp. Secretaría de Desarrollo Social)

SEP – Švietimo ministerija (isp. Secretaría de Educación Pública)

SMO – Socialinių judėjimų organizacija (angl. Social Movement Organization)

SS – Sveikatos apsaugos ministerija (isp. Secretaría de Salud)

STPS – Darbo ir socialinės gerovės ministerija (isp. Secretaría del Trabajo y Previsión Social)

TDO – Tarptautinė darbo organizacija

TESKTP – Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas

TPPTP – Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas

TVF – Tarptautinis valiutos fondas

WGDD – Jungtinių Tautų organizacijos čiabuvių tautų teisių deklaracijos juodraščio darbo grupė
(angl. Working Group on the Draft Declaration)

WGIP – Jungtinių Tautų organizacijos čiabuvių gyventojų darbo grupė (angl. Working Group
on Indigenous Populations)

ŽTK – Jungtinių Tautų organizacijos Žmogaus teisių komitetas

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė. Pilietinės visuomenės politinio dalyvavimo formos.....	34
2 lentelė. Socialinių judėjimų resursų rūšys.....	40
3 lentelė. Teorijos, aiškinančios socialinių judėjimų atsiradimo priežastis	51
4 lentelė. Socialinių judėjimų klasifikacija	53
5 lentelė. Pagrindiniai skirtumai tarp konvencijos Nr. 107 ir konvencijos Nr. 169.....	81
6 lentelė. Čiabuvių gyventojai Meksikoje 1990-2010 m., mln.	108
7 lentelė. Čiabuvių dalis, kuri kalba tik viena iš čiabuvių kalbų, 1995-2010 m., proc.	109
8 lentelė. Čiabuvių gyventojų pasiskirstymas valstijose 1990-2010 m., mln.	110
9 lentelė. Čiabuvių skurdo mastai, lyginant su Meksikos vidurkiu 1992-2012 m., proc.	110
10 lentelė. 15 metų ir vyresnių čiabuvių neraštingumas, lyginant su Meksikos visuomenės vidurkiu 1995-2010 m., proc.	111
11 lentelė. Čiabuvių namų ūkiai be atitinkamos infrastruktūros, lyginant su Meksikos vidurkiu 1995-2005 m., proc.	112
12 lentelė. 1997 m. Chiapas žemės pasiskirstymas, mln. ha.....	114
13 lentelė. Chiapas gyventojų skaičius XX a. pr.-1990 m.	114
14 lentelė. Namų ūkių dalis be viešųjų paslaugų Chiapas valstijoje ir jos savivaldybėse, 1994 m.	117
15 lentelė. Partijų vietų pasiskirstymas parlamente, 1982-2012 m.....	122
16 lentelė. EZLN reikalavimai Lacandón džunglių deklaracijose.....	135
17 lentelė. Svarbiausi EZLN organizuoti susitikimai ir konsultacijos.....	141
18 lentelė. Svarbiausi EZLN organizuoti protestai	143
19 lentelė. Socialinio judėjimo įtakos vertinimo kriterijai.....	147
20 lentelė. Politikų pasisakymai Zapatista judėjimo atžvilgiu <i>EL Universal</i> dienraštyje 2000-2014 m.....	155
21 lentelė. 2001-2006 m. Meksikos vyriausybės čiabuvių tautų vystymo programos	191

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1 pav. Politinių galimybių struktūros	46
2 pav. Socialinių judėjimų etapai	57
3 pav. Socialinių judėjimų konflikto dinamika	59
4 pav. Socialinių judėjimų ir žmogaus teisių ryšys.....	67
5 pav. Čiabuvių diskriminacijos sritys 2010 m.....	111

ĮVADAS

Tyrimo problema ir aktualumas

Per pastaruosius keletą dešimtmečių pasikeitė Lotynų Amerikos¹ politinė, ekonominė ir socialinė sferos. Keičiantis politiniams režimams, vykstant demokratizacijai, išibėgėjant neoliberalioms reformoms, stiprėjant globalizacijai ir pilietinėms visuomenėms, regione išaugo socialiai atskirtų grupių mobilizacijos, kurių viena iš išraiškos formų yra socialiniai judėjimai. Pasak David A. Snow, Sarah A. Soule ir Hanspeter Kriesi, socialiniai judėjimai yra viena pagrindinių socialinių formų, kurių dėka žmonių grupės išreiškia savo nepasitenkinimą bei problemas dėl savo teisių užtikrinimo ir gerovės². Kai kuriems socialiniams judėjimams pavyko savo tikslus perkelti į valstybių politines arenas, mesti iššūkį nusistovėjusiai pilietybės sampratai, praplėsti politinio dalyvavimo ribas, o kartu ir sustiprinti demokratiją.

Socialiniai judėjimai, besiskiriantys savo socialine baze, keliamomis idėjomis, veiklos formomis, įtakos mastais, yra aktyvūs visame Lotynų Amerikos regione. Brazilijoje veikia Bežemių judėjimas (port. *Movimento dos Trabalhadores Sem Terra*), Argentinoje – Bedarbių judėjimas *Piquetero*, majų judėjimas - Gvatemaloje, Venesueloje ir Bolivijoje – kairiųjų socialiniai judėjimai ir kt. Dalis šių judėjimų tiesiogiai ar netiesiogiai yra susiję su Zapatista judėjimu Meksikoje³. 1994 m. sausio 1 d. Nacionalinė Zapatista išsilaisvinimo armija (isp. Ejército Zapatista de Liberación Nacional, EZLN) pradėjo sukilimą prieš Meksikos vyriausybę, kovodami prieš globalizaciją, neoliberalizmą ir už demokratiją bei čiabuvių teisių užtikrinimą. Zapatista judėjimas sudarė sąlygas kitiems judėjimams kilti.

Lotynų Amerikos valstybės visą laiką buvo daugiakultūrės. Čiabuviai gyventojai regione sudaro apie 11% gyventojų (žr. priedą Nr. 1). Daugelį šimtmečių čiabuvių tautos buvo išnaudojamos ir diskriminuojamos. Jos buvo ignoruojamos valstybių politiniuose ir

¹ Mokslinėje literatūroje nėra vieningo termino *Lotynų Amerika* vartojimo. Jis gali būti suvokiamas kaip regionas Amerikos žemynė, kuriame kalbama ispanų ir portugalų kalbomis. Pagal šį apibrėžimą yra laikoma, kad Lotynų Amerikai priklauso Meksika, dauguma Centrinės ir Pietų Amerikos valstybių, taip pat Karibų salyno salos. Sinonimiškai tokiu atveju galima vartoti ir Iberoamerikos valstybių terminą. Kartais Lotynų Amerika apibūdinama kaip regionas, kuriame kalbama romanų kalbų grupės kalbomis, t.y. ispaniškai, portugaliksiškai ir prancūziškai. Ši samprata įtraukia ir buvusias Prancūzijos kolonijas, t.y. Haitį bei Prancūzijos provincijas - Martinikos salą, Gvadelupos salą, Prancūzijos Gvianą. Taip pat Lotynų Amerikos terminas gali būti suprantamas kaip visos valstybės esančios geografiškai piečiau nuo JAV. Šis apibrėžimas įtraukia ne tik buvusias ispanų, portugalų ir prancūzų kolonijas, bet ir buvusias anglų ar olandų teritorijas. Ši Lotynų Amerikos regiono samprata apima kur kas daugiau valstybių. Apibrėžimu yra atkreipiamas dėmesys ne tiek į bendrą regioną vienijančią kalbą, kiek į bendrą istorinį, politinį ir ekonominį regiono vystymąsi. Šiame darbe Lotynų Amerikos terminas yra vartojamas pirmąja, t.y. siauriausia prasme, kai šio regiono valstybėmis yra laikomos tos Amerikos žemyno valstybės, kuriose oficialios kalbos yra ispanų ir portugalų. Plačiau žr. Fowler, W. *Latin America since 1780*. Hodder Education, 2002.

² Snow, D. A., Soule, S. A., Kriesi, H. *The Blackwell Companion to Social Movements*. Blackwell Publishing, 2007. P. 3.

³ Bárcenas, F.L. *Rostros y Caminos de los Movimientos Indígenas en México*. México: MC Editores, 2005. P. 15.

ekonominiuose gyvenimuose. Remiantis naujausiais tyrimais,⁴ situacija XXI amžiuje taip pat nėra pozityvi – čiabuviams nėra užtikrinamos esminės žmogaus teisės, jie gyvena vargingiau negu ne čiabuvių gyventojai, jų nedarbo, neraštingumo, vaikų mirtingumo lygis yra didesnis, lyginant su valstybių, kuriose jie gyvena, vidurkiu, jiems trūksta sveikatos apsaugos užtikrinimo, švietimo sistemos prieinamumo. Jie retai kada gali dalyvauti valstybės gyvenime ir sprendimų priėmimo procese, kai kuriose valstybėse jiems net nėra suteikiama pilietybė. Čiabuvių tautų padėtis daugelyje valstybių padeda identifikuoti pagrindines demokratijos ydas. Čiabuvių tautos ilgą laikotarpį kentėjo diskriminaciją ir atskirtį, todėl iš to, kaip dabar valstybės sprendžia čiabuvių gyventojų ir tautų problemas bei kaip jas integruoja į valstybės ir visuomenės gyvenimą, galima spręsti ir apie valstybės demokratijos lygį ir pagarbą žmogaus teisėms ir laisvėms.

Daugelis čiabuvių tautų stengiasi pasipriešinti susiklosčiusiai situacijai, todėl paskutiniaus dešimtmečiais pasaulyje yra stebimas čiabuvių tautų veiklos suaktyvėjimas. Čiabuvių tautos pradėjo telktis vietiniame, regioniniame, nacionaliniame ir netgi tarptautiniame lygmenyse. Jos kelia dvejopo pobūdžio reikalavimus. Pirmiausia čiabuvių tautos reikalauja lygių teisių užtikrinimo – teisės puoselėti savo kultūrą, išpažinti religiją, gyventi savo žemėse ir laisvai naudotis jose ar ant jų esančiais resursais. Tačiau jos turi ir specifinių reikalavimų tokių, kaip kolektyvinių teisių užtikrinimas, autonomija, laisvas apsisprendimas. Dėl to čiabuvių tautų klausimas tapo matomas Lotynų Amerikos valstybių politikoje. Kaip teigia Rachel Sieder⁵, José Bengoa⁶ ir daugelis kitų mokslininkų, etniškumas tapo pagrindiniu politikos faktoriumi šiame regione, kuriuo remiantis yra rekonstruojamos valstybės, jų sandara ir vykdomas politikos kursas ir yra konstruojama nauja čiabuvių realybė.

XXI a. čiabuvių tautų teisių užtikrinimas yra ir vienas esminių klausimų tarptautiniame žmogaus teisių diskurse. Yra pripažįstama, kad šiuolaikiniame pasaulyje čiabuvių tautos yra vienos labiausiai pažeidžiamų žmonių grupių, kurios yra marginalizuotos bei dažnai diskriminuojamos. Todėl jų situacijos sprendimas reikalauja skubaus tarptautinės bendruomenės dėmesio. Nuo XX a. antrosios pusės jau galima pradėti kalbėti apie tarptautinių organizacijų dėmesį čiabuvių tautoms – priimti pirmieji dokumentai, apibrėžiantys čiabuvių tautų teises, steigiamos specialios institucijos Jungtinių Tautų organizacijoje. Kita vertus, čiabuvių teisių įgyvendinimas labai priklauso ir nuo nacionalinių valstybių bei jų įsipareigojimo tarptautinius

⁴ World Bank. Indigenous Peoples, Poverty and Development. 2010. Rasta: http://siteresources.worldbank.org/EXTINDPEOPLE/Resources/407801-1271860301656/full_report.pdf Žiūrėta: 2011 04 03.

⁵ Sieder, R. Multiculturalism in Latin America. Indigenous Rights, Diversity and Democracy. Palgrave Macmillan, 2002. P. 1.

⁶ Bengoa, J. La Emergencia Indígena en América Latina. Fondo de Cultura Económica, 2000. P. 98.

dokumentus perkelti į savo vidaus teisę ir jų laikytis. Meksikoje šis klausimas beveik buvo nespreštas iki Zapatista judėjimo susiformavimo.

Zapatista judėjimas buvo vienas pirmųjų judėjimų Lotynų Amerikoje, kuris be kitų reikalavimų pradėjo kelti ir čiabuvių tautų teisių klausimą. Jis atspindėjo Meksikoje ir regione egzistuojančią čiabuvių tautų teisių krizę, nelygybės ir diskriminacijos problemas, todėl dažnai yra įvardijamas kaip vienas įtakingiausių socialinių judėjimų ne tik Lotynų Amerikoje, bet ir pasaulyje. Jis kovoja už skurdo, marginalizacijos mažinimą, demokratijos įtvirtinimą, žemės nuosavybės užtikrinimą, politinių ir kultūrinių čiabuvių tautų teisių įgyvendinimą, naujų santykių tarp visuomenės ir čiabuvių tautų sukūrimą. Meksikoje čiabuviams gyventojams Zapatista judėjimas atvėrė valstybės politinę areną, paskatino čiabuvių tautų ir vyriausybės diskusijas, katalizavo politinius procesus čiabuvių teisių užtikrinimo srityje, netgi inicijavo konstitucines valstybės pertvarkas. Taip pat Zapatista judėjimas paskatino kilti čiabuvių bei kitų marginalizuotų grupių judėjimus regione. Tai šį judėjimą išskiria iš kitų panašių judėjimų – jis, būdamas čiabuvių judėjimu, kovoja ne tik už čiabuvių teises, bet ir palaiko kitas marginalizuojamas grupes – bedarbius, bežemius, moteris, gėjus, lesbietes, juodaodžius, palestiniečius ir pan. Dėl tokių savo bruožų ir siekių jis užsitikrino ne tik nacionalinį, bet ir tarptautinį palaikymą. Zapatista judėjimo dėka čiabuvių tautos tapo svarbiais politiniais ir socialiniais aktoariais regione. Tokios nuomonės laikosi Ariadna Estèvez⁷, Heidi Moksnes⁸, Francisco López Bárcenas, Abigail Zúñiga Balderas ir Guadalupe Espinoza Saucedo⁹, Shannon Speed¹⁰ ir kt. Jis taip pat sudarė galimybes ir kitoms marginalizuotoms Meksikos visuomenės ir Lotynų Amerikos regiono grupėms pradėti reikštingus politinių sprendimų priėmimo procesus. Yra ir šiems teiginiams oponuojanti nuomonė, kuri tvirtina, kad Zapatista judėjimas praktiškai jokios reikšmės neturėjo.¹¹ Nepaisant šių oponuojančių teiginių, nuoseklių tyrimų, kokią įtaką padarė Zapatista judėjimas čiabuvių teisėms užtikrinti Meksikoje, nėra atlikta.

Šiame tyrime siekiama nustatyti, ar socialiniai judėjimai turi įtakos politikos procesams. Zapatista judėjimas buvo pasirinktas kaip tyrimo atvejis ir ši analizė yra pirmasis bandymas

⁷ Estèvez, A. A Latin American Sociopolitical Conceptualization of Human Rights. *Journal of Human Rights*, 2008. Vol. 7. P. 249.

⁸ Moksnes, H. Maya Exodus. *Indigenous Struggle for Citizenship in Chiapas*. Norman: University of Oklahoma Press, 2012. P. 2.

⁹ Bárcenas, F. L., Balderas, A. Z., Saucedo, G. E. *Los Pueblos Indígenas ante la Suprema Corte de Justicia de la Nación*. Rasta:

<http://www.lopezbarcen.org/sites/www.lopezbarcen.org/files/LOS%20PUEBLOS%20INDIGENAS%20ANTE%20LA%20SUPREMA%20CORTE.pdf>. Žiūrėta: 2014 07 03. Taip pat Bárcenas, F.L. *Rostros y Caminos de los Movimientos Indígenas en México*. México: MC Editores, 2005.

¹⁰ Speed, S. *Rights in Rebellion: Indigenous Struggle and Human Rights in Chiapas*. Stanford University Press, 2007.

¹¹ Anaya Muñoz, A. The Emergence and Development of the Politics of Recognition of Cultural Diversity and Indigenous Peoples' Rights in Mexico. Chiapas and Oaxaca in Comparative Perspective. *Journal of Latin American Studies*, 2005. Vol. 37, No. 3. P. 585-610.

nuosekliai išanalizuoti, kokią įtaką šis judėjimas turėjo Meksikos politikos procesui čiabuvių teisių užtikrinimo srityje.

Tyrimo objektas

Šio tyrimo objektas yra Zapatista judėjimo įtaka Meksikos politikos procesui čiabuvių tautų teisių užtikrinimo srityje. Yra analizuojamas Zapatista judėjimo poveikis tik federaliniame¹² Meksikos valstybės lygmenyje. Nėra gilinamasi į judėjimo įtaką Chiapas valstijoje, konkrečiose jos savivaldybėse ar Zapatista judėjimo poveikį kitose Lotynų Amerikos valstybėse ar regionuose. Zapatista judėjimo įtaka kitiems socialiniams judėjimams ar *kontra* judėjimų susiformavimas nėra šio darbo objektas.

Tyrimo laikotarpis

Zapatista judėjimo įtaka čiabuvių teisėms Meksikoje užtikrinti analizuojama 1994-2014 m. laikotarpiu. Analizė atliekama nuo 1994 m. sausio 1 d. Šią dieną judėjimas pradėjo sukilimą prieš Meksikos vyriausybę ir kovą prieš globalizaciją bei už čiabuvių teisių užtikrinimą.

Tyrimo tikslas

Tyrimo tikslas – išanalizuoti, kokią poveikį Meksikos politikos procese čiabuvių teisių užtikrinimo srityje turėjo Zapatista socialinis judėjimas.

Tyrimo uždaviniai

Siekiant užsibrėžto tikslo, buvo išsikelti šie uždaviniai:

1. Išanalizuoti ir susisteminti socialinių judėjimų tyrinėjimo teorines prielaidas ir jų taikymo Zapatista judėjimo analizei galimybę.
2. Suformuluoti čiabuvių tautų teisių sampratą ir išanalizuoti jos raišką Jungtinių Tautų ir Amerikos valstybių organizacijų dokumentuose.
3. Remiantis pasirinktomis teorinėmis priegomis, nustatyti veiksnius ir prielaidas, skatinusias Zapatista judėjimo atsiradimą, ir išskirti pagrindines judėjimo charakteristikas.
4. Išanalizuoti čiabuvių tautų teisių įtvirtinimo pokyčius politinio elito komunikacijoje, politinės darbotvarkės formavimo, politikos reakcijos, politikos įgyvendinimo ir institucionalizacijos srityse, kurie atsirado dėl Zapatista socialinio judėjimo poveikio.

¹² Meksika yra federalinė respublika, sudaryta iš 32 federalinių vienetų: 31 valstijos ir Meksikos miesto federalinės apygardos. Kiekviena valstija turi savo Konstituciją, kuri neprieštarauja Meksikos Konstitucijai, Kongresą, sudarytą iš vienerių rūmų, ir vyriausybę, kuriai vadovauja 6 metams renkamas gubernatorius.

Ginamieji teiginiai

1. Zapatista judėjimo susiformavimo negalima paaiškinti tik nepasitenkinimu čiabuvių ekonomine ir socialine situacija. Zapatista judėjimas kilo dėl daugelio tarpusavyje susijusių socialinių, ekonominių ir politinių faktorių.
2. Zapatista judėjimas yra socialinis čiabuvių judėjimas, kuris atitinka esminius socialiniams judėjimams būdingus bruožus. Jo negalima identifikuoti kaip dar vieno kairiosios pakraipos *guerrilla* judėjimo, kurie buvo paplitę Lotynų Amerikoje XX a. 7-9-ajame dešimtmetyje.
3. Zapatista judėjimas atkreipė dėmesį į čiabuvių tautų teisių situaciją Meksikoje, tačiau patys radikaliausi judėjimo formuluojami čiabuvių reikalavimai liko nerealizuoti.

Literatūros ir šaltinių apžvalga. Darbo naujumas

Pastaraisiais dešimtmečiais socialiniai judėjimai Lotynų Amerikos regione susilaukia daug dėmesio iš Lotynų Amerikos ir pasaulio mokslininkų. Urugvajietis Raúl Zibechi yra vienas žinomiausių Lotynų Amerikos autorių, tyrinjančių socialinius judėjimus. Savo knygoje „*Autonomías y Emancipaciones. América Latina en Movimiento*“¹³ jis analizuoja socialinius judėjimus kaip alternatyvas dominuojančiam diskursui. Jis teigia, kad socialiniai judėjimai siekia autonomijos, naujų politinių ir ekonominių santykių tarp marginalizuotų ir dominuojančių visuomenės grupių. Šiomis temomis jis yra publikavęs dar keletą knygų¹⁴. Josè Seoane ir jo kolegos - Miguel Álvarez Gándara, Francisco Rhon Dávila, Humberto Vargas R., Eduardo Córdova E. išleido kolektyvinę monografiją¹⁵, kurioje analizuoja Lotynų Amerikoje kilusius socialinius judėjimus, tokius kaip Bežemių judėjimą Brazilijoje, valstiečių judėjimą Paragvajuje, čiabuvių mobilizacijas Bolivijoje, Ekvadore, Gvatemaloje, Meksikoje bei kitose regiono valstybėse. Sonia E. Álvarez, Evelina Dagnino, Arturo Escobar¹⁶ tyrinėja socialinių judėjimų bei politikos kultūros tarpusavio ryšį, Mauricio Archila ir Mauricio Pardo išleistoje knygoje yra analizuojami Kolumbijos socialiniai judėjimai¹⁷, Marta Harnecker tyrinėja Brazilijos judėjimus¹⁸, Luz Gabriela Arango, Yolanda Puyana ir jų kolegos koncentruojasi ties moterų

¹³ Zibechi, R. *Autonomías y Emancipaciones. América Latina en Movimiento*. Universidad Nacional Mayor de San Marcos, 2007.

¹⁴ Zibechi, R., Hardt, M. *Preservar y Compartir. Bienes Comunes y Movimientos Sociales*. Buenos Aires: Maldulce, 2013; Zibechi, R. *La Mirada Horizontal. Movimientos Sociales y Emancipación*. Montevideo: Nordan, 1999.

¹⁵ Seoane, J. *Movimientos Sociales y Conflicto en América Latina*. Libronauta Argentina, 2005.

¹⁶ Álvarez, E. S., Dagnino, E., Escobar, A. *Cultures of Politics. Politics of Cultures: Re-visioning Latin American Social Movements*. Westview Press, 1998.

¹⁷ Archila, M., Pardo, M. *Movimientos Sociales, Estado y Democracia en Colombia*. Universidad Nacional de Colombia, 2001.

¹⁸ Harnecker, M. *Sin Tierra. Construyendo Movimiento Social. Siglo XXI España*, 2002.

socialiniais judėjimais¹⁹. Tai tik keletas autorių rašančių socialinių judėjimų tematika Lotynų Amerikoje. Ši tema susilaukia vis didesnių mokslinių diskusijų.

Meksikoje socialinių judėjimų tematika daugiausiai rašo tokie autoriai, kaip Enrique Ávila Carrillo, Efraín Gracida Camacho, León Enrique Ávila Romero, Odín Ávila Rojas, Agustín Ávila Romero²⁰, Ilán Bizberg ir Francisco Zapata²¹. Jie tyrinėja Meksikoje bei Lotynų Amerikoje veikiančius marginalizuotų grupių socialinius judėjimus. Beveik visi autoriai rašdami apie Meksikos judėjimus mini ir Zapatista judėjimą. Skirtingai nei kiti Zapatista socialinio judėjimo aspektai, jo įtaka čiabuvių teisėms užtikrinti yra mažai tyrinėta sritis. Šia tema nėra paskelbtos nei vienos atskiros mokslo studijos Meksikos ar užsienio mokslo literatūroje. Tyrinėjimai daugiausiai koncentruojasi ties tokiais Zapatista judėjimo aspektais kaip kova su globalizacija (George Yúdice²², John Holloway²³, Thomas Olesen²⁴, George A. Collier ir Jane F. Collier²⁵), kova su neoliberalizmu (Richard Stahler-Sholk²⁶, Jennifer Leigh Disney ir Virginia S. Williams²⁷), judėjimo siekiu pasipriešinti sistemai (Raúl Zibechi²⁸) ir sukurti alternatyvų pasaulį (Arturo Escobar²⁹). Judėjimas taip pat analizuojamas dėl atsiradimo priežasčių (George A. Collier ir Elizabeth Lowery Quaratiello³⁰, Neil Harvey³¹), savo pasirinktų kovos taktikų bei tikslo tapti nauju politiniu aktoriumi, kuris nesiekia perimti valdžios (Miguel Álvarez Gándara³², Raúl Zibechi³³), išnaudojamų medijos kanalų (Guimar Rovira³⁴, Jill Lane ir

¹⁹ Arango, L. G., Puyana, Y. Género, Mujeres y Saberes en América Latina. Entre el Movimiento Social, la Academia y el Estado. Bogotá: Universidad Nacional de Colombia, 2007.

²⁰ Ávila Carrillo, E. *et al.* Movimientos y Conflictos Sociales en el Mexico Contemporáneo (1943-2011). México: Ediciones Uníos, 2011.

²¹ Bizberg, I., Zapata, F. Las Grandes Problemas de Mexico. Movimientos Sociales. El Colegio de México, 2010.

²² Yúdice, G. The Globalization of Culture and the New Civil Society. In *Cultures of Politics. Politics of Cultures: Re-visioning Latin American Social Movements*, eds. E. S. Álvarez, E. Dagnino, A. Escobar. Westview Press, 1998.

²³ Holloway, Jh. Change the World without Taking Power. The Meaning of Revolution Today. Pluto Press, 2003. Holloway, Jh., Pelaez, E. Zapatista! Reinventing Revolution in Mexico. Pluto Press, 1998.

²⁴ Olesen, T. International Zapatismo: The Construction of Solidarity in the Age of Globalization. London: Zed Books, 2005.

²⁵ Collier, G. A., Collier, J. F. The Zapatista Rebellion in the Context of Globalization. *The Journal of Peasant Studies*, 2005. Vol. 32. No.3&4. P. 450-460.

²⁶ Stahler-Sholk, R. Resisting Homogenization: The Zapatista Autonomy Movement. *Latin American Perspectives*, 2007. Vol. 34, No. 2. P. 48-63.

²⁷ Leigh Disney, J., Williams, V. S. W. Latin American Social Movements and a New Left Consensus: State and Civil Society Challenges to Neoliberal Globalization. *New Political Science*, 2014. Vol. 36, No. 1. P. 1-31.

²⁸ Zibechi, R. La Mirada Horizontal. Movimientos Sociales y Emancipación. Montevideo: Nordan, 1999.

²⁹ Escobar, A. Una Minga para el Postdesarrollo: Lugar, Medio Ambiente y Movimientos Sociales en las Transformaciones Globales. Universidad Nacional Mayor de San Marcos, 2010.

³⁰ Collier, G., Quaratiello, E. L. Basta! Land and the Zapatistas Rebellion in Chiapas. 3rd edition. Food First Books, 2005.

³¹ Harvey, N. Rebellion in Chiapas: Rural Reforms, Campesino Radicalism, and the Limits to Salinismo. Transformation of Rural Mexico series. No. 5. Center for U.S.-Mexico studies, San Diego: University of California, 1994.

³² Álvarez Gándara, M. Chiapas: Nuevos Movimientos Sociales y Nuevo Tipo de Conflictos. In *Movimientos Sociales y Conflicto en América Latina*, ed. J. Seoane. Libronauta Argentina, 2005.

³³ Zibechi, R. Autonomías y Emancipaciones. América Latina en Movimiento. Universidad Nacional Mayor de San Marcos, 2007.

³⁴ Rovira, G. Zapatistas sin Fronteras. Las Redes de Solidaridad con Chiapas y el Altermundismo. México: Era, 2009.

Ricardo Dominguez³⁵), komunikacijos strategijų, padarytos įtakos kitiems socialiniams judėjimams Lotynų Amerikoje (Francisco López Bárcenas³⁶, Alex Khasnabish³⁷), Azijoje (Anna Tsing Lowenhaupt³⁸), suformuotų autonominių gyvenviečių *Aguacalientes*, *caracoles* (Pablo González Casanova³⁹), moterų dalyvavimo judėjime (Margaret Gonzalez-Perez⁴⁰, R. Aída Hernández Castillo⁴¹), netgi dėl krepšinio vaidmens, pabrėžiant čiabuvių skirtynes nuo didžiosios Meksikos visuomenės dalies (Charles Fruehling Springwood⁴²) ir kt. O Zapatista judėjimo įtaka čiabuvių teisėms užtikrinti nėra tiriama. Kita vertus, teigiama, kad Zapatista judėjimas išreiškė pagrindinius čiabuvių tautų reikalavimus, kad šis judėjimas tapo Meksikos nacionalinės politinės arenos dalimi, kad yra krepšiamas dėmesys į šio judėjimo reikiamus reikalavimus ir jo keliamas problemas, kad jis suformavo naujus santykius tarp Meksikos valdžios ir čiabuvių gyventojų. Tačiau tokie teiginiai dažniausiai yra pagrindžiami vienu ar keliais aspektais ir nėra atliekama nuoseklios analizės, kiek ir kokios įtakos šis judėjimas iš tiesų turėjo čiabuvių teisėms užtikrinti.

Kebli situacija susidaro ir tada, kai reikia suformuoti teorinį pagrindą socialinių judėjimų įtakai tyrinėti. Daugelis teoretikų koncentruojasi ties socialinių judėjimų priešasčių analize ir aplinkybių aiškinimu (Ralph H. Turner ir Lewis M. Killian⁴³, John D. McCarthy ir Mayer N. Zald⁴⁴ ir kt.), o socialinių judėjimų poveikis yra palyginus mažai tyrinėjamas. Tik pastarąjį dešimtmetį šiam socialinių judėjimų aspektui yra skiriamas didesnis dėmesys (Edwin Amenta ir jo kolegos⁴⁵). Viena iš šio darbo pridėtinių verčių yra ta, kad, susisteminius įvairių mokslininkų tyrinėjimus, yra pateikiamas tyrimo modelis, kaip gali būti analizuojama socialinių judėjimų įtaka politikos procesams. Yra išskiriamos galimos socialinių judėjimų poveikio dimensijos bei

³⁵ Lane, J., Dominguez, R. Digital Zapatistas. *The Drama Review*, 2003. P. 129-144.

³⁶ Bárcenas, F. L. *Rostros y Caminos de los Movimientos Indígenas en México*. México: MC Editores, 2005.

³⁷ Khasnabish, A. *Zapatismo beyond Borders. New Imaginations of Political Possibility*. University of Toronto Press Incorporated, 2008.

³⁸ Tsing Lowenhaupt, A. *Friction: An Ethnography of Global Connection*. Princeton: NJ: Princeton University Press, 2005.

³⁹ González Casanova, P. The Zapatista Caracoles: Networks of Resistance and Autonomy. *Socialism and Democracy*, 2010. Vol. 19. No. 3. P. 79-92.

⁴⁰ Gonzalez-Perez, M. Guerrilleras in Latin America: Domestic and International Roles. *Journal of Peace Research*, 2006. Vol. 43, No. 3 P. 313-329.

⁴¹ Hernández Castillo, A. R. National Law and Indigenous Customary Law: The Struggle for Justice of Indigenous Women in Chiapas, Mexico. Rasta: <http://lanic.utexas.edu/project/etext/llilas/vrp/hernandez.pdf>. Žiūrėta: 2014 07 14.; Hernández Castillo, A. R. Indigenous Law and Identity Politics in Mexico: Indigenous Men's and Women's Struggles for a Multicultural Nation. *POLAR: Political and Legal Anthropology Review*, 2008. Vol. 25, No. 1. P. 90-109.

⁴² Fruehling Springwood, Ch. Basketball, Zapatistas, and Other Racial Subjects. *Journal of Sport and Social Issues*, 2006. Vol. 30, No. 4. P. 364-373.

⁴³ Turner, R., Killian, L. *Collective Behavior*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1972.

⁴⁴ Zald, M. N. & McCarthy, J. D. *Social Movements in an Organizational Society*. New Brunswick: Transaction Books, 1987.

⁴⁵ Amenta, E., Caren, N., Chiarello, E., Su, Y. The Political Consequences of Social Movements. *Annual Review of Sociology*, 2010. Vol. 36. P. 287-307; Amenta, E., Caren, N. The Legislative, Organizational, and Beneficiary Consequences of State-Oriented Challengers. In *The Blackwell Companion to Social Movements*. Eds. D.A. Snow, S. A. Soule, H. Kriesi. Blackwell Publishing, 2007 bei kt. E. Amenta darbai.

kintamieji, kuriais remiantis, galima išmatuoti socialinių judėjimų poveikį⁴⁶. Taip pat šiame darbe yra įrodinėjama, kad socialiniai judėjimai vis dėlto turi įtakos politikos procesams. Taip yra paneigiamos tokių mokslininkų kaip Mancur Olson⁴⁷, Mario Giugni⁴⁸, Theda Skocpol⁴⁹, Paul Burstein ir Sarah Sausner⁵⁰ prielaidos, kad socialiniai judėjimai nedaro realios įtakos politinei arenei.

Analizuojant teorinius socialinių judėjimų aspektus, yra remiamasi įvairiais mokslininkais ir jų parengtomis monografijomis bei mokslo straipsniais. Tyrinėjant socialinių judėjimų atsiradimo priežastis, aplinkybes, jų klasifikaciją bei vystymosi etapus, yra nagrinėjami tokių autorių, kaip John D. McCarthy, Mayer N. Zald, Doug McAdam, Charles Tilly, Sidney Tarrow, Alberto Melucci, Alan Touraine, J. Craig Jenkins, Hank Johnston, Donatella della Porta, Mario Diani ir kt. darbai. Pagal juos yra susistemintos galimos socialinių judėjimų priežastys. Bandoma atsakyti į klausimą, kodėl socialiniai judėjimai kyla būtent tam tikru laikotarpiu. Didžiausias dėmesys yra skiriamas socialinių judėjimų įtakos tyrimams. Šioje srityje yra naudojami Edwin Amenta ir jo kolegų, taip pat William Gamson, Paul D. Schumaker, Felix Kolb, Daniel M. Cress, David A. Snow, Paul Burstein ir kt. darbai. Analizuojant socialinių judėjimų ir žmogaus teisių tarpusavio ryšius, yra remiamasi Neil Stammers monografija „*Human Rights and Social Movements*“ ir jo straipsniais. N. Stammers yra vienas pagrindinių mokslininkų, kuris analizuoja būtent šį socialinių judėjimų aspektą, todėl jo monografija buvo ypač naudinga, rengiant šią disertaciją.

Sisteminant čiabuvių teisių tyrinėjimo pagrindus, daugiausiai buvo remtasi Alexandra Xanthaki monografija „*Indigenous Rights and United Nations Standards. Self-determination, Culture and Land*“. Šioje knygoje yra analizuojami teisiniai čiabuvių tautų teisių reglamentavimo aspektai Jungtinių Tautų organizacijos dokumentuose bei tarptautinėje teisėje, taip pat aptariamos pagrindinės čiabuvių tautų problemos. Stephen Allen ir Alexandra Xanthaki monografijoje „*Reflections on the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*“ yra analizuojamas Čiabuvių tautų teisių deklaracijos rengimo procesas, čiabuvių tautų teisių reikalavimai bei pagrindinės kliūtys čiabuvių teisėms užtikrinti. Šioje darbo dalyje taip pat buvo labai naudinga Elvira Pulitano kolektyvinė monografija „*Indigenous Rights in the Age of UN*

⁴⁶ Tyrimo modelis konstruojamas, remiantis C. Fernández Anderson disertacija, William Gamson, Ralph H. Turner ir Lewis M. Killian, Edwin Amenta, Paul D. Schumaker, Felix Kolb darbais.

⁴⁷ Olson, M. *The Logic of Collective Action*. Cambridge: Harvard University Press, 1965.

⁴⁸ Giugni, M. Useless Protest? A Time-Series Analysis of the Policy Outcomes of Ecology, Antinuclear, and Peace Movements in the United States, 1977-1995. *Mobilization*, 2007. Vol. 7, No. 1. P. 53-77.

⁴⁹ Skocpol, T. *Diminished Democracy: From Membership to Management in American Civic Life*. Norman, OK: University of Oklahoma Press, 2003.

⁵⁰ Burstein, P., Sausner, S. The Incidence and Impact of Policy-Oriented Collective Action: Competing Views. *Sociological Forum*, 2005. Vol. 5. No. 3. P. 403-419; Burstein, P., Linton, A. The Impact of Political Parties, Interest Groups, and Social Movement Organizations on Public Policy: Some Recent Evidence on Theoretical Concerns. *Social Forces*, 2002. Vol. 81, No. 2. P. 380-408.

Declaration“, kurioje analizuojama čiabuvių tautų laisvo apsisprendimo teisė bei jos praktinis taikymas. Buvo remtasi ir Lotynų Amerikos mokslininkų darbais. Čiabuvių tautų teisių padėtis analizuota, remiantis Josė Bengoa knyga „*La Emergencia Indígena en América Latina*“, Miguel González *et. al.* sudaryta kolektyvine monografija „*La Autonomía a Debate. Autogobierno Indígena y Estado Plurinacional en América Latina*“, Felipe Gómez Isa ir Mikel Berraondo López kolektyvine monografija „*Los Derechos Indígenas tras la Declaración – El Desafío de la Implementación*“ ir kt.

Analizuojant Zapatista judėjimo susiformavimo aplinkybes bei nustatant esmines charakteristikas, buvo remiamasi tokių autorių kaip Gloria Muñoz Ramírez „*EZLN: 20 y 10, el Fuego y la Palabra*“, Alex Khasnabish „*Zapatismo beyond Borders. New Imaginations of Political Possibility*“, „*Zapatistas. Rebellion from the Grassroots to the Global*“, John Holloway, Niel Harvey ir kt. monografijomis. Disertacijai ypač aktualūs buvo Meksikos teisininko Francisco López Bárcenas darbai „*Autonomía y Derechos Indígenas en México*“, „*Legislación y Derechos Indígenas en México*“, „*Rostrros y Caminos de los Movimientos Indígenas en México*“. Juose akcentuojamos čiabuvių tautų Meksikoje problemos, teisinis reglamentavimas. Taip pat buvo naudoti įvairūs moksliniai straipsniai iš periodinių mokslinių žurnalų, tokių kaip *Journal of Latin American Studies*, *Boletín Mexicano de Derecho Comparado*, *Latin American Perspectives* ir kt.

Disertacijoje buvo labai svarbūs ir pirminiai šaltiniai. Jie, kaip ir daugelis mokslinės literatūros, buvo renkami mokslinių stažuočių ir vasaros mokyklų metu. Doktorantūros studijų laikotarpiu vyкта į penkias mokslines išvykas:

- 2010 07 01 – 2010 10 01 mokslinė stažuotė Taikos institute (slo. Mirovni inštitut) Liublianoje (Erasmus stažuočių programa);
- 2012 02 28 – 2012 04 06 mokslinė stažuotė Niujorko universiteto Lotynų Amerikos ir Karibų studijų centre (angl. Center for Latin American and Caribbean studies at NYU) (Gauta vardinė L. ir F. Mockūnų stipendija);
- 2012 08 12 – 2012 08 25 doktorantų vasaros mokykla „ECREA 2012 European Media and Communication Doctoral Summer School“ Liublianos universitete;
- 2013 01 01 – 2013 03 01 stažuotė Džordžtauno universiteto Lotynų Amerikos studijų centre (angl. Center for Latin American studies in Georgetown University) (LMT doktorantų stažuočių programa);
- 2014 05 23 – 2014 05 25 mokslinė konferencija „In Search of Identity. A Syncretism of the New World“ Krokovoje.

Šių mokslinių išvykų metu buvo surinkti disertacijoje naudojami įvairūs dokumentai ir literatūra. Analizuojant čiabuvių tautų teisių sampratą ir jos raišką Jungtinių Tautų ir Amerikos

valstybių organizacijose, buvo remtasi šių organizacijų priimtomis konvencijomis, deklaracijomis, įvairiomis ataskaitomis bei Tarpamerikinio žmogaus teisių teismo sprendimais. Šioje dalyje išsamiau analizuojamos Tarptautinės darbo organizacijos priimtos konvencijos Nr. 107 ir Nr. 169, taip pat Jungtinių Tautų čiabuvių tautų teisių deklaracija, specialaus atstovo José R. Martínez Cobo ataskaita bei kt. Antroje darbo dalyje yra remtasi įvairiais Zapatista judėjimo skelbiamais pranešimais ir dokumentais - Lacandón džiunglių deklaracijomis bei *comunicados*. Disertacijoje labai plačiai yra naudojami ir Meksikos teisiniai dokumentai, tokie kaip Meksikos valstybės federaliniai įstatymai. Jų tyrimo metu buvo peržiūrėta daugiau kaip 50 bei pasirinktas 31 aktualiausias ir atitinkantis tyrinėjamą temą. Buvo analizuojami tie įstatymai, kuriuose yra minimi čiabuviai gyventojai ar jų tautos, taip pat tie, kuriuose čiabuviams aktualios normos dar nėra įtvirtintos. Nėra vieno šaltinio, kuriame būtų išvardinti visi įstatymai, kurie vienaip ar kitaip siejasi su čiabuvių tautų teisių užtikrinimu Meksikoje. Tik dalis Meksikos įstatymų, susijusių su čiabuvių teisėmis, yra įvardinti 2010 m. Francisco López Bárcenas knygoje „*Legislación y Derechos Indígenas en México*“⁵¹. Tačiau tai nėra visi šiam darbui svarbūs teisės aktai. Todėl įstatymai buvo renkami skaitant įvairius Meksikos teisės aktus, naujausias jų redakcijas ir ieškant juose nuorodų į čiabuvių teisių įtvirtinimą. Tai yra viena šio darbo pridėtinių verčių – čia surinkti ir išanalizuoti visi pagrindiniai Meksikos nacionaliniai įstatymai, kuriuose yra minimos čiabuvių tautos ir jų teisės.

Darbe plačiai analizuota ir 2001 m. Meksikos Konstitucijos reforma, kuria buvo įtvirtintos čiabuvių tautų teisės Meksikoje. Tyrimui buvo aktualūs ir nacionaliniai vystymosi planai. Iš viso remtasi 5 Meksikos valstybės administracijų parengtais planais. Darbui taip pat buvo naudingos žmogaus teisių bei čiabuvių tautų vystymosi programos. Programos yra instrumentai, kurių pagrindu yra vykdomi įvairūs projektai žmogaus ir čiabuvių teisių užtikrinimo srityje. Analizuotos ir Meksikos pagrindinių partijų programos, Meksikos teiktos ataskaitos Jungtinių Tautų organizacijos Žmogaus teisių ir Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komitetams. Taip pat atlikta ir kokybinė bei kiekybinė žiniasklaidos turinio analizė. Nagrinėti Meksikos nacionalinio dienraščio *El Universal* pranešimai, kuriuose minimas Zapatista judėjimas, jo veikla.

Tyrimo metodai

Atvejo studija. Darbe yra atliekama vieno atvejo – Zapatista judėjimo įtakos čiabuvių teisėms užtikrinti Meksikoje – studija, todėl tyrime yra remiamasi keletu metodų (trianguliacija) bei plačia mokslinės literatūros ir pirminių šaltinių baze. Remiantis šia tyrimo strategija,

⁵¹ Bárcenas, F. L. *Legislación y Derechos Indígenas en México*. México: Centro de Estudios para el Desarrollo Rural Sustentable y la Soberanía Alimentaria. Cámara de Diputados, 2010.

pirmiausia yra pateikiamas išsamus Zapatista judėjimo aprašymas, jo istorija, įvykių chronologija, taip pat yra analizuojami Zapatista judėjimo atsiradimo kontekstai, aplinkybės, priežastys. Vėliau yra pereinama prie judėjimo padarytos įtakos čiabuvių teisėms užtikrinti Meksikos politikos procese, ir gautų rezultatų vertimo.

Lyginamasis metodas. Lyginamuoju metodu yra tyrinėjama, kaip keitėsi Zapatista judėjimo įtaka skirtingais judėjimo veiklos etapais. Pirmiausia, remiantis įvairia mokslinė literatūra, yra išsiskiriamos socialinių judėjimų poveikio tyrinėjimo dimensijos bei šių dimensijų matavimo kriterijai. Naudojant kriterijus, yra lyginama, kaip kito čiabuvių teisėms skiriamas dėmesys politikos procese skirtingose Meksikos administracijose – Carlos Salinas (1988-1994), Ernesto Zedillo (1994-2000), Vicente Fox (2000-2006), Felipe Calderón (2006-2012) ir Enrique Peña Nieto (2012-2018) (pastaroji kadencija analizuojama iki 2014 m. sausio 1 d.).

Mokslinės literatūros analizė. Mokslinės literatūros analizė yra naudojama, tyrinėjant ir sisteminant įvairių mokslininkų darbus apie socialinių judėjimų sampratą, pagrindinius jų bruožus, atsiradimo priežastis ir aplinkybes, socialinių judėjimų daromą įtaką. Ji taip pat yra reikalinga, analizuojant čiabuvių tautų teisių režimo formavimąsi.

Dokumentų analizė. Tyrinėjant Zapatista judėjimo įtaką, plačiai yra taikomas dokumentų analizės metodas. Buvo išanalizuoti visi Meksikos vystymosi planai 1989-2018 m. laikotarpiu, pagrindinių Meksikos politinių partijų programos, Meksikos žmogaus teisių programos, Čiabuvių tautų vystymosi programos, Meksikos teiktos ataskaitos Jungtinių Tautų žmogaus teisių bei ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komitetams bei šių komitetų pateiktos pastabos ir galutiniai atsiliepimai. Taip pat išanalizuota 2001 m. Konstitucijos reforma bei Meksikos valstybės federaliniai įstatymai. Atliekant dokumentų analizę, dėmesys buvo kreipiamas į čiabuvių tautų teisių įtraukimą bei reglamentavimą, jų ryšį su Zapatista judėjimo keliamais reikalavimais. Dokumentų analizė buvo pasitelkta ir tyrinėjant čiabuvių tautų teisių reglamentavimą Jungtinių Tautų bei Amerikos valstybių organizacijų dokumentuose.

Kiekybinė ir kokybinė žiniasklaidos turinio analizė. Tyrinėjant Zapatista judėjimo įtaką, buvo atlikta kiekybinė ir kokybinė žiniasklaidos turinio analizė. Buvo išanalizuoti Meksikos nacionalinio dienraščio *El Universal* pranešimai 2000 m. gruodžio 1 d. – 2014 m. sausio 1 d. laikotarpiu. *El Universal* yra vienas didžiausių nacionalinių dienraščių Meksikoje, kuris yra leidžiamas nuo 1916 m. Dienraščio pranešimuose buvo ieškoma nuorodų į Zapatista judėjimą. Pasirinkta keletas raktinių žodžių – *Zapatista*, *Ejército Zapatista de Liberación Nacional*, *EZLN*. Iš viso išanalizuotas 3421 dienraščio straipsnis, kuriame buvo rasti minėti raktiniai žodžiai. Šiuose straipsniuose buvo skaičiuojama, kaip dažnai savo kalbose Zapatista judėjimą mini aukščiausieji šalies pareigūnai – prezidentas, Kabineto, parlamento nariai bei Taikos komisaras

Chiapas valstijai bei ar jie inicijavo/vykde susitikimus su judėjimo atstovais. Tokiu būdu nustatoma, ar Zapatista judėjimas buvo pripažintas kaip legitimus Meksikos politikos veikėjas.

Antrinių duomenų analizė. Analizuojant čiabuvių tautų ekonominę ir socialinę padėtį Meksikoje ir Chiapas valstijoje, yra pasitelkiama antrinių duomenų analizė. Yra analizuojami čiabuvių gyventojų skaičiaus pokyčiai, čiabuvių skurdo, neraštingumo mastai, svarbiausios infrastruktūros problemos ir pan.

Struktūra

Šis darbas yra sudarytas iš trijų pagrindinių dalių. Pirmojoje dalyje „Socialinių judėjimų ir čiabuvių tautų teisių sampratos“ yra pristatomi teoriniai darbo rėmai. Šiame skyriuje yra analizuojamos pagrindinės socialinių judėjimų teorijos – santykinės deprivacijos, resursų mobilizacijos, politikos proceso, naujų socialinių judėjimų. Jomis remiantis, yra suformuojamas socialinio judėjimo apibrėžimas, išskiriami esminiai socialinių judėjimų bruožai, tyrinėjamos jų atsiradimo priežastys ir susiformavimo aplinkybės, išskiriami socialinių judėjimų etapai. Didžiausias dėmesys yra kreipiamas į socialinių judėjimų teorinius įtakos tyrinėjimus ir socialinių judėjimų poveikį žmogaus teisėms užtikrinti. Taip pat šioje darbo dalyje yra pateikiami ir teoriniai čiabuvių tautų teisių tyrinėjimo aspektai. Pirmiausia yra apibrėžiama, kas yra laikoma čiabuviu gyventoju ir čiabuvių tauta, yra analizuojamas čiabuvių tautų teisių reglamentavimas Jungtinių Tautų organizacijoje, taip pat šių teisių institucionalizacija. Trumpai yra pristatoma ir Tarpamerikinė žmogaus teisių sistema ir čiabuvių teisių padėtis joje.

Antrojoje darbo dalyje „Zapatista judėjimo susiformavimo prielaidos ir ypatumai“, remiantis pirmajame skyriuje išanalizuotais teoriniais aspektais, yra tyrinėjamos Zapatista judėjimo atsiradimo priežastys. Vadovaujantis politikos proceso teorija, yra daroma prielaida, kad Zapatista judėjimas kilo ne tik dėl čiabuvių nepasitenkinimo esama situacija, kaip teigia santykinės deprivacijos teorijos autoriai, bet ir dėl palankių politinių galimybių struktūrų – politinės sistemos pokyčių, ankstesnių čiabuvių ir kitų marginalizuotų grupių mobilizacijos precedentų, atsiradusių naujų sąjungininkų. Šiame skyriuje yra aptariami ir pagrindiniai Zapatista judėjimo bruožai – judėjimo struktūra, keliami tikslai bei judėjimo naudojamos priemonės jiems įgyvendinti. Yra daroma prielaida, kad Zapatista judėjimas yra socialinis judėjimas, nes jis atitinka pagrindinius socialiniams judėjimams būdingus bruožus.

Trečiojoje darbo dalyje „Zapatista judėjimo įtaka čiabuvių teisėms užtikrinti“ didžiausias dėmesys yra skiriamas Zapatista judėjimo padarytai įtakai Meksikos politikos procesui čiabuvių teisių užtikrinimo srityje. Remiantis pirmajame skyriuje analizuotais autoriais, yra išskiriamos penkios galimos įtakos dimensijos – politinis pripažinimas, politinės darbotvarkės formavimas, politikos pokyčiai, įgyvendinimas ir institucionalizacija. Šioms dimensijoms matuoti, yra

išskiriami kintamieji – Zapatista judėjimo paminėjimai politinio elito pasisakymuose, susitikimai su politinio elito atstovais, čiabuvių tautų teisių įtraukimas į nacionalines vystymosi programas, politinių partijų programas, federalinius įstatymus, specialių programų čiabuvių tautų teisėms užtikrinti priėmimas, naujų institucijų įkūrimas. Pagal šiuos kintamuosius yra analizuojama, ar Zapatista judėjimas pasiekė savo išsikeltus tikslus.

Darbas yra pabaigiamas apibendrinančiomis išvadomis. Išvadose yra pateikiami rezultatai apie Zapatista judėjimo padarytą įtaką čiabuvių teisėms užtikrinti Meksikos politikos procese.

Sąvokos

Čiabuviai. Darbe naudojama sąvoka *čiabuvis* (*angl. indigenous, isp. indígena*). Remiantis knyga „Kalbos patarimai. Leksika: skolinių vartojimas“⁵² čiabuvis yra vertinamas kaip pagrindinis (neutralusis) normos variantas. Sąvoka naudojama be neigiamos konotacijos. Čiabuviais gyventojais yra laikomi gyventojai, kurie gyveno teritorijose prieš atvykstant kolonizatoriams. Sinonimiškai darbe gali būti vartojami tokie terminai kaip „vietiniai gyventojai“, „autochtoniniai gyventojai“. Šiaurės ir Pietų Amerikos čiabuviai gyventojai taip pat gali būti vadinami *indėnais* (*angl. indian, isp. lo indio*).

Guerrilla. Darbe naudojamas ispaniškas terminas *guerrilla*, o ne partizaninis judėjimas. Šis pasirinkimas yra grindžiamas tuo, kad partizaninio karo/judėjimo terminas lietuvių kalboje yra siejamas su Antruoju pasauliniu karu ir po jo sekusiais partizaniniais judėjimais Lietuvoje, kartais Balkanuose. *Guerrilla* judėjimo terminas atspindi Lotynų Amerikos regiono specifiką ir yra taikomas anglų ir kitose kalbose, todėl pasirinkta šio termino neversti į lietuvių kalbą.

⁵² Kalbos patarimai. Leksika: skolinių vartojimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2013. P. 11.

I. SOCIALINIŲ JUDĖJIMŲ IR ČIABUVIŲ TAUTŲ TEISIŲ SAMPRATOS

Nuo XX a. pabaigos tarptautinėje arenoje yra stebimi nauji procesai – valdžios persidalinimas tarp nacionalinių valstybių, viršvalstybinių institucijų, naujų rinkos aktorių ir pilietinės visuomenės. Svarbiais politiniais aktoariais tapo ir socialiniai judėjimai, kurie kelia įvairaus pobūdžio problemas – aplinkosaugos, pasipriešinimo globalizacijai ir neoliberalizmui, žmogaus teisių ir kt.

1.1. Socialinių judėjimų tyrinėjimo teorinės prieigos

Iki XX a. 8-ojo dešimtmečio socialinius judėjimus daugiausiai studijavo ir analizavo sociologai, siekiantys paaiškinti kolektyvinę žmonių elgesį. Socialiniai judėjimai nebuvo suprantami kaip politiniai aktoriai, kurie siekia daryti įtaką valstybės politikai ir santvarkai, o kaip kolektyvinis žmonių, nusivylusių esama situacija, elgesys. Politologai neskyrė daug dėmesio socialiniams judėjimams tyrinėti, nes koncentravosi ties institucionalizuotais veiksmiais, socialiniai judėjimai bent jau pradinėse savo vystymosi stadijose yra nedideli ir turi mažai reikšmės politiniams procesams. Situacija pradėjo kisti tik XX a. 8-ajame dešimtmetyje. Šiuo laikotarpiu dėl sustiprėjusių socialinių judėjimų ir prasidėjusių globalizacijos procesų, daroma įtaka politikai smarkiai išaugo, todėl pradėti vykdyti tarpdiscipliniai socialinių judėjimų tyrimai.

Mokslininkai sutaria, kad socialiniai judėjimai kyla valstybėse ir kad jų pagrindinis taikyns yra valdžios institucijos⁵³, kurios savo dispozicijoje turi teisę išpildyti judėjimų reikalavimus. Socialiniai judėjimai, kaip teigia Hank Johnston, taip pat gali mesti iššūkį ir nevalstybinėms institucijoms, tokioms kaip universitetų organizacijos ar religinės institucijos, tačiau vis dėlto tai yra daugiau išimtis negu taisyklė. Autorius tvirtina, kad daugelis XXI a. judėjimų yra nukreipti į valstybę ir valstybines institucijas.⁵⁴ Būtent dėl šios priežasties socialiniai judėjimai sulaukia vis didesnio politologų dėmesio. Kita vertus, ne visi autoriai sutinka su tokia nuomone. Alberto Melucci⁵⁵, Claus Offe⁵⁶, Manuel Castells⁵⁷ teigia, kad

⁵³ Dyke, N., Soule, S. A., Tylor, V. A. The Trajectories of Social Movements: Beyond the Focus of State. *Research in Social Movements, Conflicts and Change*, 2004. Vol. 25. P. 27-51; Della Porta, D., Tarrow, S. Transnational Protest & Global Activism. Rowman & Littlefield Publishers, 2005. P. 1.

⁵⁴ Johnston, H. States & Social Movements. Cambridge: Polity Press, 2011. P. 1.

⁵⁵ Melucci, A. Nomads of the Present: Social Movements and Individual Needs in Contemporary Society. Philadelphia: Temple University Press, 1989.

⁵⁶ Offe, C. The New Social Movements: Challenging the Boundaries of Institutional Politics. *Social Research*, 1985. Vol. 52. P. 817-868.

⁵⁷ Castells, M. The Power of Identity. Oxford: Blackwell, 1997.

socialiniai judėjimai yra nukreipti į visuomenę ir viešosios nuomonės formavimą, o ne tik valstybės institucijas.

Socialinių judėjimų aiškinimą būtų galima skirstyti į du etapus – tradicinį ir naują (modernų). Abiejuose etapuose išryškėja dvi tendencijos – Europietiškoji ir Amerikietiškoji. Tradiciškai Europietiškoji tradicija buvo grindžiama marksistiniu socialinių judėjimų aiškinimu, o Amerikietiškoji tradicija – kolektyvinėmis elgesio teorijomis. Naujieji aiškinimai taip pat išsiskiria. Europoje plačiai paplitusi naujų socialinių judėjimų teorija, kuri daugiausiai yra pagrįsta kolektyviniu identitetu ir koncentruojasi ties mikro socialinių judėjimų lygmeniu. JAV dominuoja struktūralistinės teorijos, kurios didžiausią dėmesį skiria socialinėms, politinėms ir ekonominėms struktūroms ir remiasi pagrindine prielaida, kad egzistuojanti struktūra nulemia veiksmą. Tokiomis teorijomis galima įvardinti resursų mobilizacijos bei politikos proceso teorijas.

1.1.1. Socialinių judėjimų esminės charakteristikos

Akademiniam diskurse nėra vieningo sutarimo, kas yra socialinis judėjimas. Kartais jie gretinami su politinėmis partijomis, interesų grupėmis, o kartais su maištais, panikomis ir pan. Kaip teigia Doug McAdam *et al.*, dažnai socialinio judėjimo konceptas gali būti taikomas analizuojant įvairiausias politinius ir socialinius reiškinius, tokius kaip revoliucijos, religinės sekts, politinės organizacijos, vieno klausimo kampanijos.⁵⁸ Toks termino naudojimo neapibrėžtumas kelia abejonių dėl atliekamų tyrimų pagrįstumo ir validumo. Apskritai galima pastebėti, kad socialinio judėjimo samprata nėra plačiai ir nuosekliai analizuotas aspektas. Pasak Mario Diani, daugelis mokslininkų, užuot aiškiai apibrėžę socialinio judėjimo sampratą, iš karto imasi analizuoti tam tikrą socialinių judėjimų aspektą – socialinio judėjimo atsiradimo priežastis, mobilizacijos aplinkybes, naujų ir tradicinių socialinių judėjimų skirtumus ir kt.⁵⁹ Todėl lieka neaišku, kokius reiškinius vis dėlto galima priskirti socialiniams judėjimams, o kuriuos vertėtų įvardinti kitais terminais, tokiais kaip kolektyvinis veiksmas, socialinis konfliktas, interesų grupė, politinė partija ir kt.

Sociologai ir politologai yra linkę socialinio judėjimo sampratą interpretuoti priklausomai nuo egzistuojančių aplinkybių. XX a. pradžioje amerikietiškoje akademinėje tradicijoje socialiniai judėjimai buvo suprantami kaip kolektyviniai organizuoti veiksmai, siekiantys

⁵⁸ McAdam, D., McCarthy, J. D., Zald, M. N. Social Movements. In *Handbook of Sociology*, ed. N. J. Smelser. Beverly Hills, CA: Sage, 1988. P. 695.

⁵⁹ Diani, M. The Concept of Social Movement. *The Sociological Review*, 1992. Vol. 40, Issue 1. P. 2.

suteikti politikai naujas prasmes⁶⁰. Tarpukariu bei Antrojo pasaulinio karo laikotarpiu, plintant fašizmui ir komunizmui, socialiniai judėjimai buvo įvardijami kaip grėsmė demokratijai⁶¹. Tačiau toks požiūris į socialinius judėjimus irgi pakito. Prasidėjus juodaodžių judėjimams JAV, studentų sukilimams Europoje, pacifistiniams, aplinkosaugos, homoseksualų, feminističių judėjimams, paaiškėjo, kad šios visuomenės grupės ne kelia grėsmę demokratijai, bet atvirkščiai – siekia išplėsti jos ribas. Dėl šios priežasties socialiniai judėjimai pradėti suvokti kaip racionalios politikos ekspresijos neinstitucinėmis priemonėmis.

Šiuolaikiniame pasaulyje žmonės, kad galėtų išreikšti savo interesus ir preferencijas, pasikliauja ne tik politinėmis partijomis bei rinkimais, tačiau dažnai pasitelkia ir protestus, demonstracijas, peticijas, kuria organizacijas ir pan. Tai yra labai svarbūs instrumentai, užtikrinantys, kaip interesai yra įtraukiami į šiuolaikinę politiką ir kaip jie yra ginami. Kaip teigia H. Johnston, socialiniai judėjimai šiuolaikiniame pasaulyje yra suprantami kaip politika kitomis priemonėmis – žmonių, o ne elito politika.⁶² Panašų požiūrį išreiškė ir John Medearis, kuris teigė, kad dabar socialiniai judėjimai yra „marginalizuotų grupių kolektyviniai veiksmai prieš galingus elitus ir dominuojančias ideologijas“⁶³. Socialiniai judėjimai įtraukia naujas temas į politinę ir socialinę areną, viešąjį diskursą, konfrontuoja su nusistovėjusiomis normomis ir elitais. Yra daugybė būdų apibrėžti socialinius judėjimus. Tačiau bendriausia prasme juos galima įvardinti kaip kolektyvinius veiksmus, siekiant tam tikrų socialinių tikslų. Dažniausiai tai arba siekis paskatinti pokyčius visuomenės struktūroje ir/ar vertybėse, arba juos sustabdyti. Galima išskirti keturias pagrindines socialinių judėjimų sampratas.

Tradicškai, remiantis kolektyvinio elgesio teorijomis, socialiniai judėjimai buvo suvokiami kaip neinstitucionalizuoti kolektyviniai veiksmai sąmoningai orientuoti į socialinius pokyčius ar jų stabdymą ir turintys minimalią organizaciją bei nepastovią narystę.⁶⁴ Socialinių judėjimų tyrimų centre buvo neracionali minia.⁶⁵ Pasak Ralph H. Turner ir Lewis M. Killian, socialiniai judėjimai yra specifinis kolektyvinis elgesys, kuris yra priešingas organizuotam ir institucionalizuotam elgesiui. Įprasta buvo manyti, kad socialiniai judėjimai yra primityvesnio kolektyvinio elgesio tąsa. Socialiniai judėjimai apėmė asmeninių pokyčių judėjimus, tokius kaip religinės sekto, komunos ir pan., bei judėjimus, siekiančius pakeisti institucinę santvarką, tokie judėjimai koncentravosi ties politinėmis bei teisinėmis reformomis. Vokiečių kilmės

⁶⁰ Blumer, H. *Collective Behavior*. In *An Outline of the Principles of Sociology*. Ed. R. E. Park. New York: Barnes and Noble, 1939. P. 219.

⁶¹ Kornhauser, W. *The Politics of Mass Society*. New York: The Free Press, 1959.

⁶² Johnston, H. *States & Social Movements*. Cambridge: Polity Press, 2011. P. 1.

⁶³ Medearis, J. *Social Movements and Deliberative Democratic Theory*. *British Journal of Political Science*, 2005. Vol. 35, No. 1. P. 54.

⁶⁴ Turner, R., Killian, L. *Collective Behavior*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1972. P. 246.

⁶⁵ Cohen, J. L. *Strategy or Identity: New Theoretical Paradigms and Contemporary Social Movements*. *Social Research*, 1985. Vol. 52, No. 4. P. 674-675.

amerikiečių sociologas Rudolf Herberle teigė, kad socialinis judėjimas yra „kolektyvinis bandymas pasiekti tikslą, ypač pokyčius tam tikrose socialinėse struktūrose“⁶⁶. Socialiniai judėjimai, pasak jo, simbolizuoja nepasitenkinimą egzistuojančia socialine tvarka ir todėl jie kyla tarp žmonių, kurie yra nepatenkinti tuo, kaip veikia sistema. Socialinis judėjimas siekia įnešti esminius pokyčius socialinėje struktūroje. Kaip pagrindinę socialinių judėjimų atsiradimo priežastį, jis įvardino nepasitenkinimą egzistuojančiomis normomis ir vertybėmis.⁶⁷ Amerikiečių sociologas, kolektyvinio elgesio teorijos klasikas Herbert Blumer socialinius judėjimus apibūdino kaip „kolektyvinės įmonės, kurios siekia sukurti naują gyvenimo tvarką“⁶⁸, kurios yra amorfinės, prastai organizuotos ir neturinčios formos. Jis, kaip ir R. Heberle, teigė, kad socialiniai judėjimai kyla dėl nepasitenkinimo esama situacija. Aptarti socialinių judėjimų apibrėžimai atspindi tradicinę Amerikietiškąją socialinių judėjimų tyrinėjimo tradiciją⁶⁹, kurioje galima išskirti tris pagrindines teorijas – kolektyvinio elgesio, masinės visuomenės ir santykinės deprivacijos. Kolektyvinio elgesio prieiga koncentravosi ties normomis bei vertybėmis, kurios skatina kilti socialinius judėjimus. Masinės visuomenės teorija pabrėžė atsiskyrimą ir nerimą bei industrializacijos procesus, kurie skatino visuomenės grupių atskirtį ir susvetimėjimą. Santykinės deprivacijos teorija akcentavo nusivylimą egzistuojančia situacija. Šios teorijos pabrėžė staigų nepasitenkinimo kilimą, kuris buvo paskatintas sparčių socialinių pokyčių, kurie sukuria struktūrines įtampas. Šiose teorijose yra remiamasi prielaida, kad dalyvavimas judėjimuose yra ganėtinai retas, nepasitenkinimas laikinas, judėjimo struktūra neinstitucionalizuota, o judėjimo dalyviai iracionalūs. Socialiniai judėjimai buvo suvokiami kaip sutrikęs ir nepageidautinas elgesys, o prievarta laikoma natūralia judėjimo išraiška. Socialiniai judėjimai buvo analizuojami drauge su kitais nerutiniais socialiniais reiškiniais, tokiais kaip panikos, kaprizai, priešiški protrūkiai ir pan. Kaip teigia David S. Meyer, socialiniai judėjimai atspindėjo politikos alternatyvas, o ne buvo suprantami kaip politikos išraiškos.⁷⁰ Didžiausią dėmesį šios teorijos skyrė mikro lygmeniui, t.y. individams ir pirminei socialinių judėjimų fazei – judėjimų susiformavimui – ir siekė atsakyti į klausimą, kodėl kyla socialiniai judėjimai.

⁶⁶Heberle, R. *Social Movements: An Introduction to Political Sociology*. New York: Appleton-Century-Crofts, Inc., 1951. P. 453.

⁶⁷Ten pat. P. 447-459.

⁶⁸Blumer, H. *Social Movements*. In *New Outline of The Principles of Sociology*. Ed. Adam M. Lee. New York: Barnes & Noble, Inc., 1951. P. 199.

⁶⁹Amerikietiškoje tradicijoje įtakingiausios socialinių judėjimų tyrinėjimo prieigos buvo suformuotos keturių teoretikų – Ted Robert Gurr, Ralph H. Turner ir Lewis M. Killian bei Neil Smelser. Šie požiūriai daugeliu aspektu labai skyrėsi vienas nuo kito, tačiau vienu klausimu jie sutarė – šie autoriai laikė, kad socialiniai judėjimai kyla dėl bendrų skriaudų ir vienodo suvokimo, kas tas skriaudas sukėlė, bei sutarimo, kokiomis priemonės galima žala atitaisyti. Buvo laikoma, kad nepasitenkinimas, kuris yra sukeltas struktūrinių sąlygų, yra privaloma ir netgi pakankama sąlyga socialiniam judėjimui kilti. Plačiau žr. Gurr, T. R. *Why Men Rebel*. Princeton, N.J.:Princeton University Press, 1970.; Turner, R. N., Killian, L. *Collective Behavior*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1972.; Smelser, N. *Theory of Collective Behavior*. New York: Free Press, 1963.

⁷⁰Meyer, S. D. *Protest and Political Opportunities*. *Annual Review of Sociology*, 2004. Vol. 30. P. 126 - 127.

Ilgainiui tokia socialinių judėjimų samprata pakito. Šiuolaikinėse visuomenėse socialiniai judėjimai nebėra retas ir neįprastas reiškinys. Kaip teigia Jack Goldstone, socialiniai judėjimai tapo neatskiriama modernių demokratijų dalimi.⁷¹ Per juos yra išreiškiamos piliečių preferencijos, kurios nėra atspindimos partijų programose, per socialinius judėjimus piliečiai reiškia savo nepasitenkinimą ir pasipiktinimą. H. Johnston⁷², Verta Tylor⁷³ ir kiti mokslininkai sutinka su J. Goldstone, jog socialiniai judėjimai tapo normalios politikos dalimi šiuolaikinėje valstybėje. Kartais, kalbant apie šiuolaikines visuomenes, netgi yra naudojamas terminas *socialinių judėjimų visuomenės*⁷⁴, taip pabrėžiant socialinių judėjimų dažnumą ir įprastumą. Socialiniai judėjimai nebėra tik neprivilegiuotų žmonių vienintelė priemonė išreikšti savo reikalavimus, jie tapo įvairių grupių būdu išreikšti savo politines preferencijas, daryti įtaką politikai, netgi mesti iššūkį valstybei. Pasak John A. Hannigan, socialiniai judėjimai siekia tapti valstybės santvarkos dalimi.⁷⁵ Prievarta taip pat nebėra vienintelė ir netgi dominuojanti socialinių judėjimų veikimo forma. Jie vis dažniau renkasi taikias priemones savo reikalavimams išreikšti. Dar viena paneigta tradicinių teorijų prielaida yra ta, kad pasikeitė ir judėjimų struktūra – judėjimai dažnai turi aiškias organizacijas, nuosekliai pasirinktas strategijas, renkamus lyderius, nuolatinius darbuotojus ir pan. Kaip teigė John D. McCarthy ir M. N. Zald, šiuolaikinėse visuomenėse vyksta *socialinių judėjimų profesionalizacija*.⁷⁶ O tai garantuoja, kad yra dažniau atsižvelgiama į socialinių judėjimų reikalavimus. Taip pat dabar jau įrodyta, kad judėjimo dalyviai racionaliai renkasi, ar prisijungti prie judėjimo. Jie nuosekliai įvertina galimus tokio žingsnio privalumus ir trūkumus.

Vystantis socialiniams judėjimams, pradėjo kisti ir socialinių judėjimų samprata – pradėtas skirti didesnis dėmesys socialinių judėjimų organizacijai. Resursų mobilizacijos teorijos⁷⁷ pradininkai Mayer N. Zald ir Roberta Ash socialinį judėjimą apibūdino kaip „žmonių

⁷¹ Goldstone, J. *State, Parties, and Social Movements*. New York: Cambridge University Press, 2004. P. 1-20.

⁷² Johnston, H. *States & Social Movements*. Cambridge: Polity Press, 2011. P. 66.

⁷³ Tylor, V. *Mobilizing for Change in Social Movement Society*. *Contemporary Sociology*, 2000. Vol. 29, No. 1. P. 219.

⁷⁴ Terminą pirmieji pavartojo savo darbuose Sidney Tarrow ir David S. Meyer. Meyer, D. S., Tarrow, S. *The Social Movement Society*. Rowman & Littlefield Publishers, 1997.

⁷⁵ Hannigan, J. A. Alain Tourine, Manuel Castells and Social Movement Theory: A Critical Appraisal. *The Sociological Quarterly*, 1985. Vol. 26, No. 4. P. 438.

⁷⁶ McCarthy, J. D., Zald, M. N. The Trend of Social Movements in America: Professionalization and Resource Mobilization. In *Social Movements in an Organizational Society*. Eds. M. N. Zald & J. D. McCarthy. New Brunswick: Transaction Books, 1987. P. 337-391.

⁷⁷ Resursų mobilizacijos teorija susiformavo kaip alternatyva anksčiau egzistavusioms teorijoms, aiškinant socialinius judėjimus. Ji didžiausią dėmesį skiria ne atsakytį į klausimą, *kodėl* kyla socialiniai judėjimai, bet pirmoji siekė išsiaiškinti, *kaip* jie yra organizuoti, kaip jie išsilaiko ir kodėl jų daugėja bei kodėl vieni judėjimai yra sėkmingesni už kitus. Resursų mobilizacijos teorija padeda suprasti, kaip judėjimai mobilizuoja resursus iš judėjimo dalyvių bei prie judėjimo neprisijungusių asmenų, kad galėtų pasiekti savo tikslus. Pagrindiniai šios teorijos autoriai yra John D. McCarthy ir Mayer N. Zald, Anthony Oberschall, William Gamson, Charles Tilly, Doug McAdam bei kiti. Visus šiuos autorius vienija bendra idėja, kad socialiniai judėjimai yra tikslingas ir racionalus elgesys. Kita vertus, kiekvienas iš šių autorių savo tyrimus koncentravo ties skirtingais socialinių judėjimų aspektais. Ch. Tilly daugiausiai dėmesio skyrė ryšiui tarp kolektyvinio veiksmo ir intereso, pabrėžiant

grupės tikslingą ir kolektyvinį bandymą pakeisti individualias ar visuomenės institucijas ir struktūras“⁷⁸ Panašiai J. D. McCarthy ir M. N. Zald teigė, kad „socialinis judėjimas yra visuomenės įsitikinimų ir nuomonių rinkinys, kuris atspindi socialinės struktūros tam tikrų elementų pokyčių preferencijas arba/ir atpildo padalinimą visuomenėje“⁷⁹. Taigi socialiniai judėjimai yra suprantami kaip organizuotos struktūros tikslingai nukreiptos į socialinius pokyčius. *Kontra* socialiniai judėjimai yra suvokiami kaip „visuomenės nuomonių ir įsitikinimų rinkinys, kurie prieštarauja socialiniam judėjimui“⁸⁰. Skirtingai nei ankstesnės teorijos, resursų mobilizacijos teorijos autoriai koncentravosi tik ties judėjimais, kurie siekė pakeisti institucinę santvarką, visuomenės struktūrą, galios ir resursų pasiskirstymą. Taip pat socialiniai judėjimai pradėti suprasti kaip racionalūs veiksmai.

Pasak resursų mobilizacijos teoretikų, socialiniai judėjimai yra sudaryti iš socialinių judėjimų organizacijų (angl. Social Movement Organization, SMO). SMO yra sudėtinga ir formali organizacija, kurios keliami tikslai sutampa su socialinio judėjimo tikslais ir ji padeda juos įgyvendinti. SMO yra struktūruota, centralizuota, hierarchinė organizacija, kurioje yra aiškus darbo ir vaidmenų pasiskirstymas.⁸¹ SMO gali turėti biurokratinių organizacijų bruožų, tačiau ji nėra biurokratinė organizacija. Pirmiausia todėl, kad SMO tikslas yra pakeisti visuomenę ir jos narius, o ne suteikti kokias nors paslaugas. Antra, SMO yra pagrįstos iniciatyvomis.⁸² Socialinis judėjimas yra preferencija, o SMO yra organizuotas veiksmas tai preferencijai pasiekti. Socialinį judėjimą sudarančios SMO priklausomai nuo aplinkybių gali konkuruoti tarpusavyje dėl resursų ir lyderystės, netgi paskelbti vienos kitoms karą, bet taip pat jos gali bendradarbiauti, sudaryti laikinas koalicijas, dalintis resursais.⁸³ Pasak M. N. Zald ir J. D. McCarthy, SMO yra pagrindinės socialinio judėjimo platintojos.⁸⁴ Jos yra pagrindas, per kurį reiškiasi socialinis judėjimas. Panašios socialinio judėjimo organizacijos yra suvienijamos

esminius pokyčius politinėje struktūroje. A. Oberschall analizavo ryšius tarp individų, individų mobilizaciją per egzistuojančias struktūras ir mikroinstitucinius dalyvavimo determinantus. D. McAdam pabrėžė mobilizacijos politinius aspektus, stebėjo, kaip dėl silpno ir nestabilaus režimo arba dėl didelio jo palaikymo yra sukuriamos politinės aplinkybės socialiniams judėjimams kilti. J. D. McCarthy ir M. N. Zald tyrimus koncentravo ties socialinių judėjimų organizacijomis, kurios yra esminės socialinių judėjimų platintojos.

⁷⁸ Zald, M. N. & Ash, R. Social Movement Organizations: Growth, Decay and Change. *Social Forces*, 1966. Vol. 44, No. 3. P. 327-328.

⁷⁹ McCarthy, J. D., Zald, M. N. Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory. *American Journal of Sociology*, 1977, Vol. 82. P. 1218.

⁸⁰ Zald, M. N., McCarthy, J. D. Social Movements in an Organizational Society. New Brunswick and Oxford: Transaction Books, 1987. P. 21.

⁸¹ McCarthy, J. D., Zald, M. N. The Trend of Social Movements in America: Professionalization and Resource Mobilization. Morristown: General Learning Press, 1973.

⁸² Zald, M. N. & Ash, R. Social Movement Organizations: Growth, Decay and Change. *Social Forces*, 1966. Vol. 44, No. 3. P. 327-328.

⁸³ Zald, M. N., McCarthy, J. D. Social Movements Industries: Competition and Cooperation among Movement Organizations. In *Research in Social Movements, Conflicts and Change*. Ed. L. Kriesberg. Greenwich: JAI Press Inc, 1980.

⁸⁴ Zald, M. N., McCarthy, J. D. Social Movements in an Organizational Society. New Brunswick, Oxford: Transaction Books, 1987.

socialinio judėjimo industrijoje⁸⁵. O socialinės industrijos yra suvienijamos socialinio judėjimo sektorias.

Lyginant kolektyvinio elgesio teorijos pateikiamą socialinio judėjimo sampratą su resursų mobilizacijos samprata, pastebima, kad resursų mobilizacijos teorija socialinius judėjimus vertina kaip organizuotus, sąmoningus veiksmus, siekiant pakeisti egzistuojančią santvarką. Kolektyvinio elgesio teorijos, atvirkščiai, socialinius judėjimus įvardino kaip mažai organizuotus, epizodiškus veiksmus. Taigi Amerikietiškoje tradicijoje socialinio judėjimo suvokimas evoliucionavo nuo neracionalaus ir epizodiško veiksmo į racionalias ir organizuotas preferencijas.

Amerikietiškoje tradicijoje reikia išskirti ir politikos proceso teorijos⁸⁶ suformuotą socialinio judėjimo apibrėžimą. Šios teorijos atstovas Charles Tilly socialinius judėjimus apibūdino kaip „ginčytinus pasirodymus, demonstracijas ar kampanijas, per kurias eiliniai žmonės kitiems išreiškia savo kolektyvinius reikalavimus“.⁸⁷ Pasak Ch. Tilly, socialiniai judėjimai yra veiksmas, per kurį į politikos procesą yra įtraukiami nauji iki tol ignoruoti kolektyviniai žmonių interesai. Jis teigė, kad socialiniai judėjimai yra „nepertraukiama sąveikų eilė tarp valdžios ir žmonių, kurie sėkmingai reikalauja kalbėti daugumos, kuri yra nereprezentuojama, vardu. Proceso metu žmonės iškelia valdžios padalinimo ar įgyvendinimo reikalavimus ir paremia tuos reikalavimus viešomis palaikymo demonstracijomis.“⁸⁸ Ch. Tilly socialinių judėjimų sampratoje pabrėžia ne organizacinius aspektus, kaip tai daro resursų mobilizacijos teorija, bet susikoncentruoja ties naujų interesų įtraukimu į politikos procesą. Socialiniai judėjimai yra laikomi racionaliais veiksmais, o ne iracionalia minia, kaip darė prielaidą kolektyvinio elgesio teorijos.

Ketvirtoji teorija, kuri pateikia dar vieną socialinių judėjimų sampratą, yra naujųjų socialinių judėjimų teorija⁸⁹. Remiantis ja, socialiniai judėjimai yra „kultūrinės ir politinės

⁸⁵ Zald, M.N., McCarthy, J. D. Social Movements Industries: Competition and Cooperation among Movement Organizations. In *Research in Social Movements, Conflicts and Change*. Ed. L. Kriesberg. Greenwich: JAI Press Inc, 1980.

⁸⁶ Viena didžiausių resursų mobilizacijos teorijos konkurenčių yra politikos proceso teorija. Ši teorija remiasi prielaida, kad socialiniai judėjimai savo taktiką, strategiją ir tikslus užsibrėžia ne vakuume, o veikiami tam tikrų egzistuojančių aplinkybių. Yra laikoma, kad judėjimui daug įtakos daro politinės, ekonominės ir socialinės aplinkybės, kurios gali paskatinti arba suvaržyti mobilizaciją. Teigiama, kad kolektyvinis veiksmas kyla iš politinės kovos, kai nauja grupė bando patekti į politinę areną ir yra nulemtas varžovų mobilizacijos bei politinių galimybių. Kartais ši dar yra vadinama struktūrinių galimybių teorija arba politinių galimybių struktūros prieiga, arba resursų mobilizacijos atšaka.

⁸⁷ Tilly, Ch. *Social Movements, 1768-2004*. Paradigm Publishers, 2004.

⁸⁸ Tilly, Ch. *Social Movements and National Politics*. In *State Making and Social Movements: Essays I History and Theory*. Eds. C. Bright & S. Harding. University of Michigan Press, 1984. P.306.

⁸⁹ Vakarų Europoje naujųjų socialinių judėjimų tyrinėjimai prasidėjo šiek tiek vėliau nei JAV, daugiausia 8 – ojo d. viduryje. Tyrinėjimų objektas buvo naujieji socialiniai judėjimai. Tačiau skirtingai nei JAV, Vakarų Europoje didžiausias dėmesys buvo skiriamas ne strategijoms bei prielaidoms apie judėjimo atsiradimą ir jo sėkmingumą, bet susitelkta ties socialinių judėjimų priežastimis. Naujųjų socialinių judėjimų teorija kilo iš neo-marksistinio socialinių judėjimų aiškinimo, tačiau pasirinko kitus atspirties taškus. Teigiama, kad socialiniai judėjimai

praktikos pavyzdžiai, per kuriuos yra suformuojami nauji identitetai, patikrinami nauji gyvenimo būdai, suformuojamos naujos bendruomenės formos⁹⁰. Naujųjų socialinių judėjimų teorija jau akcentuoja visiškai kitą socialinių judėjimų aspektą – kolektyvinį identitetą. Taip pat jos atstovai tvirtina, kad Vakarų valstybės išgyveno tyliąją revoliuciją, kuri paskatino naujuosius socialinius judėjimus. Pastarieji akcentuoja post-materialiąsias vertybes. Naujųjų judėjimų pagrindas yra tai, ką pasiekė ankstesnieji judėjimai, todėl jie jau nebereikalauja tų pačių dalykų kaip senieji. Jie nebeakcentuoja materialių gėrybių, tokių kaip materialinė gerovė, bei nekovoja dėl politinės atskirties panaikinimo. Naujieji socialiniai judėjimai yra daugiau kultūrinės prigimties ir yra orientuoti į kovas dėl gyvenimo prasmės.

Apžvelgus įvairių autorių, atstovaujančių skirtingoms socialinių judėjimų teorijoms, pateikiamus socialinių judėjimų apibrėžimus, matyti, kad visi jie socialinius judėjimus suvokia kaip kolektyvinius veiksmus, nukreiptus į tam tikrus visuomenės pokyčius. Tačiau toliau išryškėja skirtumai. Kolektyvinio elgesio teorijos teigia, kad socialiniai judėjimai yra neorganizuoti ir iracionalūs veiksmai. Resursų mobilizacijos teorijos autoriai teigia, atvirkščiai, kad socialiniai judėjimai yra organizuoti veiksmai, kuriems vadovauja SMO. Politikos proceso teorijos autoriai atkreipia dėmesį į socialinių judėjimų užduotį įtraukti naujus interesus į politinę darbotvarkę. Tuo tarpu naujųjų socialinių judėjimų teorija susitelkia ties kolektyvinio identiteto formavimu. Taigi skirtingos teorijos pabrėžia skirtingas socialinių judėjimų tyrinėjimo kryptis. Tačiau nepaisant šio socialinio reiškinių sudėtingumo, galima išskirti keletą pagrindinių socialinių judėjimų bruožų, kurie padeda identifikuoti socialinius judėjimus ir juos atskirti nuo kitų socialinių reiškinių.

Pedro Ibarra Güell kaip pagrindinį socialinio judėjimo bruožą išskiria kolektyvinę jo prigimtį.⁹¹ Šį aspektą pabrėžia ir kiti mokslininkai tokie, kaip Josè Seoane, Emilio Taddei ir Clara Algranati,⁹² D. della Porta⁹³, H. Blumer.⁹⁴ Socialiniai judėjimai gali varijuoti nuo labai didelių, masinių iki mažesnių, įtraukiančių ne tokį didelį kiekį žmonių. Dažniausiai socialiniai

susiformuoja kapitalistinėse visuomenėse kaip atsakas į modernizacijos procesus. Taip pat, skirtingai nei resursų mobilizacijos teorija, naujųjų socialinių judėjimų teorija daugiausia koncentruojasi siekdama suprasti kolektyvinį identitetą. Tuo tarpu Amerikietiškoji tradicija savo teoriją grindė kolektyviniais interesais. Taigi teorijos pasirinko skirtingus prieigos taškus.

⁹⁰ Carrol, W. *Organizing Dissent: Contemporary Social Movements in Theory and Practice*. Toronto: Garamond, 1997. P. 16-17.

⁹¹ Ibarra Güell, P. ¿Qué son los movimientos sociales? In *Una Mirada sobre la Red : Anuario Movimientos Sociales*, eds. E. Grau, P. Ibarra Güell. Icaria: Tercera Prensa, 2000. P. 9.

⁹² Seoane, J., Taddei, E., Algranati, C. El Concepto „Movimiento Social“ a la Luz de los Debates y la Experiencia Latinoamericana Recientes. *XXVII Congreso de la Asociación Latinoamericana de Sociología*, 2009. Rasta: http://www.cetri.be/IMG/pdf/090113_EL_CONCEPTO_DE_MOVIMIENTO_SOCIAL_A_LA_LUZ_DE_LOS_DEBATES_Y_LA_EXPERIENCIA_LATINOAMERICANA_RECIENTE_VERSION_FINAL_G.pdf Žiūrėta: 2015 01 20.

⁹³ Della Porta, D., Diani, M. *Social Movements. An Introduction*. Oxford: Blackwell, 2006.

⁹⁴ Blumer, H. *Collective Behaviour*. In *Principles of Sociology*. Ed. A. McClung-Lee. New York: Barnes and Noble, 1969. P. 99.

judėjimai turi ir kolektyvinį identitetą, bendrą istoriją ir simbolius, kuriuos panaudoja siekdami bendrų tikslų.⁹⁵ Kadangi socialinis judėjimas yra kolektyvinis veiksmas, jis turi ir tam tikrą organizaciją.⁹⁶ Skirtingi socialiniai judėjimai yra organizuoti skirtingai. Tačiau vienas bruožas juos vienija – socialiniai judėjimai nėra organizacijos.⁹⁷ Tačiau socialinis judėjimas gali būti sudarytas iš organizacijų. Kaip teigia resursų mobilizacijos teorijos autoriai, socialiniai judėjimai yra sudaryti iš SMO, kurios platina judėjimo idėjas ir tikslus. Pasak D. della Porta ir M. Diani, socialiniai judėjimai yra įvairių aktorių sąveikos tinklai, kurie, priklausomai nuo aplinkybių, gali turėti, o gali ir neturėti formalios struktūros. Jie yra paremti bendromis vertybėmis ir solidarumu bei mobilizuoti aplink ginčytinas temas ir naudojantys įvairias protesto formas⁹⁸. Visų socialinių judėjimų organizacijos laipsnis yra skirtingas. Jeigu socialinis judėjimas užsitęsia ilgesnį laiką, jo struktūra gali vis labiau plėtotis, tapti labiau institucionalizuota, o retais atvejais socialinis judėjimas gali peraugti ir į interesų grupes ar netgi politines partijas.

Svarbu pabrėžti, kad socialiniai judėjimai yra orientuoti į kolektyvinių problemų sprendimą, neteisybės mažinimą, viešųjų gėrybių siekimą, taip pat gali išreikšti paramą tam tikroms moralinėms vertybėms ir principams.⁹⁹ Dažniausiai socialiniai judėjimai siekia inicijuoti tam tikrus socialinius ir/ar politinius pokyčius arba juos sustabdyti¹⁰⁰. Tačiau yra labai sunku nuspręsti, kokio dydžio turi būti pokytis, kad jo inicijavimas ar stabdymas galėtų būti įvardijamas kaip socialinis judėjimas. Akademiniame diskurse šiuo klausimu nėra vieningos nuomonės. Vieni autoriai, tokie kaip R. H. Turner ir L. M. Killian, nėra linkę įvardinti, kokie privalo būti siekiami pokyčiai. Pasak jų, pokyčiai gali būti labai įvairaus masto ir pobūdžio.¹⁰¹ H. Blumer teigia, kad socialinių judėjimų tikslas yra sukurti naują gyvenimo tvarką¹⁰². Kiti autoriai susiaurina socialinių judėjimų tikslus ir tvirtina, kad pokyčiai privalo būti respektabilūs bei politiniai¹⁰³. Paul Burstein *et. al.* teigia, kad socialinio judėjimo tikslais turi būti laikomi tie tikslai, kurie yra oficialiai deklaruojami kalbose, dokumentuose, kurie yra adresuoti ne judėjimo

⁹⁵ Revilla Blanco, M. América Latina y los Movimientos Sociales: el Presente de la “Rebellion del Coro”. *Nueva Sociedad*, 2010. No. 2010. P. 55. Taylor, V. Social Movement Continuity: The Women’s Movement in Abeyance. *American Sociological Review*, 1989. Vol. 54. No. 5. P. 771.

⁹⁶ Camacho, D., Menjivar, R. Los Movimientos Populares en América Latina. Siglo XXI, 2005. P. 15.

⁹⁷ Della Porta, D., Diani, M. Social Movements. An Introduction. Oxford: Blackwell, 2006.

⁹⁸ Ten pat.

⁹⁹ Diani, M., Bison, I. Organizations, Coalitions, and Movements. *Theory and Society*, 2004. Vol. 33, No.3/4. P. 283.; Heberle, R. Social Movements: An Introduction to Political Sociology. New York: Appleton-Century-Crofts, Inc., 1951. P. 269.

¹⁰⁰ Burstein, P., Einwohner, R. L., Hollander, J. A. The Success of Political Movements: A Bargaining Perspective. In *The Politics of Social Protest. Comparative Perspectives on States and Social Movements*. Eds. J. C. Jenkins, B. Klandermans. Minneapolis: University of Minnesota, 1995. P. 277.

¹⁰¹ Turner, R., Killian, L. Collective Behavior. Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1987. P. 223.

¹⁰² Blumer, H. Collective Behaviour. In *Principles of Sociology*. Ed. A. McClung-Lee. New York: Barnes and Noble, 1969. P. 99.

¹⁰³ Snow, D. A., Soule, S. A., Kriesi, H. The Blackwell Companion to Social Movements. Blackwell Publishing, 2007. P. 8.

dalyviams (valdžiai, visuomenei, medijoms)¹⁰⁴. H. Johnston teigia, kad socialiniai judėjimų tikslus galima suskirstyti į keturias kategorijas: pilietybė, lygybė, reakcija ir apsauga.¹⁰⁵ Pilietybė tai nebūtinai reiškia pilietybės suteikimą individams, čia svarbiausias akcentas yra galimybė dalyvauti politinėje arenoje, priimti sprendimus ir pan. Čiabuvių situacija tai puikiai iliustruoja. Nors daugeliu atveju jie yra valstybių piliečiai, tačiau neturi galimybių dalyvauti priimant sprendimus tiesiogiai susijusius su jų gyvenimu. Lygybė apima ne tik ekonominę lygybę, bet ir politinę. Reakcija reiškia, kad valstybė turi reaguoti į gyventojų keliamus reikalavimus ir jų interesus, kad turi vykti sąžiningi rinkimai, turi būti laikomasi demokratijos principų ir pan. Socialiniai judėjimai taip pat reikalauja apsaugos, t.y. kad gyventojai būtų įstatymais apsaugoti nuo neteisėtų ar nemoralinių vyriausybės ar kitų institucijų veiksmų. Apibendrinant galima teigti, kad socialiniai judėjimai reikalauja politinės ir ekonominės lygybės, apsaugos nuo neteisėtų veiksmų ir valstybinių institucijų atsakomybės. Šiame darbe yra laikomasi pozicijos, jog socialinių judėjimų tikslai turi būti pakankamai platūs ir nukreipti į politinius, socialinius, ekonominius ir/ar kultūrinius pokyčius visuomenėje.

Svarbus momentas, kalbant apie socialinius judėjimus, yra jų pasitelkiamos priemonės. Socialiniai judėjimai pasikliauja ne tik konvencinėmis priemonėmis, bet imasi ir neinstitucinių veiksmų. Būtent šis bruožas socialinius judėjimus išskiria iš kitų kolektyvinių veiksmų. P. Burstein teigia, kad socialiniai judėjimai yra politikos autsaideriai (angl. outsiders), todėl jie mažai naudojami institucinėmis priemonėmis¹⁰⁶, jiems būdingas netradicinis politinis dalyvavimas, toks kaip protestų organizavimas. Juos socialiniai judėjimai pasitelkia, nes neturi lengvo priėjimo prie politinių sprendimų priėmimo, todėl per protestus siekia paveikti viešąją nuomonę. D. della Porta ir M. Diani teigia, kad protestai yra „nerutininiai būdai, kuriais siekiama paveikti politinius, socialinius ir kultūrinius procesus“¹⁰⁷. Protestais siekiama atkreipti dėmesį į egzistuojančią problemą ir mobilizuoti įtakingesnes visuomenės grupes, kurios turi galimybę daryti įtaką sprendimų priėmimo procesui. Tokiu būdu pasiekta įtaka gali būti teigiama, jeigu sukeliamas palaikymas socialinio judėjimo idėjai, arba neigiama, jeigu atsiranda pavojus išivyrauti chaosui.¹⁰⁸ Socialinių judėjimų teorijoje ir praktikoje protestai ir socialiniai judėjimai yra neatskiriami. Russel Dalton teigia, kad protestai gali pasireikšti įvairiomis formomis. Pirmiausia tai gali būti netradicinės politinio dalyvavimo priemonės, kurios yra

¹⁰⁴ Burstein, P., Einwohner, R. L., Hollander, J. A. The Success of Political Movements: A Bargaining Perspective. In *The Politics of Social Protest. Comparative Perspectives on States and Social Movements*. Eds. J. C. Jenkins, B. Klandermans. Minneapolis: University of Minnesota, 1995. P. 282.

¹⁰⁵ Johnston, H. *States & Social Movements*. Cambridge: Polity Press, 2011. P. 20-22.

¹⁰⁶ Burstein, P., Einwohner, R. L., Hollander, J. A. The Success of Political Movements: A Bargaining Perspective. In *The Politics of Social Protest. Comparative Perspectives on States and Social Movements*. Eds. J. C. Jenkins, B. Klandermans. Minneapolis: University of Minnesota, 1995. P. 278.

¹⁰⁷ Della Porta, D., Diani, M. *Social Movements. An Introduction*. Oxford: Blackwell, 2006. P. 165.

¹⁰⁸ Ten pat. P. 167-168.

teisėtos, bet nebūdingos įprastai politinei veiklai, tai yra peticijų rašymas, teisėtos demonstracijos, referendumų inicijavimas. Jomis yra išreiškiama parama tam tikroms idėjoms bei tikslams. Tikima, kad taip bus paveikti valdžios atstovai ir bus imtasi atitinkamų veiksmų, nes kitu atveju valdžios atstovams iškilus pavojus nebūti perrinktiems. Antra, protestai gali apimti taikius tiesioginius veiksmus tokius, kaip streikai, boikotai, žygiai. Žygiai yra viena iš pagrindinių socialinių judėjimų naudojamų priemonių, kuriais parodoma, kad visuomenėje egzistuoja oponuojanti sprendimų priėmėjams nuomonė. Pastaraisiais dešimtmečiais išpopuliarėjo ir įvairūs boikotai, kuriais siekiama sumažinti pelną ir pardavimus, taip atkreipiant dėmesį į specifines problemas. Trečia protesto veiklų grupė yra neteisėti, bet taikūs veiksmai tokie, kaip pastatų okupavimas, nesankcionuoti streikai. Ketvirta grupė yra smurtiniai veiksmai.¹⁰⁹ William Gamson tvirtina, kad smurtinės priemonės socialiniams judėjimams sudaro didesnes galimybes pasiekti savo tikslų.¹¹⁰ D. della Porta teigia, jog politinis smurtas yra kolektyvinis veiksmas, nelegaliai panaudota fizinė jėga, kuria norima priešininkui padaryti nuostolių ir pasiekti savo politinių tikslų. Tai gali būti nuosavybės niokojimas, susidūrimai su policija ar oponuojančia grupe/judėjimu, kurių metu yra sužeidžiami ar miršta žmonės, ginkluoti pastatų užgrobimai, žmonių pagrobimai, politiniai nužudymai ir pan. Įprastai smurtinėmis priemonėmis yra labiau pasikliaujama socialinio judėjimo ankstyvosiose vystymosi fazėse, kai judėjimas siekia patekti į politinę areną. Tačiau taip pat jis gali būti pastebimas ir judėjimo pabaigoje, kai dalyviai, kurie yra nepatenkinti judėjimo pasiektais rezultatais, stengiasi kompensuoti savo nuostolius. Dažniausiai smurtas yra intensyvesnis judėjimo žlugimo stadijoje nei judėjimo pradžioje. Smurtinę taktiką dažniau pasitelkia izoliuotos nei integruotos visuomenės grupės ir ją taiko tada, kai valstybė nepasitiki protestuojų demokratiniais tikslais ir socialiniai judėjimai nepasitiki demokratinėmis valstybės institucijomis.¹¹¹ Dėl dažno smurtinių priemonių naudojimo XX a. 7-8-ajame dešimtmetyje socialiniai judėjimai buvo laikomi netvarkos ir smurto sinonimais. Tik augant judėjimų naudojamų priemonių įvairovei, jie pradėti suvokti kaip taikūs demokratinės sistemos veikėjai. Kenneth T. Andrews teigia, kad socialiniai judėjimai pasiekia geriausių rezultatų tada, kai derina konvencines ir nekonvencines priemones tarpusavyje.¹¹² Tai reiškia, kad socialiniai judėjimai turėtų veikti ne tik per protestus ar kitus nekonvencinius būdus, bet ir taikyti politinių partijų ir interesų grupių naudojamus metodus,

¹⁰⁹ Dalton, R. *Citizen Politics in Western Democracies*. Chatham, NJ: Chatham House, 1988. P. 65. In *Della Porta, D., Diani, M. Social Movements. An Introduction*. Oxford: Blackwell, 2006.

¹¹⁰ Gamson, W. *The Strategy of Social Protest*. Belmont: Wadsworth, 1990.

¹¹¹ Della Porta, D. *Social Movements, Political Violence, and the State. A Comparative Analysis of Italy and Germany*. Cambridge University Press, 1995. P. XV-4, 52-53, 73, 206.

¹¹² Andrews, K. T. *Social Movements and Policy implementation: The Mississippi Civil Rights Movement and the War on Poverty, 1965 to 1971*. *American Sociological Review*, 2001. Vol. 66, No. 1.

tokius kaip politinis spaudimas, lobizmas, tikslų ir siekių sklaida per žiniasklaidos priemones ir pan.

Socialiniai judėjimai yra tęstiniai veiksmai¹¹³. Tai reiškia, kad jie nėra vienkartiniai. Jiems būdinga trumpesnė ar ilgesnė taša. Taip pat socialiniai judėjimai yra laikini. Pasak Ron Eyeman ir Andrew Jamison „socialiniai judėjimai yra laikinos viešosios erdvės, momentiniai kolektyviniai veiksmai“.¹¹⁴ Tačiau tai nereiškia, kad jie yra trumpalaikiai. Daug socialinių judėjimų trunka labai trumpai, tačiau kiti užsitęsia net keletą dešimtmečių. Taip pat socialiniai judėjimai yra autonomiški nuo valstybės ir politinės sistemos.¹¹⁵

Iš apžvelgtų socialinių judėjimų sampratų ir pateiktų jų bruožų galima suformuoti socialinių judėjimų apibrėžimą, kuriuo bus toliau vadovaujama šiame darbe. Taigi socialiniai judėjimai yra tęstiniai, bet laikini kolektyviniai veiksmai, kurie yra daugiau ar mažiau organizuoti, kurių tikslas yra, panaudojant nekonvencines priemones, inicijuoti egzistuojančios santvarkos pokyčius ar juos sustabdyti. Socialiniai judėjimai negali būti gretinami su maištais, mados ar kultūrinėmis tendencijomis, nes judėjimai tęsiasi ilgesnį laiko tarpą ir turi bent minimalią struktūrą. Taip pat socialiniai judėjimai negali būti tapatinami su interesų grupėmis, nes jos dažniausiai yra įtrauktos į politinę areną ir veikia joje kaip legitimūs aktoriai¹¹⁶. Pasak D. A. Snow, S. A. Soule ir H. Kriesi, socialiniai judėjimai veikia už politinės arenos ribų arba jų elgesys politinėje arenoje yra sudėtingas ir sunkiai apibrėžiamas, jie dažniausiai turi mažesnę pripažinimą ir priėmimą prie valdžios institucijų. Taip pat interesų grupės naudoja institucinėmis priemonėmis, kad pasiektų savo tikslus, tuo tarpu socialiniai judėjimai pasitelkia neinstitucines priemones.¹¹⁷ Iš tiesų į politinius pokyčius orientuoti socialiniai judėjimai ir interesų grupės turi ir nemažai panašumų, tačiau jų naudojamos priemonės nulemia tai, kad tai įvardijama kaip skirtingas socialinis elgesys. Politinių partijų, socialinių judėjimų ir interesų grupių tarpusavio ryšį galima matyti lentelėje Nr. 1.

¹¹³ Snow, D. A., Soule, S. A., Kriesi, H. The Blackwell Companion to Social Movements. Blackwell Publishing, 2007. P. 10.

¹¹⁴ Eyerman, R., Jamison, A. Social Movements: A Cognitive Approach. Cambridge: Polity, 1991. P. 4.

¹¹⁵ Manzano, V. Movimiento Social y Protesta Social desde una Perspectiva Antropológica. FFyL, UBA, 2004. Rasta: <http://www.filo.uba.ar/contenidos/carreras/antropo/catedras/sistemática/1a/sitio/catedras/neufeld/Movimientosocialyprotestasocial.doc> Žiūrėta: 2015 01 20.

¹¹⁶ Snow, D. A., Soule, S. A., Kriesi, H. The Blackwell Companion to Social Movements. Blackwell Publishing, 2007. P. 7.

¹¹⁷ Ten pat.

1 lentelė. Pilietinės visuomenės politinio dalyvavimo formos

Siekiai	Priemonės	
	Institucinės	Neinstitucinės
Politinė įtaka	Interesų grupės	Socialiniai judėjimai
Valdžia	Politinės partijos	Revoliucijos

Saltinis. Zamosc, L. Indian Movement and Political Democracy in Ecuador. *Latin American Politics & Society*, 2007. Vol. 49, No. 3. P. 5.

Lentelėje matoma, kad socialinių judėjimų tikslas yra politinė įtaka, kurios yra siekiama per neinstitucines priemones. Interesų grupės turi tuos pačius siekius, tačiau jiems įgyvendinti pasitelkia institucines priemones. Politinių partijų pagrindinis tikslas yra valdžia, kuriai įtvirtinti yra naudojamos institucinės priemonės, o revoliucijos tam pasitelkia neinstitucinius veiksmus.

Socialiniai judėjimai taip pat yra susiję ir su dar viena kolektyvinio veiksmo forma – partizaniniais arba *guerrilla* judėjimais. Šiuose judėjimuose veikia civiliai asmenys ir per juos yra išreiškiamas nepasitenkinimas vyriausybės ir valstybės veikla. Nepaisant kai kurių panašumų, socialinių ir partizaninių judėjimų negalima tapatinti. Pirmiausia šie judėjimai turi skirtingus tikslus. Dažniausiai partizaninio judėjimo galutinis tikslas yra tam tikros teritorijos ir jos gyventojų kontrolė bei vyriausybės nuvertimas, o socialiniai judėjimai daugiausiai siekia socialinių ir politinių tikslų¹¹⁸. Taipogi partizaniniai judėjimai dažniau nei socialiniai judėjimai naudoja smurtines priemones, tokias kaip sprogdinimai, pagrobimai, nužudymai. Dėl to ir jų struktūra yra pagrįsta kariška hierarchine organizacija.

1.1.2. Socialinių judėjimų priežastys

Įvairios socialinių judėjimų teorijos pateikia skirtingas priežastis, kodėl kyla socialiniai judėjimai. Klasų konflikto teorija, kuri susiformavo marksizmo perspektyvoje, teigia, kad socialiniai judėjimai kyla dėl nepasitenkinimo esama ekonomine situacija arba apskritai visuomenės santvarka, o pagrindinis socialinių judėjimų tikslas yra perskirstyti išteklius ir gėrybes tarp proletariato ir buržuazijos. Buvo laikoma, kad socialiniai judėjimai yra pagrindinė priemonė įgyvendinti socialinę revoliuciją. Iki XX a. 6-ojo dešimtmečio Europoje mokslininkai daugiausia pasiklioavė būtent šia teorija. Tačiau kylantiems naujesiems socialiniams judėjimams buvo sunku pritaikyti klasų konflikto prieigą. Socialinės transformacijos, kurios atsirado po Antrojo pasaulinio karo, sukėlė abejonių dėl to, kad esminė kova visuomenėje vyksta tarp kapitalo ir darbo.

¹¹⁸ Grisham, E. K. *Transforming Violent Political Movements. Rebels Today, What Tomorrow?* Routledge, 2014.

Amerikietiškoje mokykloje populiariausia iš tradicinių teorijų, aiškinančių socialinių judėjimų priežastis, buvo santykinės deprivacijos teorija, kuriai didžiulę įtaką padarė psichologinės teorijos, aiškinančios žmonių elgesį. Santykinės deprivacijos teorija akcentavo psichologinius veiksnius, kurie skatina kilti socialinius judėjimus, t.y. nusivylimą esama situacija ir frustacijas, kurios dažniausiai veda prie agresijos, kuri yra išreiškiama kolektyviniais veiksmais. Šiuo atveju kolektyvinis veiksmas, pasak Edwin Amenta ir Yvonne Zylan, yra suvokiamas ne kaip politinis veiksmas, bet kaip būdas išreikšti asmeninį nepasitenkinimą esama situacija¹¹⁹. Santykinės deprivacijos teorija tvirtina, kad individai susitelkia ties savo lūkesčiais. Jeigu lūkesčiai neatitinka realybės, situacija yra įvardinama kaip santykinė deprivacija. Tokiu būdu socialinių judėjimų atsiradimas buvo aiškinamas per staigų nepasitenkinimo išaugimą, paskatintą sparčių socialinių pokyčių, kurie sukuria struktūrines įtampas.¹²⁰ Pasak Ted Gurr, kuo didesnė deprivacija ir nepasitenkinimas, tuo intensyvesni judėjimai gali kilti.¹²¹ Taip pat individai save lygina ir su kitais visuomenės nariais. Jeigu „kitų“ situacija yra geresnė, situacija pradedama suvokti kaip struktūrinė nelygybė. Jeigu valstybė nesuvaldo tokios situacijos, gali susiformuoti socialiniai judėjimai ir kilti plataus masto konfliktas.¹²² Tačiau būtų galima sukritikuoti tokį vienplanį socialinių judėjimų priežasčių aiškinimą. Santykinės deprivacijos teorija nepateikia argumentų, kaip individo nusivylimas egzistuojančia situacija tampa kolektyviniu veiksmu, kaip susiburia grupės, kokie faktoriai padeda ar trukdo nusivylusiems individams susiburti į socialinį judėjimą. Motyvacija – nusivylimas – yra būtina socialiniam judėjimui, tačiau vien jos nepakanka, aiškinant šį socialinį reiškinį. Daugybė mokslininkų, tokių kaip Ch. Tilly, Charles Perrow, Jo Freeman, įrodė, kad socialiniai judėjimai kyla ne tada, kai žmonės būna labiausiai nusivylę egzistuojančia situacija.

Kita teorija, kuri taip pat koncentruojasi ties individualiu lygmeniu, aiškinant socialinių judėjimų atsiradimą, yra naujųjų socialinių judėjimų teorija. Remiantis šia prieiga, galima teigti, kad naujieji socialiniai judėjimai kovoja prieš žmonių gyvenimo kolonizaciją. Šį teiginį labiausiai išplėtojo Jurgen Habermas. Pagrindinė idėja yra ta, kad socialiniai judėjimai kyla todėl, kad demokratinė sistema postmodernioje visuomenėje nesugeba užtikrinti individo laisvių, lygybės ir brolybės. Teigiama, kad demokratija virsta autoritariniu režimu ir formuojasi technokratinė valstybė. Žmonės yra valdomi technokratijos bei rinkos. Visuomenėje nebėra

¹¹⁹ Amenta, E., Zylan, Y. It Happened Here: Political Opportunity, the New Institutionalism and Townsend Movement. *American Sociological Review*, 1991. Vol. 56. P.252-253.

¹²⁰ Gustfield, J. The Study of Social Movements. *Conflict Change*, 1982. Vol. 4. P. 283-316.

¹²¹ Gurr, T. A Casual Model of Civil Strife. A Comparative Analysis Using New Indices. *The American Political Science Review*, 1968. Vol. 62, No. 4. P. 1104.

¹²² Regan, P. M., Norton, D. A. Greed, Grievance, and Mobilization. The Onset of Protest, Rebellion and Civil War. Rasta: <http://www.binghamton.edu/cdp/docs/greed-grievance.pdf> Žiūrėta:2014 10 05.

darbininkų, liko tik vartotojai. Ir tokiu būdu yra labai lengva jais manipuliuoti.¹²³ A. Touraine savo teoriją konstruoja ties tuo pačiu atspirties tašku kaip ir J. Habermas. Jis pabrėžia vidinę kolonizaciją. A. Touraine teigia, kad valstybė, rinka ir žiniasklaida palengva mažina individų laisvę. Besiplečiančios valstybės struktūros ir rinkos ekonomika kolonizuoja privatų ir viešą individo gyvenimą.¹²⁴ A. Touraine naujuosius socialinius judėjimus įvardija kaip gynybinę reakciją – individai siekia apsaugoti savo privatų gyvenimą nuo valstybės institucijų ir rinkos ekonomikos. Jis teigia, kad socialiniai judėjimai yra vienintelis būdas individams atgauti savo laisvę, o socialinio judėjimo esmė yra sukurti individo ir socialinius identitetus, kurie yra laisvi nuo technokratinės valstybės ir rinkos dominavimo. A. Touraine laikosi prielaidos, kad socialiniai judėjimai yra ne marginalios reakcijos į egzistuojančią sistemą, bet esminės jėgos, kurios kovoja dėl gamybos kontrolės ir teisės būti ta jėga, kuri kuria istoriją ir taisykles.¹²⁵ A. Touraine mokiny A. Melucci taip pat pabrėžia, kad naujieji socialiniai judėjimai yra grindžiami identitetu, o ne viena kuria nors visuomenės klase. Iš to seka, kad judėjimai yra ne homogeniškos žmonių grupės, kurios turi bendrą socialinį pagrindą, bet yra heterogeniškos ir turi daugybę orientacijų ir reikšmių. Pagrindinis A. Melucci iššūkis yra suprasti, kaip socialiniai judėjimai pasiekia vienybę, kai jiems būdingi tokie didžiuliai skirtumai. Taip pat jį jaudina klausimas, kodėl apskritai dabar kyla socialiniai judėjimai.¹²⁶ Autorius, kaip ir J. Habermas bei A. Touraine, teigia, kad naujieji socialiniai judėjimai siekia sumažinti valstybės ir rinkos ekonomikos kišimąsi į asmeninę žmonių erdvę, socialinį gyvenimą. Žmonės turi teisę patys apsibrėžti savo identitetą ir apsaugoti nuo valstybės vienvaldystės. Pasak A. Melucci, socialinių judėjimų tikslas „yra priversti visuomenę išgirsti jų perduodamą žinią ir kad ji šią žinią išverstų į politinį sprendimą, tuo tarpu socialiniai judėjimai išliktų autonomiškai“.¹²⁷ Taigi naujųjų socialinių judėjimų teorija teigia, kad socialiniai judėjimai kyla dėl to, kad žmonės pradeda priešintis valstybei ir jos kišimuisi į privatų žmonių gyvenimą. Vokiečių sociologas C. Offe taip pat yra įsitikinęs, kad judėjimai yra fundamentali egzistuojančios socialinės sistemos ir atstovaujamosios demokratijos kritika. Politinių partijų ir profesinių sąjungų nesugebėjimas atspindėti ir spręsti kylančių problemų ir reikalavimų sukelia legitimumo krizę ir paskatina kilti socialinius judėjimus. Būtent nauji socialiniai judėjimai yra suprantami kaip reakcija į gilėjantį ir besiplečiantį valstybės dominavimą bei kaip nusivylimas esama situacija. Valstybė vis labiau kišasi į asmeninę žmonių erdvę, pasitelkdama teisines, švietimo, sveikatos, psichiatrines bei

¹²³ Habermas, J. *New Social Movements*. *Telos*, 1981, Issue 49. P. 33-34.

¹²⁴ Touraine, A. *The Voice and the Eye: An Analysis of Social Movements*. Cambridge: Cambridge University Press, 1981.

¹²⁵ Ten pat.

¹²⁶ Melucci, A. *Nomads of the Present: Social Movements and Individual Needs in Contemporary Society*. London: UCL Press, 1989. P. 80.

¹²⁷ Melucci, A. *The Symbolic Challenge of Contemporary Movements*. *Social Research*, 1985. Vol 52. No. 4. P. 815.

žiniasklaidos technologijas.¹²⁸ Dar vienas svarbus autorius naujų socialinių judėjimų teorijoje buvo M. Castells¹²⁹. Jis teigia, kad socialiniai judėjimai yra pagrindinis socialinių inovacijų katalizatorius. Mokslininkas pabrėžė, kad pastaraisiais metais vis daugiau kyla konfliktų dėl identiteto. Pavyzdžiui, Vakarų pasaulyje tokių judėjimų pavyzdžiais galėtų būti moterų judėjimai, o likusiame pasaulyje – Zapatista judėjimas Meksikoje, religinis fundamentalizmas. Taip pradeda formotis tinklo visuomenė, kurioje esminį vaidmenį atlieka naujosios technologijos.

Aptarti naujų socialinių judėjimų teorijos autoriai įnešė daug naujovių į Europos socialinių judėjimų tyrinėjimų mokyklą. Pirmiausia jie atkreipė dėmesį į neklasinius konfliktus. Jie pabrėžė, kad naujieji socialiniai judėjimai pasaulyje yra paremti ne klasėmis kaip buvo iki šiol. Tai reiškia, kad jie apima keletą klasių ir yra vienijami bendrų tikslų ir vertybių pagrindu ir kuria naują identitetą. Lyginant su marksizmu, naujų socialinių judėjimų prieiga turi du didelius privalumus, t.y. pabrėžė aktorių svarbą ir atkreipė dėmesį į naujus socialinių judėjimų bruožus, kurie jau nebebuvo susiję su gamybos sistema.

Apibendrinant matyti, kad aiškinant socialinių judėjimų priežastis, paprastai yra susikoncentruojama ties individualiu lygmeniu, t.y. analizuojama, kodėl individai nusprendžia prisijungti prie socialinio judėjimo. Santykinės deprivacijos ir klasių konflikto teorijos autoriai teigia, kad judėjimai kyla dėl to, kad žmonės yra nepatenkinti savo padėtimi. Panašią idėją išreiškia ir naujų socialinių judėjimų teorijos autoriai, tačiau jie išskiria kitus nepasitenkinimo šaltinius. Santykinės deprivacijos, kaip ir klasių konflikto, teorija akcentuoja individų nepasitenkinimą, kai individai pradeda lyginti save su kitais arba kai atsiranda staigūs pokyčiai visuomenėje. Naujų socialinių judėjimų teorija pabrėžia, kad nepasitenkinimo šaltinis – išaugusi valstybės įtaka bei per didelis jos kišimasis į asmeninį individų gyvenimą. Tačiau šią teoriją yra gana sudėtinga taikyti, tyrinėjant socialinius judėjimus Lotynų Amerikoje, ypač čiabuvių judėjimus, nes ji buvo suformuota, analizuojant postmodernius socialinius judėjimus, kylančius Vakarų pasaulyje. Lotynų Amerikoje atsirandantys čiabuvių, bedarbių ar bežemių judėjimai siekia užsitikrinti pagrindines žmogaus teises ir savo prigimtimi nėra nauji. Tai vėliau bus įrodyta ir šiame darbe. Kaip teigia Leon Zamosc, „Lotynų Amerikos čiabuvių judėjimai paneigia pagrindines naujų socialinių judėjimo teorijos dogmas“¹³⁰. Tiek naujų socialinių judėjimų, tiek santykinės deprivacijos teorijos taip pat susilaukia nemažai kritikos, nes negali paaiškinti, *kaip* ir *kada* kyla socialiniai judėjimai, nes per daug susikoncentruoja, ties *kodėl*, t.y.

¹²⁸ Offe, C. New Social Movements: Challenging the Boundaries of Institutional Politics. *Social Research*, 1985. Vol. 52, No. 4. P. 846.

¹²⁹ Castells, M. *The Power of Identity*. Oxford: Blackwell, 1997.

¹³⁰ Zamosc, L. The Indian Movement and Political Democracy in Ecuador. *Latin American Politics and Society*, 2007. Vol. 49, No.3. P. 28.

socialinių judėjimų priežastimis. Jos nepateikia argumentų, kaip individo nusivylimas egzistuojančia situacija tampa kolektyviniu veiksniu, kaip susiburia grupės, kokie faktoriai padeda ar trukdo nusivylusiems individams susiburti į socialinį judėjimą. Resursų mobilizacijos teorija teigė, kad nepasitenkinimas yra antraeilė priežastis, kodėl susiformuoja socialiniai judėjimai. Ch. Tilly¹³¹, A. Oberschall¹³², J. D. McCarthy ir M. N. Zald¹³³ tvirtino, kad nepasitenkinimas yra sąlyginai pastovi būseną visuomenėje, kuri kyla iš struktūrinių interesų konfliktų, kurie atsispindi socialinėse institucijose. Resursų mobilizacijos teorijos mokslininkai yra linkę atsitraukti nuo stiprios prielaidos, kad nepasitenkinimas ir nepritekliai yra centriniai faktoriai socialiniuose judėjimuose, ir siekia šią prielaidą paversti silpna, t.y. laikoma, kad nepasitenkinimas yra antraeilis faktorius socialiniams judėjimams. Nepasitenkinimas yra būtinas, kad susiformuotų judėjimas, tačiau vien jo nepakanka. Resursų mobilizacijos teorija tvirtina, kad kolektyviniai veiksmai atsiranda priklausomai nuo potencialių dalyvių gyvenimo situacijos, jų turimų išpareigojimų (darbui, šeimai, išsilavinimo siekimo, kas gali slopinti norą dalyvauti judėjime), socialinės paramos, kaštų bei egzistuojančių resursų.¹³⁴ Ji pradėjo koncentruotis ties *makro* lygmeniu, t.y. politinėmis ir struktūrinėmis aplinkybėmis bei judėjimų dinamika. Ši teorija neigia anksčiau paminėtas santykinės deprivacijos teorijos prielaidas, pereinama nuo individo lygmens analizės prie politinių ir ekonominių faktorių analizės, atsisakydama sociopsichologinės prieigos, aiškinant socialinius judėjimus, ir teigdama, kad socialiniai judėjimai yra racionalūs aktoriai.

Pasak resursų mobilizacijos teorijos autorių, SMO susikūrimas, išlikimas ir tikslų pasiekimas priklauso nuo resursų mobilizacijos ir tik organizacija, kuri turi resursų, gali imtis efektyvių veiksmų, siekiant savo tikslų.¹³⁵ Pasak J. Craig Jenkins, resursų mobilizacija yra procesas, kurio metu grupė užsitikrina kolektyvinę resursų kontrolę, kuri yra reikalinga kolektyviniam veiksmui. Su mobilizacija yra susiję keli esminiai momentai: resursai, kuriuos turi grupė prieš mobilizaciją; procesai, kuriais grupė pritraukia resursus bei nukreipia juos į socialinius pokyčius bei kokių mastu prisideda pašaliniai asmenys, kad pritrauktų grupei resursus.¹³⁶

¹³¹ Tilly, Ch. *From Mobilization to Revolution*. Reading, MA: Addison-Wesley, 1978.

¹³² Oberschall, A. *Theories of Social Conflict*. *Annual Review of Sociology*, 1978, Vol. 4. p. 291-315.

¹³³ McCarthy, J. D., Zald, M. N. Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory. *American Journal of Sociology*, 1977, Vol. 82. P. 1215.

¹³⁴ Plačiau žr. McCarthy, J. D., Zalds, M. N. The Enduring Vitality of the Resource Mobilization Theory of Social Movements. In *Handbook of Sociological Theory*. Springer, 2001. P. 536 bei Tilly, Ch. *From Mobilization to Revolution*. Reading, MA: Addison-Wesley, 1978. P. 99.

¹³⁵ McCarthy, J. D., Zald, M. N. Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory. *American Journal of Sociology*, 1977, Vol. 82. P. 1222; McCarthy, J., Wolfson, M. Resource Mobilization by Local Social Movement Organizations: Agency, Strategy, and Organization in the Movement Against Drinking and Driving. *American Sociological Review*, 1996. Vol. 61, No. 6. P. 1070-1088.

¹³⁶ Jenkins, C. J. Resource Mobilization Theory and the Study of Social Movements. *Annual Review of Sociology*, 1983, Vol 9. P. 532-533.

Pirmiausia socialiniai judėjimai kyla, nes grupė mobilizuoja resursus. Skirtingi autoriai yra linkę išskirti skirtingus resursus, kuriuos mobilizuoja judėjimai. Pavyzdžiui, J. D. McCarthy ir M. N. Zald kaip svarbiausius resursus išskyrė finansinius išteklius, pastatus ir įrengimus, darbo jėgą bei legitimumą¹³⁷. Pasak jų, pirmiausia yra būtini finansiniai resursai. Jie yra reikalingi darbuotojų algoms mokėti, transporto išlaidoms padengti ir pan. Pinigai nėra vieninteliai resursai, tačiau pasak teoretikų, ši resursų rūšis yra lanksčiausia ir dėl jos dažniausiai kyla konfliktai tarp skirtingų SMO.¹³⁸ Pastatai yra naudojami susirinkimams organizuoti ir veikloms planuoti. Pastovi darbo jėga yra socialinio judėjimo būtina sąlyga, nes jeigu nėra žmonių, kurie dalyvautų veikloje, tada bet kokie veiksmai tampa neįmanomi. Taip pat svarbus resursas yra legitimumas. Legitimumas yra užsitikrinamas pritraukiant kuo platesnį žmonių ratą į judėjimo veiklą. Ch. Tilly akcentavo šiek tiek kitokius resursus, kuriuos mobilizuoja SMO. Jis pabrėžė žemės, darbo, kapitalo ir techninės ekspertizės svarbą¹³⁹. J. Freeman ne tik įvardino galimas resursų rūšis, tačiau juos ir sugrupavo.¹⁴⁰ Resursus jis suskirstė į materialius resursus, tokius kaip pinigai, pastatai, įrengimai, komunikacijos priemonės, bei nematerialius resursus, tokius kaip žmogiškieji išteklių, sugebėjimai bei įgūdžiai, darbo jėga, teisėtumas, solidarumas, ištikimybė, moraliniai įsipareigojimai ir kt.¹⁴¹ Christian Fuchs nematerialių resursų kategoriją papildė įtraukdamas socialinius santykius, asmeninius kontaktus bei egzistuojančius tinklus¹⁴². A. Oberschall išskyrė materialiuosius resursus, psichologinius ir struktūrinius.¹⁴³ J. C. Jenkins resursus kategorizavo ne pagal jų rūšis, bet pagal jų paskirtį. Jis išskyrė galios resursus, kurie suteikia priemones kontroliuoti taikinius, ir mobilizuojančius resursus, kurie padeda mobilizuoti galios resursus¹⁴⁴. Bob Edwards ir J. D. McCarthy resursus suskirstė į moralinius (legitimumas, solidarumas, parama, žinomumas), kultūrinius, organizacinius, žmogiškuosius (darbas, patirtis, įgūdžiai, ekspertizė) ir materialinius¹⁴⁵. Taigi skirtingi autoriai yra linkę akcentuoti skirtingus socialinių judėjimų turimus resursus, kurie paskatina judėjimo mobilizaciją. Remiantis aukščiau išvardintais autoriais, resursus galima būtų klasifikuoti taip:

¹³⁷ McCarthy, J. D., Zald, M. N. Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory. *American Journal of Sociology*, 1977, Vol. 82. P. 1212-1241.

¹³⁸ Zald, M. N., McCarthy, J. D. Social Movements Industries: Competition and Cooperation among Movement Organizations. In *Research in Social Movements, Conflicts and Change*. Ed. L. Kriesberg. Greenwich: JAI Press Inc, 1980.

¹³⁹ Tilly, C. From Mobilization to Revolution. Reading, MA: Addison-Wesley, 1978. P. 69.

¹⁴⁰ Jenkins, J. C. Sociopolitical Movements. In *The Handbook of Political Behaviour*, 1981. Vol. 4. P. 117.

¹⁴¹ Freeman, J. Resource Mobilization and Strategy. In *The Dynamics of Social Movements*. Eds. M. N. Zald & J. M. McCarthy. Cambridge, MA: Winthrop, 1979. P.172-175.

¹⁴² Fuchs, C. The Self-Organization of Social Movements. *Systemic Practice and Action Research*, 2006. Vol. 19. No. 1. P. 101-137.

¹⁴³ Oberschall, A. Protracted Conflict. In *Dynamics of Social Movements*. Eds. Zald, M. N. & McCarthy, J. D. Cambridge, Massachusetts: Winthrop Publishers, Inc., 1979. P. 45-70.

¹⁴⁴ Jenkins, C. J. Resource Mobilization Theory and the Study of Social Movements. *Annual Review of Sociology*, 1983, Vol 9. P. 533.

¹⁴⁵ Edwards, B., McCarthy, J. D. Resources and Social Movement Mobilization. In *The Blackwell Companion to Social Movements*. Eds. D. A. Snow, S. A. Soule, H. Kriesi. Blackwell Publishing, 2007. P. 125-128.

2 lentelė. Socialinių judėjimų resursų rūšys

Materialieji resursai	Nematerialieji resursai	
Pinigai	<i>Psichologiniai</i>	<i>Struktūriniai</i>
Žemė	Socialiniai santykiai	Egzistuojantys tinklai
Pastatai	Asmeniniai kontaktai	Organizacinė galia
Įrengimai	Solidarumas	Legitimumas
Komunikacijos priemonės	Parama	Kultūra
	Žinomumas	Techninė ekspertizė
	Darbo ištekliai	
	Patirtis	
	Įgūdžiai	

Šaltinis. Sudaryta darbo autorės, remiantis J. McCarthy, M. N. Zald, Ch. Tilly, J. Freeman, Ch. Fuchs, A. Oberschall, J. C. Jenkins, B. Edwards darbais.

Nepaisant to kaip įvairiai gali būti skirstomi resursai, visi resursų mobilizacijos teorijos autoriai, tokie kaip J. Craig Jenkins¹⁴⁶, D. McAdam, J. D. McCarthy ir M. N. Zald¹⁴⁷, sutinka, kad resursai yra vieni svarbiausių kriterijų, kodėl judėjimai kyla, stiprėja, jie nulemia, kokią formą judėjimai įgauna ir kokią įtaką socialinis judėjimas padaro. Kad ir kokie resursai bebūtų, jie yra mobilizuojami iš labai skirtingų šaltinių. Materialieji resursai, tokie kaip pinigai ar infrastruktūra, gali būti gauti iš individų, kurie dalyvauja judėjime arba iš visuomenės narių, kurie tiesiogiai nedalyvauja judėjime, bet tiki judėjimo išsikeltais tikslais ir jų teisingumu, t.y. iš judėjimo šalininkų. Taigi resursų mobilizacijos teorijos autoriai pabrėžė resursų, kurie yra gaunami iš prie judėjimo neprisijungusių asmenų, svarbą. Teigiama, kad yra daug didesnė tikimybė, kad judėjimai pasieks savo tikslus, jeigu juos paremia platesni visuomenės sluoksniai¹⁴⁸. Iki tol buvo laikoma, kad judėjimas gauna resursus tik iš judėjimo dalyvių, t.y. tiesioginių naudos gavėjų ir kad tie resursai ateina iš neinstitucinių šaltinių. J. McCarthy ir M. N. Zald teigė, kad materialiuju resursų taip pat galima gauti ir per institucinius kanalus, tokius kaip bažnyčia, filantropiniai fondai, socialinės gerovės institucijos, žiniasklaidos priemonės, universitetai, verslo korporacijos ar netgi per vyriausybines programas.¹⁴⁹ Tai buvo vienas iš revoliucinių pastebėjimų socialinių judėjimų tyrinėjime. Būtent dėl to, kad socialiniai judėjimai pradėjo gauti resursų ir iš kitų šaltinių, pasikeitė ir jų organizacija. Nuo tradicinės socialinių judėjimų organizacijos su aiškiu lyderiu, savanoriška naryste, masiniu dalyvavimu, resursais, gaunamais iš tiesioginių rėmėjų ir naudos gavėjų, socialiniai judėjimai perėjo prie neaiškios lyderystės, mažos ar neegzistuojančios narystės, apmokamo personalo.

¹⁴⁶ Jenkins, C. J. Resource Mobilization Theory and the Study of Social movements. *Annual Review of Sociology*, 1983, Vol. 9. P. 527-553.

¹⁴⁷ McAdam, D., McCarthy, J. D., Zald, M. N. Social movements. In *Handbook of Sociology*. Ed. N. J. Smelser. Beverly Hills, CA: Sage, 1988. P. 695-737.

¹⁴⁸ Oberschall, A. *Social Conflict and Social Movements*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1973.

¹⁴⁹ Zald, M. N., McCarthy, J. D. *Social Movements Industries: Competition and Cooperation among Movement Organizations*. In *Research in Social Movements, Conflicts and Change*. Ed. L. Kriesberg. Greenwich: JAI Press Inc, 1980.

Resursus mobilizuoja ir juos panaudoja su SMO tiesiogiai ar netiesiogiai susiję asmenys. Resursų mobilizacijos teoretikai išskiria kelias žmonių grupes. Pirmiausia yra judėjimo dalyviai, kurie aktyviai dalyvauja SMO veikloje. J. McCarthy ir M. N. Zald SMO dalyvius grupuoja į smulkesnes grupes. Jie išskiria kadrus, t.y. žmones, kurie organizacijoje dalyvauja sprendimų priėmimo procese. Taip pat yra ir profesionalūs kadrai – žmonės, kurie skiria didžiąją laiko dalį SMO ir gauna už tai kompensaciją. Asmenys, kurie skiria didžiąją savo laiko dalį SMO, tačiau nedalyvauja sprendimų priėmimo procese yra vadinami profesionaliu personalu. Tie, kurie SMO veikloje dalyvauja epizodiškai, yra vadinami darbininkais.¹⁵⁰ Be išvardintų tiesioginių SMO dalyvių, taip pat yra ir SMO šalininkai, kurie tiesiogiai veikloje nedalyvauja, tačiau palaiko SMO keliamus tikslus ir siekius. Trečia su SMO susijusi žmonių grupė, kaip juos įvardija Ralph Turner, yra prašalaičiai¹⁵¹. Jie neprieštaruja socialiniam judėjimui ir jo organizacijoms, tačiau ir nesidomi judėjimo keliamais reikalavimais. Ir ketvirtasis tipas yra socialinio judėjimo oponentai. Remiantis J. D. McCarthy ir M. N. Zald, vienas iš judėjimo tikslų yra judėjimo oponentus paversti prašalaičiais, prašalaičius paversti judėjimo šalininkais, šalininkus paversti judėjimo dalyviais bei išlaikyti judėjimo dalyvių aktyvų dalyvavimą SMO veikloje.¹⁵²

Resursų mobilizacija yra sudėtingas procesas. Remiantis įvairiais autoriais, galima išskirti keletą pagrindinių faktorių, kurie skatina mobilizaciją. Pirmiausia yra įvertinami galimi nuostoliai ar/ir potenciali nauda. Taip pat didelės reikšmės turi solidarumas grupei bei individo interesai ir keliamo tikslo svarbos suvokimas. Skirtingai nei santykinės deprivacijos teorija, kuri neigė mobilizacijos nuostolius ir koncentravosi ties nuoskaudomis, M. N. Zald ir J. D. McCarthy teigia, kad mobilizacija atneša ne tik naudos, bet ir nuostolių, todėl ne visada interesas veda prie organizuotų veiksmų. Nuostolių egzistavimas, kai siekiama užtikrinti interesą, nulemia tai, kad individai gali nuspręsti neprisijungti prie judėjimo. Resursų mobilizacijos teorija teigia, kad individai prieš mobilizuodami resursus įvertina galimus grupės pasiekimus ir nuostolius. Ir ne tik grupės, bet savo kaip individo galimus pasiekimus ir nuostolius. Ir tik tada, kai nauda, kurią tikimasi gauti, yra didesnė už planuojamus nuostolius, individai prisijungia prie judėjimo. Pasak Bruce Fireman ir William A. Gamson, prie judėjimo prisijungti taip pat gali paskatinti solidarumas grupei ir socialiniam judėjimui¹⁵³, kuris gali reikštis kaip solidarumas šeimai, visuomeninei veiklai. Taip pat prie judėjimo jungtis skatina ir

¹⁵⁰ McCarthy, J. D., Zald, M. N. Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory. In *Social Movements in an Organizational Society*, eds. M. N. Zald, J. D. McCarthy. New Brunswick and Oxford: Transaction Books, 1987. P. 28-29.

¹⁵¹ Turner, R. Determinants of Social Movement Strategies. In *Human Nature and Collective Behavior: Papers in Honors of Herbert Blumer*. Ed. Tamotsu Shibutani. Englewood Cliffs: Prentice Hall. P. 146-164.

¹⁵² McCarthy, J. D., Zalds, M. N. Resource Mobilization Theory and Social Movements: A Partial Theory. *American Journal of Sociology*, 1987. Vol. 82, No. 6. P. 1221-1222.

¹⁵³ Fireman B., Gamson, W. A. Utilitarian Logic in the Resource Mobilization Perspective. In *Dynamics of Social Movements*. Eds. Zald, M. N. & McCarthy, J. D. Cambridge, Massachusetts: Winthrop Publishers, Inc., 1979. P. 22.

individo interesai. Yra išskiriamos dvi interesų rūšys: objektyvūs ir subjektyvūs. Trumpuoju laikotarpiu yra svarbesni subjektyvūs interesai. Subjektyvūs interesai – tai judėjimo dalyvių tikėjimas, kad kolektyvinė nauda gali padėti užsitikrinti asmeninius interesus. Šiuos interesus galima numatyti iš pagrindinių judėjimo dalyvių keliamų tikslų, daromų veiksmų ir principų, kurie atsispindi grupės veikloje. Subjektyvūs interesai yra svarbūs mobilizuojant individus ir resursus trumpuoju laikotarpiu. Ilguoju laikotarpiu tampa svarbesni objektyvūs interesai, kurie yra susiję su grupės gerove ir jėga bei kolektyvine nauda.¹⁵⁴ Mobilizaciją taip pat skatina suvokimas, kad kolektyvinių veiksmų turi būti imamasi nedelsiant, nes kitu atveju, nebūs užtikrinamas kolektyvinis gėris. Šiame etape išryškėja *nemokančiojo* problema (angl. free-rider problem). Nemokančiojo problemos esmė yra ta, kad individai nemato prasmės prisijungti prie judėjimo ir jo keliamų tikslų, jeigu gali gauti judėjimo atnešamą naudą prie jo ir neprisijungę. Pasak B. Fireman ir W. A. Gamson, skirtingi socialiniai judėjimai skirtingai toleruoja nemokančiuosius. Mažiausiai nemokantieji yra toleruojami tokiuose judėjimuose, kurių sėkmė priklauso nuo dalyvių skaičiaus ir kurių žlugimas būtų labai brangus ir žalingas judėjimo dalyviams.¹⁵⁵

Skirtingai nei klasių konflikto, santykinės deprivacijos ir naujųjų socialinių judėjimų teorijos autoriai, kurie teigė, kad socialiniai judėjimai kyla dėl nepasitenkinimo esama situacija, resursų mobilizacijos teoretikai koncentravosi ties judėjimo mobilizuojamais resursais. Pasak jų, socialiniai judėjimai būtų neįmanomi be reikiamų išteklių užsitikrinimo. Vien nepasitenkinimas socialiniais ar politiniais aspektais nepaskatina judėjimo susiformavimo. Tai buvo labai svarbus indėlis į socialinių judėjimų priežasčių tyrinėjimus. Jis davė pradžią ir kitų teorijų formavimuisi bei plėtrai.

Ne tik resursai, bet ir egzistuojanti situacija gali nulemti, kada kils socialinis judėjimas ir kokią įtaką jis padarys. D. McAdam, tyrinėdamas juodaodžių judėjimus JAV XX a. 4-8-ajame dešimtmėčiuose, teigė, kad judėjimų sėkmingumas buvo nulemtas palankiai susiklosčiusių aplinkybių.¹⁵⁶ Edwin Amenta ir Yvonne Zylan, tyrinėdami Townsend judėjimą JAV¹⁵⁷, teigė, kad jis kilo ne dėl nepasitenkinimo, kurį sukėlė Didžioji ekonominė krizė, ar resursų prieinamumo, bet dėl politinių galimybių struktūros.¹⁵⁸ David S. Meyer, tyrinėdamas

¹⁵⁴ Fireman B., Gamson, W. A. Utilitarian Logic in the Resource Mobilization Perspective. In *Dynamics of Social Movements*. Eds. Zald, M. N. & McCarthy, J. D. Cambridge, Massachusetts: Winthrop Publishers, Inc., 1979. P. 24-25.

¹⁵⁵ Ten pat. P. 15-16.

¹⁵⁶ McAdam, D. Political Process and the Development of Black Insurgency, 1930-1970. Chicago: University of Chicago Press, 1982.

¹⁵⁷ Townsend judėjimas JAV prasidėjo Didžiosios ekonominės krizės metu. Francis E. Townsend iškėlė idėją, kad žmonės nuo šešiasdešimties metų turi būti geriau aprūpinami ir kiekvienam skiriama \$200 mėnesinė pensija. Ši idėja susilaukė labai plataus palaikymo.

¹⁵⁸ Amenta, E., Zylan, Y. It Happened Here: Political Opportunity, the New Institutionalism and Townsend Movement. *American Sociological Review*, 1991. Vol. 56. P. 251.

antibranduolinius judėjimus JAV, taip pat padarė išvadą, kad jų vystymuisi daug įtakos turėjo politinis kontekstas.¹⁵⁹ Eitan Y. Alimi, W. A. Gamson ir Charlotte Ryan tyrinėjo palestiniečių Intifadą XX a. 9-ajame dešimtmetyje. Jie priėjo prie išvados, kad 1987 m. prasidėjusiai Intifadai didžiulės įtakos turėjo susiskaldžiusi Izraelio visuomenės nuomonė apie Palestinos okupaciją.¹⁶⁰ Holly J. McCammon, Karen E. Campbell, Ellen M. Granberg, Christine Mowery, analizuodamos moterų judėjimus už visuotinės rinkimų teisės suteikimą JAV nuo 1866 m. iki 1919 m., priėjo prie išvados, kad judėjimai kilo, nes visuomenėje kito moterų ir vyrų vaidmenys, politinis elitas buvo susiskaldęs, išaugo sprendimus priimančių žmonių skaičius, t.y. buvo susidariusios palankios aplinkybės kelti tokio pobūdžio reikalavimus¹⁶¹. Šių socialinių judėjimų atsiradimo aspektą aiškina politikos proceso teorija. Kaip teigia H. Johnston, „per pastaruosius dvidešimt metų tarp mokslininkų, kurie remiasi struktūralistine perspektyva, politikos proceso teorija tapo *lingua-franca*“.¹⁶²

Pagrindinis šios teorijos autorius Ch. Tilly teigė, kad visuomenėje egzistuoja dvi pagrindinės grupės – nariai, kurie turi lengvą priėjimą prie politinių struktūrų, ir prieštaraujantieji (angl. challenger), kurie nėra įtraukti į valstybės ir visuomenės gyvenimą. Abiejų grupių padėtį nulemia režimas, kuris yra institucionalizuotos taisyklės, kurios nurodo, kas gali reikalauti ko, kada ir kaip. Nariai yra linkę neprileisti prieštaraujančiųjų todėl, kad naujos grupės atėjimas kelia pavojų nusistovėjusioms taisyklėms ir jų pačių priėjimui. Prieštaraujantieji atvirkščiai siekia pakeisti taisykles, kad gautų daugiau priėmimo. Socialinis konfliktas kyla tada, kai vieni visuomenės ir valstybės nariai turi didesnę priėjimą prie politinių struktūrų už kitus. Politikos proceso teorijos bruožas – judėjimų dalyvių sąmoningumas – turi daug bendro su marksizmo ir santykinės deprivacijos teorijomis. Laikoma, kad viena iš būtinų sąlygų, jog kiltų judėjimas, yra negatyvus situacijos suvokimas. Tai reiškia, kad žmonės pirmiausia turi jausti, jog egzistuojanti sistema yra neteisinga. Tai yra pagrindinė motyvacija bei prielaida judėjimui susiformuoti. Nepritekliaus suvokimas motyvuoja individus imtis kolektyvių veiksmų situacijai pakeisti. Peter K. Eisinger, kaip ir resursų mobilizacijos autoriai, sutinka, kad nepasitenkinimas situacija yra reikalingas, kad kiltų socialiniai judėjimai, tačiau vien jo nepakanka. Nepasitenkinimas, nusivylimas, nepriteklis yra būtinos, tačiau nepakankamos sąlygos socialiniams judėjimams susiformuoti.

¹⁵⁹ Meyer, S. D. Institutionalizing Dissent: The United States Structure of Political Opportunity and the End of Nuclear Freeze Movement. *Sociological Forum*, 1993. Vol 8, No. 2. P. 157-179.

¹⁶⁰ Alimi, Y. E., Gamson, A. W., Ryan, Ch. Knowing Your Adversary: Israeli Structure of Political Opportunity and the Inception of the Palestinian Intifada. *Sociological Forum*, 2006. Vol 21, No. 4. P. 536.

¹⁶¹ McCammon, J. H., et. al. How Movements Win: Gendered Opportunity Structures and U.S. Women's Suffrage Movements, 1866-1919. *American Sociological Review*, 2001. Vol. 66, No. 1. P. 49-70.

¹⁶² Johnston, H. *States & Social Movements*. Cambridge: Polity Press, 2011. P. 50.

Esminė politikos proceso teorijos dalis yra politinės galimybių struktūros. Politinės galimybių struktūros yra naudojamos tyrinėjant įvairiausias socialinius judėjimus – juodaodžių¹⁶³, moterų¹⁶⁴, antibranduolinius¹⁶⁵ ir kt. Jos padeda suprasti ir paaiškinti du priklausomus kintamuosius, t.y. laiką, kada kyla judėjimas, ir judėjimo gaunamus rezultatus. D. S. Meyer apibendrina daugelio autorių išsakytas mintis ir teigia, kad politinės galimybių struktūros sudaro sąlygas socialinių protestų mobilizacijai, strategijų ir taktikų pasirinkimui, organizacijų susiformavimui, viešosios politikos įtakojimui. Jis politinių galimybių struktūras skirsto į dvi pagrindines grupes – galimybes mobilizacijai ir galimybes įtakai¹⁶⁶. Politinės galimybių struktūros ne tik paskatina socialinių judėjimų susiformavimą, bet ir nulemia jų daromą įtaką.

Nėra vieningos politinių galimybių struktūros termino sampratos. Skirtingi mokslininkai yra linkę įvairiai interpretuoti šią sąvoką. Pasak D. McAdam, pirmieji bandymai apibrėžti politinių galimybių struktūras apėmė labai daug faktorių. Praktiškai buvo įtrauktos visos judėjimui kilti padedančios aplinkybės.¹⁶⁷ Terminą pirmą kartą pavartojo amerikiečių politologas P. K. Eisinger. Jis tyrinėjo 43 JAV miestus ir analizavo, kodėl vienuose iš jų afro-amerikiečių protestai yra dažnesni ir didesni. Jis savo tyrime pasirinko didžiuosius JAV miestus, kuriuose judėjimai buvo intensyvūs bei taip pat kuriuose judėjimų iš esmės nebuvo, ir lygino juos tarpusavyje. Savo tyrime jis priėjo prie išvados, kad socialinių judėjimų susiformavimas yra glaudžiai susijęs su miesto politinių galimybių struktūra. Politinių galimybių struktūras jis apibrėžė kaip „tikimybę, kad grupės gaus priėjimą prie valdžios ir manipuluos politine sistema“.¹⁶⁸ Remiantis P. K. Eisinger, politinių galimybių struktūros yra sudarytos iš formalios valdžios struktūros, valdžios reakcijos į judėjimus ir mobilizuotinos gyventojų dalies socialinio stabilumo. Politologas politinių galimybių struktūras suskirstė į uždaras ir atviras. Pasak P. K. Eisinger, labai uždaros struktūros represuoja socialinius judėjimus ir jie arba iš viso nesusiformuoja arba jeigu ir pavyksta jiems mobilizuotis, tai jie tampa neefektyvūs ir greitai išnyksta. Jeigu struktūros yra labai atviros, tai socialiniai judėjimai yra asimiliuojami ir vėlgi pranyksta. Socialiniams judėjimams susiformuoti ir išlikti yra palankiausias saikingai represyvios struktūros, kurios leidžia egzistuoti socialiniams judėjimams, bet iš karto nepritaria

¹⁶³ McAdam, D. Tactical Innovation and the Peace of Insurgency. *American Sociological Review*, 1983. Vol. 48. No. 6. P. 735-754.

¹⁶⁴ McCammon, J. H., et. al. How Movements win: Gendered Opportunity Structures and U.S. Women's Suffrage Movements, 1866-1919. *American Sociological Review*, 2001. Vol. 66, No. 1. P. 49-70.

¹⁶⁵ Kitschelt, H. P. Political Opportunity Structures and Political Protest: Anti-Nuclear Movements in Four Democracies. *British Journal of Political Science*, 1986. Vol. 16. No. 1. P. 57-86.

¹⁶⁶ Meyer, D. S. Protest and Political Opportunities. *Annual Review of Sociology*, 2004. Vol 30. P. 136.

¹⁶⁷ McAdam, D. Political Opportunities: Conceptual Origins, Current Problems, Future Directions. In *Comparative Perspectives on Social Movements*. Eds. D. McAdam. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. P. 26.

¹⁶⁸ Eisinger, K. P. The Conditions of Protest Behavior in America Cities. *American Political Science Review*, 1973. Vol. 67, No. 1. P. 25.

jų reikalavimams.¹⁶⁹ Tokiam požiūriui pritaria ir kiti autoriai, tokie kaip Zeynep Taydas, Jason Enia ir Patrick James¹⁷⁰. Glaustai apžvelgus P. K. Eisinger iškeltas idėjas, matyti, kad jis, analizuodamas politines galimybes, daugiausiai koncentravosi ties instituciniais faktoriais, t.y. politine sistema ir su ja susijusiais elementais. Jis taip pat teigė, kad politinės galimybių struktūros nulemia, ar judėjimai kils, kokią strategiją jie pasirinks ir galiausiai kokią įtaką padarys.

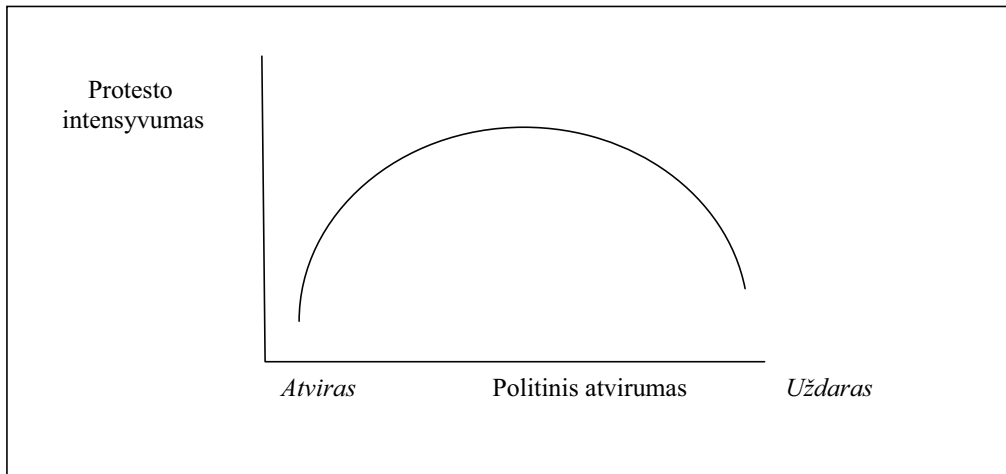
Frances Fox Piven ir Richard Cloward taip pat buvo vieni pirmųjų mokslininkų, kurie analizavo politines galimybes. 1979 m. išleistoje monografijoje jie teigė, kad rinkiminis nestabilumas yra esminis politinių galimybių elementas ir kad tai paskatina formuotis socialinius judėjimus.¹⁷¹ Ch. Tilly, sekdamas P. K. Eisinger ir F. F. Piven bei R. Cloward idėjomis, pradėjo formuoti nuoseklesnę politinio proceso teoriją ir joje dar labiau pabrėžė politinių galimybių struktūras. Jis akcentavo ne tik institucinius faktorius, bet ir įtraukė kitus elementus. Ch. Tilly atkreipė dėmesį į demografinius ir ekonominius pokyčius. Jis pripažino, kad politinės galimybės kinta bėgant laikui ir kad jos padeda paaiškinti socialinio judėjimo taktikos pasirinkimą. Ch. Tilly, kaip ir P. K. Eisinger, sutinka, kad atviros galimybių struktūros suteikia įvairesnes galimybes individams išreikšti savo reikalavimus, todėl socialiniai judėjimai tokioje aplinkoje kyla ganėtinai retai. Judėjimai, pasak Ch. Tilly, kyla tada, kai sistema nėra per daug atvira, kad individai rastų pigesnių alternatyvų reikalavimams išreikšti, bet ir ne per daug uždara, kad represuotų besiformuojančius judėjimus.¹⁷²

¹⁶⁹ Eisinger, K. P. The Conditions of Protest Behavior in America Cities. *American Political Science Review*, 1973. Vol. 67, No. 1. P. 11-28.

¹⁷⁰ Taydas, Z., Enia, J., James, P. Why do Civil Wars Occur? Another Look at the Theoretical Dichotomy of Opportunity versus Grievance. *Review of International Studies*, 2011. Vol. 37. P. 2627-2650.

¹⁷¹ Piven, F., Cloward, R. *Poor People's Movement*. New York: Vintage, 1979.

¹⁷² Meyer, S. D. Protest and Political Opportunities. *Annual Review of Sociology*, 2004. Vol. 30. P. 130.

Šaltinis. Johnston, H. States and Social movements. Cambridge: Polity Press, 2011. P. 36.

1 pav. Politinių galimybių struktūros

Sidney Tarrow darbe „*Power in Movement*“ teigia, kad politinių galimybių struktūros yra „pastovi, tačiau nebūtinai nuolatinė, ilgalaikė ar formali, politinė aplinka, kuri sudaro galimybes pasireikšti įvairioms kolektyvinėms iniciatyvoms, suteikdama joms viltį tapti sėkmingoms ar ne“¹⁷³. Politinės galimybių struktūros yra rėmai, kurie leidžia arba kliudo pasireikšti kolektyviniams veiksams. S. Tarrow, analizuodamas politines galimybes, teigia, kad yra labiau tikėtina, jog socialiniai judėjimai kils tada, kai transformuosis režimas, t.y. iš uždaro, diktatūrinio režimo pradės formuotis demokratiškesnis. Politologas teigia, kad režimo atsivėrimas sumažina mobilizacijos kaštus ir taip skatina kurtis judėjimus.¹⁷⁴ Herbert P. Kitschelt, tyrinėdamas antibranduolinius judėjimus keturiose valstybėse – Prancūzijoje, Vakarų Vokietijoje, Švedijoje ir JAV, teigė, kad politinių galimybių struktūros veikia kaip „filtra tarp judėjimo mobilizacijos, jo pasirenkamų strategijų ir jo pajėgumo pakeisti socialinę aplinką“¹⁷⁵. Pasak Hebert P. Kitschelt, politinių galimybių struktūros nulemia, kokią strategiją pasirinks judėjimas ir kokią įtaką jis padarys.

Skirtingi autoriai linkę akcentuoti skirtingus politinių galimybių struktūros elementus. Pavyzdžiui, Herbert P. Kitschelt išskiria resursus, institucinius susitarimus ir socialinės mobilizacijos precedentus¹⁷⁶. Pirmasis elementas yra perimtas iš resursų mobilizacijos teorijos.

¹⁷³ Tarrow, S. *Power in Movement: Collective Action, Social Movements and Politics*. Cambridge University Press, 1994. P. 85.

¹⁷⁴ Tarrow, S. *Democracy and Disorder: Protest and Politics in Italy, 1965-1975*. Oxford: Clarendon, 1989.

¹⁷⁵ Kitschelt, H. P. *Political Opportunity Structures and Political Protest: Anti-Nuclear Movements in Four Democracies*. *British Journal of Political Science*, 1986. Vol. 16. No. 1. P. 59.

¹⁷⁶ Ten pat. P. 63.

Politologas teigia, kad judėjimo mobilizacija priklauso nuo priėjimo prie normatyvinių, finansinių, informacinių ir prievartos resursų. Taip pat socialinio judėjimo daroma įtaka priklauso nuo to, ar jis gali daryti įtaką sprendimų priėmimui, ar jis matomas viešojoje erdvėje ir pan. Judėjimui labai svarbūs instituciniai susitarimai, kurie nulemia, kaip socialinis judėjimas gali bendrauti su vyriausybe. Socialinio judėjimo susiformavimui ir vystymuisi taip pat įtakos turi ir ankstesni mobilizacijos precedentai. Pavyzdžiui, sėkminga vieno judėjimo mobilizacija gali paskatinti susiformuoti ir kitą judėjimą bei atvirškščiai. Pasak politologo H. P. Kitschelt, visi šie faktoriai sudaro politinių galimybių struktūras, kurios nulemia pasirenkamas socialinio judėjimo strategijas bei kokią įtaką judėjimas padarys aplinkai, kurioje jis veikia. H. P. Kitschelt, kaip ir P. K. Eisinger, Ch. Tilly, linkęs politinių galimybių struktūras skirstyti į atviras ir uždaras. Pasak mokslininko, ar struktūra yra atvira ar uždara galima spręsti iš kelių faktorių. Pirmiausia egzistuojančių politinių partijų bei įvairių grupių, kurios kelia skirtingas idėjas ir reikalavimus, skaičius. Kuo daugiau veikia skirtingų efektyvių grupių ir partijų, tuo sistema yra atviresnė ir tuo didesnė tikimybė, kad socialinis judėjimas ras sąjungininkų savo veikloje. Taip pat struktūros atvirumą parodo ir leidžiamosios valdžios sugebėjimas vystyti ir kontroliuoti įvairias iniciatyvas be vyriausybės pritarimo. Trečias faktorius yra santykiai tarp vykdomosios valdžios ir interesų grupių. Jeigu vyrauja pliuralistinė politika, lankstesni ryšiai, tada galima daryti daugiau įtakos sprendimų priėmimui ir tai demonstruoja sistemos atvirumą. Galiausiai, kad sistemą būtų galima priskirti prie atvirų, politiniai reikalavimai ne tik turi egzistuoti sistemoje, tačiau jie turi tapti politikos formavimo dalimi.¹⁷⁷ Tačiau skirtingai nei ankstesni autoriai H. P. Kitschelt taip pat išskiria ne tik sistemos įeigos atvirumą ar uždarumą, bet ir politinių galimybių struktūros reakciją į judėjimus. Politologas tai pavadina politinės išeigos struktūromis. Jos apibūdina, kaip sistema reaguoja į iškeltus reikalavimus, kaip įtraukia judėjimus į politikos formavimą. Šios struktūros gali būti stiprios arba silpnos. Tai nustatoma pagal tris kriterijus. Pirmiausia tai valstybės centralizacijos lygis. Centralizuotoms valstybėms yra lengviau reaguoti į socialinių judėjimų reikalavimus negu decentralizuotoms, kur valdžia yra išskaidyta tarp daugybės institucijų ir regionų. Vyriausybė rinkos kontrolė taip pat vyriausybei padeda efektyviau įgyvendinti užsibrėžtą politikos kryptį. Ir trečiasis faktorius yra teisminės valdžios nepriklausomybė. Politiniai sprendimai yra įgyvendinami lengviau, jeigu teismai netampa forumu politiniams konfliktams spręsti.¹⁷⁸

¹⁷⁷ Kitschelt, H. P. Political Opportunity Structures and Political Protest: Anti-Nuclear Movements in Four Democracies. *British Journal of Political Science*, 1986. Vol. 16. No. 1. P. 58.

¹⁷⁸ Ten pat. P. 64.

Georgia Duerst-Lahti, tyrinėdama moterų judėjimus, teigė, kad judėjimų mobilizacija ir sėkmė priklauso nuo vyriausybės veiksmų ir reakcijos į judėjimą.¹⁷⁹ Craig Jenkins ir Ch. Perrow teigė, kad 7-ajame dešimtmetyje fermų darbuotojų judėjimai buvo sėkmingi todėl, kad buvo susiklosčiusios palankios aplinkybės – aktyvistai turėjo sąjungininkų valdžioje.¹⁸⁰ S. Tarrow teigia, kad politinių galimybių struktūros elementai priklauso nuo laiko ir nuo aplinkybių. Jis išskyrė penkis pagrindinius politinių galimybių struktūros elementus: institucinės galimybės, koalicijų stabilumas, elito susiskaldymas ir/arba tolerancija protestui, sąjungininkų egzistavimas ir parama, valstybės politinis pajėgumas. Dažniausiai kalbant apie politinių galimybių struktūrą yra naudojama D. McAdam pateikta klasifikacija¹⁸¹. Jis, apibendrinamas ankstesnius įvairių autorių tyrinėjimus, išskyrė keturis esminius politinių galimybių struktūros elementus.

Pirmiausia politines galimybių struktūras sudaro politinės sistemos atvirumas/uždarumas. Politinė sistema, pasak Ann Shola Orloff ir Theda Skocpol, netiesiogiai daro įtaką visų visuomenės grupių politikos prasmei ir metodams.¹⁸² Šis elementas apima formalias egzistuojančias teisinės ir institucinės valstybės struktūras. Kaip teigia Joe Foweraker, tai yra politinės taisyklės, kurios palengvina arba apsunkina mobilizaciją.¹⁸³ Šis elementas iš esmės yra perimtas iš P. K. Eisinger. Edwin Amenta ir Michael P. Young išskiria tris svarbiausias jo dalis – institucinę struktūrą, biurokratiją ir politikos kryptis.¹⁸⁴ Institucinė struktūra yra pastoviausia šio elemento dalis. Ji yra sudaryta iš kelių elementų – valstybės centralizacijos/decentralizacijos laipsnio, valstybės režimo, partinės ir rinkimų sistemų, demokratizacijos procesų. E. Amenta ir M. P. Young teigia, kad mobilizaciją palengvina valstybės decentralizacija. Federacinėse valstybėse mobilizacija yra lengvesnė nei centralizuotose, nes yra daugiau „taikinių“, į kuriuos gali būti nukreiptas kolektyvinis veiksmas.¹⁸⁵ Mobilizacija taip pat priklauso ir nuo politinio režimo. Nedemokratiniai režimai, kuriems būdingas ribotas politinis dalyvavimas, rinkimų teisės suvaržymas, maža konkurencija tarp partijų, mažina mobilizacijos tikimybę. Pasak E. Amenta *et al.*, net jeigu tokiomis sąlygomis ir susiformuoja judėjimai, yra labai mažai tikėtina, kad jie pasieks savo tikslus.¹⁸⁶

¹⁷⁹ Duerst-Lahti, G. The Government's Role in Building the Women's Movement. *Political Science Quarterly*, 1989. Vol. 104, No. 2. P. 249-268.

¹⁸⁰ Jenkins, C. & Perrow, Ch. Insurgency of the Poweless: Farm Workers' Movements (1946-1972). *American Sociological Review*, 1977. Vol. 42. P. 249-268.

¹⁸¹ McAdam, D. Political Opportunities: Conceptual Origins, Current Problems, Future Directions. In *Comparative Perspectives on Social Movements*. Eds. D. McAdam. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. P. 27.

¹⁸² Orloff, S. A., Skocpol, Th. Why not Equal Protection? Explaining the Politics of Public Social Spending in Britain, 1900-1911, and United States, 1880's-1920. *American Sociological Review*, 1984. Vol 49, No. 6. P. 731.

¹⁸³ Foweraker, J. *Theorizing Social Movements*. Pluto Press, 1995. P. 19.

¹⁸⁴ Amenta, E., Young, P. M. Democratic States and Social Movements: Theoretical Arguments and Hypotheses. *Social Problems*, 1999. Vol. 46, No. 2. P. 155-156.

¹⁸⁵ Ten pat.

¹⁸⁶ Amenta, E., Dunleavy, K., Berstein, M. Stolen Thunder? Huey Long's „Share our Wealth“, Political Mediation, and the Second New Deal. *American Sociological Review*, 1994. Vol. 59, No. 5. P. 683.

Dar vienas svarbus faktorius yra partinė sistema. Tradicinės partijos yra linkusios socialinius judėjimus laikyti grėsme egzistuojančiai sistemai, todėl jų nepalaiko ir tai apsunkina socialinių judėjimų tikslų įgyvendinimą. Alternatyvių, radikalių partijų egzistavimas partinėje sistemoje, didina mobilizacijos tikimybę bei tai, kad kilę socialiniai judėjimai pasieks savo tikslus.¹⁸⁷ Taip pat yra įrodyta, kad socialiniai judėjimai yra dažnesni daugiapartinėse sistemose.¹⁸⁸ Su partinės sistemos faktoriumi glaudžiai siejasi ir rinkimų sistema. Yra laikoma, kad mobilizaciją skatina proporcinė rinkimų sistema. Pasak mokslininkų, mažoritarinė rinkimų sistema apsunkina naujų narių patekimą į politinę areną rinkimų būdu. Taigi socialiniai judėjimai turi mažiau galimybių tapti politinėmis partijos bei taip pat yra apsunkinamas radikalių partijų patekimas į politiką ir taip sumažėja potencialių socialinių judėjimų rėmėjų. Demokratizacija yra dar vienas faktorius, kuris skatina susiformuoti socialinius judėjimus. Kuo daugiau naujų narių tampa politikos veikėjais, tuo daugiau atsiranda norinčių tai padaryti, t.y. kuo labiau plečiamos politinės teisės, tuo didėja mobilizacijos tikimybė ir atvirksčiai.

Biurokratija yra mažiau stabilus elementas, kuris atspindi valstybės sugebėjimus įgyvendinti politiką. E. Amenta ir M. P. Young teigia, kad kuo profesionalesnė biurokratija, tuo didesnė tikimybė, kad kils socialinis judėjimas, nes tokiu atveju biurokratija yra stipri ir pajėgi įgyvendinti keliamus reikalavimus ir atvirksčiai, kuo silpnesnė biurokratija, tuo mažesnė tikimybė, kad susiformuos socialinis judėjimas. Taip yra dėl to, kad žmonės supranta, kad jų keliamų reikalavimų tiesiog nėra kam įgyvendinti. Mažiausiai stabilus šio elemento faktorius yra politikos kryptys. Yra manoma, kad valstybės politika gali skatinti, slopinti, transformuoti ir formuoti socialinius judėjimus. Pasak E. Amenta ir M. P. Young, naujos politikos kryptys ir programos, kurios yra pradamos vystyti dar prieš socialinio judėjimo susiformavimą, gali paskatinti mobilizaciją. Taip yra dėlto, kad naujos programos gali suteikti daugiau laiko bei resursų potencialiems iššūkių metėjams. Kita vertus, naujos politikos kryptys, kurios yra pradamos inicijuoti jau kilus socialiniam judėjimui ir akcentuoja judėjimo keliamų problemų sprendimą, slopina judėjimą.

Dar vienas svarbus politinių galimybių struktūros elementas yra elito stabilumas/nestabilumas. Pokyčiai vyriausybėje ar opozicinėse partijose, naujų koalicijų sudarymas sukuria nestabilumą ir netikrumą. Tampa neaišku, ar šiuos pokyčius palaikys visuomenė. Susiklosčius tokioms aplinkybėms valdžia siekia užsitikrinti kuo didesnę palaikymą, tad gali siekti tartis ir su socialiniais judėjimais. Kuo labiau elitas yra susiskaldęs ir neturi

¹⁸⁷ Amenta, E., Dunleavy, K., Bernstein, M. Stolen Thunder? Huey Long's „Share our Wealth“, Political Mediation, and the Second New Deal. *American Sociological Review*, 1994. Vol. 59, No. 5. P. 683.

¹⁸⁸ Johnston, H. *States & Social Movements*. Cambridge: Polity Press, 2011. P. 40.

vieningos pozicijos, tuo yra sudaromos palankesnės sąlygos judėjimui susiformuoti ir bent jau iš dalies pasiekti savo tikslų.

Taip pat socialinių judėjimų susiformavimui, remiantis politikos proceso teorija, turi sąjungininkų tarp elito egzistavimas/neegzistavimas. Judėjimo susiformavimas priklauso ir nuo politinio elito pozicijos. Politinės partijos yra svarbus socialinių judėjimų sąjungininkas. Įprastai kairiosios pakraipos politinės jėgos yra labiau linkusios palaikyti socialinius judėjimus, ypač jeigu jos yra opozicijoje. Tokiu būdu jos užsitikrina didesnę palaikymą ir išauga jų galimybės tapti pozicija. Jeigu tokia partija tampa potencialia partija formuoti vyriausybę, tai gali sukurti palankias sąlygas judėjimui plačiau išreikšti savo reikalavimus ir įgyvendinti tikslus. Sąjungininkų tarp elito egzistavimas socialiniams judėjimams yra svarbus dėl dviejų aspektų – tai užtikrina, kad judėjimas nebus represuotas bei taip pat atsiranda didesnė tikimybė, kad judėjimas pasieks savo tikslus.

Valstybės politikis ir galimybės naudoti represijas yra ketvirtasis D. McAdam išskirtas politinių galimybių struktūros elementas. Jis teigia, kad jeigu valdžia atsisako naudoti represijas, socialiniam judėjimui yra sukuriama palankesnė aplinkybė.¹⁸⁹ Jeigu vyriausybė yra stipri ir linkusi represuoti judėjimą, tikimybė, kad judėjimui pasiseks pasiekti tikslus yra labai menka, nes represijos didina protesto kainą. Tačiau, kita vertus, ir skatina dar labiau prieštarauti valdžiai.¹⁹⁰ Taigi represijų naudojimas iš valstybės pusės gali apriboti socialinį judėjimą arba atvirkščiai – jį paskatinti.

Prie D. McAdam išskirtų elementų būtų galima įtraukti ir žiniasklaidos faktorių. Michael Lipsky teigia, kad judėjimams reikalingas žiniasklaidos dėmesys tam, kad jie galėtų pademonstruoti savo jėgą, suformuoti savo organizacijas ir užsitikrintų platesnę gyventojų paramą.¹⁹¹ Žiniasklaida gali padėti legitimuoti socialinius judėjimus, juos įtraukdama į savo pranešimus. Daugeliu atveju politinių galimybių struktūros elementai nėra atmetami, kritikuojami ar pakeičiami, atvirkščiai, prie jau egzistuojančios daugybės sudedamųjų dalių yra nuolat pridedama papildomų elementų. Kaip teigia Jesus Casquette, socialiniai judėjimai gali pasinaudoti ne tik jau egzistuojančiomis politinių galimybių struktūromis, bet ir sukurti naujas¹⁹². Tačiau kaip perspėjo D. S. Meyer ir W. Gamson, „politinių galimybių struktūros konceptas yra pavojuje tapti kempine, kuri sugeria visus socialinių judėjimų aplinkos

¹⁸⁹ McAdam, D., McCarthy, J. D., Zald, M. N. Social movements. In *Handbook of Sociology*, ed. N. J. Smelser. Beverly Hills, CA: Sage, 1988. P. 700-701.

¹⁹⁰ Jenkins, C. J., Schock, K. Global Structures and Political Processes in the Study of Domestic Political Conflict. *Annual Review of Sociology*, 1992. Vol. 18. P. 173.

¹⁹¹ Lipsky, M. *Protest in City Politics: Rent Strikes, Housing and the Power of the Poor*. Chicago: Rand McNally, 1970. P. 169.

¹⁹² Casquette, J. The Sociopolitical Context of Mobilization: The Case of Antimilitary Movement in the Basque Country. *Mobilization*, 1996. Vol. 1. P. 203-220.

aspektus¹⁹³. Taigi, remiantis politikos proceso teorija, galima teigti, kad socialinio judėjimo atsiradimą nulemia negatyvus situacijos suvokimas ir politinių galimybių struktūros, kuri yra sudaryta iš politinės sistemos atvirumo/uždarumo, elito stabilumo, sąjungininkų atsiradimo ir valstybės polinkio naudoti represijas, susiformavimas. Politikos proceso teorijos pagrindinis privalumas yra tas, kad ji atskleidžia, jog neužtenka, kad būtų nepasitenkinimas esama situacija bei pakankamai resursų judėjimui kilti, taip pat reikia, kad valstybėje būtų susiklosčiusi tinkama politinė situacija. Turi būti visi trys komponentai, kad kiltų efektyvūs socialiniai judėjimai, kad jie galėtų siekti savo tikslų ir bent jau dalinai juos patenkinti.

Apžvelgus visas pagrindines socialinių judėjimų teorijas, pastebima, kad jos pateikia skirtingus aiškinimus, kodėl kyla socialiniai judėjimai. Lentelėje Nr. 3, glaustai pateikiamos suklasifikuotos teorijos ir jų esminiai teiginiai.

3 lentelė. Teorijos, aiškinančios socialinių judėjimų atsiradimo priežastis

Teorija	Aiškinimas
<i>Mikro lygmens teorijos</i>	
Klasių konflikto teorija	Nepasitenkinimas ekonomine situacija ir išteklių pasiskirstymu
Santykinės deprivacijos teorija	Nepasitenkinimas esama situacija ir struktūrinės įtampos
Naujų socialinių judėjimų teorija	Nepasitenkinimas valstybės intervencija į asmeninį individo gyvenimą
<i>Makro lygmens teorijos</i>	
Resursų mobilizacijos teorija	Nepasitenkinimas esama situacija Resursų prieinamumas ir jų mobilizacija
Politikos proceso teorija	Nepasitenkinimas esama situacija Resursų prieinamumas ir jų mobilizacija Politiinių galimybių struktūros: <ul style="list-style-type: none"> • <i>Politinės sistemos atvirumas/uždarumas</i> • <i>Elito stabilumas/nestabilumas</i> • <i>Sąjungininkų atsiradimas</i> • <i>Valstybės galimybės naudoti represijas</i>

Šaltinis. Sudaryta darbo autorės.

Kaip matyti iš pateiktos lentelės, visos teorijos turi bendrą bruožą, tam, kad judėjimas kiltų, yra būtinas nepasitenkinimas egzistuojančia situacija. Šis aspektas yra perimtas iš tradicinių Amerikietiškosios ir Europietiškosios socialinių judėjimų tyrinėjimų mokyklų, t.y. klasių konflikto ir santykinės deprivacijos teorijų. Naujų socialinių judėjimų teorija taip pat akcentuoja nepasitenkinimą esama situacija, tačiau jau išskiriamas kitas nepasitenkinimo šaltinis. Resursų mobilizacijos teorija pabrėžia, kad nepasitenkinimas nepaaiškina socialinių judėjimų atsiradimo, nes jis egzistuoja visada. Be nepasitenkinimo turi būti ir pakankamai

¹⁹³ Gamson, W., Meyer, S. D. Framing Political Opportunity. In *Comparative Perspectives in Social Movements*. Eds. D. McAdam, D. J. McCarthy, M. Zald. Cambridge University Press, 1996. P. 275.

resursų, kad judėjimas galėtų kilti ir siekti savo tikslų. Politikos proceso teorijos autoriai sutinka su resursų mobilizacijos teoretikais, kad turi būti nepasitenkinimas situacija bei užtektinai resursų, tačiau pabrėžia ir tai, kad privalo būti susiformavusios politinių galimybių struktūros. Neįvertinus politinės aplinkos valstybėje, negalima paaiškinti, kodėl kyla socialiniai judėjimai. Politikos proceso teorija, aiškindama socialinių judėjimų priežastis, praktiškai apjungia visas ankstesnes teorijas, tačiau pagrindinį dėmesį skiria politinėms galimybių struktūroms. Kaip teigia K. T. Andrews, politikos proceso teorija turi didelį potencialą, analizuojant socialinius judėjimus, dėl savo dvigubos prigimties. Ji atkreipia dėmesį ne tik į vidinę socialinių judėjimų dinamiką, bet įvertina ir išorinių aplinkybių įtaką bei jų kaitą.¹⁹⁴ Dabar netgi šios teorijos kritikai, tokie kaip Jeff Goodwin ir James M. Jasper, pripažįsta, kad ši prieiga tampa dominuojančia, aiškinant protestus ir socialinių judėjimų atsiradimą bei jų daromą įtaką.¹⁹⁵

1.1.3. Socialinių judėjimų klasifikacija

Sugrupuoti socialinius judėjimus yra labai sudėtinga. Skirtingi autoriai pateikia skirtingas klasifikacijas, atsižvelgdami į įvairius aspektus. H. Blumer socialinius judėjimus skirstė atsižvelgdamas į tai, kokių tikslų jie siekia. Jis išskyrė tris socialinių judėjimų rūšis: bendruosius, specifinius ir ekspresyvius.¹⁹⁶ Bendrieji socialiniai judėjimai, pasak sociologo, turi tik bendrą veiklos kryptį ir pagrindinį tikslą, kurio jie siekia lėtai, tačiau atkakliai. Šie judėjimai yra neorganizuoti, neturi aiškaus lyderio ar apibrėžtos narystės. Jie reiškiasi epizodiškai, jų veikla yra labai netolygi – vienu momentu jie gali būti labai sėkmingi, tačiau taip pat jie gali greitai nusilpti ar iš viso išnykti. Pagrindinė tokių judėjimų veiklos priemonė – protestas. Specifiniai socialiniai judėjimai, pasak H. Blumer, yra transformavęsi bendrieji socialiniai judėjimai. Tokie judėjimai turi aiškiai iškristalizuotą konkretų tikslą. Kad jį pasiektų, judėjimai išvysto struktūrą, judėjime išskyla aiškūs lyderiai, narystė tampa apibrėžta. Iš pradžių šie judėjimai, kaip ir bendrieji judėjimai, yra mažai organizuoti ir paremti impulsyviu elgesiu, jie neturi aiškaus tikslo, tačiau po truputį judėjimas vystosi, pradeda organizotis ir tvirtėti. Specifiniai judėjimai yra skirstomi į reformistinius ir revoliucinius judėjimus. Reformistiniai ir revoliuciniai judėjimai skiriasi savo mastu. Reformistiniai judėjimai siekia pakeisti tam tikrą socialinės tvarkos etapą ar sritį, kai tuo tarpu revoliuciniai judėjimai siekia pakeisti visą socialinę tvarką. Kaip teigia H. Johnston, revoliuciniai judėjimai siekia pakeisti valstybę, o ne

¹⁹⁴ Andrews, K. T. The Impacts of Social Movements on the Political Process: The Civil Rights Movement and Black Electoral Politics in Mississippi. *American Sociological Review*, 1997. Vol. 62, No. 5. P. 801.

¹⁹⁵ Goodwin, J., Jasper, M. J. Caught in a Winding, Snarling Wine: The Structural Bias of Political Process Theory. *Sociological Forum*, 1999. Vol. 14, No. 1. P. 27-54.

¹⁹⁶ Blumer, H. Social Movements. In *New Outline of The Principles of Sociology*. Ed. A. M. Lee. New York: Barnes & Noble, Inc., 1951. P. 202-203.

tik daryti jai įtaką¹⁹⁷. Judėjimai taip pat skiriasi ir savo pradinės atakos pozicijomis. Reformistiniai judėjimai pripažįsta egzistuojančios sistemos elementus, moralės ir etikos normas, todėl turi geresnes pirmines pozicijas negu revoliuciniai judėjimai, kurie atmeta egzistuojančią moralę ir siūlo naujas normas. Judėjimai taip pat skirtingi ir savo respektabilumo lygiu. Reformistiniai judėjimai yra respektabilesni, nes jie naudojami jau egzistuojančiomis institucijomis, tokiomis kaip mokykla, bažnyčia, spauda ar vyriausybė. Ir galiausiai reformistiniai ir revoliuciniai judėjimai renkasi skirtingas taktikas. Reformistiniai judėjimai siekia suformuoti teigiamą įvaizdį visuomenėje ir viešai pradėti diskusijas. Tačiau nors ir atstovauja diskriminuojamoms grupėms, nesistengia užmegzti su jomis glaudžių santykių, atvirkščiai koncentruojasi ties ryšių plėtimu viduriniajame visuomenės lygmenyje, kad būtų pasiekti norimi tikslai. Revoliuciniai judėjimai kaip tik priešingai siekia kuo daugiau komunikuoti su nuskriaustaisiais ir juos pritraukti į judėjimo veiklą. Ekspresyvūs judėjimai nesiekia pakeisti socialinės tvarkos ar jos institucijų. Jie daugiausiai koncentruojasi ties individų transformacija. H. Blumer ekspresyvius judėjimus skirsto į religinius ir mados judėjimus. Tokie judėjimai siekia daryti įtaką atskirų individų asmeniniam gyvenimui ir nepretenduoja į politinius, ekonominius ir kitus platesnius pokyčius.

David F. Aberle socialinius judėjimus sugrupavo atsižvelgdamas į tai, į kokią visuomenės grupę jie yra orientuoti ir koks yra judėjimų keliamų reikalavimų mastas. Jis išskyrė keturias kategorijas: alternatyvius, radikalius, pertvarkomus ir perversmo judėjimus.¹⁹⁸

4 lentelė. Socialinių judėjimų klasifikacija

Tikslų mastas	Pokyčių lygmuo	
	Individo lygmuo	Valstybės/visuomenės lygmuo
Nuosaukus tikslas	Alternatyvūs (D. F. Aberle) Ekspresyvūs (H. Blumer)	Pertvarkomieji (D. F. Aberle) Bendrieji (H. Blumer)
Esminis tikslas	Radikalūs (D. F. Aberle)	Perversmo (D. F. Aberle) Revoliuciniai (H. Blumer)

Šaltinis. Sudaryta darbo autorės, remiantis D. F. Aberle. *The Peyote Religion among the Navaho*. Chicago: Aldine, 1966; H. Blumer *Social Movements*. In *New Outline of The Principles of Sociology*. Ed. A. M. Lee. New York: Barnes & Noble, Inc., 1951.

Alternatyvūs judėjimai yra orientuoti į tam tikrą visuomenės grupę ir jų siekiamas tikslas yra ganėtinais siauras ir nuosaukus. Tokius judėjimus galima būtų priskirti prie H. Blumer išskirtų ekspresyvių judėjimų. Pertvarkomieji judėjimai jau yra orientuoti į visą visuomenę, tačiau jų siekiami tikslai yra ganėtinais nuosaukūs, tokie judėjimai gali būti lyginami su bendraisiais judėjimais, kuriuos išskyrė H. Blumer. Perversmo judėjimai siekia radikalių pokyčių visoje

¹⁹⁷ Johnston, H. *States & Social Movements*. Cambridge: Polity Press, 2011. P. 136.

¹⁹⁸ Aberle, D. F. *The Peyote Religion among the Navaho*. Chicago: Aldine, 1966.

visuomenėje ir atmeta egzistuojančias socialines institucijas. Šiuos judėjimus galima būtų prilyginti H. Blumer revoliuciniams judėjimams. Radikalūs judėjimai yra orientuoti į tam tikrą visuomenės grupę, tačiau siekia radikalių pokyčių.

J. Craig Jenkins ir Kurt Schock socialinius judėjimus taip pat skirsto pagal siekiamų pokyčių mastą.¹⁹⁹ Jie išskiria judėjimus, kurie siekia konkrečių tikslų, tokių kaip valdžios vykdomos politikos kurso ar personalo pakeitimas, bei maištus, kurie siekia fundamentalių pokyčių, tokių kaip pakeitimo, kas valdo, ir pačios valdžios struktūros transformacijos. Autoriai teigia, kad pirmieji dėl savo prigimties dažniausiai naudoja taikias priemones, o maištai nevengia ir radikalesnių priemonių, tokių kaip smurtiniai veiksmai.

R. Heberle judėjimus skirstė pagal jų pobūdį į demokratinius ir totalitarinius. Jis teigė, kad visuomenėje gali egzistuoti keletas demokratiškos socialinių judėjimų vienu metu ir kad jie vieni kitiems bei visuomenės solidarumui nekeltų jokios grėsmės, jeigu jie gerbia savo oponentus, yra linkę su jais diskutuoti ir ieškoti visoms pusėms priimtinių sprendimų. Taip pat sociologas teigė, kad socialinių judėjimų egzistavimas yra gyvybingos visuomenės apraiška. Kita vertus, totalitariniai socialiniai judėjimai naikina visuomenės solidarumą ir griauja jos pamatus.²⁰⁰

Remiantis naujųjų socialinių judėjimų teorija, socialiniai judėjimai įvardijami kaip naujieji. Naujoji socialinių judėjimų suvokimo tradicija aiškiai atskiria šiuolaikinius ir senuosius (tradicinius) judėjimus. Teigiama, kad naujuosiuose judėjimuose dalyvauja kitos žmonių grupės (judėjimai nebėra ribojami vienos visuomenės klasės) arba jeigu dalyvauja tos pačios grupės, jų veikimo metodai yra skirtingi – jie yra daugiau decentralizuoti, demokratiškesni, spontaniškesni. Judėjimai pradeda reikštis pilietinėje visuomenėje, o ne tradiciškai suprantamoje politinėje arenoje. Tai reiškia, kad judėjimai siekia ne patekti į valdžią, bet paveikti visuomenės normas, skatinti visuomenės aktyvumą ir žmonių sąmoningumą. Jų reikšimosi sritys daugiau yra vartojimas, o ne kaip buvo įprasta gamyba²⁰¹. Pasikeitė ne tik judėjimų sudėtis ir veikimo sfera, bet ir pakito reikalavimų pobūdis. Nebėra koncentruojamasi ties materialiosiomis gėrybėmis, o reikalaujama užtikrinti moterų, homoseksualų teises, didesnę dėmesį skirti aplinkos apsaugai, užtikrinti taiką pasaulyje, skatinti nusiginklavimą, kovoti prieš globalizaciją. Naujųjų socialinių judėjimų tikslas yra paskatinti demokratines vyriausybes į sprendimų priėmimo procesą įtraukti

¹⁹⁹ Jenkins, C. J., Schock, K. Global Structures and Political Processes in the Study of Domestic Political Conflict. *Annual Review of Sociology*, 1992. Vol. 18. P. 162.

²⁰⁰ Heberle, R. *Social Movements: An Introduction to Political Sociology*. New York: Appleton-Century-Crofts, Inc., 1951. P. 447-459.

²⁰¹ Adler Hellman, J. The Riddle of New Social Movements: Who they are and what they do? In *Capital, Inequality and Power in Latin America*. Eds. R. Harris, J. Nef. Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2008.

ir naujas socialines grupes, kurios turi įvairių interesų ir yra orientuotos į valstybės gyventojų atstovavimą²⁰².

D. della Porta ir S. Tarrow socialinius judėjimus skirsto į nacionalinius ir transnacionalinius.²⁰³ Pastarieji yra koordinuotos tarptautinės kampanijos, kurios yra nukreiptos į tarptautinius aktorius, kitas valstybes ar tarptautines institucijas. XX a. pabaigoje - XXI a. pradžioje yra pastebima tendencija, kad yra persiorientuojama nuo nacionalinių judėjimų į tarptautines koalicijas. Transnacionaliniai judėjimai vystosi iš nacionalinių judėjimų, tačiau taip pat transnacionaliniai judėjimai skatina formuotis ir nacionalinius judėjimus.²⁰⁴ Socialiniai judėjimai nebėra tik valstybės vidaus fenomenas, jie veikia ir tarptautinėje arenoje.

Dėl socialinių judėjimų įvairovės, nėra vieningos socialinių judėjimų klasifikacijos. Jie gali būti skirstomi pagal užmojų (reformistiniai, radikalūs), pagal pokyčių tipą (inovaciniai, konservatyvūs), pagal tikslines grupes (orientuoti į grupes ar individus), pagal naudojamus metodus (pacifistiniai, naudojantys prievartą), pagal atsiradimo laiką ir keliamus tikslus (tradiciniai, naujieji), geografinę aprėptį (globalius, regioninius, nacionalinius, lokalius) ir kt. kriterijus.

1.1.4. Socialinių judėjimų etapai

Tradicškai socialinių judėjimų vystymasis buvo suskirstytas į atitinkamus etapus. Ypač tokių socialinių judėjimų skirstymą palaikė tradicinės amerikietiškosios mokyklos teorijos. C. A. Dawson ir W. E. Gettys išskyrė keturias socialinio judėjimo fazes: socialinis neramumas, visuotinis susijaudinimas, formalizacija, institucionalizacija.²⁰⁵ Tokį skirstymą perėmė ir vienas socialinių judėjimų klasikų – H. Blumer.²⁰⁶ Jis teigė, kad pirmojoje stadijoje individai yra neramūs, susirūpinę ir dažnai elgiasi neapgalvotai. Visuotinio susijaudinimo stadijoje atsiranda aiškesnis situacijos suvokimas, pradeda ryškėti tikslas ir formuojasi tikslinis elgesys. Šioje stadijoje lyderis dažniausiai yra arba pranašas, arba reformistas. Formalizacijos etape judėjimas tampa labiau organizuotas, nusistovi bendros taisyklės, tvarka, atsiranda taktika bei aiškesnė politika. Šioje stadijoje lyderis yra panašesnis į valstybės politikos veikėją. Instituciniame etape

²⁰² Dalton, R. J., Kuechler, M. *Challenging Political Order: New Social Movements in Western Democracy*. Oxford University Press, 1999, P. 3-6.

²⁰³ Della Porta, D., Tarrow, S. *Transnational Protest & Global Activism*. Rowman & Littlefield Publishers, 2005. P. 7.

²⁰⁴ Johnson, E., McCarthy, J. D. *The Sequencing of Transnational and National Social Movement Mobilization: The Organizational Mobilization of the Global and U.S. Environmental Movements*. In *Transnational Protest & Global Activism*, eds. D. della Porta, S. Tarrow. Rowman & Littlefield Publishers, 2005. P. 76.

²⁰⁵ Dawson, C. A., Gettys, W. E. *Introduction to Sociology*. New York: Ronald Press Co., 1935.

²⁰⁶ Blumer, H. *Social Movements*. In *New Outline of The Principles of Sociology*. Ed. A. M. Lee. New York: Barnes & Noble, Inc., 1951.

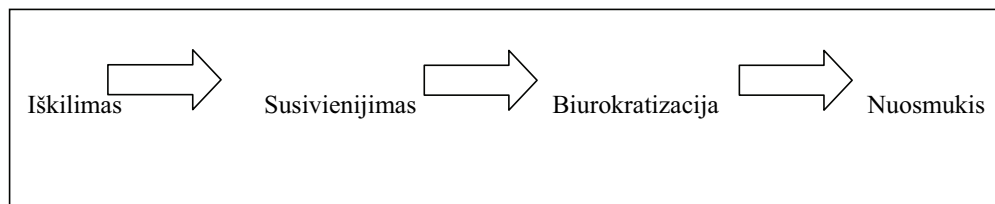
judėjimas išsikristalizuoja į formalią organizaciją su aiškiai apibrėžtu personalu, struktūra, kuri padeda siekti užsibrėžto tikslo. Šioje stadijoje lyderis yra administratorius.

Pasak H. Blumer, judėjimo vystymuisi įtakos turi penki faktoriai: agitacija, *esprit de corps* vystymasis, bendros moralės formavimasis, ideologijos formavimasis ir galiausiai taktikos plėtra.²⁰⁷ Agitacija yra labai svarbi judėjimo pradinėse stadijose. Jos tikslas yra sužadinti žmones ir paskatinti juos imtis atitinkamų veiksmų, kad būtų pakeista egzistuojanti situacija. Agitacija paprastai veikia dviem atvejais. Pirmasis atvejis būna tada, kai egzistuojanti situacija yra neteisinga, joje vyrauja daug pažeidimų ir diskriminacijos, tačiau individai gyvena tokioje situacijoje ir ją priima kaip neišvengiamybę. Antrasis atvejis, kai veikia agitacija, būna tada, kai visuomenėje jau egzistuoja nepasitenkinimas esama situacija, tačiau individai yra per daug neryžtingi ir išsigandę, kad imtųsi kokių nors veiksmų. *Esprit de corps* – tai požiūrio ir jausmų apie judėjimą organizavimas. Plačiausiai prasme tai individų suvokimas, kad jie priklauso tai pačiai grupei, kad jie dalinasi panašiomis patirtimis. Ji formuojasi, kai atsiranda „kitas“, t.y. kita grupė, kuri oponuoja, taip pat kai yra išvystomas neformalus bendravimas tarp individų bei, kai atsiranda ceremonijos ir ritualai. *Esprit de corps* suteikia judėjimui gyvybės bei entuziazmo. Tačiau vien to nepakanka, kad judėjimas būtų stabilus ir efektyvus. Taip pat yra reikalinga ir judėjimo moralė, kuri suteikia judėjimui atkaklumo ir ryžtingumo. Moralė, pasak H. Blumer, yra pagrįsta trimis įsitikinimais – judėjimo tikslo teisingumu, tikėjimu, kad pavyks pasiekti judėjimo tikslą, bei įsitikinimu, kad judėjimas vykdo labai svarbią, gal netgi šventą misiją. Judėjimo egzistavimui yra būtina ir ideologija. Ji susideda iš judėjimo tikslo ir prielaidų, egzistuojančios socialinės struktūros kritikos, doktrinos, kuri pateisina judėjimo tikslus, įsitikinimų sistemos ir galiausiai iš judėjimo mitų. Penktasis būtinas elementas judėjimo vystymuisi, kaip jau minėta, yra taktika. Taktika yra reikalinga, siekiant pritraukti kuo daugiau šalininkų, juos išlaikyti ir pasiekti judėjimo tikslų. Visi šie penki išvardinti mechanizmai padeda suformuoti socialinio judėjimo programą, nubrėžti politikos gaires, įvesti ir palaikyti discipliną.

Ilgainiui šios fazės buvo patobulintos ir nusistovėjo šiek tiek kitoks skirstymas. Laikoma, kad judėjimo pirmoji fazė yra iškilimas, po to seka susivienijimas, po jo – biurokratizacija ir galiausiai nuosmukis. Pirmojoje stadijoje – iškilime, arba kaip išskyrė H. Blumer socialiniam neramume, judėjimas tik pradeda formotis, jam trūksta organizacijos. Kartais ši fazė dar yra vadinami plačiai paplitusiu nepasitenkinimu, t.y. žmonės yra nepatenkinti tam tikra visuomenėje egzistuojančia situacija, tačiau šioje stadijoje dar nėra imamasi aktyvių veiksmų problemoms spręsti. Antrojoje stadijoje – susivienijime – jaučiamas ne tik nepasitenkinimas egzistuojančia tvarka, tačiau jau atsiranda suvokimas, kas dėl tokios situacijos yra kaltas. Pasipriešinimas jau

²⁰⁷ Blumer, H. Social Movements. In *New Outline of The Principles of Sociology*. Ed. A. M. Lee. New York: Barnes & Noble, Inc., 1951.

yra nebe pavienis, bet plačiai paplitęs, veiksmai išplinta iš individualaus lygmens ir tampa kolektyviniais.²⁰⁸ Šioje stadijoje išskyla aiškūs lyderiai, yra suformuojama veikimo strategija. Trečioji socialinio judėjimo stadija yra biurokratizacija. Šis etapas pasižymi aukštu judėjimo organizacijos laipsniu, koalicijų sudarymu, aiškia veikimo taktika. Šioje stadijoje judėjimas daro didžiausią įtaką politiniams procesams. Paskutinė judėjimo stadija yra nuosmukis. Nuosmukis, kaip teigia J. F. Miller, ne visada yra neigiamas dalykas. Judėjimas gali pradėti nykti dėl to, kad pasiekė ir įgyvendino savo tikslus. Dažniausiai savo tikslus pasiekia judėjimai su labai konkrečiais reikalavimais. Kita vertus, judėjimai gali išnykti ir dėl to, kad nustojo kovoti. Taip dažniausiai atsitinka, kai judėjimo lyderis yra įtraukiamas į organizacijos, prieš kurią kovoja judėjimas, veiklą ir perima jos idealus ir vertybes. Taip pat judėjimai žlunga dėl represijų, kurias taiko vyriausybė, kad numalšintų judėjimą. Dar viena nuosmukio priežastis yra tiesiog žlugimas. Socialiniai judėjimai dažniausiai žlunga dėl to, kad nesusidoroja su savo ekspansija ir skyla į keletą smulkesnių judėjimų.²⁰⁹ Kiti autoriai yra linkę išskirti dar vieną socialinių judėjimų nuosmukio priežastį. Pasak jų, socialinis judėjimas žlunga tada, kai tampa vyraujančia tendencija visuomenėje. Tai reiškia, kad visuomenė priima judėjimo iškeltus reikalavimus ir jie tampa visuomenėje visuotinai priimta idėja.

Šaltinis. Sudaryta darbo autorės.

2 pav. Socialinių judėjimų etapai

Tai yra keturi pagrindiniai socialinių judėjimų etapai. Tačiau ne visi judėjimai pereina visas fazes. Dažnai pasitaiko, kad judėjimas, pasiekęs antrąją stadiją, nusilpsta ir niekada nepasiekia biurokratizacijos etapo. Kita vertus, judėjimas gali atkartoti savo vystymosi etapus, t.y. pasiekęs nuosmukio stadiją, jis vėl gali sustiprėti ir pradėti aktyviai reikštis.²¹⁰ Tokia socialinių judėjimo stadijų klasifikacija yra daugiausiai tinkama tyrinėti judėjimams, kurie kelia

²⁰⁸ Hopper, R. D. The Revolutionary Process: A Frame of Reference for the Study of Revolutionary Movements. *Social forces*, 1950. Vol. 28, No. 3. P. 273.

²⁰⁹ Miller, F. D. The End of SDS and the Emergence of Weatherman: Demise through Success. In *Waves of Protest: Social Movements since the Sixties*. Eds. J. Freeman and V. Johnson. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 1999.

²¹⁰ Christiansen, J. *Sociology Reference Guide. Theories of Social Movements*. Pasadena & Hackensack: Salem Press, 2011. P. 23.

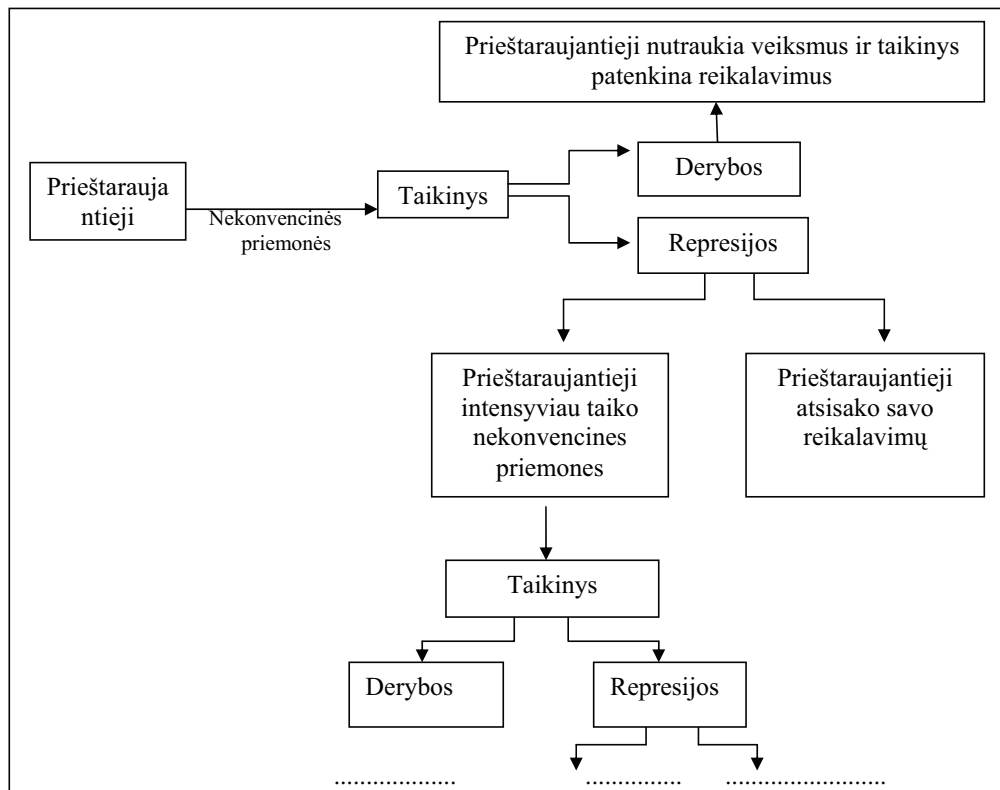
politinius reikalavimus. Judėjimams, kurie koncentruojasi ties kultūriniais ar socialiniais aspektais, ši schema yra sunkiau pritaikoma.

Šiek tiek kitokią socialinių judėjimų vystymosi klasifikaciją pateikia resursų mobilizacijos teoretikai M. N. Zald ir R. Ash. Jie didesnę dėmesį skiria organizaciniais aspektams. Jie išskiria tris judėjimo fazes – tikslų transformaciją, organizacinį išlaikymą ir oligarchizaciją. Tikslų transformacija reiškia tikslų išsiskaidymą ir idealistinių tikslų pakeitimą pragmatiškais tikslais. Organizacinis išlaikymas reiškia, kad pirminė judėjimo struktūra tampa labiau institucionalizuota. Oligarchizacija gali būti apibūdinta kaip galios sutelkimas.²¹¹ A. Oberschall pateikė dar kitokią socialinių judėjimų etapų klasifikaciją. Ji geriausiai žinoma *konflikto dinamikos* terminu.²¹² A. Oberschall teigė, kad visuomenę galima suskirstyti į dvi dalis – negatyviai privilegijuotas grupes ir pozityviai privilegijuotas grupes. Negatyviai privilegijuotos grupės siekia kolektyvinio gėrio – tai gali būti lygybė, nepriklausomybė, religinė laisvė, politinės teisės, visavertė pilietybė ir kt. Kita vertus, tas pats kolektyvinis negatyviai privilegijuotos grupės gėris yra pozityviai privilegijuotos grupės kolektyvinis blogis, nes pastaroji grupė nenori suteikti naujų privilegijų negatyviai privilegijuotai grupei, todėl tampa savaime aišku, kad bus priešinamasi negatyviai privilegijuotos grupės siekiamiems tikslams. Negatyviai privilegijuota grupė, arba prieštaraujantieji (angl. the challenger), neturėdami kitos išeities, pradeda burtis į grupes ir siekti kolektyvinio gėrio. Tai gali būti siekiama keliais būdais. Pirmiausia siūlant kažką tiek pat vertingo ar netgi vertingesnio pozityviai privilegijuotai grupei, arba taikiniui (angl. target). Kitas kelias yra daryti spaudimą, grasinti ir gąsdinti, kad taikinyms suteiktų prieštaraujantiems jų reikalaujamą kolektyvinį gėrį. Pirmasis kelias iš pradžių yra mažai tikėtinas, nes prieštaraujantieji retai kada turi ką pasiūlyti taikiniui. Todėl yra pasirenkamas antrasis kelias, t.y. grasinimai bei spaudimas. Dažniausiai tam yra pasitelkiamos nekonvencinės priemonės – piketai, streikai, boikotai, pilietinio nepaklusnumo akcijos, pagrobimai, teroristinės atakos, partizaninis karas ir pan. Tokiomis priemonėmis yra sukuriama nepageidautina situacija taikiniui. Tada prieštaraujantieji gali taikiniui pasiūlyti išeitį, t.y. pasirinkti pirmąjį kelią ir mainais už jų reikalavimų patenkinimą pasiūlyti nutraukti savo veiksmus. Tada gali būti taikomos ir konvencinės priemonės, tokios kaip derybos ar įtikinėjimas. Taikinyms tokiu atveju taip pat turi dvi išeitis – derėtis su prieštaraujančiais arba juos represuoti, kad jie atsisakytų savo reikalavimų. Taikinyms tikisi, kad prieštaraujantieji sieks išvengti represijų ir tada taikinyms sugrąžins jų privilegijas iki ankstesniosios pozicijos. Tokiu atveju prieštaraujantieji, išsigandę represijų, gali atsisakyti savo reikalavimų arba toliau taikyti

²¹¹ Zald, M. N. & Ash, R. Social Movement Organizations: Growth, Decay and Change. *Social Forces*, 1966. Vol. 44, No. 3. P. 327-328.

²¹² Oberschall, A. Protracted Conflict. In *Dynamics of Social Movements*. Eds. M. N. Zald & J. D. McCarthy. Cambridge, Massachusetts: Winthrop Publishers, Inc., 1979. P. 45-70.

nekonvencines priemones. Taip šis ratas gali sukltis labai ilgai. Galiausiai prie pirminių keltų tikslų, išskyla svarbiausias tikslas – išlikti. Jeigu nei viena pusė neturi aiškaus pranašumo, o konfliktas tęsiasi ilgai, tiek taikiny, tiek prieštaraujantieji nori sugrįžti į normalų gyvenimo ritmą, todėl prasideda susitaikymo periodas. Konflikto dinamika pagal A. Obershall gali būti pavaizduota taip:

Saltinis. Sudaryta darbo autorės.

3 pav. Socialinių judėjimų konflikto dinamika

Ne visi autoriai apskritai sutinka, kad socialiniai judėjimai turi aiškius etapus. Kaip jau minėta, politikos proceso teorija teigia, kad socialiniai judėjimai yra tęstinis procesas ir jame nėra aiškiai matomų fazių. Socialiniai judėjimai yra labai sudėtingas socialinis reiškinys, kurį ne tik kad sunku apibrėžti, klasifikuoti, nustatyti susiformavimo priežastis, bet ir aiškiai identifikuoti vystymosi etapus. Šiame darbe laikomasi pozicijos, kad galima identifikuoti tik tam tikras socialinių judėjimų vystymosi stadijas, tačiau jos yra nebūtinai aiškiai apibrėžtos, jos gali persidengti viena su kita ir, priklausomai nuo socialinio judėjimo, jas gali būti sunku identifikuoti.

1.1.5. Socialinių judėjimų daroma įtaka

Svarbus socialinių judėjimų tyrinėjimo aspektas yra socialinių judėjimų daroma įtaka. D. McAdam, J. D. McCarthy ir M. N. Zald teigė, kad daugiausia socialinių judėjimų tyrinėjimai yra atliekami ties pirmąja judėjimų faze, t.y. mobilizacija. O vėlesnės judėjimų vystymosi tendencijos yra nepelnytai mažai analizuojamos²¹³. Ypač mažai dėmesio yra skiriama socialinių judėjimų rezultatams. Nors socialinių judėjimų tyrinėjimai ypač išaugo XX a. 8-9-ajame dešimtmėčiais, tačiau jie koncentravosi ties priežastimis, kodėl kyla socialiniai judėjimai, ir kaip jie kyla, bet ne tai, kokią įtaką jie padaro socialinei ir politinei valstybės ir visuomenės tvarkai. Panašią nuomonę yra išreiškę ir kiti socialinių judėjimų teoretikai, tokie kaip Marco G. Giugni²¹⁴, Isis Sánchez Estellés²¹⁵, Felix Kolb²¹⁶, Sarah A. Soule ir Susan Olzak²¹⁷, Mark Dixon²¹⁸ bei kiti. Jie teigė, kad socialinių judėjimų rezultatai yra mažai teoriškai susisteminti ir bandė savo darbais šią spragą užpildyti. Pirmąjį šio amžiaus dešimtmetį socialinių judėjimų įtakos tyrinėjimų skaičius po truputį augo. Ypač didelę reikšmę šiam judėjimų etapui savo tyrinėjimuose skiria E. Amenta ir jo kolegos.²¹⁹

Analizuojant socialinių judėjimų įtaką politikos procesams, galima išskirti dvi mokslininkų grupes. Pirmoji grupė teigia, kad socialiniai judėjimai turi labai mažai įtakos. Šiai stovyklai priklauso Mancur Olson²²⁰, M. Giugni²²¹, Theda Skocpol²²², P. Burstein ir Sarah Sausner²²³ bei kt. Šiuo atveju tikima, kad individams yra neracionalu imtis kolektyvių veiksmų,

²¹³ McAdam, D., McCarthy, J. D., Zald, M. N. Social movements. In *Handbook of Sociology*. Ed. N. J. Smelser. Beverly Hills, CA: Sage, 1988. P. 728.

²¹⁴ Giugni, G. M. Was it Worth the Effort? The Outcomes and Consequences of Social Movements. *Annual Review of Sociology*, 1998. Vol. 24. P. 371; Giugni, M., Passy, F. Social Movements and Policy Change: Direct, Mediated or Joint Effect? *American Sociological Association Section on Collective Behavior and Social Movements Working Paper Series*, 1998. Vol. 1, No. 4.

²¹⁵ Sánchez Estellés, I. The Political-Opportunity Structure of the Spanish Anti-war Movement (2002-2004) and its Impact. *The Sociological Review*, 2001. P. 247.

²¹⁶ Kolb, F. Protest and Opportunities. The Political Outcomes of Social Movements. Frankfurt, New York: Campus Verlag, 2007.

²¹⁷ Soule, A.S., Olzak, S. When do Movements Matter? The Politics of Contingency and the Equal Rights Amendment. *American Sociological Review*, 2004. Vol. 69, No. 4. P. 473-497.

²¹⁸ Dixon, M. Movements, Countermovements, and Policy Adoption: The Case of Right-to-Work Activism. *Social Forces*, 2008. Vol. 87, No. 1. P. 473.

²¹⁹ Plačiau žr. Amenta, E., Caren, N., Chiarello, E., Su, Y. The Political Consequences of Social Movements. *Annual Review of Sociology*, 2010. Vol. 36. P. 287-307; Amenta, E., Caren, N. The Legislative, Organizational, and Beneficiary Consequences of State-Oriented Challengers. In *The Blackwell Companion to Social Movements*. Eds. D. A. Snow, S. A. Soule, H. Kriesi. Blackwell Publishing, 2007 bei kt. E. Amenta straipsnius.

²²⁰ Olson, M. *The Logic of Collective Action*. Cambridge: Harvard University Press, 1965.

²²¹ Giugni, M. Useless Protest? A Time-Series Analysis of the Policy Outcomes of Ecology, Antinuclear, and Peace Movements in the United States, 1977-1995. *Mobilization*, 2007. Vol. 7, No. 1. P. 53-77.

²²² Skocpol, T. *Diminished Democracy: From Membership to Management in American Civic Life*. Norman, OK: University of Oklahoma Press, 2003.

²²³ Burstein, P., Sausner, S. The Incidence and Impact of Policy-Oriented Collective Action: Competing Views. *Sociological Forum*, 2005. Vol. 5. No. 3. P. 403-419; Burstein, P., Linton, A. The Impact of Political Parties, Interest Groups, and Social Movement Organizations on Public Policy: Some Recent Evidence on Theoretical Concerns. *Social Forces*, 2002. Vol. 81, No. 2. P. 380-408.

siekiant daryti politinės įtakos. Pasak jų, politinei arenei didesnę įtaką daro politinės partijos, institucijos ir procesai. Kita grupė laikosi priešingos nuomonės ir įrodinėja, kad socialinių judėjimų įtaka politiniams procesams gali būti labai akivaizdi ir svarbi. Šiai pozicijai atstovauja Michael Lipsky²²⁴, D. McAdam²²⁵, S. A. Soule ir S. Olzak²²⁶, E. Amenta ir jo kolegos²²⁷ ir kt. Ginčo tarp šių dviejų stovyklų praktiškai yra neįmanoma išspręsti. Visi atliekami tyrimai koncentruojasi ties tam tikrais aspektais, todėl susidaryti bendrą vaizdą ir rasti tik vieną atsakymą tampa labai sunku. Kaip teigia S. Tarrow, išmatuoti socialinių judėjimo rezultatus yra labai sudėtinga, nes jų poveikis dažnai yra netiesioginis ir jiems daug įtakos daro pašaliniai faktoriai.²²⁸ Tyrinėjant socialinių judėjimų įtaką yra susiduriama su keliais ribotumais. Pirmoji problema yra socialinių judėjimų sėkmės samprata, t.y. kas yra laikoma sėkmingu judėjimu. Antra, socialinių judėjimų poveikis gali būti labai platus. Jis gali pasireikšti individualiame ar kolektyviniame lygmenyje, politinėje, socialinėje srityje, ekonomikoje, kultūroje, vietiniame, regioniniame lygmenyje bei tarptautinėje arenoje, todėl išmatuoti visą socialinio judėjimo poveikį yra labai sudėtinga. Taip pat labai svarbi problema yra priežastingumas²²⁹. Dažniausiai ne vienas socialinis judėjimas, interesų grupė ir pan. tuo pačiu metu kelia panašaus tipo klausimus, problemas ir reikalavimus. Kaip teigia H. Kriesi *et. al.*, galima tik tai nustatyti ryšius tarp socialinio judėjimo veiksmo ir atsiradusio pokyčio.²³⁰ Nepaisant šių ribotumų, daugelis mokslininkų sutinka, kad tyrinėti socialinių judėjimų įtaką yra būtina.

Nėra vieningos nuomonės, kas yra sėkmingas judėjimas. Skirtingi autoriai yra linkę pasirinkti skirtingus socialinio judėjimo sėkmės vertinimo kriterijus. W. Gamson (1975 m.), vienas pirmųjų socialinių judėjimų rezultatų tyrinėtojų, analizavo 53 JAV veikusių socialinius judėjimus nuo 1800 m. iki 1945 m. W. Gamson siekė nustatyti, ar judėjimai buvo sėkmingi ir kokios priežastys tai nulėmė. Politologas suskirstė judėjimo rezultatus į pasiektą naudą (naujus pranašumus) ir pripažinimą. Nauda yra suvokiama, kaip tiesiogiai iš judėjimo tikslų išplaukiantis rezultatas. Pripažinimas suprantamas, kaip vyriausybės ar kitos grupės, į kurią buvo nukreiptas judėjimas, sutikimas, kad judėjimas turi teisę kelti tokius reikalavimus ir

²²⁴ Lipsky, M. Protest as a Political Response. *The American Political Science Review*, 1968. Vol. 62, No. 4. P. 1144-1158.

²²⁵ McAdam, D., Su, Y. The War at Home: Antiwar Protests and Congressional Voting, 1965-1973. *American Sociological Review*, 2002. Vol. 67, No. 5. P. 696-721.

²²⁶ Soule, A. S., Olzak, S. When do Movements Matter? The Politics of Contingency and the Equal Rights Amendment. *American Sociological Review*, 2004. Vol. 69, No. 4. P. 473-497.

²²⁷ Amenta, E., Dunleavy, K., Berstein, M. Stolen Thunder? Huey Long's „Share our Wealth“, Political Mediation, and the Second New Deal. *American Sociological Review*, 1994. Vol. 59, No. 5. P. 678-702; Amenta, E., Carruthers, G. B., Zylan, Y. A Hero for the Aged? The Townsend Movement, the Political Mediation Model, and U.S. Old-Age Policy, 1934-1950. *American Journal of Sociology*, 1992. Vol. 98, No. 2. P. 308-339.

²²⁸ Tarrow, S. *Power in the Movement: Social Movements, Collective Action and Politics*. Cambridge University Press, 1994.

²²⁹ Kriesi, H., Koopmans, R., Dyvendak, J. W., Giungi, M. G. *New Social Movements in Western Europe. A Comparative Analysis*. UCL Press, 2002. P. 207-208.

²³⁰ Ten pat. P. 212-213.

atspindi tam tikros žmonių grupės interesus.²³¹ Viena iš šių rezultatų pasiekimas, pasak mokslininko, reiškia, kad judėjimas yra sėkmingas. Abiejų rezultatų laimėjimas reiškė „pilną atsaką“ (angl. full response) arba kaip teigė Ch. Tilly, tapimą visaverčiu valstybės nariu²³² (angl. polity). J. C. Jenkins ir Ch. Perrow, tyrinėdami fermerių judėjimus 1946-1972 m., taip pat koncentravosi ties judėjimų sėkme ar nesėkme²³³. Pasak mokslininkų, judėjimas laikomas sėkmingu, jeigu valdžia reaguoja į jo keliamus reikalavimus. W. Gamson, J. C. Jenkins ir Ch. Perrow pateikta klasifikacija yra naudinga, nes padeda įvertinti, ar judėjimas buvo sėkmingas ar ne, pagal tai, ar jis pasiekė savo užsibrėžtus tikslus. Kita vertus, toks požiūris stipriai apriboja socialinių judėjimų rezultatų analizę, kadangi judėjimas gali atnešti visiškai nelauktus rezultatus, t.y. judėjimas gali nepasiekti savo išsikeltų tikslų, tačiau įnešti kitus palankius pokyčius tikslinei grupei, taip pat judėjimas gali užsitikrinti palankesnes sąlygas ne visiems, į kuriuos buvo nukreiptas, bet tik judėjimo dalyviams.²³⁴ Tokie nelaukti laimėjimai taip pat turėtų būti laikoma bent jau daline judėjimo sėkme.²³⁵ Taip pat toks socialinių judėjimų rezultatų tyrinėjimo modelis yra patikimiausiai pritaikomas tik tais atvejais, kai socialinis judėjimas turi vieną aiškų tikslą. Jeigu judėjimas kelia keletą tikslų, W. Gamson metodologiją pritaikyti yra daug sudėtingiau, nes judėjimas gali pasiekti tik vieną ar kelis iš daugelio savo užsibrėžtų tikslų.

Tokie mokslininkai kaip E. Amenta, Kathleen Dunleavy ir Mary Bernstein²³⁶, R. Scott Frey, Thomas Dietz ir Linda Kalof²³⁷ abejoja, ar pripažinimas ir nauda yra tolygūs rezultatai. Jie vis dėlto labiau yra linkę teigti, kad naujų pranašumų (naudos) užsitikrinimas yra didesnė sėkmė negu pripažinimas, jog grupė turi teisę kelti tokius reikalavimus. Pripažinimas, anot jų, yra svarbus tik tiek, kiek jis padeda užsitikrinti kolektyvinę naudą. Jeigu judėjimas užsitikrina tik pripažinimą, paprastai yra laikoma, kad judėjimas savo tikslų nepasiekė ir jo laikyti sėkmingu negalima. J. A. Goldstone yra vienas pagrindinių W. Gamson kritikų. Jis teigė, kad mokslininkas, atlikdamas tyrimą, neišvengė daugybės metodologinių klaidų. Vienas iš jo paminėtų trūkumų yra tas, kad W. Gamson neįvertino laiko faktoriaus. Judėjimai laikomi

²³¹ Gamson, W. *The Strategy of Social Protest*. Belmont: Wadsworth, 1990. P. 31.

²³² Tilly, Ch. *From Mobilization to Revolution*. Reading, MA: Addison-Wesley, 1978.

²³³ Jenkins, C. J., Perrow, Ch. *Insurgency of the Powerless: Farm Worker Movements (1946-1972)*. *American Sociological Review*, 1977. Vol. 42, No. 2. P. 249-268.

²³⁴ Amenta, E., Caren, N. *The Legislative, Organizational, and Beneficiary Consequences of State-Oriented Challengers*. In *The Blackwell Companion to Social Movements*. Eds. D. A. Snow, S. A. Soule, H. Kriesi. Blackwell Publishing, 2007. P. 463. S

²³⁵ Tilly, Ch. *Conclusion from Interactions to Outcomes of Social Movements*. In *How Social Movements Matter: Theoretical and Comparative studies on the Consequences of Social Movements*. Eds. M. Giugni, D. McAdam, Ch. Tilly. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1999. P. 253-270.

²³⁶ Amenta, E., Dunleavy, K., Bernstein, M. *Stolen Thunder? Huey Long's „Share our Wealth“, Political Mediation, and the Second New Deal*. *American Sociological Review*, 1994. Vol. 59, No. 5. P. 678-702.

²³⁷ Frey, R. S., Dietz, Th., Kalof, L. *Characteristics of Successful American Protest Groups: Another Look at Gamson's Strategy of Social Protest*. *American Journal of Sociology*, 1992. Vol. 98, No. 2. P. 368-387.

vienodai sėkmingais, nepaisant to, kad jų pasiekti rezultatai varijuoja nuo vienerių metų nuo judėjimo pradžios iki 20 metų ir daugiau.²³⁸

R. H. Turner ir L. M. Killian pateikė kitokią judėjimo sėkmingumo vertinimą. Jie teigė, kad yra trys judėjimo sėkmingumo nustatymo kriterijai – nauda socialinio judėjimo nariams, galios santykių pasikeitimas ir visuomenės reformos programos realizavimas.²³⁹ Taigi socialinio judėjimo įtaka gali būti suskirstyta į vidinę, t.y. kai gaunama nauda tik judėjimo dalyviams, ir išorinę, kai judėjimo pasiekti rezultatai turi įtakos visuomenei ir politikos formavimui. E. Amenta, Bruce G. Carruthers, Y. Zylan, remdamiesi W. Gamson ir plėtodami jo idėjas, kad jos būtų labiau pritaikomos gilesnei analizei, išskiria tris judėjimo sėkmingumo lygmenis. Mažiausiai sėkmingas judėjimas, pasak jų, užsitikrina pripažinimą iš oponentų arba vyriausybės, tačiau realių tikslų nepasiekia. Sėkmingiausi judėjimai transformuojasi ir tampa valstybės dalimi, tai reiškia, kad su judėjimu yra konsultuojamasi, kad į jo nuomonę yra atsižvelgiama priimant sprendimus – leidžiant įstatymus, juos įgyvendinant ir pan. Vidutiniškai sėkmingi judėjimai, pasak mokslininkų, yra tokie judėjimai, kurie pasiekia dalį užsibrėžtų tikslų arba bent jau daro įtaką visuomenės nuomonei ir vyriausybės pozicijai.²⁴⁰ Pasak E. Amenta *et. al.*²⁴¹, Daniel Camacho ir Rafael Menjivar²⁴², patikimiausia, analizuojant socialinio judėjimo įtaką, yra analizuoti priimtus įstatymus judėjimo keliamą tematiką. E. Amenta *et al.* teigia, kad daugelis judėjimų yra vidutiniškai sėkmingi. Yra leidžiami judėjimo reikalavimus tenkinantys įstatymai ir imamasi biurokratinių iniciatyvų tiems įstatymams įgyvendinti.²⁴³ Įstatymais yra užtikrinamos tam tikros teisės, o biurokratija užtikrina, kad tos teisės būtų įgyvendintos. Erik W. Johnson, Jon Agnone ir J. D. McCarthy teigia, kad ne tik įstatymų priėmimas yra svarbu. Beveik taip pat svarbu yra ir klausimo įtraukimas į politinę darbotvarkę.²⁴⁴ Prieš priimant įstatymą, yra labai svarbu, kad sprendimų priėmėjai atkreiptų dėmesį į socialinio judėjimo keliamas problemas ir jų tikslus. Ilgainiui buvo atsisakyta termino sėkmė, analizuojant socialinių judėjimų rezultatus. Mokslininkai dabar daugiau linkę naudoti terminus „poveikis“, „įtaka“, „reakcija“, „rezultatai“.

²³⁸ Goldstone, J. A. The Weakness of Organization: A New Look at Gamson's The Strategy of Social Protest. *American Journal of Sociology*, 1980. Vol. 85, No. 5. P. 1028.

²³⁹ Turner, R, Killian, L. *Collective Behavior*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1972.

²⁴⁰ Amenta, E., Carruthers, G. B., Zylan, Y. A Hero for the Aged? The Townsend Movement, the Political Mediation Model, and U.S. Old-Age Policy, 1934-1950. *American Journal of Sociology*, 1992. Vol. 98, No. 2. P. 310.

²⁴¹ Amenta, E., Caren, N., Fetner, T., Young, P. M. Challengers and States: Toward a Political Sociology of Social Movements. *Sociological Views on Political Participation in 21st Century*, 2002. Vol. 10. P. 75.

²⁴² Camacho, D., Menjivar, R. Los Movimientos Populares en América Latina. Siglo XXI, 2005. P. 16-17.

²⁴³ Amenta, E., Caren, N., Chiarello, E., Su, Y. The Political Consequences of Social Movements. *Annual Review of Sociology*, 2010. Vol. 36, No. 14. P. 1-21.

²⁴⁴ Johnson, E. W., Agnone, J., McCarthy, J. D. Where and How Do Movements Matter? The United States Environmental Movement and Congressional Hearings and Laws, 1961-1990. Paper presented at the annual meeting of the American Sociological Association, Montreal Convention Center, Montreal, Quebec, Canada, 2006 08 11. Rasta: http://brightlines.synthasite.com/resources/whereandhowdomovtmatter_032306.pdf. Žiūrėta: 2014 06 16.

Sėkmė yra per daug neapibrėžta, sunkiai išmatuojama. Todėl ir šiame darbe sinonimiškai naudojami terminai „įtaka“ bei „poveikis“.

Jesus Qasquete teigia, kad socialiniai judėjimai siekia daryti dvigubą poveikį. Pirmiausia norima paveikti politinę valdžią, t.y. leidžiamąją, vykdomąją ir teisminę. Taip pat pakeisti ir viešąją nuomonę. Teigiama, kad socialinis judėjimas X turi įtakos Y (politinei valdžiai ir viešajai nuomonei) tada, kai Y imasi veiksmų ar perima vertybes todėl, kad pritaria X argumentams.²⁴⁵ Taigi socialinis judėjimas turi įtakos tada, kai dėl jo veiksmų, valdžia ir visuomenė pakeičia savo elgesį. Paul D. Schumaker teigia, kad socialiniai judėjimai gali susilaukti įvairios reakcijos iš politinės sistemos. Jis išskiria penkis galimus socialinio judėjimo poveikius. Pirmiausia tai priegios reakcija (angl. access responsiveness), kuri reiškia, kad valdžia nori išgirsti judėjimo keliamus reikalavimus. Antras judėjimo poveikis gali būti, kaip autorius tai įvardina, darbotvarkės reakcija (angl. agenda responsiveness), t.y. kai judėjimo keliami reikalavimai yra įtraukiami į politinę darbotvarkę, pradedami svarstyti viešai. Trečias poveikis – politikos reakcija (angl. policy responsiveness) atsiranda tada, kai klausimui, kuris anksčiau buvo įtrauktas į darbotvarkę, yra priimamas įstatymas. Tačiau neužtenka priimti įstatymo, jį reikia dar ir įgyvendinti, tai pasak P. D. Schumaker yra išvesties reakcija (angl. output responsiveness). Tačiau net ir visiškai įgyvendinti įstatymai nebūtinai gali pakeisti pradinę situaciją, kuri paskatino susiformuoti socialinį judėjimą, todėl egzistuoja ir poveikio reakcija (angl. impact responsiveness). Tai reiškia, kad politinės sistemos veiksmai palengvino pradinę situaciją, dėl kurios ir kilo socialinis judėjimas.²⁴⁶ Matyti, kad P. D. Schumaker išskiria penkis galimus socialinių judėjimų rezultatus. Toks skirstymas yra labai panašus į pateiktą W. Gamson. P. Schumaker iš esmės išskiria tą patį pripažinimą (priėjimo reakcija ir darbotvarkės reakcija) ir pasiektą naudą (politikos reakcija, išvesties reakcija ir poveikio reakcija), tačiau juos labiau detalizuoja nei tai daro W. Gamson.

Felix Kolb taip pat teigia, kad socialinių judėjimų įtaka pasireiškia penkiose politikos proceso srityse. Pirmiausia darbotvarkės formavime, t.y. socialinio judėjimo keliami klausimai yra įtraukiami į politinę darbotvarkę. Alternatyvų poveikis apibrėžia, koku mastu judėjimas gali daryti įtaką politinių pasiūlymų turiniui. Trečiasis poveikis yra politikos (angl. policy). Jis apima įstatymų ir kitų teisės aktų priėmimą. Įgyvendinimo poveikis apima judėjimo įtaką spartinant, stabdant ar sulėtinant tam tikros politikos įgyvendinimą. Paskutinis poveikis yra gėrybių

²⁴⁵ Casquete, J. The Power of Demonstrations. *Social Movement Studies*, 2006. Vol. 5, No. 1. P. 48.

²⁴⁶ Schumaker, D. P. Policy Responsiveness to Protest-Group Demands. *The Journal of Politics*, 1975. Vol. 37. No. 2. P. 494-495.

poveikis, kuris apibrėžia, kaip yra išskirstomos viešosios ir kolektyvinės gėrybės.²⁴⁷ F. Kolb išskirti poveikiai beveik atkartoja P.D. Schumaker pateiktus kriterijus.

K. T. Andrews taip pat tyrinėjo, kokių pokyčių gali atnešti socialinis judėjimas. Jis teigė, kad pokyčiai gali būti išskirti į abstrakčius politikos pokyčius, politikos įgyvendinimą, dalyvavimą rinkimuose, alternatyvių institucijų sukūrimą.²⁴⁸ Taigi K. T. Andrews įtraukia naujus vertinimo kriterijus – dalyvavimą rinkimuose bei institucijų sukūrimą. Naujų institucijų, skirtų socialinio judėjimo keliamoms problemoms spręsti, įsteigimas gali būti svarbus kriterijus, vertinant judėjimo sėkmingumą. Vis daugiau mokslinės literatūros, analizuojant socialinių judėjimų poveikį, koncentruojasi ties judėjimų įtaka instituciniams ir organizacijų pokyčiams.²⁴⁹ Tačiau abejonių kelia dalyvavimas rinkimuose. Ne visi judėjimai siekia dalyvauti rinkimuose ir patekti į valdžios organus. Judėjimai gali tik iškelti problemas, kurios yra spręstinos, o ne siekti perimti valdžią į savo rankas. Todėl šis kriterijus gali būti taikomas ne visada, o tik tada, kai judėjimas aiškiai deklaruoja tikslą patekti į valdžią.

Daniel M. Cress ir David A. Snow tyrinėjo benamių judėjimus ir jų pasiektus rezultatus JAV.²⁵⁰ Jie teigia, kad socialinių judėjimų rezultatus galima skirstyti į tiesioginius ir netiesioginius. Tiesioginiai rezultatai yra tokie, kurių ir siekė judėjimas. Jie yra išreiškiami per judėjimo tikslus ir dažniausiai aiškiai atsispindi judėjimo ideologijoje. Netiesioginiai rezultatai yra retai kada išreiškiami per judėjimo ideologiją. Tai dažniausiai yra šalutinis judėjimo rezultatas. Netiesioginiai rezultatai gali būti pasikeitęs visuomenės požiūris į keliamą klausimą, *kontra* judėjimų susiformavimas ir pan. Panašią socialinių judėjimų poveikio tipologiją pateikė ir E. Amenta ir jo kolegos.²⁵¹ Daniel M. Cress ir David A. Snow, tiesioginius rezultatus skirsto į organizacinius ir beneficinius (angl. beneficiary).²⁵² Organizaciniai rezultatai gali būti atstovavimas ir gauti resursai. Atstovavimas reiškia, kad judėjimo dalyviai yra įtraukiami į organizacijų, kurias siekiama paveikti, veiklą, jie gauna konsultavimo teisę, į jų nuomonę atsižvelgiama. Resursai reiškia materialius išteklius, kurių gauna judėjimas iš organizacijų, kurias buvo siekiama paveikti. Beneficinius resursus šie mokslininkai skaido į teises ir

²⁴⁷ Kolb, F. *Protest and Opportunities. The Political Outcomes of Social Movements.* Frankfurt, New York: Campus Verlag, 2007. P. 28-32.

²⁴⁸ Andrews, K. T. *Social Movements and Policy implementation: The Mississippi Civil Rights Movement and the War on Poverty, 1965 to 1971.* *American Sociological Review*, 2001. Vol. 66, No. 1. P. 71-95.

²⁴⁹ Bartley, T., Child, C. *Shaming the Corporation: Reputation, Globalization, and the Dynamics of Anti-Corporate Movements.* Paper presented at the annual meeting of the American Sociological Association, TBA, New York, 2007-08-11. Rasta: <http://businessinnovation.berkeley.edu/WilliamsonSeminar/bartley021810.pdf>. Žiūrėta: 2014 06 16.

²⁵⁰ Cress, M. D., Snow, A. D. *The Outcomes of Homless Mobilization: The Influence of Organization, Disruption, Political Mediation, and Framing.* *American Journal of Sociology*, 2000. Vol. 105, No. 4. P. 1065.

²⁵¹ Amenta, E., Young, M. P. *Making an Impact: Conceptual and Methodological Implications of the Collective Goods Criterion.* In *How Social Movements Matter.* Eds. M Giungi, D. McAdam, Ch. Tilly. University of Minesota Press, 1999.

²⁵² Cress, M. D., Snow, A. D. *The Outcomes of Homless Mobilization: The Influence of Organization, Disruption, Political Mediation, and Framing.* *American Journal of Sociology*, 2000. Vol. 105, No. 4. P. 1067.

palengvėjimą. Teisės užtikrina, kad daugiau nebus taikoma diskriminacinė politika grupės narių, kuriai atstovauja judėjimas, atžvilgiu. Palengvėjimas, tai judėjimo rezultatas, kuris palengvina grupės narių, kuriems atstovauja judėjimas, sąlygas. Thomas R. Rochon ir Daniel A. Mazmanian koncentravosi ties tuo, kuriose srityse daugiausiai pasireiškia socialinių judėjimų įtaka. Jie išskyrė tris sritis, tai – politikos pokyčiai (angl. policy), politikos proceso pokyčiai (angl. policy process) ir socialinių vertybių pokyčiai.²⁵³ Jie iš esmės atkartoja P. D. Schumaker išskirtus galimus poveikius, tik įtraukdami papildomą elementą – vertybinius visuomenės pokyčius, kuriuos išskiria ir J. Casquete.

P. Burstein, Rachel L. Einwohner ir Jocelyn A. Hollander susistemino daugelį ankstesnių socialinių judėjimų rezultatų skirstymų ir pateikė naują klasifikaciją.²⁵⁴ Jie teigia, kad socialinis judėjimas politiką gali veikti šešiais lygmenimis. Priėmimo reakcija reiškia, kad judėjimo dalyviai dalyvauja parlamento svarstymuose. Darbotvarkės reakcija nurodo, kad judėjimo siūlomai įstatymai svarstomi parlamente. Politikos reakcija reiškia, kad priimami specialūs įstatymai judėjimo keliamais klausimais. Išvesties reakcija – įgyvendinami priimti teisės aktai. Poveikio reakcija – įstatymai turi numatytą poveikį. Ir galiausiai struktūriniai pokyčiai, t.y. sistema pasikeitė, kad sudarytų galimybes socialinio judėjimo įtakai pasireikšti.

Iš pateiktų klasifikacijų matyti, kad socialinius judėjimus pagal jų pasiektus rezultatus galima skirstyti į sėkmingus ir nesėkmingus. Rezultatai gali būti skirstomi pagal tai ar jie buvo planuoti ar ne – į tiesioginius ir netiesioginius, taip pat pagal tai kokioje srityje jie pasireiškia – į politinius, socialinius, kultūrinius ir kt., pagal tai ar poveikis jaučiamas visai tikslinei auditorijai ar tik judėjimo dalyviams – į vidinius ir išorinius. Taip pat daromą įtaką galima išskirti pagal poveikio lygmenis į politinį pripažinimą, politinės darbotvarkės formavimą, politikos pokyčius, įgyvendinimą ir institucionalizaciją. Socialiniai judėjimai be jau paminėtų poveikių gali paskatinti ir kitų socialinių judėjimų bei *kontra* socialinių judėjimų susiformavimą.

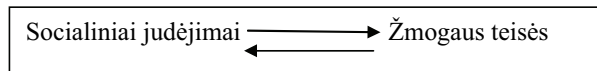
Kaip jau aptarta, socialiniai judėjimai gali daryti poveikį įvairiems procesams. Ypač didžiulę reikšmę jie turi įtvirtinant ir užtikrinant žmogaus teises. Pasak Neil Stammers, vieno iš pagrindinių socialinių judėjimų ir žmogaus teisių sąveikos tyrinėtojų, socialiniai judėjimai yra vieni pagrindinių aktorių, kurie padeda vystyti žmogaus teises. Socialiniai judėjimai yra ta jėga, kuri konstruoja žmogaus teises.²⁵⁵ Iki 10-ojo dešimtmečio vidurio socialinių judėjimų ir žmogaus teisių tarpusavio ryšys buvo mažai tyrinėtas. Žmogaus teisės daugiausiai buvo

²⁵³ Rochon, A. T., Mazmanian, A. D. Social Movements as Policy Process. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 1993. Vol. 528, No. 1. P. 75-87.

²⁵⁴ Burstein, P., Einwohner, R. L., Hollander, J. A. The Success of Political Movements: A Bargaining Perspective. In *The Politics of Social Protest. Comparative Perspectives on States and Social Movements*. Eds. J. C. Jenkins, B. Klandermans. Minneapolis: University of Minnesota, 1995. P. 284.

²⁵⁵ Stammers, N. Social Movements and Social Construction of Human Rights. *Human Rights Quarterly*, 1999. Vol. 21, No. 4. P. 984.

tyrinėjamos filosofijos (žmogaus teisių kilmės aspektas), teisės (žmogaus teisių teisinis įtvirtinimas ir įgyvendinimas), valstybės vidaus²⁵⁶ (žmogaus teisių ir valstybės santykis) ir tarptautinių santykių (valstybių tarpusavio santykiai ir žmogaus teisių užtikrinimas) kontekstuose, kuriuose socialiniams judėjimams dėmesys nebuvo skiriamas. Tik pastaraisiais metais atkreiptas didesnis dėmesys į socialinių judėjimų ir žmogaus teisių tarpusavio ryšį. Skaitant įvairių mokslininkų darbus, galima pastebėti, kad vieni autoriai yra labiau linkę akcentuoti socialinių judėjimų įtaką žmogaus teisėms užtikrinti, o kiti, atvirkščiai, pabrėžia, kad socialiniai judėjimai, siekdami savo tikslų, sąmoningai naudojami žmogaus teisių diskursu.

Šaltinis. Sudaryta darbo autorės.

4 pav. Socialinių judėjimų ir žmogaus teisių ryšys

XX amžiuje visuotinių žmogaus teisių samprata tapo viena iš pagrindinių politinių vertybių, kurią bent jau teorijoje pripažįsta vyriausybės, tarpvyriausybines organizacijos bei nevyriausybines organizacijos (NVO). Žmogaus teisių diskursą naudoja beveik visos marginalizuotos grupės, kai kelia savo reikalavimus, organizuoja protestus ar telkiasi į socialinius judėjimus prieš vyriausybes, korporacijas ar tarptautines organizacijas, tokias kaip Pasaulio bankas ar Tarptautinis valiutos fondas (TVF). Galima teigti, jog žmogaus teisių diskursas sudarė sąlygas lokaliems aktoriams pradėti pasipriešinimą su įvairių formų priespauda bei kelti savo reikalavimus ne tik vietiniu, bet ir nacionaliniu bei tarptautiniu mastu. Taigi vietinės problemos tapo suprantamos ir svarbios tarptautiniu mastu, kai jos buvo įvardintos globaliai pripažinta kalba, t.y. žmogaus teisėmis. Vietinės kovos pritraukia tarptautinį dėmesį tada, kai jos atspindi tarptautinėje arenoje vyraujančią diskursą.

Daugeliu atveju marginalizuotų grupių keliami reikalavimai išlieka tokie patys, kokie buvo ir anksčiau – teisė į socialines paslaugas, žemė, dalyvavimas sprendimų priėmime, autonomija, antidiskriminacija ir pan., tačiau dabar jie yra įvardijami žmogaus teisių diskurse. Tokia strategija pritraukia platesnį dėmesį. Kaip teigia Heidi Moksnes, marginalizuotos grupės, kurios ilgą laiką neturėjo pagrindinių teisių, dabar identifikuoja save kaip žmogaus teisių subjektus ir kelia atitinkamus reikalavimus²⁵⁷. Pirmiausia yra akcentuojama, kad reikia užtikrinti pirmosios ir antrosios kartų teises, kurios yra įtvirtintos Jungtinių Tautų organizacijos (JTO)

²⁵⁶ Žmogaus teisių ir valstybės vidaus politikos santykis turbūt yra plačiausiai analizuojamas žmogaus teisių aspektas. Žr. Jack Donnelly. The Relative Universality of Human Rights. *Human Rights Quarterly*, 2007. Vol. 29, No. 2. P. 281-306 ir kitus jo straipsnius.

²⁵⁷ Moksnes, H. Maya Exodus. Indigenous Struggle for Citizenship in Chiapas. Norman: University of Oklahoma Press, 2012. P. 6-7.

Pilietinių ir politinių teisių bei JTO Socialinių, ekonominių ir kultūrinių teisių paktuose. Tačiau taip pat ryškėja tendencija – kolektyvinių teisių užtikrinimas, tokių kaip teisė į laisvą apsisprendimą, teisė į resursus, ekonominę ir socialinę vystymąsi, sveiką aplinką, kultūrinį palikimą ir kt. Šios teisės dažnai įvardijamos kaip trečiosios kartos teisės.

Egzistuoja ir atvirkštinė įtaka. Socialiniai judėjimai ne tik naudojami žmogaus teisėmis, bet ir jas formuoja. Kaip jau minėta, vienas pirmųjų ir pagrindinių šio ryšio tyrinėtojų yra N. Stammers. Jis savo knygoje „*Human Rights and Social Movements*“²⁵⁸ laikosi prielaidos, kad žmogaus teisių atsiradimas ir raida turi būti analizuojami socialinių judėjimų kontekste. Jis neatmeta idėjos, kad ne visi socialiniai judėjimai kelia žmogaus teisių užtikrinimo tikslus. Kai kurie jų netgi atvirkščiai – prieštarauja žmogaus teisių užtikrinimui, tokie kaip ksenofobiškas idėjas keliantys judėjimai. Taip pat mokslininkas neatmeta galimybės, kad ne tik socialiniai judėjimai įtvirtina žmogaus teises. Jis pripažįsta valstybių, JTO, NVO vaidmenis šiame procese. Kita vertus, teigia, kad socialinių judėjimų vaidmuo žmogaus teisių vystymesi yra nepelnytai ignoruojamas. Sasekso universiteto mokslininkas savo darbais šią spragą bando užpildyti.

Kad socialiniai judėjimai turi įtakos žmogaus teisių įtvirtinimui ir apsaugai, galima matyti analizuojant tradicinius bei naujuosius socialinius judėjimus. Ypač socialiniai judėjimai pradėjo kelti žmogaus teisių klausimus, sustiprėjus globalizacijos procesams.²⁵⁹ Beveik kiekvienas judėjimas vienokia ar kitokia forma pabrėžia žmogaus teisių problemą. Pavyzdžiui, žaliųjų judėjimai kovoja už teisę į švarią aplinką. Lotynų Amerikoje taip pat pastebimas socialinių judėjimų, kovojančių už žmogaus teisių užtikrinimą, suaktyvėjimas. Gegužės aikštės motinos (isp. *Madres de Plaza de Mayo*) Argentinoje siekia teisingumo užtikrinimo už nusikaltimus žmogiškumui²⁶⁰, Brazilijos bežemių judėjimas siekia teisės į žemę įtvirtinimo²⁶¹, Argentinos bedarbių judėjimas *Piquetero* kovoja už teisę į darbą²⁶², *Zapatista* judėjimas kelia čiabuvių teisių klausimą ir kt.

N. Stammers teigia, kad socialiniai judėjimai turi dvejopą poveikį žmogaus teisėms. Pirmiausia instrumentinį, t.y. reikalauja politinių, socialinių, kultūrinių teisių įtvirtinimo. Kita

²⁵⁸ Stammers, N. *Human Rights and Social Movements*. New York: Pluto Press, 2009.

²⁵⁹ Tsutsui, K. *Redressing Past Human Rights Violations: Global Dimensions of Contemporary Social Movements*. *Social Forces*, 2006. Vol. 85, No. 1. P. 331-354.

²⁶⁰ *Madres de Plaza de Mayo* (Gegužės aikštės motinos) judėjimas kilęs diktatūros metais (8-ojo d. pabaigoje - 9-ojo d. pradžioje) Argentinoje, kuris siekia užtikrinti, kad būtų įgyvendintas teisingumas už nusikaltimus, padarytus diktatūros metais – būtų surasti nukankinti asmenys, *desparacidos* (dingę), o kaltieji nubausti. Plačiau žr. Fernando J. Bosco. *The Madres de Plaza de Mayo and Three Decades of Human Rights' Activism: Embeddedness, Emotions, and Social Movements*. *Annals of the Association of American Geographers*, 2006. Vol. 96, No. 2. P. 342-365.

²⁶¹ Bežemių judėjimas (port. *Movimento dos Trabalhadores Sem Terra*) - Brazilijoje veikiantis socialinis judėjimas, kuris kilo 9-ajame dešimtmetyje. Jis laikomas vienu įtakingiausių ir didžiausių judėjimų Lotynų Amerikoje. Pagrindiniai jo keliami klausimai yra žemės prieinamumas visiems valstybės gyventojams, kova su socialine nelygybe, diskriminacija. Jis koncentruojasi ties socialinių ir ekonominių teisių įtvirtinimu.

²⁶² *Piquetero* (Bedarbių) judėjimas Argentinoje, kuris reikalauja teisės į darbą užtikrinimo. Plačiau žr. Abal Medina, P. *Thoughts on the Visual Aspect of the Neoliberal Order and the Piquetero Movement in Argentina*. *Latin American Perspective*, 2011. Vol. 38, No. 1 P. 88-101.

vertus, jie taip pat legitimuoja alternatyvias vertybes, normas, gyvenimo būdus. Jie meta iššūkį egzistuojančiai *status quo*. Pasak autoriaus, socialiniai judėjimai skatina pokyčius, sukuria naujus santykius ir galios struktūras. David Landy pritaria N. Stammers ir teigia, kad žmogaus teisių diskursas yra esminė socialinių judėjimų tema.²⁶³ Pasak jo, analizuojant keliamus socialinių judėjimų reikalavimus, pastebima, kad jie vienaip ar kitaip siekia tam tikrų teisių ir laisvių užtikrinimo. Tai būdinga ne tik dabartiniams judėjimams, bet ir ankstesniems, tokiems kaip Prancūzijos, Haičio revoliucijos, JAV nepriklausomybės paskelbimas ir pilietinis karas, pilietinių teisių užtikrinimo judėjimas bei kt. Taigi analizuojant žmogaus teises, būtina atkreipti dėmesį ir į socialinių judėjimų aspektą. Meksikos žmogaus teisių tyrinėtoja Ariadna Estevéz teigia, kad žmogaus teisės Lotynų Amerikoje neturi būti suprantamos taip pat kaip ir Europoje, kad jos nėra tiesiog perkeltos iš Vakarų pasaulio. Ji tvirtina, kad žmogaus teisės Lotynų Amerikoje kyla ir iš socialinių kovų regione, kurių vieni iš iniciatorių yra socialiniai judėjimai.²⁶⁴ Ji teigia, kad žmogaus teisių diskursas yra konstruojamas per socialinių judėjimų veiklą.²⁶⁵ Pasak mokslininkės, socialiniai judėjimai, norėdami legitimuoti savo reikalavimus, naudoja žmogaus teisių retoriką, kuri veda prie naujų teisių įtvirtinimo ar tam tikrų teisių suteikimo grupėms, kurių iki to laiko jos neturėjo pagal nacionalinius ar tarptautinius įstatymus ar teisės aktus. Tokiu būdu per socialines kovas yra išreiškiami reikalavimai, kurie jie yra įtraukiami į teisinę ir politinę sferas. Tai iš esmės atkartoja N. Stammers suformuluotą instrumentinį socialinių judėjimų poveikį žmogaus teisėms užtikrinti.

Apibendrinant galima teigti, kad socialinių judėjimų ir žmogaus teisių ryšys pradėtas analizuoti palyginus neseniai, tik XX a. 10-ojo dešimtmečio pabaigoje. Tačiau darbų šia tema skaičius nuolat auga. Mokslininkai sutaria, kad socialiniai judėjimai yra viena pagrindinių jėgų, kuri konstruoja žmogaus teises, užtikrina jų įtraukimą į politinę ir teisinę darbotvarkę bei keičia viešąją nuomonę. Vienais iš tokių judėjimų galima laikyti ypač sustiprėjusius čiabuvių tautų judėjimus už savo teisių įtvirtinimą.

1.2. Čiabuvių tautų teisių tyrinėjimo teoriniai pagrindai

Ilgą laiką tarptautinė bendruomenė neskyrė dėmesio čiabuvių tautų teisėms užtikrinti, egzistavo vos keletas dokumentų, kuriuose buvo kalbama apie čiabuvių gyventojų teises. Tačiau dėl sustiprėjusių čiabuvių tautų judėjimų, kurie kartais netgi yra įvardijami kaip *globalus*

²⁶³ Kandy, D. Talking Human Rights: How Social Movement Activists are Constructed and Constrained by Human Rights Discourse. *International Sociology*, 2013. Vol. 28, No. 4. P. 409.

²⁶⁴ Estevéz, A. A Latin American Sociopolitical Conceptualization of Human Rights. *Journal of Human Rights*, 2008. Vol. 7. P. 249.

²⁶⁵ Estevéz, A. Human Rights in Contemporary Political Sociology: the Primacy of Social Subjects. *Human Rights Quarterly*, 2011. Vol. 33. P. 1142-1162.

*čiabuvių tautų socialinis judėjimas*²⁶⁶, situacija pamažu kinta ir jau galima pradėti kalbėti apie čiabuvių tautų teisių režimo formavimąsi žmogaus teisių kontekste. Kaip teigia Russel Lawrence Barsh, čiabuvių tautos iš objekto tarptautinėje arenoje virto į tarptautinės teisės ir politikos subjektą.²⁶⁷ Tai vienas iš esminių ir svarbiausių žmogaus teisių režimo pokyčių per pastaruosius dešimtmečius. Daugiausiai prie tokio virsmo prisidėjo čiabuvių tautos, kurios pradėjo aktyviau reikšti savo reikalavimus. Ypač šios tendencijos matomos Lotynų Amerikoje, Azijoje ir Afrikoje. Taip pat didelės įtakos turėjo JTO ir jos institucijos – Žmogaus teisių komitetas, Žmogaus teisių komisija (vėliau taryba), Diskriminacijos prevencijos ir mažumų apsaugos pakomisė, specialiai sudarytos darbo grupės – bei Amerikos valstybių organizacija (angl. Organization of American States, OAS), kurioje čiabuviams gyventojams yra skiriamas išskirtinis dėmesys.

1.2.1. Čiabuvių tautų sampratos apibrėžimo problemos

Čiabuvių tautos yra realus socialinio ir politinio gyvenimo faktas. Ypatingai jo reikšmė auga Lotynų Amerikos regione. Tačiau čiabuvių teisių conceptualizacija nėra aiški ir vienareikšmė. Egzistuoja daugybė sunkumų, kai siekiama suprasti čiabuvių tautas bei jų teises. Pirmiausia problema kyla tada, kai reikia identifikuoti, kas yra čiabuvis gyventojas. Nėra konsensuso, kada ir kaip šis terminas turėtų būti vartojamas. Pavyzdžiui, kaip teigia Ken S. Coates, beveik visi mokslininkai vieningai sutaria, kad čiabuviams gyventojais gali būti laikomi vietiniai gyventojai Šiaurės Amerikoje, Amazonės džiunglių gyventojai, Inuitai Tolimojoje Šiaurėje ir vietiniai gyventojai Papua Naujojoje Gvinėjoje²⁶⁸. Dėl visų kitų gyventojų vyksta nuolatinės diskusijos. Mokslininkai, teisininkai, valstybių atstovai bando išskirti kriterijus, kurie padėtų identifikuoti čiabuvius gyventojus. Dažnai minimi tokie aspektai, kaip populiacijos dydis, prisirišimas prie žemės, netradiciniai gyvenimo būdai, kalba, religija, išvystytos savitos politinės, teisinės, ekonominės ir socialinės sistemos, moralinės vertybės, filosofinės žinios, įsitikinimai, tradicijos, kultūra²⁶⁹. Dabartiniame diskurse terminas „čiabuvis gyventojas“ tapo bejėgiškumo, marginalizacijos ir socialinės atskirties sinonimu.²⁷⁰ Jis dažnai siejamas su

²⁶⁶ Morgan, R. On Political Institutions and Social Movement Dynamics: The Case of the United Nations and Global Indigenous Movement. *International Politican Science Review*, 2007. Vol. 28, No. 3. P. 273-292.

²⁶⁷ Brash, R. L. Indigenous Peoples in the 1990's: From Object to Subject of International Law. *Harvard Human Rights Journal*, 1994. Vol. 33.

²⁶⁸ Coates, K. S. A Global History of Indigenous Peoples. Struggle and Survival. Palgrave Macmillan, 2004. P. 1.

²⁶⁹ Burger, J. Report from the Frontier: the State of the World's Indigenous Peoples. London: Zed Books, 1987. P. 12-13.

²⁷⁰ Fernández Carrillo, B. Los Pueblos Indígenas y el Sistema de Naciones Unidas: Perspectivas de Cambio. In *Los Derechos Indígenas tras la Declaración– El desafío de la Implementación*, eds. F. Gómez Isa, M. Berraondo López. Deusto, 2012. P. 70.

kolonizacija ir nukariavimu. Kita vertus, tai nėra absoliučiai teisinga. Ne visi čiabuviai gyventojai buvo marginalizuoti, diskriminuojami ar užkariauti²⁷¹.

Kitas klausimas, glaudžiai besisiejantis su pirmuoju, kokia sąvoka turėtų būti vartojama – čiabuviai gyventojai ar čiabuvių tautos. Kai kurios valstybės yra nelinkusios vartoti čiabuvių tautų termino, nes baiminasi, kad jis gali suponuoti, kad tokios grupės turi teisę į laisvą tautų apsisprendimą. Kitos valstybės baiminasi, kad termino „tauta“ vartojimas suteikia čiabuviams tam tikras kolektyvines teises ir tai kelia grėsmę individualistinei žmogaus teisių sampratai. Egzistuoja ir požiūris, kad sąvoka „čiabuvių tauta“ gali būti naudojama tik tam tikromis aplinkybėmis.²⁷² Pavyzdžiui, teigiama, kad ji turėtų būti taikoma buvusioms Europos kolonijoms ir neturėtų būti naudojama universaliai²⁷³. Dėl šių priežasčių tarptautinėje arenoje ilgą laiką buvo vartojamas terminas čiabuviai gyventojai, o ne čiabuvių tautos.

Prieš pradėdant analizuoti čiabuvių tautų sampratą apibrėžimą ir jo reikšmes, pirmiausia reikia įvardinti, kas yra tauta. Yra keletas dažniausiai vartojamų sampratų, kurias pateikė JTO atstovai. Specialusis atstovas Héctor Gros Espiell teigė, kad tauta yra „tam tikra žmonių bendruomenė, kuri siekia suformuoti funkcionuojantį vienetą, kuris užtikrintų bendrą ateitį“²⁷⁴. Kitas JTO Specialusis atstovas Aureliu Cristescu teigė, kad tauta yra socialinis vienetą, turintis bendrą identitetą ir jai būdingas charakteristikas, ryšius su savo teritorija, bei tauta negali būti maišoma su etninėmis, tautinėmis ar lingvistinėmis mažumomis. Remiantis aukščiau pateiktu apibrėžimu, galima teigti, kad čiabuvių tautos atitinka šį terminą – jos turi savo identitetą, tik joms būdingus kultūrinius, ekonominius, socialinius, politinius ir kitokius bruožus, palaiko glaudų ryšį su žeme, siekia suformuoti tokius vienetus, kad galėtų išlikti. Todėl būtent šis terminas yra vartojamas, kai yra kalbama apie čiabuvių tautas. Sutariama, kad čiabuvių tautų terminas yra tinkamesnis, nes jis atskleidžia tai, kad čiabuviai gyventojai gyvena organizuotose visuomenėse bei turi savo identitetą, o nėra tik tai grupės, kurios turi rasinių ir kultūrinių panašumų.²⁷⁵ Tačiau nors jau pamažu yra sutariama dėl šio termino vartojimo, vis dėlto nuolat vyksta ginčai, ką šis terminas apima. Tam yra keletas priežasčių. Pirmiausia čiabuvių tautos yra labai skirtingos. Pasaulyje egzistuoja apie 5000 skirtingų čiabuvių tautų, o tai sudaro apie 370 milijonų gyventojų. Čiabuvių tautų aptinkama daugiau nei 70 pasaulio valstybių. Taip pat

²⁷¹ Pavyzdžiui, Fidži salos gyventojai galėtų būti identifikuojami kaip čiabuviai dėl savo kalbos, kultūros, politinės, ekonominės sistemos, tačiau jie sudaro dominuojančią visuomenės dalį.

²⁷² Quane, H. The Rights of Indigenous Peoples and the Development Process. *Human Rights Quarterly*, 2005. Vol. 27. No. 2. p. 658.

²⁷³ Afrikos ir Azijos valstybės teigia, kad čiabuvių tautų terminas nėra aktualus jų regionams, nes visos čia gyvenančios tautos yra čiabuvių tautos.

²⁷⁴ Espiell, H. G. The Right to Self-determination. Implementation of United Nations Resolutions. UN Doc.E/CN.4/Sub.2/405/Rev.I, 1980, para. 56.

²⁷⁵ Littlechild, W. Consistent Advocacy. Treaty Rights and the UN Declaration. In *Realizing the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. Triumph, Hope, and Action*. Eds. J. Hartley, P. Joffe & J.Preston. Saskatoon: Purich Publishing Limited, 2010. P. 114.

čiabuvių tautos varijuoja nuo mažų marginalizuotų genčių iki dominuojančių grupių tam tikrose valstybėse. Kai kurios grupės yra susitelkusios vienoje valstybėje, bet dažniau pasitaikanti situacija yra ta, kad ta pati grupė yra išsibarsčiusi per kelias valstybes. Taipogi nepaisant tam tikrų panašumų, visos čiabuvių tautos turi skirtingą istoriją. Būtent dėl šių priežasčių yra labai sunku surasti apibrėžimą, kuris apimtų visą čiabuvių tautų įvairovę.

Kita problema, susijusi su čiabuvių tautų samprata, yra ta, kad kartais tampa labai sunku atskirti čiabuvių tautas nuo kitų mažumų – tautinių, etninių, lingvistinių, religinių ir pan.²⁷⁶ Netgi egzistuoja požiūris, kad čiabuviai turėtų būti traktuojami kaip tautinės ar etninės mažumos. Tokios tendencijos vyravo ir JTO, kur čiabuvių tautos buvo traktuojamos kaip tam tikras mažumų pogrupis – subgroupė. Remiantis šiuo požiūriu, galima teigti, kad mažumų konceptas yra labai aiškus, todėl nereikia ieškoti naujo apibrėžimo čiabuviams apibūdinti.²⁷⁷ Iš tiesų mažumos ir čiabuvių tautos turi daug panašumų ir vienodų teisių. Pavyzdžiui, jos turi teisę puoselėti savo kultūrą, kalbą, išpažinti savo religiją ir pan. Daugeliu atveju čiabuvių tautos taip pat sudaro tam tikras mažumas valstybėse. Tačiau vien dėl to, kad čiabuvių tautos yra mažumos valstybėse, negalima šių terminų vartoti pakaitomis. Toks terminų sugretinimas nėra teisingas ir pagrįstas. Yra keletas priežasčių, kodėl vertėtų aiškiai atskirti šiuos terminus. Pirmiausia mažumos neegzistuoja savarankiškai. Jos visada turi ryšį su kitais kolektyviniais subjektais.²⁷⁸ Antra, nors mažumos ir čiabuvių tautos turi ir vienodų teisių, tačiau daug jų ir skiriasi.²⁷⁹ Pavyzdžiui, mažumų atveju dažnai yra akcentuojamas aktyvus dalyvavimas valstybės ir visuomenės gyvenime. Tuo tarpu čiabuvių tautos nori išlaikyti tik joms būdingą gyvenimo būdą, koncentruotis savo tradicinėse teritorijose ir naudotis juose sukauptais resursais.²⁸⁰ Trečia, čiabuvių tautos, kaip tautos, turi teisę į laisvą apsisprendimą, kuris yra įtvirtintas JTO dokumentuose²⁸¹. Mažumoms tokia teisė nėra suteikiama. Ketvirta, remiantis tarptautiniais instrumentais, tautinės ir etninės mažumos naudojasi individualiomis teisėmis, o čiabuvių tautos

²⁷⁶ Odello, M. El Derecho a la Identidad Cultural de los Pueblos Indigenas de América: Canadá y México. Madrid: Universidad Nacional de Educación a Distancia, 2012. P. 19.

²⁷⁷ Daes, E.I. The UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples: Background and Appraisal. In *Reflections on the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*. Eds. S. Allen and A. Xanthaki. Oxford and Portland: Hart Publishing, 2011. P. 18.

²⁷⁸ Schulte-Tenckhoff, I. Treaties, Peoplehood, and Self-determination: Understanding the Language of Indigenous Rights. In *Indigenous Rights in the Age of UN Declaration*. Ed. E. Pulitano. Cambridge University Press, 2012. P. 69.

²⁷⁹ Sanders, E. D. Indigenous Peoples: Issues of Definition. *International Journal of Cultural Property*, 1999. Vol. 8, No. 1. P. 4-13.

²⁸⁰ Schulte-Tenckhoff, I. Treaties, Peoplehood, and Self-determination: Understanding the Language of Indigenous Rights. In *Indigenous Rights in the Age of UN Declaration*. Ed. E. Pulitano. Cambridge University Press, 2012. P. 72.

²⁸¹ Burguete Cal y Mayor, A. Autonomía: la Emergencia de un Paradigma en las Luchas por la Decolonización en América Latina. In *La Autonomía a Debate. Autogobierno Indígena y Estado Plurinacional en América Latina*, eds. M. González et. al. FLASCO, 2010. P. 85.

akcentuoja savo kolektyvines teises.²⁸² Penkta, čiabuvių tautos palaiko labai glaudų ryšį su žeme bei teritorija, kurioje jos gyvena. Kartais čiabuvių tautomis apibūdinti netgi siūloma vartoti terminą autochtoniniai gyventojai²⁸³. Šis žodis yra kilęs iš graikų kalbos, kuris reiškia žmones „iššokusius iš žemės“. Taigi pabrėžiamas čiabuvių ypač glaudus ryšys su žeme, kas nėra būdinga mažumoms. Dėl šių priežasčių terminų mažumos bei čiabuvių tautos nereikėtų vartoti sinonimiškai.

Nepaisant aptartų problemų, buvo keletas mėginimų apibrėžti čiabuvių tautos sampratą. JTO rėmuose pirmoji su čiabuvių tautomis pradėjo dirbti Tarptautinė darbo organizacija (TDO). TDO 1957 m. priimtoje konvencijoje Nr. 107 vietoje termino „čiabuvių tautos“ buvo vartojamas terminas „čiabuviai gyventojai“. Jais buvo laikomi palikuonys gyventojų, „kurie gyvena valstybėje ar geografiniame regione, kuriame yra valstybė, nukariavimo ar kolonizacijos metu ir kurie nepaisant savo teisinio statuso, daugiau remiasi socialinėmis, ekonominėmis ir kultūrinėmis institucijomis, kurios egzistavo iki nukariavimo, negu visuomenės, kuriai jie priklauso, institucijomis“.²⁸⁴ Esminis čiabuvių bruožas buvo tas, kad jie yra tautų, gyvenusių iki užkariavimo, palikuonys ir kad jie vadovaujasi savo ekonominėmis, socialinėmis ir kultūrinėmis institucijomis. TDO konvencijoje Nr. 169, priimtoje 1989 m., čiabuvių terminas buvo patikslintas ir praplėstas – vietoje termino „čiabuviai gyventojai“ pradėtas vartoti terminas „čiabuvių tautos“. Konvencijoje teigiama, kad čiabuviais yra laikomos tautos nepriklausomose valstybėse, remiantis tuo, kad jos yra „kilusios iš gyventojų, kurie gyvena valstybėje ar geografiniame regione, kuriam priklauso valstybė, nukariavimo ar kolonizacijos metu arba dabartinių valstybės sienų nustatymo metu, kurios nepaisant savo teisinio statuso išlaikė dalį ar visas socialines, ekonomines ir politines institucijas“²⁸⁵. Taigi čiabuvių tautomis, pagal konvenciją Nr. 169, yra laikomi tautų, gyvenusių iki užkariavimo, palikuonys, kurie išlaikė savo tradicinį gyvenimo būdą, skirtingą socialinę, politinę, ekonominę organizaciją. Tačiau esminis momentas yra tas, kad konvencijoje yra įtvirtinta, kad čiabuvių tautomis yra laikomos tos tautos, kurios save taip identifikuoja. Saviidentifikacija tampa svarbiausiu kriterijumi, nulemiančiu, ar tauta ir individas yra čiabuviai ar ne.

²⁸² Sanders, D. Indigenous Peoples: Issues of Definition. *International Journal of Cultural Property*, 1999. No. 8. P. 10.

²⁸³ Zolla, C., Zolla Márquez, E. *Indigenas de México*. 100 Preguntas. Universidad Nacional Autónoma de México, 2004. P. 11-16.

²⁸⁴ Convention No. 107 Indigenous and Tribal Populations Convention, 1957. Rasta: <http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/convde.pl?C107>. Žiūrėta: 2012 01 16.

²⁸⁵ Convention No. 169 Indigenous and Tribal Peoples Convention, 1989. Rasta: <http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/convde.pl?C169>. Žiūrėta: 2012 01 16.

Lygiagrečiai TDO Jungtinėse Tautose su čiabuvių gyventojų klausimais pradėjo dirbti ir JTO Žmogaus teisių komisijos²⁸⁶ Diskriminacijos prevencijos ir mažumų apsaugos pakomisė²⁸⁷. 1972 m. specialusis atstovas José R. Martínez Cobo²⁸⁸, kuris turėjo ištirti čiabuvių situaciją pasaulyje, suformavo darbinį čiabuvių tautų apibrėžimą. Pagal šį apibrėžimą „čiabuvių bendruomenės, žmonės ir tautos yra tos, kurios turi istorinį tęstinumą iš iikiinvazinių ir ikikolonialinių bendruomenių, kurios buvo išsivysčiusios tose teritorijose, laiko save skirtingomis nuo kitų visuomenės sektorių, kurie dominuoja dabartinėse teritorijose ar jų dalyse. Jos suformuoja nedominuojančius visuomenės sektorius ir siekia, remdamosi savo kultūriniais modeliais, socialinėmis institucijomis ir teisinėmis sistemomis, išsaugoti, vystyti ir perduoti ateities kartoms savo protėvių žemes, etninę identitetą kaip savo egzistencijos pagrindą“²⁸⁹. Istorinis tęstinumas pasireiškia vienu ar daugiau iš šių faktorių: gyvenimu protėvių žemėse arba jų dalyje, bendra kilme su pirmaisiais teritorijos gyventojais, kultūra ar tam tikros kultūros apraška (tokia kaip religija, gyvenimas gentinėje bendruomenėje, narystė čiabuvių bendruomenėje, drabužiai, pragyvenimo šaltiniai, gyvenimo būdas ir kt.), kalba, gyvenimu tam tikrose valstybės vietose arba tam tikruose pasaulio regionuose. Individualiame lygmenyje, teigiama ataskaitoje, čiabuvis yra tas, kuris priklauso čiabuvių bendruomenei. Priklausymas čiabuvių bendruomenei yra nustatomas, remiantis dviem faktoriais. Pirmiausia per saviidentifikaciją, t.y. ar individas pats save laiko čiabuvių bendruomenės dalimi. Antra, ar grupė pripažįsta ir laiko individą savo grupės nariu. Iš esmės gyventojams yra palikta teisė save identifikuoti kaip čiabuvį ar ne. Remiantis J. R. Martínez Cobo apibrėžimu, galima teigti, kad čiabuvių tautos yra nedominuojanti visuomenės dalis. Tai reiškia, kad net jeigu jos ir sudaro valstybės gyventojų daugumą, tačiau jos nėra dominuojančios ekonominiu, socialiniu ar politiniu atžvilgiu. Taip pat jos yra tautų, gyvenusių iki užkariavimo, kolonizacijos ar sienų nustatymo, palikuonys. Be to, čiabuvių tautos patyrė genocidą, nukariavimus ir/arba kolonizaciją. Ir svarbiausia jos siekia išlaikyti savo identitetą.

JTO čiabuvių gyventojų darbo grupė (angl. Working Group on Indigenous Populations, WGIP) naudojo dar kitokią čiabuvių apibrėžimą. Anot jų, čiabuvių tautos yra „vietinių gyventojų užkariatose teritorijose palikuonys, kurie priklauso mažumų kultūrai ir identifikuoja save kaip

²⁸⁶ 2006 m. Žmogaus teisių komisija buvo reorganizuota iš Ekonominės ir socialinės tarybos padalinio į Žmogaus teisių tarybą.

²⁸⁷ Diskriminacijos prevencijos ir mažumų apsaugos pakomisė buvo panaikinta 2006 m. pabaigoje.

²⁸⁸ J. R. M. Martínez Cobo 1981-1984 m. pateikė savo ataskaitą, kurioje akcentuojamas čiabuvių gyventojų išnaudojimas, diskriminacija, priespauda. Plačiau Cobo, J. M. Study of the Problem of Discrimination against Indigenous Populations. E/CN.4/Sub.2/1986/7/Add.4.

²⁸⁹ Lee Van Cott, D. A Political Analysis of Legal Pluralism in Bolivia and Colombia. *Journal of Latin American Studies*, 2000. Vol. 32, No. 1. P. 208.

čiaubuvius“²⁹⁰. Šis apibrėžimas yra kur kas glaustesnis savo apimtimi. Tačiau jis yra per platus ir nevisiškai tikslus. Kadangi yra paminėti tik trys kriterijai – vietinių gyventojų palikuonys, nedominuojanti kultūra ir saviidentifikacija – jis gali apimti ne tik čiabuvių, bet ir kai kurias etnines ar tautines mažumas, tokias kaip škotai, baskai, kurdai, čečėnai, tibetiečiai ar pan.

Ne tik JTO rėmuose buvo mėginama surasti čiabuvių tautų apibrėžimą. Pavyzdžiui, Tarptautinė čiabuvių reikalų darbo grupė (angl. International Work Group on Indigenous Affairs, IWGIA) teigė, kad čiabuvių tautos yra nepasiturinčios iki užkariavimo egzistavusių tautų palikuonės ir kad jos skiriasi nuo kitų valstybės gyventojų savo kultūra. Pavyzdžiui, kai europiečiai apsigyveno Amerikose ir Okeanijoje, arba kai buvo suformuotos valstybės po kolonizacijos Afrikoje ir Azijoje, tam tikros grupės buvo marginalizuotos ir diskriminuojamos dėl savo kalbos, religijos, kultūros, gyvenimo būdo bei traktuojamos, kaip nevisavertė visuomenės dalis. Taip pat teigiama, kad XXI a. čiabuvių tautos vis dar yra nušalintos nuo valstybės gyvenimo, netgi dažnai neturi pilietinių teisių. Kita vertus, jos siekia išlaikyti, vystyti ir perduoti ateities kartoms savo gyvenamas teritorijas ir identitetą. Saviidentifikacija laikoma pagrindiniu bruožu, kad individas būtų traktuojamas kaip čiabuvis.²⁹¹ Matyti, kad yra pabrėžiamos beveik tos pačios čiabuvių tautų savybės kaip JTO pateikiamuose apibrėžimuose.

Akademiniam diskurse taip pat bandyta ieškoti čiabuvių tautų apibrėžimo. Vieną plačiausiai naudojamų definicijų pateikė Ricardo Pozas ir Claude Meillassoux. Jie teigė, kad čiabuviai yra vietiniai Amerikos gyventojai, kurie gyveno žemyne prieš atvykstant kolonizatoriams, jie iki šiol išlaikė tam tikras savo protėvių charakteristikas ir kalba čiabuvių kalbomis. Taip pat yra išnaudojama visuomenės dalis.²⁹² Yra akcentuojamos panašios savybės kaip ir organizacijų pateikiamose sampratos, tačiau išskiriamas ir papildomas kriterijus – kalba. Pagal šį apibrėžimą čiabuviais yra laikomi tik tie, kurie kalba čiabuvių kalbomis, taip sumažinamas žmonių ratas, kuriems gali būti taikoma ši sąvoka.

Apibendrinant galima teigti, kad nėra vieningo čiabuvių tautų apibrėžimo. Nei vienas mėginimas apibrėžti, kas yra čiabuvių tauta, neapima visų čiabuviams būdingų bruožų – plataus čiabuvių kultūrinio palikimo, istorijos, dabartinės situacijos, santykių tarp čiabuvių tautų ir valstybės bei kt. Kita vertus, visi apibrėžimai vienaip ar kitaip akcentuoja ryšius tarp čiabuvių tautų, žemės ir savitos kultūros. Dabar dažnai yra sutariama, kad viskas priklauso nuo pačios grupės, ar ji save nori identifikuoti, kaip čiabuvių tautą ar ne. Daugelis čiabuvių tautų pasilieka

²⁹⁰ UN Working Group on Indigenous Populations, Preliminary Report on the Study of the problem of Discrimination against Indigenous Populations. UN doc E/CN4/Sub2.L 566, 1982.

²⁹¹ International Work Group on Indigenous Affairs. Rasta: <http://www.iwgia.org/iwgia/who-we-are/mission-statement> Žiūrėta: 2013 01 28.

²⁹² Pozas, R., Meillassoux, C. Los Indios en las Clases Sociales en Mexico. Mèxico: Siglo XXI, 1971.

sau sprendimo teisę, kas yra jų grupės narys, o kas ne.²⁹³ Dabartiniuose akademiniuose tyrinėjimuose pradeda nusistovėti ir nauja tendencija, kuri teigia, kad vienas bendras apibrėžimas ir nėra reikalingas, nes yra neįmanoma aprėpti visos čiabuvių tautų įvairovės. Kita vertus, rengiant ataskaitas ar pranešimus yra susiformuoti darbiniai apibrėžimai, kad būtų aiškus tyrimo subjektas. Šiame darbe, remiantis pateiktais apibrėžimais, čiabuvių tautomis laikomos tokios tautos, kurios atitinka keletą kriterijų. Pirmiausia laikoma, kad čiabuvių tautos yra tautų, gyvenusių iki nukariavo ar kolonizacijos, palikuonės. Šiuolaikinėse valstybėse jos yra marginalizuotos, turi mažai politinės galios ir autonomijos. Taip pat čiabuvių tautos turi ypatingą ryšį su tradicinėmis savo teritorijomis ir jose/ant jų esančiais resursais. Jos yra išlaikiusios savitus kultūrinius, politinius, teisinius, ekonominius ir socialinius bruožus. Kita vertus, jos nėra nekintančios. Jos vystosi, tačiau lėčiau reaguoja į socialinius pokyčius ir yra mažiau įtakojamos išorės kultūros. Dauguma čiabuvių tautų dabar siekia dekolonizacijos²⁹⁴. Jos per socialinius judėjimus, protestus ir kitą veiklą, siekia užsitikrinti savo teises. Pasak Natividad Gutiérrez Chong, čiabuvių socialiniu judėjimu laikomas toks judėjimas, kurio pagrindiniai dalyviai ir lyderiai yra čiabuviai gyventojai, o tikslas yra išsaugoti ar atgauti čiabuvių identitetą bei užsitikrinti autonomiją²⁹⁵. Nors čiabuvių tautos ir siekia dalyvauti šiuolaikinių valstybių gyvenime, tačiau nori išlaikyti tik joms būdingus bruožus. Čiabuvių tautos save identifikuoja kaip čiabuves. Jeigu tauta atitinka visus anksčiau išvardintus bruožus, bet savęs neidentifikuoja kaip čiabuvės, ji negali būti tokia laikoma. Taigi čiabuvių tautos yra suprantamos remiantis dviem perspektyvomis. Pirmiausia per čiabuvių tautų charakteristikas – ryšį su žeme, išsaugotas tradicijas, vertybes. Kita vertus, per čiabuvių tautų santykius su kitomis tautomis – marginalizaciją, dekolonizaciją bei socialinius judėjimus prieš valstybes, kuriose jie gyvena.

1.2.2. Čiabuvių tautų teisių kodifikacija ir institucionalizacija

Iki XX a. vidurio buvo laikomasi nuostatos, kad čiabuviai gyventojai yra valstybės vidaus, o ne tarptautinės teisės aktoriai,²⁹⁶ todėl tarptautinės organizacijos čiabuvių tautų klausimų nesprenė. Tai reiškė, kad valstybės turi pačios savarankiškai priimti sprendimus, susijusius su čiabuvių tautomis. Tik po Antrojo Pasaulinio karo, stiprėjant žmogaus teisių apsaugos mechanizmams, atsirado galimybė iškelti čiabuvių tautų teisių klausimą į tarptautinę areną. Kaip

²⁹³ García-Alix, L., Hitchcock, R. A Report from the Field: the Declaration on the Rights of Indigenous Peoples – Implementation and Implications. *Genocide Studies and Prevention*, 2009. Vol. 4., No. 1. P. 104.

²⁹⁴ Bengoa, J. La Emergencia Indígena en América Latina. Fondo de Cultura Económica, 2000. P. 98.

²⁹⁵ Gutiérrez Chong, N. El Activismo Político Indígena y la Institucionalización del Estado: ¿Políticas de Indiferencia o de Reconocimiento Cultural? In *Las Grandes Problemas de México. Movimientos Sociales*, eds. I. Bizberg, F. Zapata. El Colegio de México, 2010. P. 158.

²⁹⁶ Wiessner, S. Self-determination, Culture, and Land. In *Indigenous Rights in the Age of UN Declaration*. Ed. E. Pulitano. Cambridge University Press, 2012. P. 38.

jau minėta, iš pradžių čiabuvių tautų teisės buvo užtikrinamos kaip tautinių ar etninių mažumų teisės, remiantis Visuotine žmogaus teisių deklaracija²⁹⁷, Tarptautiniu pilietinių ir politinių²⁹⁸, Tarptautiniu ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktais²⁹⁹, Tarptautine konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo³⁰⁰, Konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims³⁰¹, Vaiko teisių konvencija³⁰², taip pat Deklaracija dėl tautinėms, arba etninėms, religinėms ir kalbinėms mažumoms priklausančių asmenų teisių³⁰³. Visi šie dokumentai remiasi dvejomis pagrindinėmis nuostatomis.³⁰⁴ Pirmiausia, kad visi žmonės yra lygūs savo orumu ir teisėmis³⁰⁵. Antroji nuostata yra ta, kad negalima žmonių diskriminuoti. Tai yra įtvirtinta 2-jame Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos straipsnyje „Kiekvienas turi teisę naudotis visomis <...> teisėmis ir laisvėmis be jokių skirtumų, pavyzdžiui, dėl rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinių ar kitokių įsitikinimų, nacionalinės ar socialinės kilmės, turtinės, gimimo ar kitokios padėties“. Tokios nuostatos reiškia, kad šie dokumentai galioja visiems žmonėms, įskaitant mažumų atstovus bei čiabuvių tautas. Tačiau, kita vertus, šie dokumentai nebuvo skirti čiabuvių tautų teisėms užtikrinti. Todėl šių dokumentų taikymas čiabuvių tautoms buvo nenuoseklus. Tik vėliau, atsižvelgiant į čiabuvių tautų keliamus reikalavimus, buvo priimti atskiri dokumentai, kurie įtvirtino čiabuvių tautų teises – TDO konvencijos Nr. 107 ir Nr. 169 bei JTO Čiabuvių tautų teisių deklaracija.

TDO konvencija Nr.107

TDO konvencija dėl čiabuvių ir kitų genčių ar pusiau genčių nepriklausomose valstybėse apsaugos ir integracijos Nr. 107³⁰⁶ (toliau konvencija Nr. 107) bei rekomendacija Nr. 104³⁰⁷ buvo priimta 1957 m. ir įsigaliojo 1959 m. Tai buvo pirmasis mėginimas tarptautiniu mastu

²⁹⁷ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. 1948.

Rasta: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=278385&p_query=&p_tr2= Žiūrėta 2013 01 15.

²⁹⁸ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. 1966.

Rasta: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=174848&p_query=&p_tr2= Žiūrėta: 2011 01 14.

²⁹⁹ Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas. 1966.

Rasta: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=174850&p_query=&p_tr2= Žiūrėta: 2013 01 14.

³⁰⁰ Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo. 1965.

Rasta: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/oldsearch.preps2?Condition1=64266&Condition2=> Žiūrėta: 2013 01 14.

³⁰¹ Konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims. 1979.

Rasta: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/oldsearch.preps2?Condition1=20416&Condition2=> Žiūrėta: 2013 01 14.

³⁰² Vaiko teisių konvencija. 1989.

Rasta: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=174850&p_query=&p_tr2= Žiūrėta: 2013 01 14.

³⁰³ Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities.

1992. Rasta: <http://www.un.org/documents/ga/res/47/a47r135.htm> Žiūrėta: 2013 01 15.

³⁰⁴ Schulte-Tenckhoff, I. Treaties, Peoplehood, and Self-determination: Understanding the Language of Indigenous Rights. In *Indigenous Rights in the Age of UN Declaration*. Ed. E. Pulitano. Cambridge University Press, 2012. P. 71.

³⁰⁵ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. 1 straipsnis. 1948.

Rasta: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=278385&p_query=&p_tr2= Žiūrėta 2013 01 15.

³⁰⁶ Convention No. 107. Indigenous and Tribal Populations Convention, 1957. Rasta: <http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/convde.pl?C107> Žiūrėta: 2010 04 03.

³⁰⁷ Recommendation No. 104. Rasta: <http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/convde.pl?R104> Žiūrėta: 2010 04 03.

apibrėžti čiabuvių teises ir taip pat numatyti valstybės išpareigojimus čiabuvių gyventojų atžvilgiu. Kaip teigia Navidad Gutiérrez Chong, konvencijos Nr. 107 pagalba buvo pradėti spresti konfliktai tarp valstybės ir čiabuvių gyventojų.³⁰⁸ Tai buvo pirmasis teisiškai įpareigojantis su čiabuvių teisėmis susijęs dokumentas tarptautinėje arenoje. Konvencijoje buvo paminėtas labai platus klausimų spektras. Jame buvo užtikrinta, kad čiabuviai turi teisę išsaugoti ir propaguoti savo kultūrą, socialinius ir ekonominius gyvenimo aspektus, teisę naudoti savo kalbą, turėti specialias mokymo programas, bet svarbiausia buvo pripažinta individuali ir kolektyvinė žemės nuosavybė. Taip pat įtvirtinta, kad niekas negali čiabuvių priversti keltis iš jų gyvenamų teritorijų, nebent išimtiniais atvejais, kai tai būtina nacionaliniam saugumui užtikrinti arba kai tai susiję su nacionaliniu ekonominiu vystymusi, arba pavojumi čiabuvių gyventojų sveikatai. Jeigu išskeldinimas yra būtinas, gyventojams privalo būti užtikrinta bent jau tokios pačios kokybės žemė, kurioje jie gyveno anksčiau, bei atlyginti visi patirti nuostoliai, susiję su išskeldinimu. Šie punktai buvo patys svarbiausi čiabuviams gyventojams. Žemė – tai ne tik esminis pragyvenimo šaltinis, tačiau ir jų pasaulėžiūros ir religijos centras. Kiti punktai konvencijoje daugiausia siejosi su darbo teise – čiabuvių gyventojų teisės į darbą, apsaugos nuo diskriminacijos darbo rinkoje, socialinio ir sveikatos draudimo, asociacijų teisės ir kt. užtikrinimu. Matyti, kad šioje konvencijoje buvo daugiausiai susikoncentruota ties ekonominėmis, kultūrinėmis ir socialinėmis teisėmis, o politinės ir pilietinės teisės buvo tarsi paliktos nuošalyje.

Konvencija Nr. 107 buvo labai svarbus pirmasis žingsnis kodifikuojant čiabuvių gyventojų teises, tačiau ji turėjo ir trūkumų. Pirmiausia ji buvo nukreipta į čiabuvius gyventojus, o ne čiabuvių tautas. Tai reiškė, kad čiabuviams buvo suteiktos individualios teisės, o ne kolektyvinės. Kaip teigia Araceli Burguete Cal y Mayor, čiabuvių tautos buvo identifikuojamos kaip tautinės mažumos.³⁰⁹ Antra, ši konvencija buvo pagrįsta asmiliacine prieiga, kurios esminė idėja buvo ta, kad čiabuviai turi įsilieti į metisų gyventojų gretas – etniškai ir kultūriškai supanašėti. Buvo laikoma, kad čiabuviai turi integruotis į valstybes, kuriose jie gyvena. Čiabuviai nebuvo traktuojami kaip ypatinga grupė, kurią reikia išsaugoti. Atvirkščiai buvo laikoma, kad tai yra laikina visuomenės dalis, kuri ilgainiui asimiliuos ir iš viso išnyks. Pasak José Bengoa, šiuo laikotarpiu čiabuviai buvo identifikuojami kaip žemdirbiai, kaimo gyventojai,

³⁰⁸ Gutiérrez Chong, N. Nación, Pueblo y Etnia: un Debate Actual. In *Nación y Movimiento en América Latina*, eds. J. Cadena, M. Millán, P. Salcido. Siglo XXI, 2005. P. 30.

³⁰⁹ Burguete Cal y Mayor, A. Autonomía: la Emergencia de un Paradigma en las Luchas por la Decolonización en América Latina. In *La Autonomía a Debate. Autogobierno Indígena y Estado Plurinacional en América Latina*, eds. M. González et. al. FLASCO, 2010. P. 72.

miestuose kaip migrantai ir darbininkai. Jie buvo laikomi folkloro dalimi ir į juos kreipiamas dėmesys buvo minimalus ir dažniausiai susijęs su turizmo klausimais³¹⁰.

Konvenciją buvo ratifikavusios 27 valstybės³¹¹, tačiau nepaisant to daugelis jų šį dokumentą tiesiog ignoravo. Netgi konvenciją ratifikavusios valstybės teigė, kad šis dokumentas neatitinka realių aktualijų, nes pasak jų, čiabuviai gyventojai jau yra integruoti į visuomenes, kuriose jie gyvena. Taip pat konvencija nebuvo labai efektyvi, nes valstybės reguliariai nepateikdavo visos ir teisingos informacijos apie čiabuvių padėtį. Dar vienas svarbus trūkumas buvo tas, kad TDO neturėjo pakankamai išteklių užtikrinti tinkamą konvencijos įgyvendinimą.³¹² Vis dėlto nepaisant konvencijos Nr. 107 trūkumų, ji buvo labai progresyvi XX a. 6-ajam dešimtmečiui. Tai buvo pirmasis dokumentas, kuris išimtinai skirtas čiabuvių teisėms užtikrinti. Konvencija taip pat buvo papildyta rekomendacija Nr. 104, kurioje detaliai pristatoma, kaip konvencija turi būti įgyvendinta. Šiuo metu konvencija dar galioja 18 valstybių.³¹³

TDO konvencija Nr. 169

Keičiantis tarptautinei situacijai, stiprėjant čiabuvių tautų judėjimams ir veiklai, tapo akivaizdu, kad reikia modifikuoti konvenciją Nr. 107. Dėl šios priežasties 1989 m. TDO priėmė Čiabuvių tautų ir genčių nepriklausomose valstybėse konvenciją Nr. 169 (toliau konvencija Nr. 169), kuri įsigaliojo 1991 m. Ši konvencija yra atnaujinta konvencijos Nr. 107 versija. Ji buvo daug pažangesnė už ankstesniąją. Pirmiausia konvencijoje pradėtas vartoti terminas „čiabuvių tauta“, kuris suteikia žymiai platesnes teises nei terminas „gyventojai“, kuris buvo vartotas konvencijoje Nr. 107. Tačiau yra patikslinta, kad tautos termino vartojimas negali turėti jokios įtakos tarptautinės teisės atžvilgiu.³¹⁴ Tai reiškia, kad šiuo atveju termino „tauta“ vartojimas nesuteikia čiabuviams laisvo apsisprendimo teisės ir teisės atsiskirti nuo valstybės. Čiabuvių tautoms yra suteikiama teisė į vidinį apsisprendimą, t.y. platesnė dalyvavimo valstybės gyvenime ir sprendimų priėmime teisė bei teisė į didesnę autonomiją jau egzistuojančios valstybės rėmuose, kuri yra priešpastatoma išorinei tautų apsisprendimo teisei, kurios vienas iš įgyvendinimo būdų yra nepriklausomos valstybės sukūrimas. Taip pat konvencijoje numatyta, kad valstybės privalo konsultuotis su čiabuvių tautomis, kai priimami sprendimai yra tiesiogiai su jomis susiję. Čiabuviai privalo būti įtraukti formuojant, įgyvendinant ir vertinant nacionalines

³¹⁰ Bengoa, J. *La Emergencia Indígena en América Latina*. Fondo de Cultura Económica, 2000. P. 13-20.

³¹¹ 14 valstybių Lotynų Amerikoje, 6 Afrikoje ir Vidurio Rytuose bei 2 Europoje.

³¹² Erueti, A. *The International Labour Organization and the Internationalisation of the Concept of Indigenous Peoples*. In *Reflections on the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*. Eds. S. Allen and A. Xanthaki. Oxford and Portland: Hart Publishing, 2011. P. 105.

³¹³ 9 iš 27 valstybių pasirinko ratifikuoti TDO Konvenciją Nr. 169, tad joms galioja pastaroji.

³¹⁴ Convention No. 169 Indigenous and Tribal Peoples Convention, 1989. Article 1.2. Rasta: <http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/convde.pl?C169>. Žiūrėta: 2012 01 16.

ir regionines programas, kurios gali tiesiogiai daryti įtaką čiabuvių tautoms. Konvencijoje Nr. 169 yra atsisakoma asimiliacinės priegios.³¹⁵ Teigiama, kad asimiliacinė prieiga yra pasenusi, diskriminuojanti ir nepriimtina, kad jos negalima taikyti moderniam pasaulyje. Pradėtas akcentuoti pliuralizmas ir etniškai heterogeniškos valstybės, kurios turi būti pagrįstos tolerancija, pagarba kultūriniais skirtumams bei tarpkultūriniais dialogais. Teigiama, kad čiabuvių tautos turi teisę puoselėti savo tradicijas, vadovautis paprotine teise ir išlaikyti savo institucijas. Čiabuvių tautos buvo pripažintos kaip pastovi visuomenės dalis, kurios jau egzistuoja ilgus šimtmečius ir kurios toliau egzistuos. Jų nebesiekama sunaikinti ar asimiliuoti. Tačiau prie šių teisių buvo įvardinta ir apribojanti sąlyga – čiabuviai gali vadovautis savo papročiais tol, kol jie neprieštaruja fundamentalioms teisėms ir tarptautiniu mastu pripažintoms žmogaus teisėms. Viena vertus, tai buvo labai svarbus punktas, kuriuo pripažįstama, kad čiabuvių tautos gali vadovautis savo papročiais ir įstatymais. Kita vertus, apribojanti sąlyga, kad tai turi neprieštarauti tarptautinei teisei, sumažino jos reikšmę. Daugeliu atveju valstybių vyriausybės teigia, kad paprotinė teisė negali prieštarauti nacionalinei teisei. Tai reiškia, kad valstybės pasilieka sau teisę spręsti, kurie papročiai yra priimtini ir gali būti praktikuojami, o kurie ne. Kitos konvencijoje išvardintos teisės papildė ar atkartojė teises, kurios buvo išvardintos konvencijoje Nr. 107, kurių esminis teiginys yra, kad valstybės privalo užtikrinti socialines, ekonomines ir politines teises visoms čiabuvių tautoms, gyvenančioms jų teritorijose. Vyriausybės privalo gerbti čiabuvių normas, paprotinę teisę bei institucijas, užtikrinti jų žemių neliečiamumą, taip pat teisę į darbą, išsilavinimą bei sveikatos apsaugą.

TDO konvencija Nr. 169 yra kol kas vienintelis teisiškai įpareigojantis dokumentas, reglamentuojantis čiabuvių tautų teises. Šiuo metu konvenciją yra ratifikavusius 20 valstybių, iš jų net 14 yra Lotynų Amerikoje. Toks mažas valstybių, ratifikavusių konvenciją, skaičius iš dalies yra dėl to, kad čiabuvių tautos aktyviai nerėmė konvencijos Nr. 169 ir nedalyvavo jos rengime. Tačiau nepaisant mažo ratifikavimo, konvencija iki šių dienų išlieka labai svarbiu instrumentu, kuris daro įtaką nacionalinių valstybių įstatymams bei vykdomai politikai visame pasaulyje. Taip pat konvencija nubrėžė minimalius standartus čiabuvių tautų teisių srityje. Remdamiesi konvencija Nr. 169, čiabuviai gyventojai gali kelti aukštesnius reikalavimus dėl jų teisių įtvirtinimo.

³¹⁵ Valstybės asimiliacinės priegios pradėjo atsisakinėti 7-ojo dešimtmečio pabaigoje-8-ojo dešimtmečio pradžioje. Pavyzdžiui, 8-ojo dešimtmečio pradžioje Australijoje pradėta vykdyti politika, kurios tikslas buvo suteikti platesnes teises čiabuviams gyventojams. 1970 m. JAV prezidentas R. Nixon teigė, kad čiabuviai turi teisę savarankiškai organizuoti savo gyvenimą. 1975 m. priimtas aktas, kuriame suteikiama laisvo apsisprendimo teisė valstybės viduje. Taigi valstybės pradėjo suvokti, kad asimiliacinė prieiga neveikia.

5 lentelė. Pagrindiniai skirtumai tarp konvencijos Nr. 107 ir konvencijos Nr. 169

Konvencija Nr. 107	Konvencija Nr. 169
Remiasi prielaida, kad čiabuviai yra laikina visuomenės dalis, kuri ilgainiui išnyks	Remiamasi prielaida, kad čiabuviai yra pastovi visuomenės dalis
Kalbama apie čiabuvių gyventojus (angl. populations)	Kalbama apie čiabuvių tautas (angl. peoples)
Skatinama integracija	Remiama įvairovė

Šaltinis: Oficialus TDO puslapis. Rasta: <http://www.ilo.org/indigenous/Conventions/no107/lang--en/index.htm>
Žiūrėta: 2012 01 22.

Konvencija Nr. 169 turėjo didžiulę įtaką Lotynų Amerikos valstybėms. Nuo tada, kai buvo priimta konvencija, jos normos pradėtos perkelti į Lotynų Amerikos valstybių konstitucijas. 1988 m. priimtoje Brazilijos Konstitucijoje buvo paskirtas atskiras skyrius indėnų teisėms. Konstitucijoje buvo pripažinta, kad čiabuviai turi teisę puoselėti savo kalbą, papročius bei tradicijas, todėl buvo įtvirtintas dvikalbis švietimas, pripažinta jų teisė į jų protėvių žemes, įtvirtinta, kad čiabuviai negali būti iškeldinti iš savo gyvenamų teritorijų be Nacionalinio Kongreso pritarimo.³¹⁶ 1991 m. buvo priimta Konstitucija Kolumbijoje, kurioje čiabuviams suteikta galimybė vadovautis paprotine teise tol, kol ji nepažeidžia nacionalinių valstybės įstatymų, įtvirtinta kolektyvinė žemės nuosavybė, čiabuvių rezervatai buvo pripažinti kaip atskiros savivaldybės, o tai suteikė tam tikrą autonomiją čiabuvių tautoms³¹⁷. 1998 m. priimtoje Ekvadoro Konstitucijoje buvo pripažinta daugiakultūrė ir daugiaetninė valstybės ir visuomenės prigimtis. Šioje Konstitucijoje buvo įtvirtinta kolektyvinė čiabuvių žemės nuosavybė, dvikalbis ir dvikultūris švietimas ir užtikrinta, kad čiabuvių tautos būtų įtrauktos į sprendimų priėmimo procesą.³¹⁸ 1999 m. buvo priimta nauja Konstitucija ir Venesueloje, kurios preambulėje yra įtvirtinta daugiakultūrė ir daugiaetninė visuomenė³¹⁹. Be naujų konstitucijų Lotynų Amerikoje, konvencijos nuostatos taip pat buvo įtvirtintos ir per konstitucines pataisas – 1992 m. Konstitucijos pataisais priimtos Meksikoje, 1994 m. – Bolivijoje.

JTO Čiabuvių tautų teisių deklaracija

Kitas svarbus dokumentas, teisiškai įtvirtinantis čiabuvių tautų teises, yra JTO Čiabuvių tautų teisių deklaracija. Kaip teigė JTO Generalinis sekretorius Ban Ki-moon, deklaracijos

³¹⁶ Constituição da República Federativa do Brasil. Congresso Brasileiro, 1988.

Rasta: http://www.senado.gov.br/legislacao/const/con1988/con1988_05.10.1988/CON1988.shtm Žiūrėta: 2012 05 28.

³¹⁷ Constitución Política de la República de Colombia. 1991.

Rasta:

http://www.procuraduria.gov.co/guiamp/media/file/Macroproceso%20Disciplinario/Constitucion_Politica_de_Colombia.htm. Žiūrėta: 2012 05 28.

³¹⁸ Constitución Política de la República de Ecuador, 1998.

Rasta: http://www.asambleanacional.gov.ec/documentos/constitucion_de_bolsillo.pdf Žiūrėta: 2012 05 28.

³¹⁹ Constitución de la República Bolivariana de Venezuela, 1999.

Rasta: <http://www.tsj.gov.ve/legislacion/constitucion1999.htm> Žiūrėta: 2012 05 28.

priėmimas buvo „triumfo valanda čiabuvių tautoms visame pasaulyje“³²⁰. Europos sąjungos atstovai sutiko su tokia pozicija ir tvirtino, kad „tai yra vienas svarbiausių pasiekimų žmogaus teisių srityje“³²¹. Deklaracija kartu su kitais JTO žmogaus teisių dokumentais sudaro pagrindą čiabuvių tautų individualių ir kolektyvinių teisių apsaugai bei jų vystymui. Ji pabrėžia tarptautinius ir nacionalinius valstybių įsipareigojimus ir plėtoja universalius žmogaus teisių standartus. Deklaracija yra išsamiausias tarptautinis instrumentas, kuris yra nukreiptas tiesiogiai į čiabuvių tautų teisių apsaugą. Ji apima ekonomines, socialines, politines, kultūrinės, religines ir aplinkos apsaugos teises, todėl yra labai svarbi visoms čiabuvių tautoms. Ši deklaracija yra labai svarbi ir tuo, kad ją rengiant dalyvavo ir pačios čiabuvių tautos. Todėl skirtingai nei konvencija Nr. 169, ji turi didesnę palaikymą ir ją galima taikyti universaliai. Kita vertus, kaip teigia Romeo Saganash ir Paul Joffe, ji nesukuria jokių naujų teisių, tik paaiškina, įtvirtina ir išplėtoja teises, kurios buvo išdėstytos kituose tarptautiniuose dokumentuose ir kurios daugelį metų nebuvo užtikrinamos čiabuvių tautoms.³²²

Deklaracijos rengimo procesas prasidėjo 1982 m. su WGIP,³²³ įsteigimu. WGIP grupė buvo ilgiausiai veikęs JTO organas, kuris sprendė tik su čiabuvių tautomis susijusius klausimus. Ši grupė susitikdavo kiekvienais metais nuo 1982 iki 2006 m.³²⁴ 1993 m. vienuoliktoje savo sesijoje grupė pateikė deklaracijos tekstą Žmogaus teisių komisijos Diskriminacijos prevencijos ir mažumų apsaugos pakomisei.³²⁵ Tekste atsispindėjo platus spektras kolektyvinių teisių, kuriomis gali naudotis čiabuvių tautos. 1994 m. pakomisė pritarė deklaracijai ir pateikė ją svartyti Žmogaus teisių komisijai, o ši savo ruožtu turėjo perduoti tekstą Generalinei asamblėjai, kad pastaroji priimtų deklaraciją Pasaulio čiabuvių tautų tarptautinio dešimtmečio metu.³²⁶ Kadangi deklaracijos tekstas kėlė daugybę nesutarimų ir nacionalinių valstybių pasipiktinimą, 1995 m. buvo įkurta dar viena darbo grupė – Deklaracijos juodraščio darbo grupė (angl. Working Group on the Draft Declaration, WGDD), kuri turėjo parengti abiems pusėms –

³²⁰ Secretary-General says Indigenous Rights Declaration ‘Triumph’ for Indigenous Peoples around the World. 2007 09 13. Rasta: <http://www.un.org/News/Press/docs/2007/sgsm11156.doc.htm>. Žiūrėta: 2013 01 13.

³²¹ Joffe, P. Canada’s Opposition to the UN Declaration. Legitimate Concerns or Ideological Bias? In *Realizing UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. Triumph, Hope, and Action*. Eds. J. Hartley, P. Joffe, J. Preston. Saskatoon: Purich Publishing Limited, 2010. P. 71.

³²² Saganash, R., Joffe, P. The Significance of the UN Declaration on a Treaty Nation. A James Bay Cree Perspective. In *Realizing the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. Triumph, Hope, and Action*. Eds. J. Hartley, P. Joffe Preston. Saskatoon: Purich Publishing Limited, 2010. P. 137.

³²³ WGIP buvo sudaryta iš penkių ekspertų iš skirtingų pasaulio geopolitinių regionų. Į šią grupę galėjo kryptis visos čiabuvių tautos ir išsakyti joms kylančias problemas. Tai reiškė, kad jos sesijose galėjo dalyvauti ne tik vyriausybių atstovai, bet ir patys čiabuviai gyventojai. Čiabuvių tautos aktyviai pasinaudojo šia teise ir taip WGIP tapo vienu didžiausiu forumu žmogaus teisių srityje. Kiekvienai norinčiai čiabuvių tautai buvo suteikta teisė pasisakyti prieš WGIP – pristatyti savo tautos situaciją, išsakyti savo problemas bei pateikti pageidavimus bei reikalavimus.

³²⁴ 1986 m. sesija nebuvo organizuota dėl lėšų stygiaus.

³²⁵ Čiabuvių gyventojų darbo grupė buvo Diskriminacijos prevencijos ir mažumų apsaugos pakomitečio organas, pakomitetis priklausė Žmogaus teisių komisijai, o ši buvo atsakinga Ekonominėi ir Socialinei tarybai.

³²⁶ 1993-2003 m. buvo paskelbtas Pasaulio čiabuvių tautų tarptautinis dešimtmetis, 2004 m. buvo paskelbta, kad 2005-2015 m. yra Antrasis Pasaulio čiabuvių tautų dešimtmetis.

čiabuvių tautoms bei valstybėms – priimtina deklaracijos tekstą³²⁷. Daugiau nei 100 čiabuvių organizacijų dalyvavo šiame procese. Jų dalyvavimas buvo labai svarbus, nes tik taip galėjo būti užtikrintas proceso ir galutinio produkto – deklaracijos – legitimumas.³²⁸ Tai yra pirmasis ir kol kas vienintelis tarptautinis JTO dokumentas, kurio rengime ir sprendimų priėmimo intensyviai dalyvavo pačios čiabuvių tautos.³²⁹ Taip pat ši deklaracija susilaukė netgi intensyvesnių diskusijų bei didesnio dėmesio nei pagrindinės JTO konvencijos, kurios buvo rengiamos XX a. 6-jame ir 7-ajame dešimtmečiais.

WGDD dirbo daugiau nei 10 metų, kol parengė kompromisinį deklaracijos tekstą. 2006 m. Žmogaus teisių taryba jį patvirtino. 2007 m. rugsėjį deklaracija buvo patvirtinta ir Generalinėje asamblėjoje – 144 valstybės balsavo už deklaracijos priėmimą, 4 balsavo prieš – JAV, Kanada, Naujoji Zelandija ir Australija³³⁰ bei 11 susilaikė. Prieš balsavusios valstybės akcentavo savo susirūpinimą dėl kolektyvinių teisių, žemės nuosavybės ir laisvo apsisprendimo teisės. JTO Čiabuvių tautų teisių deklaracija buvo priimta 60 metų po to, kai buvo priimtas vienas pirmųjų JTO žmogaus teisių dokumentų, t.y. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. Čiabuvių tautų teisių deklaracija gali būti vienu iš paskutinių esminių standartų žmogaus teisių srityje. Jos priėmimas yra svarbus žingsnis, įtvirtinant čiabuvių teises. Deklaracijoje yra išdėstyti pagrindiniai principai, kuriais turėtų vadovautis valstybės, t.y. lygybė bei įvairovė. Ji apibrėžia minimalius standartus čiabuvių tautų išgyvenimui, saugumui ir gerovei užtikrinti. Verta išskirti tokius, daugiausiai diskusijų ir dėmesio susilaukusius deklaracijos punktus – termino čiabuvių tauta naudojimas ir apibrėžimas, teisė į laisvą apsisprendimą, teisė į žemę ir joje esančius resursus bei laisvas išankstinis informuotas sutikimas.

Deklaracijos rengimo pradžioje vienas svarbiausių klausimų buvo termino „čiabuvių tauta“ vartojimas bei jo samprata. Po ilgų diskusijų ir svarstymų buvo priimtas sprendimas, kad čiabuviai gyventojai yra tautos ir jie turi tas pačias teises kaip ir visos kitos pasaulyje egzistuojančios tautos.³³¹ Kita vertus, deklaracijoje nėra apibrėžiama, kam šis terminas gali būti taikomas ir kas yra čiabuvių tautos. Pasak Clive Baldwin ir Cynthia Morel, čiabuvių tautų

³²⁷ WGIP buvo sudaryta iš nepriklausomų ekspertų, o WGDD buvo sudaryta iš vyriausybės atstovų, o nuo 1996 m. jos sesijose dalyvavo ir čiabuvių tautų atstovai.

³²⁸ Xanthaki, A. *Indigenous Rights and United Nations Standards. Self-determination, Culture and Land*. Cambridge University Press, 2007. P. 103-104.

³²⁹ Burger, J. *The UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples: From Advocacy to Implementation*. In *Reflections on the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*. Eds. S. Allen and A. Xanthaki. Oxford and Portland: Hart Publishing, 2011. P. 42.

³³⁰ Nuo deklaracijos priėmimo keturios šalys, kurios balsavo prieš, pakeitė savo sprendimą. 2009 m. balandį Australija patvirtino deklaraciją, 2010 m. balandį jai pritarė Naujoji Zelandija, lapkritį Kanada ir galiausiai gruodį JAV.

³³¹ United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. Rasta: http://www.un.org/esa/socdev/unpfi/documents/DRIPS_en.pdf Žiūrėta: 2013 01 10.

apibrėžimo nebuvimas yra pagrindinis deklaracijos trūkumas.³³² Jie teigia, kad deklaraciją yra ypač sunku pritaikyti, kai nėra aiškiai apibrėžti jos subjektai. Tai ypač problemų kelia čiabuvių tautoms, gyvenančioms Afrikoje ir Azijoje, kur valstybės teigia, kad čiabuvių konceptas negalioja jų regionams dėl to, kad čia visi gyventojai yra vietiniai. Kita vertus, kaip jau minėta, dėl didelės čiabuvių tautų įvairovės vieno apibrėžimo čiabuvių tautoms apibūdinti praktiškai neįmanoma sukonstruoti. Kita problema, susijusi su čiabuvių tautų terminu, yra ta, kad skaitant deklaracijos tekstą susidaro išpūdis, kad čiabuvių tautoms yra suteikiamas žemesnis statusas nei valstybėje dominuojančioms tautoms, t.y. jaučiama dichotomija tarp čiabuvių tautų ir valstybės, kurioje jie gyvena. Tokią situaciją dar geriau iliustruoja JAV pirminė pozicija deklaracijos atžvilgiu. Kai JAV pasisakė prieš deklaracijos priėmimą Generalinėje asamblėjoje, buvo teigiama, kad „mes labai remiame pilną čiabuvių tautų dalyvavimą sprendimų priėmimo procese, bet mes negalime priimti požiūrio, kad sub-nacionalinė grupė turi veto galią sprendimų priėmimo procese“³³³. Šiame pasakyme aiškiai matyti, kad čiabuvių tautos yra laikomos nevisaverte grupe, kuri negali turėti veto teisės tais klausimais, kurie yra tiesiogiai su ja susiję. Kaip teigia Clint Carroll, čiabuvių tautos vis dar yra suvokiamos kaip vietinės priklausomos tautos.³³⁴ Taigi rengiant deklaraciją pirmiausia buvo susidurta su problema dėl termino „čiabuvių tauta“ vartojimo. Kai po ilgų diskusijų, vis dėlto buvo sutarta dėl šio termino, jis deklaracijoje nebuvo apibrėžtas. Taip pat jaučiama, kad čiabuvių tautos nėra laikomos lygiavertėmis dominuojančiai valstybės tautai. Tokia situacija labai apsunkina deklaracijos įgyvendinimą.

Kitas svarbus klausimams, rengiant deklaracijos tekstą, buvo laisvo apsisprendimo teisė. Ši teisė, kuri anksčiau neatsispindėjo nei konvencijoje Nr. 107, nei konvencijoje Nr. 169, ji taip pat nebuvo suteikta etninėms ar tautinėms mažumoms³³⁵, yra įtvirtinta trečiajame deklaracijos straipsnyje. Jame teigiama, kad „čiabuvių tautos turi teisę į laisvą apsisprendimą. Naudodamosi šia teise, jos gali laisvai apsispręsti dėl savo politinio statuso ir laisvai vykdyti savo ekonominę, socialinę ir kultūrinę plėtrą“. Ši teisė yra išplėtotą ir 5-jame straipsnyje, kuriame teigiama, kad čiabuvių tautos turi teisę išsaugoti ir stiprinti savo politines, teises, ekonomines, socialines ir

³³² Baldwin C., Morel C. Using the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples in Litigation. In *Reflections on the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*. Ed. S. Allen & A. Xanthaki. Oxford and Portland: Hart Publishing, 2011. P. 132.

³³³ Hagen, R. Explanation of Vote by Robert Hagen, US Advisor, on the Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, to the UN General Assembly, September 12, 2007. Rasta: http://usun-nj.us/press_releases/20070913_204.html Žiūrėta: 2013 01 16.

³³⁴ Carroll, C. Articulating Indigenous Statehood: Cherokee State Formation and Implications for the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. In *Indigenous Rights in the Age of UN Declaration*. Ed. E. Pulitano. Cambridge University Press, 2012. P. 145.

³³⁵ Plačiau žr. Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities. Rasta: <http://www.ohchr.org/documents/publications/guideminoritiesdeclarationen.pdf> Žiūrėta: 2014 02 05.

kultūrinės institucijas, bet taip pat ir išlaikyti teisę, jeigu pačios to nori, dalyvauti valstybės politiniame, ekonominiame, socialiniame ir kultūriniame gyvenime. Laisvo apsisprendimo teisė buvo labiausiai kontraversiška ir dėl jos kilo daugiausiai diskusijų – kaip ji gali būti interpretuojama, kam ji gali būti suteikta, kokios gali būti išlygos ir pan. Buvo aišku viena, kad ši teisė nesuteikia čiabuviams galimybės atsiskirti nuo valstybės ir paskelbti savo nepriklausomybės.

Čiabuvių tautos teigė, kad laisvo apsisprendimo teisė privalo atsispindėti deklaracijoje. Čiabuviai tvirtino, kad jie turi turėti teisę laisvai spręsti dėl savo politinio, ekonominio, socialinio ir kultūrinio statuso, savo vystymosi ir ateities, remdamiesi savo tradicijomis ir gyvenimo būdu. Čiabuviai reikalavo, kad laisvo apsisprendimo teisė būtų suteikta be jokių išlygų ar apribojimų³³⁶. Pasak jų atstovų, ši teisė yra pagrindinis deklaracijos ramsis ir jeigu jis deklaracijoje neatsispindės, tai deklaracija praras bet kokią savo reikšmę. Čiabuvių nuomone, laisvas apsisprendimas reiškia vidinę ir išorinę dekolonizaciją nuo valstybės.³³⁷ Keldami tokį reikalavimą, čiabuviai rėmėsi JTO Chartija, kurios 1-ojo straipsnio 2-ojoje dalyje įtvirtinta, kad JTO tikslas yra „Plėtoti draugiškus tautų santykius, grindžiamus tautų lygiateisiškumo ir laisvo apsisprendimo principu <...>“³³⁸. Taigi jau JTO Chartijoje yra įtvirtintas laisvas tautų apsisprendimo principas. Ši tautų teisė yra atkartota ir kituose JTO dokumentuose, tokiuose kaip Piliетinių ir politinių teisių, Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktai. Kai kurios valstybės – JAV, Naujoji Zelandija, Kanada, Australija bei Rusija – prieštaravo tokios teisės suteikimui čiabuvių tautoms. Anot jų, tai galėjo paskatinti tautų atsiskyrimą, separatistinius judėjimus ir kelti grėsmę valstybių teritorijos integralumui. Nors čiabuvių tautos patikino, kad jos siekia tik didesnės autonomijos, o ne nepriklausomybės, valstybės buvo linkusios tokios teisės deklaracijoje neminėti. Po ilgai trukusių diskusijų vis dėlto buvo nuspręsta įtraukti šią teisę į deklaraciją. Tačiau buvo aiškiai daroma išlyga, kad ši teisė gali būti taikoma tik valstybės viduje, t.y. siekiant didesnės kultūrinės, ekonominės ar politinės autonomijos, tačiau ji negali būti panaudota atsiskyrimui nuo egzistuojančios valstybės.³³⁹ Toks kompromisas buvo priimtinas abiems pusėms. Čiabuvių tautos gavo teisę į laisvą apsisprendimą, o valstybės buvo užtikrintos, kad negresia pavojus jų teritoriniam integralumui. Tai yra įtvirtinta ir 46-ajame deklaracijos straipsnyje. Jame teigiama, kad „niekas šioje deklaracijoje negali būti

³³⁶ Xanthaki, A. *Indigenous Rights and United Nations Standards. Self-determination, Culture and Land*. Cambridge University Press, 2007. P. 110-112.

³³⁷ Sánchez, C. *Autonomía y Pluralismo. Estados Plurinacionales y Pluriétnicos*. In *La Autonomía a Debate. Autogobierno Indígena y Estado Plurinacional en América Latina*, eds. M. González et. al. FLASCO, 2010. P. 273.

³³⁸ Jungtinių Tautų Chartija. 1945. Rasta:

http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=160266&p_query=&p_tr2=Žiūrėta: 2013 01 15.

³³⁹ Daes, E.I. *The UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples: Background and Appraisal*. In *Reflections on the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*. Eds. S. Allen, A. Xanthaki. Oxford and Portland: Hart Publishing, 2011. P. 27.

interpretuojama kaip įteisinantis ar skatinantis veiksmas, kuris gali visiškai ar iš dalies suskaldyti ar susilpninti suverenios ir nepriklausomos valstybės teritorinį integralumą ar politinę vienybę“. Tokiu būdu laisvo apsisprendimo teisė nesuteikia galimybės paskelbti nepriklausomybės. Deklaracijoje įtvirtinta, kad čiabuvių tautos teisę į laisvą apsisprendimą gali išnaudoti per platesnės autonomijos siekimą, stiprindamos savo ekonomines, socialines, kultūrinės bei politines institucijas, laisvai naudodamos savo žemes ir jose esančius resursus, kontroliuodamos sveikatos apsaugos bei švietimo institucijas. Taip pat čiabuvių tautos yra garantuojama laisvė nuo išorinio spaudimo ir įtakos, galimybė aktyviai dalyvauti sprendimų, tiesiogiai susijusių su jais, priėmimo ir įgyvendinime, gauti pilną informaciją apie juos liečiančius klausimus. Su tokia laisvo apsisprendimo teisės interpretacija sutinka ir daugelis mokslininkų, tokių kaip Maria Luisa Soriano González³⁴⁰, Miguel González³⁴¹, Renè Kuppe³⁴², Julian Burger³⁴³, Rodolfo Stavenhagen³⁴⁴, Mauro Barelli³⁴⁵, Melissa Castan³⁴⁶. Jie yra linke pritarti, kad laisvo apsisprendimo teisė turėtų būti suvokiama, kaip apsisprendimas valstybės viduje, t.y. autonomijos suteikimas čiabuvių bendruomenėms tais klausimais, kurie jas tiesiogiai liečia. Tačiau ir čia kyla daugybė klausimų ir problemų. Kadangi čiabuvių bendruomenės yra labai skirtingos, sunku surasti bendrą šios teisės interpretaciją – kiek plati autonomija turi būti suteikta³⁴⁷, kiek valstybės gali kištis į čiabuvių tautų klausimus. Pavyzdžiui, ar valstybės gali uždrausti tam tikras čiabuvių tautų praktikas, ar valstybės turi teisę reikalauti, kad būtų laikomasi žmogaus teisių standartų, kai tie standartai prieštarauja čiabuvių tautų tradicijoms ir nusistovėjusioms kultūrinėms normoms. Didžiausia problema, kaip nustatyti ribą tarp čiabuvių tautų autonomijos ir valstybės valdžios. Kaip teigia M. González, negalima tiksliai apibrėžti, kas

³⁴⁰ Soriano González, M. L. El Derecho a la Autonomía Política en los Pueblos Indígenas de América Latina. *Nómadas. Revista Crítica de Ciencias Sociales y Jurídicas*, 2013. Vol. Especial: América Latina. P. 511-529.

³⁴¹ González, M. Autonomías Territoriales Indígenas y Regímenes Autonómicos (desde el Estado) en América Latina. In *La Autonomía a Debate. Autogobierno Indígena y Estado Plurinacional en América Latina*, eds. M. González et. al. FLASCO, 2010.

³⁴² Kuppe, R. Autonomía de los Pueblos Indígenas – la Perspectiva desde la Declaración sobre los Derechos de los Pueblos Indígenas. In *La Autonomía a Debate. Autogobierno Indígena y Estado Plurinacional en América Latina*, eds. M. González et. al. FLASCO, 2010.

³⁴³ Burger J. The UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples: From Advocacy to Implementation. In *Reflections on the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*. Ed. S. Allen & A. Xanthaki. Oxford and Portland: Hart Publishing, 2011. P. 45.

³⁴⁴ Stavenhagen, R. Making the Declaration on the Rights of Indigenous Peoples Work: The Challenge Ahead. In *Reflections on the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*. Ed. S. Allen & A. Xanthaki. Oxford and Portland: Hart Publishing, 2011. P. 162-164.

³⁴⁵ Barelli M. The Interplay between Global and Regional Human Rights Systems in the Construction of the Indigenous Rights Regime, *Human Rights Quarterly*. Vol. 32. P. 959.

³⁴⁶ Castan M. DRIP Feed: the Slow Reconstruction of Self-determination for Indigenous People. In *Research Handbook on International Human Rights Law*. Ed. S. Joseph. & A. McBeth. Cheltenham & Northampton: Edward Elgar Publishing, 2010. P. 498-501.

³⁴⁷ Grenlandijoje čiabuviai praktiškai turi absoliučią nepriklausomybę. Remiantis 2009 m. Grenlandijos savivaldos aktu, sala gali bet kada paskelbti savo nepriklausomybę. Tai bene plačiausia autonomija, kuria naudojasi čiabuviai gyventojai. Panašūs atvejai gali būti išskirti Švedijoje, Suomijoje ir Norvegijoje, kur Saami turi savo parlamentus, kurie priima visus sprendimus susijusius su šia čiabuvių grupe. Tačiau ne visi čiabuviai turi tokias teises. Daugelis kol kas tenkinasi tik kultūrine autonomija, tačiau ir ši dažnai lieka neįgyvendinta.

yra autonomija ir laisvas apsisprendimas. Jie priklauso nuo čiabuvių tautos, valstybės situacijos ir daugelio kitų aspektų. Iš tiesų reikėtų kalbėti apie autonomijas ir laisvus apsisprendimus, nes šios sąvokos nėra identiška vartojamos čiabuvių tautose ir bendruomenėse.³⁴⁸ Tačiau nepaisant šių problemų, autonomijos ir laisvo apsisprendimo teisės suteikimas čiabuvių tautoms sudaro sąlygas jiems taikiai ir harmoningai sugyventi su dominuojančiomis visuomenės grupėmis.³⁴⁹

Laisvo apsisprendimo teisės suteikimas buvo ypač aktualus Lotynų Amerikos regione gyvenančioms čiabuvių tautoms. Pirmiausia todėl, kad šios valstybės buvo sukurtos kaip teritoriniai vienetai, neatsižvelgiant į jose gyvenančias etnines mažumas, tarp jų ir čiabuvių gyventojus³⁵⁰. Pavyzdžiui, Meksikoje formuojant federalinius vienetus bei savivaldybes nebuvo atsižvelgta į tai, kad sienos dalina čiabuvių tautas. Laisvo apsisprendimo teisės suteikimas galėtų išspręsti šią problemą.

Dar vienas svarbus deklaracijos momentas buvo teisės į žemę įtvirtinimas. Kaip teigia Consuelo Sánchez, laisvo apsisprendimo teisė negali būti įgyvendinta be teisės į žemę ir joje sukauptų resursų užtikrinimo.³⁵¹ Čiabuvių tautos turi ypatingą ryšį su žeme. Čiabuvių tautoms žemė yra pasaulėžiūros centras.³⁵² Pavyzdžiui, majų pasaulėžiūroje saulė yra suvokiama kaip tėvas, mėnulis kaip močiutė, o žemė kaip mama arba Mapuche tautos, gyvenančios Argentinoje ir Čilėje, net pats pavadinimas yra susijęs su žeme – „Che“ reiškia tauta, o „Mapu“ žemė, Mapuche yra žemės tauta. Skirtingai nei Vakarų pasauliui, kur žemė suprantama kaip prekė, kuri gali būti nupirkta ar parduota, kurioje yra sutelkti resursai, kurie neša pelną ir naudą, čiabuvių tautoms žemė nėra fizinis vienetas, tai kultūrinė sąvoka, tai ryšys su praeities kartomis. Žemė yra gerbiama, puoselėjama ir perduodama ateities kartoms kaip didžiausia vertybė. Anot jų, žemė negali būti parduodama, o resursai, kurie yra ant žemės (gyvuliai, medžiai, vanduo ir kt.) ar sutelkti žemės gelmėse (mineralai) negali būti panaudoti siekiant pelno. Čiabuvių tautos naudoja žemės teikiamus resursus tik savo pragyvenimui ir rūpinasi, kad žemė būtų perduota ateities kartoms kuo mažiau nuniokota ir pažeista. Žemė čiabuvių tautoms yra pirminis gyvybės šaltinis, visatos centras ir kultūros branduolys. Ji taip pat yra kolektyvinė nuosavybė – žemė priklauso bendruomenei, o ne individui, ir bendruomenė priklauso žemei, t.y. egzistuoja

³⁴⁸ González, M. Autonomías Territoriales Indígenas y Regímenes Autonómicos (desde el Estado) en América Latina. In *La Autonomía a Debate. Autogobierno Indígena y Estado Plurinacional en América Latina*, eds. M. González et. al. FLASCO, 2010. P. 38.

³⁴⁹ Kuppe, R. Autonomía de los Pueblos Indígenas – la Perspectiva desde la Declaración sobre los Derechos de los Pueblos Indígenas. In *La Autonomía a Debate. Autogobierno Indígena y Estado Plurinacional en América Latina*, eds. M. González et. al. FLASCO, 2010. P. 140.

³⁵⁰ Martí i Puig, Gómez-Reino, M. Descentralización Política y Movilización de los Pueblos Indígenas en América Latina. Comparado el Proceso de Descentralización en Europa y América Latina. In *La Autonomía a Debate. Autogobierno Indígena y Estado Plurinacional en América Latina*, eds. M. González et. al. FLASCO, 2010. P.430.

³⁵¹ Sánchez, C. Autonomía y Pluralismo. Estados Plurinacionales y Pluriétnicos. In *La Autonomía a Debate. Autogobierno Indígena y Estado Plurinacional en América Latina*, eds. M. González et. al. FLASCO, 2010. P. 266.

³⁵² Ordóñez Mazariegos, C.S. Derechos Humanos de los Pueblos Indios. Instituto de Investigaciones Jurídicas. Rasta: <http://biblio.juridicas.unam.mx/libros/1/235/12.pdf> Žiūrėta: 2014 07 05.

abipusis ryšys. Toks skirtingas Vakarų pasaulio (individuali nuosavybė) ir čiabuvių tautų (kolektyvinė nuosavybė) žemės suvokimas kėlė daugybę nesutarimų tarp valstybių vyriausybių ir čiabuvių bendruomenių. Rengiant deklaracijos tekstą, čiabuvių tautos pabrėžė, kad jie turi turėti pilnas teises į savo žemes ir jose sukoncentruotus gamtinius išteklius. Taip pat jie reikalavo, kad būtų grąžintos iš jų atimtos žemės arba, nesant tokios galimybės, už jas būtų atitinkamai kompensuota. Su čiabuvių tautų teise į žemę glaudžiai siejasi kita teisė, kuri buvo apibrėžta JTO Tarptautiniame žmogaus teisių biulyje, t.y. teisė į maistą arba kaip kartais tai yra įvardinama maisto suverenitetas. Čiabuvių tautoms maisto suverenitetas yra kolektyvinė teisė, kuri yra pagrįsta teise į žemę, teritoriją ir gamtinius išteklius. Tai reiškia, kad neužtikrinant čiabuvių tautoms galimybės laisvai naudotis jų gyvenamomis žemėmis, iš jų taip pat yra atimama teisė į maistą. Valstybėms kėlė nerimą tokie čiabuvių tautų reikalavimai. Kanada siūlė išmesti tokius punktus iš deklaracijos, motyvuodama tuo, kad kitu atveju bus labai sunku patvirtinti deklaracijos tekstą.³⁵³ Kitos valstybės teigė, kad tokie punktai suteikia čiabuviams gyventojams teisę kontroliuoti mineralinius ir naftos išteklius ir taip riboti valstybių ekonominį potencialą.³⁵⁴ Būtent žemės ir jose esančių gamtinių išteklių klausimas yra viena iš pagrindinių nesutarimų priežasčių tarp čiabuvių tautų ir valstybių. Čia aptinkama daugiausiai čiabuvių teisių pažeidimų. Nepaisant kai kurių valstybių opozicijos, vis dėlto buvo sutarta dėl daugelio su žemės teise susijusių punktų. 25-jame deklaracijos straipsnyje pripažįstamas ypatingas dvasinis čiabuvių tautų ryšys su žeme ir joje esančiais resursais ir teisė tą ryšį toliau plėtoti. 8-asis straipsnis skelbia, kad valstybės privalo apsaugoti čiabuvių tautas nuo „bet kokių veiksmų, kurie yra nukreipti į čiabuvių iškeldinimą iš jų žemių ir teritorijų“.³⁵⁵ Taigi yra įtvirtinama, kad čiabuvių tautos negali būti prievarta iškeldinamos. Beveik tokios pat nuostatos yra pakartotos ir 10-ajame straipsnyje. Čia taip pat teigiama, kad joks iškeldinimas negalimas be išankstinio ir informuoto čiabuvių tautų sutikimo bei sąžiningo atlyginimo.³⁵⁶ Labai svarbu pabrėžti išankstinį čiabuvių tautų informavimą. Tai reiškia, kad čiabuvių tautos turi būti supažindinamos su visomis iškeldinimo detalėmis ir gali pačios laisvai priimti sprendimą. Praeityje pasitaikydavo atvejų, kai čiabuvių tautos sutikdavo išsikelti iš savo gyvenamų teritorijų, nes neturėjo pakankamai informacijos apie egzistuojančią situaciją.³⁵⁷ 26-asis deklaracijos straipsnis čiabuvių tautoms taip pat suteikė teisę laisvai valdyti tradiciškai jų gyvenamą žemę. Taigi deklaracija

³⁵³ Daes, E.I. The UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples: Background and Appraisal. In *Reflections on the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*. Eds. S. Allen and A. Xanthaki. Oxford and Portland: Hart Publishing, 2011. P. 33.

³⁵⁴ García-Alix, L., Hitchcock, R. A Report from the Field: the Declaration on the Rights of Indigenous Peoples – Implementation and Implications. *Genocide Studies and Prevention*, 2009. Vol. 4, No. 1. p. 103.

³⁵⁵ United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. Article 8. Rasta: http://www.un.org/esa/socdev/unpfi/documents/DRIPS_en.pdf Žiūrėta: 2011 05 22.

³⁵⁶ United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. Article 10.

³⁵⁷ Pavyzdžiui, čiabuviai Kolumbijoje, Ekvadore, Meksikoje ir kt. valstybėse buvo priversti palikti savo gyvenamas teritorijas ir jas užleisti kasybos ir naftos perdavimo įmonėms.

buvo pripažintos čiabuvių tautų teisės į žemę, teritoriją ir resursus.³⁵⁸ Tokie pakankamai griežti punktai kėlė kai kurių valstybių nepasitenkinimą. Tai buvo viena iš priežasčių, kodėl minėtosios keturios valstybės pradžioje balsavo prieš deklaracijos priėmimą.

Deklaracijoje taip pat yra labai akcentuojamas aspektas – laisvas išankstinis informuotas čiabuvių tautų sutikimas. Tai reiškia, kad valstybės turi ne tik konsultuotis su čiabuvių tautomis jais liečiančiais klausimais, bet ir iš anksto suteikti joms pilną informaciją apie susiklosčiusią situaciją ir gauti čiabuvių tautų sutikimą. Sutikimas turi būti padarytas laisva valia. Tai reiškia, kad negali būti taikomas spaudimas, naudojama „skaldyk ir valdyk“ taktika, šantažas ar kitos neteisėtos priemonės. Čiabuvių tautos turi teisę nesutikti su teikiamais pasiūlymais ir už tai joms negali būti grasinama ar kitaip baudžiama. Bet kokia informacija čiabuvių tautomis turi būti pateikiama kaip galima anksčiau, kad užtektų laiko ją išversti į čiabuvių tautų kalbas, susirinkimuose apsvarstyti teikiamus pasiūlymus ar susiklosčiusią situaciją. Informacija turi būti pateikiama pilna, negali būti nuslepiami svarbūs faktai ar detalės. Čiabuvių tautų sutikimas turi būti gautas, remiantis nusistovėjusiomis čiabuvių tautų sprendimų priėmimo taisyklėmis.

Nors deklaracija yra labai svarbus žingsnis pripažįstant ir užtikrinant čiabuvių tautų teises tarptautiniame lygmenyje, ji turi ir keletą įgyvendinimo problemų. Pirmoji problema, susijusi su deklaracijos įgyvendinimu, yra ta, kad tai nėra teisiškai įpareigojantis dokumentas *per se*. Deklaracija nėra konvencija, kurią valstybės privalėtų ratifikuoti ir jos laikytis. Valstybės gali pasirašyti deklaraciją, taip išreikšdamos savo gerą valią, tačiau jos neprivalo ja vadovautis. Tai nėra tarptautinė sutartis ar įstatymas, kurį būtų galima pasitelkti bylinėjantis teismuose ir sprendžiant kilusius ginčus. Taip pat kadangi Čiabuvių tautų teisių deklaracija yra deklaracija, o ne konvencija, ji neturi ir priežiūros mechanizmų. Priežiūros problemą iš dalies padeda spręsti trys tiesiogiai su čiabuvių klausimais susiję organai – Nuolatinis čiabuvių klausimų forumas, Specialusis atstovas, Ekspertų mechanizmas³⁵⁹. Taip pat su čiabuviais susijusius klausimus sprendžia ir Žmogaus teisių taryba, JTO žmogaus teisių sutarčių organai tokie, kaip Rasinės diskriminacijos panaikinimo komitetas ir kt. Tačiau, kad ir koks svarbus pasiekimas būtų specialių ir bendrųjų institucijų egzistavimas, tačiau vis dėlto jos negali priversti valstybių imtis atitinkamų veiksmų, kad nebūtų pažeidžiamos čiabuvių gyventojų teisės. Tokie mokslininkai kaip C. Baldwin ir C. Morel sutaria, kad įvardintą problemą būtų galima spręsti išplėtojant

³⁵⁸ Berraondo López, M. Derechos Territoriales frente al Reto Permanente de su Implementación. In *Los Derechos Indígenas tras la Declaración – El Desafío de la Implementación*, eds. F. Gómez Isa, M. Berraondo López. Deusto, 2012. P. 191-195.

³⁵⁹ García-Alix, L., Hitchcock, R.K. A Report from the Field: The Declaration on the Rights of Indigenous Peoples – Implementation and Implications. *Genocide studies and prevention*, 2009 Vol.4. No. 4. P. 101.

deklaraciją į konvenciją³⁶⁰. Jeigu konvencija būtų parengta ir ratifikuota, ji taptų tarptautinės teisės dalimi ir ją būtų galima taikyti nacionaliniuose teismuose, sprendžiant čiabuvių tautų klausimus, o valstybėms, nesilaikančioms įsipareigojimų, būtų galima taikyti sankcijas. Taip pat konvencijos priėmimas padėtų sukurti harmoningesnius santykius tarp valstybių ir jų čiabuvių gyventojų. Iš tiesų tuo keliu ir einama. Tačiau tai bus labai ilgas ir sudėtingas procesas. Jeigu nuo pradinių diskusijų apie būtinybę priimti deklaraciją iki realaus deklaracijos patvirtinimo praėjo daugiau nei 20 metų, tai derybos dėl konvencijos parengimo gali užtrukti dar ilgiau. Taip pat kiltų ir ratifikavimo problema. Dar viena išeitis yra ta, kad nors deklaracija nėra teisiškai įpareigojantis dokumentas, tačiau ji turi savo svorį tarptautinėje arenoje. Kaip teigė JTO specialusis atstovas Rodolfo Stavenhagen savo pranešime JTO Generalinėje asamblėjoje, „deklaracija yra pagrindinis dokumentas, kuriuo vadovaujasi JTO žmogaus teisių bei kiti organai. Tad nors ji ir nėra teisiškai įpareigojantis dokumentas, tačiau ji nubraižo gaires, kokia politika turi būti vykdoma tarptautinėje arenoje“³⁶¹. Tokiai pozicijai pritaria ir M. Barreli, kuris teigia, kad tai, kad deklaracija nėra teisiškai įpareigojanti, nereiškia, kad dėl to jos reikšmė yra nors kiek mažesnė. Atvirkščiai, kadangi deklaracija nėra įpareigojanti, ji galioja visame pasaulyje ir valstybės įpareigoja morališkai³⁶². Taip pat galima viltis, kad valstybės, vertindamos deklaraciją, kaip beveik visų pasaulio valstybių pozicijos išraišką, jausis morališkai įsipareigojusios ja vadovautis ir kad tokiu būdu deklaracija taps paprotinės teisės³⁶³ dalimi ar bendraisiais teisės principais, t.y. jos vystymosi kelias bus toks pats kaip Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos, kuri tapo bendrosios teisės dalimi.³⁶⁴ Taigi deklaracijos įgyvendinimą apsunkina tai, kad ji nėra teisiškai įpareigojanti, tačiau jai svorio suteikia tai, kad jai pritarė absoliuti JTO valstybių dauguma ir ja vadovaujasi visi JTO organai, kai tenka spręsti klausimus, susijusius su čiabuviais gyventojais. Kita vertus, nors JTO institucijos privalo vadovautis deklaracija, sprendžiant čiabuvių tautų klausimus, tačiau kol kas tai yra įgyvendinama labai lėtai ir vangiai. Kaip teigia Mililani B. Trask, daugelis JTO agentūrų nėra susipažinusios su

³⁶⁰ Baldwin, C., Morel, C. Using the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples in Litigation. In *Reflections on the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*. Ed. S. Allen & A. Xanthaki. Oxford and Portland: Hart Publishing, 2011. P. 122.

³⁶¹ Stavenhagen, R. Report of the Special Rapporteur on the Situation of Human Rights and Fundamental Freedoms of Indigenous People, 2007. Rasta: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N07/486/64/PDF/N0748664.pdf> Žiūrėta: 2011 08 03.

³⁶² Barelli, M. The Role of Soft Law in International legal System: The Case of the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. *International and Comparative Law Quarterly*, 2009. Vol. 58. P. 957-983.

³⁶³ Tarptautinio teisingumo teismo statuto 38 straipsnyje yra numatyta, kad paprotinė teisė yra tarptautinės teisės šaltinis. Paprotinė teisė – tai bendrieji principai, kurie yra visuotinai pripažinti. Statue of the International Court of Justice. Rasta: <http://www.icj-cij.org/documents/?p1=4&p2=2> Žiūrėta: 2014 01 02.

³⁶⁴ Paprotinė teisė tampa įpareigojančia tada, kai daugelis valstybių jos normas pradeda taikyti praktikoje ir jaučiasi įsipareigojusios jų laikytis (*opinio juris*). Nei viena valstybė negali pasinaudoti veto teise prieš paprotinę teisę.

deklaracija arba jos nėra integravusios į savo darbą.³⁶⁵ Šiai problemai spręsti 2008 m. JTO Vystymosi grupė priėmė rekomendacijas dėl Čiabuvių tautų klausimų³⁶⁶. Šios rekomendacijos turėtų padėti deklaracijos principus perkelti į JTO institucijų veiklą bei nacionalinių valstybių vykdomas programas.

Dar viena problema – deklaracija nėra griežta. Jau preambulės tekste yra teigiama, kad čiabuvių situacija skiriasi skirtinguose regionuose ir kad būtina atkreipti dėmesį į nacionalinius ir regioninius ypatumus, istorinius ir kultūrinius skirtumus. Deklaracija negali būti taikoma visuose regionuose vienodai – būtina atsižvelgti į susiklosčiusias aplinkybes, o tai irgi apsunkina deklaracijos įgyvendinimą. Daugelis su čiabuviais susijusių klausimų yra sudėtingi ir reikalaujantys kompleksinių sprendimų. Valstybės prieš priimdamos bet kokius sprendimus turi konsultuotis su čiabuvių bendruomenėmis, juos iš anksto informuoti svarstomu klausimu ir gauti oficialų sutikimą. Tačiau ne visos valstybės yra linkusios į sprendimų priėmimo procesą įtraukti čiabuvius, jiems suteikti pilną informaciją svarstomu klausimu. Dažnai yra pasiremiamas argumentu, kad tam nėra atitinkamų sąlygų ar aplinkybės yra netinkamos.

Deklaracijai įgyvendinti sunkumų kelia ir kai kurie jos punktai. Deklaracijoje yra įtvirtinta, kad čiabuviai turi ne tik individualias teises, bet ir kolektyvines, t.y. čiabuviai yra pripažinti kaip žmonių grupė, kurie naudojami specialiomis teisėmis. Toks teisių traktavimas – teisių pripažinimas grupei, o ne individui yra naujovė³⁶⁷. Ši teisė yra tiesiogiai susijusi su čiabuvių tautų istorijos, skirtingo identiteto, kultūros supratimu ir saugojimu, taip pat teise į žemę, teritoriją ir joje sukauptus gamtinius išteklius. Kolektyvinių teisių užtikrinimas čiabuvių tautoms yra labai svarbus ir reikalingas, nes tik taip galima garantuoti čiabuvių tautų išlikimą. Priešingu atveju iškyla priverstinės asimiliacijos pavojus. Kolektyvinių teisių pripažinimas ir įgyvendinimas kelia daug problemų valstybėse. Yra baiminamasi, kad kolektyvinių teisių įtvirtinimas kelia grėsmę individualioms teisėms ir individo autonomijai. Kaip teigia E. J. Mitnick, jeigu yra pripažįstamos kolektyvinės teisės, iš atskirų individų yra atimama teisė į savarankiškų sprendimų priėmimą, o tai paneigia vieną pagrindinių liberalaus mąstymo prielaidų, kad žmogaus autonomiškumas ir savarankiškumas yra pagrindinė vertybė.³⁶⁸ Kolektyvinių teisių kritikai taip pat teigia, kad valstybės turi ignoruoti grupių skirtumus. Kolektyvinių teisių pripažinimas reikštų, kad valstybė prisiima tam tikrą poziciją ir sukuria

³⁶⁵ Trask, M. B. Afterword: Implementing the Declaration. In *Indigenous Rights in the Age of UN Declaration*. Ed. E. Pulitano. Cambridge University Press, 2012. P. 332.

³⁶⁶ United Nations Development Group Guidelines on Indigenous Peoples' Issues. 2008. Rasta: <http://www2.ohchr.org/english/issues/indigenous/docs/guidelines.pdf> Žiūrėta: 2013 01 16.

³⁶⁷ Castan, M. DRIP Feed: the Slow Reconstruction of Self-determination for Indigenous People. In *Research Handbook on International Human Rights Law*. Ed. S. Joseph & A. McBeth. Cheltenham & Northampton: Edward Elgar Publishing, 2010. P. 510.

³⁶⁸ Mitnick, E. J. Three Models of Group Differentiates Rights. *Columbia Human Rights Law Review*, 2004. Vol. 35. P. 246.

žmogaus teisių hierarchiją. Remiantis tokiomis prielaidomis, valstybės yra įsipareigojusios užtikrinti tik individualias, o ne kolektyvines teises. Tačiau toks požiūris buvo sukritikuotas kaip išpažįstantis tik vakarietiškas vertybes ir neatspindintis realios tautų situacijos ir kilęs iš prielaidos, kad valstybės yra homogeniškos. Kolektyvinių teisių pripažinimas yra iššūkis iki šiol vyravusiai individualistinei žmogaus teisių sampratai, todėl valstybės turi ne tik priimti atitinkamus įstatymus, bet ir keisti savo suvokimą, supažindinti visuomenę su naująja samprata, plėtoti švietimą.

Deklaracijos efektyvumas taip pat labai priklauso nuo vietinių ir regioninių procesų. Čia trūksta teisinio reguliavimo, t.y. daugelis valstybių nėra priėmusios įstatymų, kurie apibrėžtų čiabuvių teises. Taip pat trūksta institucijų, kurios būtų atsakingos už čiabuvių teisių, išdėstytų deklaracijoje, apsaugą. Daugeliu atveju atskirų valstybinių institucijų iš viso nėra, o NVO būna silpnos ir nepajėgios kovoti už čiabuvių tautų teisių užtikrinimą. Dabar yra svarbiausia priimti reikiamus politinius sprendimus valstybių viduje, išleisti atitinkamus įstatymus, užtikrinančius čiabuvių teises, suformuoti ekonominės ir socialinės politikos gaires, skaidriai spręsti su čiabuviais susijusias bylas teismuose, t.y. reikia perkelti deklaraciją į vietinius lygmenis³⁶⁹. Toliau diplomatų pradėtą darbą turi tęsti valstybių vyriausybės. Čiabuvių tautų teisių deklaracijai šiuo metu yra skiriamas nevienodas dėmesys skirtinguose regionuose. Pavyzdžiui, Lotynų Amerikoje pastebimas didžiulis deklaracijos palaikymas. Kituose regionuose situacija yra sudėtingesnė.

Nepaisant to, kad deklaracija nėra teisiškai įpareigojantis dokumentas ir kad ji turi kitų trūkumų, tai yra esminis dokumentas, kuris apibrėžia minimalius čiabuvių tautų teisių standartus, kuriuos privalo pripažinti ir ginti visos valstybės. Nors deklaracija yra priimta palyginti neseniai, jau galima stebėti tam tikrus teigiamus pokyčius. Pavyzdžiui, Ekvadoras, Bolivija, Nepalas įtraukė deklaracijos tekstą į savo konstitucijas. Taip pat teismai pradėjo naudoti deklaraciją kaip teisės šaltinį. Pavyzdžiui, Belizo Aukščiausiasis teismas panaudojo deklaraciją, kai sprendė konfliktą tarp Belizo vyriausybės ir majų tautos dėl žemės.³⁷⁰

Lygiagrečiai su čiabuvių tautų teisių teisinių rėmų kūrimu buvo pradėta ir čiabuvių tautų teisių institucionalizacija. Be jau egzistuojančių JTO Chartija bei kitų tarptautinių sutarčių pagrindu įsteigtų institucijų, buvo suformuoti trys specialūs JTO organai, kurie tiesiogiai dirba su čiabuvių tautų klausimais – JTO Čiabuvių klausimų nuolatinis forumas³⁷¹, Čiabuvių tautų

³⁶⁹ Smith, K. E. I. *Breathing Life into the Declaration on the Rights of Indigenous People. Societies without Borders*, 2011. Vol. 6, No. 1. P. 109-112.

³⁷⁰ 2007 m. Majų tauta kreipėsi į Belizo Aukščiausiąjį teismą dėl to, kad vyriausybė pažeidė Konstitucijos punktą dėl žemės užtikrinimo čiabuvių tautoms.

³⁷¹ Plačiau apie JTO Čiabuvių klausimų nuolatinį forumą: <http://social.un.org/index/IndigenousPeoples.aspx>. Žiūrėta: 2013 01 14.

teisių specialusis atstovas³⁷² ir JTO Čiabuvių tautų teisių ekspertų mechanizmas³⁷³. Apie būtinybę įsteigti tik čiabuvių tautų klausimams skirtą instituciją buvo diskutuota jau nuo XX a. 10-ojo dešimtmečio pradžios. Vienos Pasaulinėje žmogaus teisių konferencijoje buvo pasiūlyta Jungtinėse Tautose įsteigti Nuolatinį čiabuvių tautų forumą³⁷⁴. Generalinė asamblėja tokiam siūlymui pritarė dar 1993 m.³⁷⁵. JTO Čiabuvių klausimų nuolatinis forumas buvo įsteigtas 2000 m. ir į pirmąjį posėdį susirinko 2002 m. Tai yra patariamasis Ekonominės ir socialinės tarybos organas. Jo pagrindinės funkcijos yra patarti tarybai dėl čiabuvių tautų ekonominio ir socialinio vystymosi, kultūros ir aplinkos puoselėjimo, švietimo, sveikatos apsaugos bei žmogaus teisių užtikrinimo. Forumas yra sudarytas iš 16 narių, iš kurių 8 yra tiesiogiai skiriami čiabuvių tautų. Jos sesijose gali dalyvauti mokslininkai, NVO, vyriausybių atstovai bei kitos tarptautinės organizacijos ar institucijos. Tai yra vienintelis JTO organas, kuriame tiesiogiai dalyvauja čiabuvių tautų išrinkti atstovai. Tai labai svarbus čiabuvių pasiekimas – užsitikrinti lygias pozicijas organizacijoje, kuri yra sudaryta iš valstybių atstovų. Kaip teigia Beatriz Fernández Carrillo, forumas tarptautinėje arenoje sukūrė naujas čiabuviams atviras erdves ir turėjo didelės įtakos čiabuvių tautų teisių apsaugai³⁷⁶.

2001 m. buvo įsteigta dar viena institucija – Čiabuvių tautų žmogaus teisių ir fundamentalių laisvių situacijos specialusis atstovas. 2010 m. ji pervadinta į Čiabuvių tautų teisių specialųjį atstovą. Šis organas yra skiriamas Žmogaus teisių tarybos. Atstovai veikia kaip nepriklausomi ekspertai ir tiria konkrečios valstybės situaciją arba paskirtą čiabuvių tautų teisių klausimą. Remiantis Žmogaus teisių komisijos rezoliucija 15/14, jie turi teisę rinkti informaciją apie čiabuvių tautų teisių padėtį šalyje, formuluoti rekomendacijas teikti pasiūlymus.³⁷⁷ Jų sprendimai ir patarimai nėra teisiškai įpareigojantys valstybėms, tačiau jie prisideda prie besivystančio čiabuvių tautų teisių režimo, nes padeda identifikuoti problemas, siūlo galimus sprendimų būdus. Taip pat paskirti atstovai yra savo srities ekspertai, todėl, remiantis Tarptautinio teisingumo teismo Statuto 38 straipsnio 1 dalies d punktu, galima teigti, kad jų

³⁷² Plačiau apie Čiabuvių tautų teisių specialiojo atstovo instituciją:

<http://www.ohchr.org/EN/Issues/IPeoples/SRIndigenousPeoples/Pages/SRIPeoplesIndex.aspx>. Žiūrėta: 2013 01 14.

³⁷³ Plačiau apie Čiabuvių tautų teisių ekspertų mechanizmą:

<http://www.ohchr.org/EN/Issues/IPeoples/EMRIP/Pages/EMRIPIndex.aspx> Žiūrėta: 2013 01 14.

³⁷⁴ Pritchard, S. Working Group on Indigenous Populations: Mandate, Standard-setting activities and Future Perspectives. In *Indigenous Peoples, the United Nations and Human Rights*. Ed. Sarah Pritchard. London: Zed Books Ltd., 1998. P. 57.

³⁷⁵ UN Resolution 48/163. 1993 12 21.

³⁷⁶ Fernández Carrillo, B. Los Pueblos Indígenas y el Sistema de Naciones Unidas: Perspectivas de Cambio. In *Los Derechos Indígenas tras la Declaración – El Desafío de la Implementación*, eds. F. Gómez Isa, M. Berraondo López. Deusto, 2012. P. 78.

³⁷⁷ Mandate Human Rights Council Resolution 15/14 Requests the Special Rapporteur. Rasta: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/IPeoples/SRIndigenousPeoples/Pages/Mandate.aspx>. Žiūrėta: 2013 01 11.

ataskaitos yra tarptautinės teisės šaltinis.³⁷⁸ Dar viena atstovų funkcija yra populiarinti JTO Čiabuvių tautų teisių deklaraciją ir kitus tarptautinius instrumentus tam, kad būtų pagerinta čiabuvių teisių situacija.

Trečioji institucija, kuri tiesiogiai dirba su čiabuvių tautomis, yra JTO Čiabuvių tautų teisių ekspertų mechanizmas. Ši JTO institucija buvo įsteigta 2007 m. ir pirmą kartą susirinko 2008 m. Ji yra sudaryta iš penkių ekspertų, kurie pageidautina yra kilę iš čiabuvių tautų. Ekspertų mechanizmo sesijose gali dalyvauti valstybių, čiabuvių tautų, JTO institucijų, NVO atstovai. Ši institucija yra tiesiogiai pavaldi Žmogaus teisių tarybai, o tai reiškia, kad ji savo rangu yra aukščiau už savo pirmtakę WGIP, kuri buvo pavaldi Diskriminacijos prevencijos ir mažumų apsaugos pakomisei. Remiantis JTO rezoliucija 6/36, galima teigti, kad šio mechanizmo pagrindinė funkcija yra informuoti ir patarti Žmogaus teisių tarybai čiabuvių tautų klausimais.³⁷⁹ Josè Parra ir David Martin nuomone, ekspertų mechanizmas gali turėti esminės įtakos plėtojant čiabuvių tautų teises tarptautinėje arenoje³⁸⁰.

Apibendrinat galima teigti, kad ilgą laiką čiabuvių tautos buvo viena didžiausių ir labiausiai pažeidžiamų žmonių grupių, kurių teisėms buvo skiriamas labai mažas dėmesys Jungtinėse Tautose. Tačiau XXI amžiaus pradžioje jau galima kalbėti apie susiformavusį čiabuvių tautų teisių režimą. Jis formavosi trimis etapais. Pirmiausia čiabuviai pradėjo intensyviau reikšti savo reikalavimus JTO, pradėtos steigti čiabuvių teises ginančios nevyriausybines organizacijos, organizuojamos čiabuvių konferencijos ir kongresai. Antrasis etapas buvo, reaguojant į čiabuvių keliamus reikalavimus, čiabuvių tautų teises įtvirtinančių dokumentų priėmimas, t.y. TDO konvencijos Nr. 169 ir JTO Čiabuvių tautų teisių deklaracijos priėmimas. Trečiasis režimo formavimosi etapas buvo institucionalizacija, t.y. kai pradėtos steigti JTO institucijos specialiai čiabuvių klausimams spręsti. Kita vertus, nors formaliai čiabuvių tautų teisių režimas egzistuoja, kyla klausimas, ar jis bus efektyvus, t.y. ar čiabuvių tautos turės realios naudos iš šio režimo egzistavimo, ar pagerės jų gyvenimo sąlygos, ar sumažės diskriminacijos atvejų, ar bus užtikrinta čiabuvių tautų teisių apsisprendimo laisvė, teisė į gyvenamas žemes ir jose esančius gamtinius resursus. Šių teisių įgyvendinimas priklauso nuo daugelio faktorių – pačių čiabuvių tautų aktyvumo, NVO veiklos, vyriausybės geranoriškumo, tarptautinės bendruomenės ir pan. Taigi nors jau galima teigti, kad čiabuvių tautų teisių režimas egzistuoja, tačiau apie jo efektyvumą spręsti dar yra labai sunku.

³⁷⁸ Statue of the International Court of Justice. Article 38. Rasta: http://www.icj-cij.org/documents/index.php?p1=4&p2=2&p3=0#CHAPTER_II Žiūrėta: 2013 01 11.

³⁷⁹ Human Rights Council Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples. Resolution 6/36. 2007 12 14. Rasta: http://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/resolutions/A_HRC_RES_6_36.pdf Žiūrėta: 2013 01 11.

³⁸⁰ Parra, J., Martin, D. El Mecanismo de Expertos sobre los Derechos de los Pueblos Indígenas: Desafíos y Oportunidades. In *Los Derechos Indígenas tras la Declaración – El Desafío de la Implementación*, eds. F. Gómez Isa, M. Berraondo López. Deusto, 2012. P. 91.

1.2.3. Čiabuvių tautų teisių užtikrinimas tarpamerikinėje sistemoje

Lygiagrečiai su JTO čiabuvių tautų teisių režimu egzistuoja ir tarpamerikinė žmogaus teisių sistema, kurioje didelis dėmesys yra skiriamas čiabuvių tautų teisių apsaugai. Ši sistema yra laikoma pažangiausia sistema pasaulyje, kai yra analizuojamos čiabuvių tautų teisės.³⁸¹ Kita vertus, institucinis čiabuvių tautų teisių įtvirtinimas nelaiduoja praktinio teisių įgyvendinimo. Čiabuvių tautos Šiaurės ir Pietų Amerikoje, kaip ir kituose regionuose, susiduria su dažniais žmogaus teisių pažeidimais. Ypač akivaizdžios problemos išlieka žemės nuosavybės srityje. Čiabuviai gyventojai yra priverstinai iškeldinami iš jų gyvenamų teritorijų tam, kad jose būtų statomas korporacijos, kertami miškai, išgaunamos naudingosios iškasenos, tiesiami keliai, statomos užtvankos, plėtojamas žemės ūkis ir pan. Nors daugelis valstybių yra priėmusios įstatymus, kuriais siekiama užtikrinti čiabuvių tautų teisių apsaugą, tačiau dažnai šie įstatymai yra ignoruojami bei taikomi nenuosekliai.

Tarpamerikinė žmogaus teisių apsaugos sistema pradėjo formuotis kartu su Amerikos valstybių organizacijos įsteigimu. 1948 m. Bogotoje vykusioje 9-ojoje Tarptautinėje Amerikos valstybių konferencijoje buvo įsteigta OAS, kurios tikslas buvo skatinti regioninį politinį, ekonominį ir socialinį bendradarbiavimą tarp valstybių narių³⁸² bei vystyti demokratiją ir užtikrinti žmogaus teisių apsaugą. Šioje konferencijoje taip pat priimti du svarbūs dokumentai – OAS Chartija bei Amerikos Žmogaus teisių ir pareigų deklaracija. OAS Chartijoje³⁸³ yra įtvirtinti esminiai organizacijos tikslai, narystės sąlygos, ginčų sprendimo procedūros, valdymo organai ir pan. Chartijos pirmajame straipsnyje yra teigiama, kad „Amerikos valstybės pripažįsta individų fundamentalias teises, neatsižvelgiant į jų rasę, tautybę, religiją ar lytį“. Jau OAS Chartijoje yra įtvirtinta, kad visiems regiono individams yra užtikrinamos vienodos teisės, nediskriminuojant jų jokiais pagrindais. Taigi yra įtvirtinta nediskriminavimo sąlyga. 106-jame straipsnyje yra įtvirtinta, kad bus įsteigta Tarpamerikinė žmogaus teisių komisija (angl. Inter-American Commission on Human Rights, IACHR), kurios pagrindinė funkcija bus stebėti ir saugoti žmogaus teises. IACHR buvo įsteigta 1959 m.³⁸⁴ Ji tiria individų, grupių ir NVO skundus bei peticijas dėl žmogaus teisių pažeidimų, teikia siūlymus, kaip spręsti susiklosčiusią

³⁸¹ Campbell, M. S. Contribución del Sistema Interamericana en la Defición e Interpretación de la Declaración de la ONU sobre los Derechos de los Pueblos Indígenas. In *Los Derechos Indígenas tras la Declaración – El Desafío de la Implementación*, eds. F. Gómez Isa, M. Berraondo López. Deusto, 2012. P. 113-115.

³⁸² Šiuo metu OAS apima 35 valstybes Šiaurės ir Pietų Amerikoje bei Karibų salyne, t.y. visas Amerikos kontinento valstybes.

³⁸³ OAS. Charter of the Organization of American States. 1948. Rasta: http://www.oas.org/dil/treaties_A-41_Charter_of_the_Organization_of_American_States.pdf Žiūrėta: 2013 01 14.

³⁸⁴ IACHR yra sudaryta iš 7 žmogaus teisių ekspertų, kurių kandidatūras teikia valstybės narės, o renka OAS Generalinė asamblėja. IACHR kadencija trunka ketverius metus. IACHR būstinė yra Vašingtone, D.C.

situaciją, tiria ir rengia atskaitas apie žmogaus teisių padėtį valstybėse narėse³⁸⁵, supažindina visuomenę su žmogaus teisėmis, skatina jų apsaugą ir pagarbą joms, organizuoja įvairias konferencijas, seminarus, darbo grupes. IACHR savo veikloje remiasi trimis pagrindiniais šaltiniais: OAS Chartija, Amerikos žmogaus teisių ir pareigų deklaracija, Amerikos žmogaus teisių konvencija.

Amerikos žmogaus teisių ir pareigų deklaracija³⁸⁶ buvo priimta 1948 m., toje pačioje konferencijoje kaip ir OAS Chartija. Tai buvo pirmasis tarptautinis žmogaus teisių dokumentas pasaulyje. Jis priimtas puse metų anksčiau nei Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. Deklaracijoje įtvirtinta žmonių lygybė, pilietinės ir politinės bei ekonominės, socialinės ir kultūrinės žmogaus teisės bei pareigos. Ši deklaracija galioja visoms OAS narėms. Ilgainiui deklaracija buvo išvystyta ir į Amerikos žmogaus teisių konvenciją³⁸⁷. Ji buvo patvirtinta 1969 m. Šią konvenciją yra ratifikavusios 24 OAS narės ir ji yra joms teisiškai įpareigojanti. Konvencijoje didžiausias dėmesys yra skiriamas individualioms pilietinėms ir politinėms teisėms. Pavyzdžiui, užtikrinama lygybė prieš įstatymus, teisė į gyvybę, laisvė nuo priverstinio darbo, uždraudžiama vergovė, garantuojama teisė laisvai išpažinti savo religiją, teisė į susirinkimus bei asociacijas ir pan. Taip pat konvencijos preambulėje yra skiriamas dėmesys ir ekonominėms, socialinėms ir kultūrinėms teisėms. Šios teisės buvo praplėstos 1988 m. priimtame papildomame protokole, dažniausiai šis protokolas yra žinomas San Salvadoro protokolo vardu³⁸⁸. Šiame protokole yra įtvirtinama žmonių teisė į darbą, sveikatos apsaugą, švietimą, maistą, sveiką aplinką, teisė puoselėti savo kultūrą. Tai nėra vienintelis konvencijos protokolas. 1990 m. buvo priimtas Amerikos žmogaus teisių konvencijos protokolas dėl Mirties bausmės panaikinimo. Konvencijos ir jos protokolų įgyvendinimą prižiūri Tarpamerikinis žmogaus teisių teismas³⁸⁹ (angl. Inter-American Court of Human Rights). Jo pagrindinės funkcijos yra interpretuoti OAS žmogaus teisių sutartis ir kitus instrumentus bei spręsti pateiktus nesutarimus. Į teismą gali kreiptis IACHR ir valstybės narės. Teismo priimti sprendimai yra galutiniai ir neskundžiami. Jie yra teisiškai privalomi valstybėms narėms.

³⁸⁵ Kai kurios ataskaitos apie žmogaus teisių padėtį valstybėse narėse glaudžiai siejosi su čiabuvių tautomis. Pavyzdžiui, 1981, 1983, 1993 m. analizės apie Gvatemalą, 1978, 1981, 1983 m. – apie Nikaragvą, 1997 m. – apie Ekvadorą ir Braziliją, 1978, 1987 m. - apie Paragvajų ir pan. Šios analizės turiėjo teigiamų rezultatų valstybėms, buvo priimti atitinkami įstatymai ir teisės aktai.

³⁸⁶ OAS. American Declaration on the Rights and Duties of Man. 1948. Rasta: <http://www1.umn.edu/humanrts/oasinstr/zoas2dec.htm> Žiūrėta: 2013 01 14.

³⁸⁷ OAS. American Convention on Human Rights. Rasta: http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.htm Žiūrėta: 2013 01 23.

³⁸⁸ OAS. Additional Protocol to the American Convention on Human Rights in the Area of Economic, Social and Cultural Rights „Protocol of San Salvador“. Rasta: <http://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-52.html> Žiūrėta: 2013 01 23.

³⁸⁹ Amerikos Žmogaus teisių teismo būstinė yra Kosta Rikos sostinėje San Chosė. Teismas yra sudarytas iš septynių teisėjų, kurie yra skiriami šešerių metų kadencijai. Teisėjai yra renkami slaptu balsavimu Generalinėje asamblėjoje. Teisėjai gali būti perrenkami ne daugiau kaip vieną kartą.

Tarpamerikinėje žmogaus teisių sistemoje didelis dėmesys yra skiriamas čiabuvių tautų teisėms įtvirtinti. IACHR teigia, kad čiabuvių tautų teisėms užtikrinti turi būti skiriamas ypatingas dėmesys, nes šios tautos yra labiau pažeidžiamos dėl jų istorinės patirties, diskriminacijos ir marginalizacijos.³⁹⁰ 1972 m. IACHR priėmė rezoliuciją „Speciali apsauga čiabuviams gyventojams, veiksmas nugalėti rasizmui ir rasinei diskriminacijai“³⁹¹, kurioje teigiama, kad valstybės turi aktyviau užtikrinti čiabuvių gyventojų teises, kad jie negali būti diskriminuojami ir marginalizuojami. Tokie IACHR veiksmai buvo labai svarbūs čiabuvių tautų teisėms užtikrinti. Kita vertus, dėl didelio darbo krūvio, mažo personalo, IACHR tik labai epizodiškai skirdavo dėmesio čiabuvių teisėms iki 9-ojo dešimtmečio pabaigos. Iki to laiko tai būdavo daugiau *ad hoc* veiksmai nei nuoseklus ir koordinuotas darbas čiabuvių tautų teisių užtikrinime. Nuo XX a. 9-ojo dešimtmečio IACHR pradėjo nuosekliau dirbti su čiabuvių tautų klausimais – pradėtos rengti specialios ataskaitos apie čiabuvių tautų teisių padėtį regione bei atskirose valstybėse, analizuoti konkretūs atvejai ir vykdomi valstybių pažeidimai, teikiamos rekomendacijos, netgi pradėta kreiptis į Tarpamerikinį žmogaus teisių teismą. 1990 m. IACHR įsteigė specialią instituciją čiabuvių tautų teisėms užtikrinti – Čiabuvių tautų teisių atstovo biurą. Šios institucijos pagrindinės funkcijos yra skatinti čiabuvių tautų teisių vystymą, analizuoti IACHR gautas peticijas, stebėti situaciją valstybėse narėse, rinkti informaciją, rengti ataskaitas apie čiabuvių tautų teisių padėtį bei teikti rekomendacijas, organizuoti konferencijas bei seminarus, supažindinti visuomenę su čiabuvių tautų teisių problematika, bei dalyvauti rengiant Amerikos čiabuvių tautų teisių deklaraciją.

Amerikos čiabuvių tautų teisių deklaracijos rengimo kelias yra labai panašus į JTO Čiabuvių tautų teisių deklaracijos. 1989 m. OAS Generalinė asamblėja, išklausiusi kasmetinės IACHR ataskaitos, paprašė IACHR parengti teisinį dokumentą, kuriame būtų kodifikuotos čiabuvių tautų teisės ir kuris galėtų būti priimtas 1992 m.³⁹² Tokio dokumento rengimas buvo paskatintas ne tik čiabuvių tautų teisių padėties Šiaurės ir Pietų Amerikoje, bet ir tarptautinės situacijos. Ši deklaracija buvo tarsi reakcija į TDO priimtą konvenciją Nr. 169 bei JTO rengiamą Čiabuvių tautų teisių deklaraciją. Amerikos Čiabuvių tautų teisių deklaracijos rengimo procesas užtruko ganėtinai ilgai. Ji iki šiol nėra patvirtinta Generalinėje asamblėjoje. Nors planuota deklaraciją patvirtinti 1992 m., tačiau jos pirminis tekstas Nuolatinei tarybai buvo pateiktas tik 1997 m. Taigi pirmoji deklaracijos rengimo fazė, kurioje buvo konsultuojamasi su valstybėmis narėmis, čiabuvių tautomis bei NVO, užtruko aštuonerius metus. 1999 m. Nuolatinė taryba

³⁹⁰ OAS. IACHR. Maya Indigenous Communities of the Toledo District (Belize). Report No. 40/04, Case 12.053. October 12, 2004, par. 169.

³⁹¹ OAS. IACHR. Special Protection for Indigenous Populations, Action to Combat Racism and Racial Discrimination. OEA/Ser.P.AG/doc. 305/72, rev.1, March 14, 1973.

³⁹² OAS. General Assembly. Reports of Inter-American Commission on Human Rights.. AG/Res. 1022. (XIX-0/89)

suformavo specialią darbo grupę deklaracijos tolimesniam svarstymui ir rengimui. Visi deklaracijos punktai darbo grupėje turi būti patvirtinti konsensusu. Daugiausia diskusijų šioje deklaracijoje, kaip ir JTO deklaracijoje, kėlė termino „čiabuvių tauta“ naudojimas. Kai kurios valstybės, tokios kaip JAV, Argentina ir Čilė, teigė, kad geriau būtų vartoti terminą „gyventojai“, nes jis nesuteikia čiabuviams teisės atsiskirti nuo valstybės. Čiabuvių tautos aktyviai pasisakė už tautos termino vartojimą ir teigė, kad jeigu bus vartojamas terminas „gyventojai“ deklaracijos rengimas neturės jokios prasmės. Nors šios diskusijos ir buvo ganėtinai intensyvios, tačiau ne tokios principingos kaip JTO, kur daugiausiai termino vartojimui priešinosi Azijos valstybės. 2001 m. antrojoje darbo grupės sesijoje pavyko susitarti dėl termino „tauta“ naudojimo. Taip pat diskusijų kėlė klausimas dėl čiabuvių tautų/gyventojų termino apibrėžimo. Vyriausybės norėjo, kad deklaracijoje būtų aiškiai apibrėžta, kam ši deklaracija gali būti taikoma. Kita vertus, tokiai pozicijai labai prieštaravo čiabuvių tautos. Jos, remdamosi JTO praktika, teigė, kad čiabuviams turi būti palikta saviidentifikacijos teisė, t.y. jie patys turi nuspręsti, ar nori būti traktuojami kaip čiabuvių tautos ar ne. 2006 m. 7-ojoje darbo grupės sesijoje buvo nutarta, kad čiabuviams suteikiama saviidentifikacijos teisė. 2-jame rengiamos deklaracijos punkte teigiama, kad „Čiabuvių tautų saviidentifikacija yra esminis kriterijus, kuriuo remiantis yra taikoma deklaracija“.³⁹³ Kita problema buvo susijusi su laisvo apsisprendimo teise. Čia vyksta tokios pačios diskusijos kaip ir JTO. Valstybės baiminasi, kad tokios teisės suteikimas kelia grėsmę teritorijos integralumui. Čiabuvių tautos laikosi priešingos pozicijos, teigdamos, kad jos kaip tautos, turi teisę į laisvo apsisprendimo teisę, kuri įtvirtinta pagrindiniuose tarptautiniuose žmogaus teisių dokumentuose – Žmogaus teisių paktuose bei JTO čiabuvių tautų teisių deklaracijoje. Šiuo metu dėl šio punkto dar nėra susitarta. Laikinojoje formuluotėje laisvo apsisprendimo teisė yra suteikiama tik valstybės viduje, tai reiškia, kad teisė yra apribojama panašiai kaip tai yra padaryta JTO Čiabuvių tautų teisių deklaracijoje. Šis punktas kol kas kelia daugiausiai nesutarimų tarp valstybių narių ir čiabuvių tautų. Deklaracijoje jau yra sutarta dėl kolektyvinių teisių įtvirtinimo. Teigiama, kad kolektyvinės teisės yra neatskiriama čiabuvių tautų egzistencijos dalis ir kad valstybės pripažįsta jų teisę į kolektyvinį veiksma, socialines, politines ir ekonomines institucijas, gimtųjų kalbų naudojimą, kultūros puoselėjimą. Kita vertus, nesutariama dėl čiabuvių tautos labai dominančio klausimo – teritorijų, žemių ir resursų nuosavybės bei jos restitucijos.

Amerikos čiabuvių tautų teisių deklaracija kol kas nėra priimta, intensyviai vyksta diskusijos dėl punktų, susijusių su žemės, teritorijų ir resursų nuosavybe, laisvo apsisprendimo teise. Ši rengiama deklaracija savo prigimtimi ir joje įtvirtinamomis laisvėmis yra labai panaši į

³⁹³ OAS. 14th Meeting of Negotiations in the Quest for Points of Consensus. OEA/Ser.K/XVI. GT/DADIN/doc.334/08 rev. 7. 2012 05 02.

JTO Čiabuvių tautų teisių deklaraciją. Kol deklaracija nėra patvirtina, užtikrinant čiabuvių tautų teises Šiaurės ir Pietų Amerikoje, yra vadovaujamasi Amerikos žmogaus teisių konvencija bei Amerikos žmogaus teisių ir pareigų deklaracija. Čiabuvių tautoms yra labai svarbūs pirmieji du Amerikos žmogaus teisių konvencijos punktai. Konvencijos pirmajame straipsnyje teigiama, kad valstybės įsipareigoja „gerbti konvencijoje pripažintas teises bei laisves ir užtikrinti laisvą ir pilną šių teisių ir laisvių įgyvendinimą visiems subjektams jų jurisdikcijoje ir, jeigu būtina, priimti tokias legislatyvinės ar kitas priemones, kurios užtikrintų tas teises ir laisves“. Valstybės, ratifikuodamos konvenciją, įsipareigoja ne tik gerbti joje įtvirtintas teises bei laisves, tačiau jeigu jos yra pažeidžiamos, imtis visų įmanomų veiksmų, kad situacija būtų pakeista. Taip pat čia yra įtvirtinta, kad teisėmis ir laisvėmis gali naudotis visi gyventojai, nepriklausomai nuo jų rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinių ar kitų įsitikinimų, tautinės ar socialinės kilmės, ekonominio statuso ar kitų socialinių sąlygų. Antrasis konvencijos straipsnis papildo pirmąjį. Jame teigiama, kad jeigu konvencijoje įvardintos teisės ir laisvės nėra teisiškai įtvirtintos, valstybės privalo priimti nacionalinius įstatymus ir taip pakeisti egzistuojančią situaciją. Tokiu būdu konvencija įpareigoja valstybes imtis specialių veiksmų valstybės viduje – koreguoti nacionalinę teisę, priimant naujus įstatymus, kad konvencija būtų įgyvendinta, ir atvirksčiai – panaikinti bet kokius aktus, įstatymus ar praktikas, kurie trukdo įgyvendinti konvenciją. Šie du konvencijos punktai yra ypač svarbūs čiabuvių tautoms. Tai reiškia, kad čiabuviams gyventojams turi būti užtikrintos tokios pačios teisės kaip ir kitiems valstybės gyventojams ir kad tai turi atsispindėti valstybės įstatymuose ir vykdomoje praktikoje. Taigi čiabuviai negali būti diskriminuojami – jie turi būti įtraukti kaip lygiaverčiai subjektai į valstybės gyvenimą ir šiuo tikslu turi būti priimti reikiami įstatymai arba pašalintos kliūtys, trukdančios visų teisių ir laisvių, įtvirtintų konvencijoje, įgyvendinimą.

Kitas čiabuvių tautoms labai reikšmingas Tarpamerikinės žmogaus teisių sistemos aspektas yra IACHR teikiamos peticijos. Peticijas dėl valstybių vykdomos veiklos, deklaracijoje ar konvencijoje įvardintų teisių bei laisvių pažeidimų, gali teikti visi čiabuviai gyventojai, jų tautos ar organizacijos. IACHR daugiausia peticijų sulaukia dėl čiabuvių tautų teisių pažeidimo į gyvybę, nuosavybę, teisingumą, švietimą, sveikatos apsaugą. Po peticijos pateikimo yra trys galimi susiklosčiusios situacijos sprendimo būdai: draugiškas susitarimas, IACHR parengta atskaita ir sprendimas arba Tarpamerikinio žmogaus teisių teismo nuosprendis. Pirmiausia po peticijos pateikimo bandoma rasti abiem pusėms priimtina sprendimą, t.y. IACHR veikia daugiau kaip tarpininkas.³⁹⁴ Toks būdas yra pats taikiausias ir reikalaujantis mažiausių laiko

³⁹⁴ Iš draugiškų susitarimų galima išskirti *Enxet-Lamenxay and Kayleyphapopyet (Riachito)* atvejį. 1996 m. Lamenxay ir Riachito (Kayleyphapopyet) čiabuvių bendruomenės, priklausančios Enxet-Sanapana čiabuvių tautai, pateikė peticiją IACHR dėl Paragvajaus valstybės veiksmų. Čiabuvių bendruomenės teigė, kad Paragvajus pažeidė jų teisę į protėvių žemę. Ši žemė buvo parduota privatiems asmenims. Taip pat peticijoje teigiama, kad buvo

sąnaudų. Tačiau jis retai kada būna įgyvendintas. Iki šiol draugiškai susitarti pavyko tik penkis kartus. Jeigu abiems pusėms susitarti nepavyksta, tada IACHR rengia situacijos analizę bei priima sprendimą.³⁹⁵ Tai dažniausiai pasitaikantis peticijos sprendimo būdas. Šiuo metu IACHR analizuoja daugiau nei 50 čiabuvių tautų pateiktų peticijų. Jeigu valstybės vis dėlto neatsižvelgia į IACHR pateiktas situacijos analizes ir rekomendacijas, IACHR perduoda bylą analizuoti Tarpamerikiniam žmogaus teisių teismui. Tokia situacija pasitaiko ganėtinai retai. Teismas yra iš viso nagrinėjęs tik keletą bylų, susijusių su čiabuviais gyventojais. Pirmoji byla teismui buvo pateikta 1998 m.³⁹⁶ Šią bylą teismui svarstyti perdavė IACHR, į kurią kreipėsi Mayagna indėnų bendruomenė iš Awas Tingni regiono Nikaragvoje³⁹⁷. Peticijoje buvo teigiama, kad Nikaragva pažeidė Amerikos žmogaus teisių konvenciją, Amerikos žmogaus teisių ir pareigų deklaraciją bei kitus tarptautinius žmogaus teisių dokumentus, nedemarkuodama indėnų gyvenamų teritorijų ir nesiimdama priemonių, kad Mayagna indėnų bendruomenei būtų užtikrintos teisės į jų žemę bei joje esančius resursus. Netgi atvirkiškiai, Nikaragvos vyriausybė suteikė SOLCARSA korporacijai teisę kirsti miškus Mayagna tradiciškai gyvenamose teritorijose. IACHR reikalavo, kad teismas nurodytų Nikaragvai kuo greičiau užtikrinti indėnams jų teises į žemės nuosavybę ir joje esančius resursus bei kad valstybė sumokėtų Mayagna indėnų bendruomenei kompensaciją už patirtus materialinius ir moralinius nuostolius. 2001 m. teismas priėmė sprendimą dėl šios bylos.³⁹⁸ Buvo pripažinta, kad Nikaragvos valstybė pažeidė 21-ąją Amerikos žmogaus teisių konvencijos straipsnį, kuriame yra užtikrinama individų teisė į nuosavybę. Teismas teigė, kad žemės nuosavybės teisė kyla iš čiabuvių tautų tradicijos ir kad

pažeistos teisės į teisingą teismą, teisingumą, teisę puoselėti savo kultūrą. 1998 m. buvo pasirašytas draugiškas susitarimas tarp Paragvajaus valstybės ir čiabuvių bendruomenių. Paragvajus išpareigojo nupirkti čiabuvių tautų žemes iš privačių asmenų ir tada jas perduoti valdyti čiabuvių bendruomenėms. Taip pat užtikrinti maisto tiekimą, švietimą ir sveikatos apsaugą čiabuvių gyvenamose teritorijose. 1999 m. žemės buvo visiškai perduotos čiabuvių tautomis, tačiau švietimas, sveikatos apsauga nebuvo pilnai užtikrinti. Plačiau žr. OAS. IACHR. Enxet-Lamenxay and Kayleyphapopyet (Riachito). Case N° 11.713. Report No. 90/99.

³⁹⁵ IACHR priėmė daug sprendimų dėl jai pateiktų peticijų. Pavyzdžiui, 1980 m. grupė NVO pateikė peticiją IACHR dėl Yanomami tautos teisių pažeidimo. NVO kaltino Brazilijos valstybę pažeidus Amerikos Žmogaus teisių ir pareigų deklaracijoje įtvirtintas teises į gyvybę, saugumą, lygybę prieš įstatymus, religijos laisvę, teisę į švietimą, pilietines teises bei teisę į nuosavybę. Yanomami tauta teigė, kad Brazilijos vyriausybė per jų gyvenamas žemes tiesia kelius bei greitkelius, jų teritorijose vykdo naudingųjų iškasenų gavybą, taip niokodama aplinką ir priverstinai išskeldindami čiabuvių tautą. Nepavykus surasti bendro susitarimo, 1985 m. IACHR priėmė sprendimą, kad Brazilija pažeidė Yanomami tautos teises, kurios yra įtvirtintos deklaracijoje. IACHR parengė rekomendacijas Brazilijai, kaip reiktų spręsti susiklosčiusią situaciją. 1992 m. Yanomami teritorijose buvo įkurtas Yanomami Indėnų parkas. Tačiau Yanomami teisės į žemės nuosavybę buvo visiškai įtvirtintos. Kita vertus, čiabuvių gyvenamoms žemėms pavojų kelia vis didėjantis oro užterštumas, aplinkos niokojimas. Plačiau žr. OAS. IACHR. Comunidad Yanomami. Caso N° 7615. Resolución N° 12/85. OEA/Ser.L/V/II.66. Doc. 10 rev. 1. Daugiau IACHR priimtų sprendimų pavyzdžių: OAS. IACHR. Report on the Situation of Human Rights of a Segment of the Nicaraguan population of Miskito origin. EA/Ser.L/V/II.62 doc. 10 rev. 3; OAS. IACHR. Report on the Situation of Human Rights in Ecuador. OEA/Ser.L/V/II.96. Doc. 10 rev.1.

³⁹⁶ Peticija 1995 m. pirmiausia buvo pateikta IACHR, o ši 1998 m. byla perdavė Amerikos žmogaus teisių teismui.

³⁹⁷ Mayagna indėnų bendruomenė gyvena Atlanto pakrantėje Nikaragvoje. Šią bendruomenę sudaro apie 142 šeimos.

³⁹⁸ OAS. I/A Court H.R. Case of the Mayagna (Sumo) Awas Tingni Community v. Nicaragua. Merits, Reparations and Costs. Judgment of August 31, 2001. Series C No. 79.

valstybė neteisėtai SOLCARSA korporacijai leido naudoti komerciniams tikslams indėnų gyvenamas žemes ir jose esančius resursus. Taip pat Nikaragva buvo įpareigota aiškiai demarkuoti indėnų gyvenamas teritorijas, visiškai užtikrinti Mayagna indėnų teises į žemę ir joje esančius resursus. Taip pat pripažinta, kad valstybė pažeidė ir 1-ąją bei 2-ąją konvencijos straipsnius, nesiimdama teisinių ir kitų priemonių užtikrinti konvencijoje įvardintas žmogaus teises ir laisves. Ši byla yra labai svarbi Tarpamerikinėje žmogaus teisių sistemoje. Tai buvo pirmasis kartas, kai Tarpamerikinis žmogaus teisių teismas priėmė čiabuvių tautai palankų sprendimą. *Mayagna (Sumo) Awas Tingni bendruomenė v. Nicaragua* byla tapo esminiu precedentu, sprendžiant čiabuvių tautų reikalavimus, žemės ir joje esančių resursų, nuosavybės klausimus Šiaurės ir Pietų Amerikoje. Toks Teismo sprendimas buvo didžiulis žingsnis link čiabuvių tautų teisių užtikrinimo. Po jo sekė ir daugiau čiabuvių tautoms palankių sprendimų, kuriais buvo įtvirtinta čiabuvių tautų teisė į žemės nuosavybę, teisė į teisingumą, gyvybę, maistą, švietimą ir kt.³⁹⁹

Naujausias ir labai aktualus Tarpamerikinio žmogaus teisių teismo sprendimas dėl čiabuvių tautų buvo priimtas 2012 m. liepos mėn. *Sarayaku v. Ekvadoras* byloje. Sprendimas buvo priimtas po dešimtmetį trukusio konflikto tarp Kichwa indėnų tautos ir Ekvadoro valstybės. 2003 m. Kichwa čiabuvių tauta pateikė peticiją IACHR prieš Ekvadoro valstybę, teigdama, kad Ekvadoras pažeidžia Amerikos žmogaus teisių konvenciją bei kitus tarptautinius dokumentus, suteikdamas teisę naftos kompanijai pradėti savo veiklą tradicinėse čiabuvių tautos gyvenamose teritorijose be išankstinio informavimo bei konsultacijos. Teismo sprendime

³⁹⁹ 2005 m. Teismas priėmė sprendimą byloje *Yakye Axa Indigenous Community v. Paraguay*. Yakye Axa čiabuvių bendruomenė pateikė peticiją dėl to, kad Paragvajaus valstybė neužtikrino jų teisių į protėvių žemių. Teismas pripažino, kad Paragvajus pažeidė čiabuvių tautos teisę į nuosavybę, teisę į teisingumą, taip pat teisę į gyvybę (neužtikrinant teisės į nuosavybę, čiabuviai negali vystyti savo tradicinių pragyvenimo būdų). Plačiau žr. OAS. I/A Court H.R. Case of the Yakye Axa Indigenous Community v. Paraguay. Merits, Reparations and Costs. Judgment of June 17, 2005. Series C No. 125;

2006 m. Teismas priėmė sprendimą byloje *Sawhoyamaya Indigenous Community v. Paraguay*. Sawhoyamaya bendruomenė pateikė peticiją dėl to, kad Paragvajus pažeidė jų teisę į gyvybę bei švietimą. Sawhoyamaya bendruomenė gyveno savo protėvių teritorijoje, tačiau ši teritorija jiems nebuvo oficialiai pripažinta. Šioje teritorijoje dėl ginčo su valstybe oficialiai nebuvo registruojami gimimai ir mirtys, o tai trukdė įgyvendinti žmonių teisę į sveikatos apsaugą bei švietimą. Vaikai, kurie vis dėlto lankė mokyklą buvo mokomi ne savo gimtąja kalba. Teismas priėmė sprendimą, kad Paragvajus privalo pripažinti žemes Sawhoyamaya bendruomenei bei užtikrinti čiabuvių švietimą jų kalba. Plačiau žr. OAS. I/A Court H.R. Case of the Sawhoyamaya Indigenous Community v. Paraguay. Merits, Reparations and Costs. Judgment of March 29, 2006. Series C No. 146;

2007 m. Teismas priėmė čiabuvių tautai palankų sprendimą byloje *Saramaka v. Suriname*. Saramaka tauta 2000 m. kreipėsi į IACHR dėl to, kad Surinamas suteikė privačioms kompanijoms teisę naudotis mišku ir organizuoti kasybos darbus tradicinėse jų gyvenamose teritorijose. Teismas pripažino, kad Surinamo valstybė pažeidė konvencijos 21 straipsnį (teisės į nuosavybę užtikrinimas) bei 25 straipsnį (teisės į teisinę apsaugą), taip pat konvencijos 1 ir 2 straipsnius. Plačiau žr. OAS. I/A Court H.R. Case of the Saramaka People. v. Suriname. Preliminary Objections, Merits, Reparations, and Costs. Judgment of November 28, 2007 Series C No. 172;

2010 m. Teismas priėmė sprendimą byloje *Xákmok Kásek Indigenous Community. v. Paraguay*. Xákmok Kásek čiabuvių bendruomenė pateikė peticiją prieš Paragvajų dėl teisių į savo protėvių žemę susigrąžinimo. Teismas pripažino Xákmok Kásek čiabuvių bendruomenės nuosavybės teises ir nurodė Paragvajaus vyriausybei iki 2013 m. rugpjūčio mėn. sugrąžinti čiabuvių tautų teritorijas. Plačiau žr. OAS. I/A Court H.R. Case of the Xákmok Kásek Indigenous Community. v. Paraguay. Merits, Reparations and Costs. Judgment of August 24, 2010. Series C No. 214.

teigiama, kad Ekvadoro valstybė pažeidė Kichwa čiabuvių tautos teisę į laisvą, išankstinę ir informuotą konsultaciją, teisę į žemės nuosavybę, teisinę apsaugą, taip pat teisę į gyvybę, nes kompanija dislokavo apie 1400 kg sprogmenų čiabuvių gyvenamose teritorijose.⁴⁰⁰ Šis sprendimas parodė, kad valstybės yra atsakingos už savo veiksmus, kad jos privalo konsultuotis su čiabuvių tautomis tiesiogiai jais liečiančiais klausimais. Tai yra revoliucinis Teismo sprendimas, aiškiai nurodantis valstybėms, kaip turi būti konsultuojamasi su čiabuvių tautomis jas liečiančiais klausimais. Teigiama, kad turi būti siekiama abiems pusėms priimtino sprendimo. Šie Teismo sprendimai yra labai svarbūs, nes čiabuvių tautų teisės vis dar nėra užtikrinamos. Ypač stiprėjant globalizacijai, vystantis ekonomikoms, valstybės pradeda tiesti kelius per čiabuvių gyvenamas teritorijas, statyti hidroelektrines, tiesti naftotiekius ir pan. be laisvo, išankstinio ir informuoto čiabuvių tautų sutikimo ar net konsultacijos. Tad tokie Teismo sprendimai formuoja precedentą, kad čiabuvių tautos turi teisę kreiptis į Tarpamerikinį žmogaus teisių teisumą, kai yra pažeidžiama jų teisė į laisvą, išankstinę ir informuotą konsultaciją, teisė į nuosavybę, t.y. žemę ir joje esančius resursus, teisė į gyvybę, teisingumą ir kt.

Tarpamerikinėje žmogaus teisių sistemoje yra skiriamas didžiulis dėmesys čiabuvių tautų teisėms užtikrinti. Kita vertus, kaip pastebi F. MacKay, Amerikos čiabuvių tautų teisės turi būti užtikrinamos, remiantis ne tik OAS žmogaus teisių dokumentais, bet ir kitomis tarptautinėmis sutartimis.⁴⁰¹ Tokia pozicija yra įtvirtinta ir Amerikos žmogaus teisių konvencijoje. 29-jame jos straipsnyje yra teigiama, kad konvencija neapriboja valstybių tik teisių, įtvirtintų šiame dokumente, užtikrinimu. Valstybės gali užtikrinti papildomas teises ir laisves savo nacionalinėje teisėje ar kituose tarptautiniuose dokumentuose (deklaracijose ar konvencijose). Tai reiškia, kad valstybės turi vadovautis ne tik Tarpamerikinės žmogaus teisių sistemos dokumentais, bet ir, pavyzdžiui, JTO deklaracijomis ir ratifikuotomis konvencijomis. Todėl IACHR, priimdama sprendimus dėl čiabuvių tautų teisių, vadovaujasi ne tik Amerikos žmogaus teisių ir pareigų deklaracija ar Amerikos žmogaus teisių konvencija, bet ir JTO Čiabuvių tautų teisių deklaracija, JTO Tarptautinių pilietinių ir politinių teisių paktu, Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktu, JTO ir TDO konvencijomis, netgi Europos žmogaus teisių teise, Ženevos konvencijomis ir kt. tarptautiniais dokumentais.

Išanalizavus socialinių judėjimų ir čiabuvių tautų teisių tyrinėjimo teorinius aspektus, nustatyta, kad tiek socialinių judėjimų, tiek čiabuvių tautų teisių sampratos yra daugiasluoksnės

⁴⁰⁰ OAS. I/A Court H.R. Case of Kichwa Indigenous People of Sarayaku v. Ecuador. Merits and Reparations. Judgment of June 27, 2012. Series C No. 245.

⁴⁰¹ Mackay, F. A Guide to Indigenous Peoples' Rights in the Inter-American Human Rights System. Copenhagen: Eks-Skolens Trykkeri, 2002. P. 31.

ir susiduriama su daugybe problemų jas tyrinėjant. Socialiniai judėjimai yra labai sudėtingas socialinis reiškinys, kuriam apibrėžti gali būti naudojami įvairūs kriterijai. Ištyrinėjus įvairių autorių ir mokyklų pateikiamas sampratas, šiame darbe suformuotas naujas socialinių judėjimų apibrėžimas. Socialiniu judėjimu yra laikomi tęstiniai, bet laikini kolektyviniai veiksmai, kurie yra daugiau ar mažiau organizuoti, kurių tikslas yra, panaudojant neinstitucines priemones, inicijuoti egzistuojančios santvarkos pokyčius ar juos sustabdyti. Analizuojant socialinių judėjimų atsiradimo priežastis aiškinančias teorijas – klasių konflikto, santykinės deprivacijos, naujų socialinių judėjimų, resursų mobilizacijos ir politikos proceso – nustatyta, kad nėra vieningo sutarimo, kas paskatina socialinių judėjimų susiformavimą. Visos teorijos akcentuoja skirtingus išeities taškus. Išsamiausia ir teoriškai labiausiai išplėtotą socialinių judėjimų priežasčių aiškinimą pateikia politikos proceso teorija, kuri teigia, kad socialiniai judėjimai kyla ne tik dėl nepasitenkinimo esama situacija ir egzistuojančių resursų prieinamumo, bet ir dėl politinių galimybių struktūros, kuri yra sudaryta iš politinės sistemos atvirumo, elito stabilumo/nestabilumo, naujų sąjungininkų bei valstybės galimybių naudoti represijas. Kaip nėra vieningo apibrėžimo, kas yra socialiniai judėjimai, taip ir nėra vieningos socialinių judėjimų klasifikacijos. Išanalizavus įvairių autorių darbus, nustatyta, kad jie gali būti skirstomi pagal užmojį (reformistiniai, radikalūs), pagal pokyčių tipą (inovaciniai, konservatyvūs), pagal tikslines grupes (orientuoti į grupes ar individus), pagal naudojamus metodus (pacifistiniai, naudojantys prievartą), pagal atsiradimo laiką ir keliamus tikslus (tradiciniai, naujieji), geografinę aprėptį (globalius, regioninius, nacionalinius, lokalius) ir kt. kriterijus. Tyrinėjant socialinių judėjimų teorinius aspektus, taip pat nustatyta, kad nėra vieningos nuomonės, kaip galima išmatuoti socialinio judėjimo rezultatus. Šiame darbe, remiantis įvairių autorių pateikiamomis išvalgomis, socialinių judėjimų įtaka bus matuojama pasitelkiant kelis kintamuosius, t.y. politinį pripažinimą, politinės darbotvarkės formavimą, politikos pokyčius, įgyvendinimą ir institucionalizaciją.

Kaip egzistuoja socialinių judėjimų sampratos apibrėžimo problemos, taip ir čiabuvių tautų sampratą yra pateikti labai sudėtinga. Išanalizavus įvairius čiabuvių tautų sampratos apibrėžimus, šiame darbe laikomasi nuostatos, kad čiabuviai gyventojai yra palikuonys tautų, gyvenusių teritorijoje iki nukariavimo ar kolonizacijos. Jie šiuo metu yra marginalizuoti ir diskriminuojami, tačiau išlaikė ryšį su savo tradicinėmis žemėmis ir teritorijomis, išsaugojo savitus kultūrinius, politinius, teisinius, ekonominius ir socialinius bruožus. Čiabuvių gyventojai ir tautos laikomi čiabuviais tik tuo atveju, jeigu jie save taip identifikuoja. Jeigu tauta atitinka visus anksčiau išvadintus bruožus, bet savęs neidentifikuoja kaip čiabuvės, ji negali būti tokia laikoma. Šiuo metu pastebimas čiabuvių tautų suaktyvėjimas pasaulyje. Jos per socialinius judėjimus, protestus ir kitą veiklą, siekia užsitikrinti savo teises. Išanalizavus JTO čiabuvių tautų

teisių kodifikaciją ir institucionalizaciją, prieita prie išvados, kad tarptautinėje arenoje egzistuoja čiabuvių tautų teisių režimas. Čiabuvių tautų teisės yra įtvirtintos TDO konvencijoje Nr. 169 ir JTO Čiabuvių tautų teisių deklaracijoje. Čiabuviams įtvirtintos tokios svarbios teisės kaip laisvas tautų apsisprendimas, teisė į žemę ir joje esančius resursus, teisė į išankstinį informuotą sutikimą ir kt. Taip yra įsteigtos ir specialios institucijos, sprendžiančios čiabuvių tautų teisių problemas. Tarpamerikinėje žmogaus teisių sistemoje taip pat yra skiriamas didelis dėmesys čiabuvių teisėms. Čiabuvių teisės yra užtikrinamos remiantis Amerikos žmogaus teisių ir pareigų deklaracija ir Amerikos žmogaus teisių konvencija, taip pat yra rengiama Amerikos čiabuvių tautų teisių deklaracija.

II. ZAPATISTA JUDĖJIMO SUSIFORMAVIMO PRIELAIDOS IR YPATUMAI

Lotynų Amerikoje XX a. pabaigoje - XXI a. pradžioje ypač sustiprėjo čiabuvių socialiniai judėjimai už jų teisių įtvirtinimą⁴⁰². Kaip teigia Kees Biekart, jie turi labai didelį potencialą politiniams pokyčiams.⁴⁰³ Iš pradžių šie judėjimai siekė užsitikrinti teises į žemę⁴⁰⁴, tačiau dabar jau reikalauja, kad čiabuviai būtų pripažinti lygiateisiais nariais visuomenėse, kuriose jie gyvena. Galima išskirti tokius judėjimus kaip Ekvadoro čiabuvių judėjimas, kurį inicijuoja Ekvadoro čiabuvių tautybių konfederacija (isp. Confederación de Nacionalidades Indígenas del Ecuador, CONAIE)⁴⁰⁵, Mapuche judėjimas Čilėje, kuriam vadovauja Arauco-Malleco koordinacija (isp. Coordinadora Arauco-Malleco, CAM)⁴⁰⁶, Kolumbijos čiabuvių mobilizacija, kurios pagrindinė lyderė yra Kolumbijos nacionalinė čiabuvių organizacija (isp. Organización Nacional Indígena de Colombia, ONIC)⁴⁰⁷, Bolivijos judėjimas, kurio pagrindinė organizatorė yra Bolivijos čiabuvių tautų konfederacija (isp. Confederación de Pueblos Indígenas de Bolivia, CIDOB)⁴⁰⁸. Taip pat čiabuvių mobilizacijos stebimos Gvatemaloje, Brazilijoje, Argentinoje, Gajanoje, Venesueloje ir kt. Šiuo metu praktiškai visose Lotynų Amerikos valstybėse galima identifikuoti stipresnius ar silpnesnius čiabuvių socialinius judėjimus. Šiuos judėjimus paskatino tai, kad valstybėse keitėsi politiniai režimai bei tarptautinio čiabuvių teisių režimo susiformavimas. Kai čiabuvių teisių klausimas buvo iškeltas tarptautinėje arenoje, čiabuviai pradėjo reikalauti jų teisių įtvirtinimo ir nacionaliniuose lygmenyse.

Visi šie judėjimai pabrėžia čiabuvių teisių svarbą ir siekia radikalaus politikos suvokimo pakeitimo.⁴⁰⁹ Jie kelia demokratijos, autonomijos, laisvo apsisprendimo, išsilaisvinimo iš priespaudos, čiabuvių identiteto ir kultūros išsaugojimo klausimus. Taip pat jie siekia užtikrinti

⁴⁰² Petras, J., Veltmeyer, H. Social Movements in Latin America. Neoliberalism and Popular Resistance. Pelgrave Macmillan, 2011; Petras, J. Social Movements and Alliance-Building in Latin America. *The Journal of Peasant Studies*, 2008. Vol. 35, No. 3. P. 476-528.

⁴⁰³ Biekart, K. Seven Theses On Latin American Social Movements and Political Change. A Tribute to André Gunder Frank (1929-2005). *The European Review of Latin American and Caribbean Studies*, 2005. Vol. 79. P. 85-94.

⁴⁰⁴ Van Cott, D. Latin America's Indigenous Peoples. *Journal of Democracy*, 2007. Vol. 18, No. 4. P. 130.

⁴⁰⁵ Plačiau žr. Becker, M. ¡Pachakutik! Indigenous Movements and Electoral Politics in Ecuador. Rowan & Littlefield Publishers, Inc., 2011; Petras, J., Veltmeyer, H. Social Movements and State Power. Argentina, Brazil, Bolivia, Ecuador. Pluto Press, 2005; Jameson, K. P. The Indigenous Movement in Ecuador: The Struggle for a Plurinational State. *Latin American Perspectives*, 2011. Vol. 38, No. 1. P. 63-73; Becker, M. Correa, Indigenous Movements, and the Writing of a New Constitution in Ecuador. *Latin American Perspectives*, 2011. Vol. 38, No. 1. P. 47-62.

⁴⁰⁶ Plačiau žr. Crow, J. The Mapuche in Modern Chile: A Cultural History. University Press of Florida, 2013.

⁴⁰⁷ Plačiau žr. Ulloa, A. The Ecological Native: Indigenous Peoples Movements and Eco-Governmentality in Columbia. Routledge, 2010.

⁴⁰⁸ Plačiau žr. Dangl, B. The Price of Fire: Resource Wars and Social Movements in Bolivia. Oakland: AK Press, 2007.

⁴⁰⁹ Stahler-Sholk, R., Vanden, E. H., Kuecker, G. D. Introduction: Globalizing Resistance: The New Politics of Social Movements in Latin America. *Latin American Perspectives*, 2007. P. 6.

čiabuvių teisę dalyvauti valstybės gyvenime, remiantis savo kultūra ir papročiais. Taigi jų keliamus reikalavimus galima išskirti į dvi dalis – vidinį apsisprendimą ir dalyvavimą sprendimų priėmimo valstybėje. Šių reikalavimų rėmuose egzistuoja tokių konkrečių teisių išskyrimas kaip teisė į žemę, resursus, kultūros puoselėjimą, lingvistines teises ir pan. Čiabuvių judėjimai išnaudoja įvairias naujas organizacijos formas – formuoja tinklus (angl. networks), veikia ne tik valstybės viduje, bet ir tarptautinėje arenoje, išnaudoja naujausias komunikacijos priemones – internetą, socialinius tinklus ir kt., todėl jie tapo labiau pastebimi valstybėse bei tarptautinėje bendruomenėje. Nors ir siekia panašių tikslų, čiabuvių judėjimai naudoja skirtingas taktikas ir strategijas. CONAIE 1995 m. įsteigė savo politinę partiją Pachakutik, kuri dalyvavo parlamento rinkimuose, Aymara tauta Bolivijoje taip pat pasirinko tokią taktiką, o Zapatista judėjimas atvirkščiai – atmeta bet kokią galimybę dalyvauti rinkimuose ir atsisako tapti politiniais aktoariais tradicine prasme. Skirtingai nei *guerrilla* judėjimai, kurie aktyviai veikė Lotynų Amerikoje XX a. 8-9-ajame dešimtmetyje, čiabuvių judėjimai nesikoncentruoja ties valdžios perėmimu ir retai kada taiko ginkluotos kovos taktikas.

Galima teigti, kad per pastaruosius kelis dešimtmečius Lotynų Amerikoje atsirado daug naujų politinių aktorių, kurių pagrindinis socialinis identitetas yra vietinė kilmė.⁴¹⁰ Lotynų Amerikos valstybės ilgą laiką buvo daugiakultūrės, tačiau etniniai skirtumai neatsispindėjo valstybių vykdomoje politikoje. Tik pastaraisiais dešimtmečiais etniškumas tapo svarbiu faktoriumi, formuojant nacionalinę ir regioninę politiką. Kaip vieną svarbiausių ir didžiausių įtaką padariusių procesų Lotynų Amerikoje⁴¹¹ per pastaruosius tris dešimtmečius galima įvardinti čiabuvių tautų tapimą naujais socialiniais ir politiniais aktoariais.

2.1. Zapatista judėjimo atsiradimo priežastys

Nepaisant to, kad Meksika yra prisijungusi prie visų svarbiausių pirmajame darbo skyriuje analizuotų tarptautinių ir regioninių sutarčių (žr. priedą Nr. 2), ji patiria daugybę sunkumų užtikrinant čiabuvių tautų teises. Meksikoje, kaip ir kitose Lotynų Amerikos valstybėse, čiabuvių mobilizacija prasidėjo XX a. 8-9-ajame dešimtmetyje. 1973 m. buvo įsteigta organizacija „Nacionalinis čiabuvių judėjimas“ (isp. Movimiento Nacional Indígena, MNI). MNI veikloje daugiausiai dalyvavo dvikalbiai mokytojai ir dėstytojai, kurie siekė skatinti

⁴¹⁰ Martí i Puig, S. The Emergence of Indigenous Movements in Latin America and their Impact on the Latin American Political Scene. *Latin American Perspectives*, 2010. Vol. 37, No. 6. P. 74.

⁴¹¹ Regione yra priskaičiuojama daugiau nei 400 skirtingų čiabuvių tautų. Dauguma jų telkiasi Centrinėje Amerikoje bei Andų regione. Čiabuviai gyventojai sudaro apie 11% visos regiono populiacijos, t.y. apie 54 mln. Bolivijoje ir Gvatemaloje jie sudaro gyventojų daugumą, atitinkamai 71% ir 66%, Ekvadore ir Peru apie 30-40%. Kiekviline prasme daugiausiai čiabuvių gyventojų gyvena Meksikoje – įvairiais vertinimais jų skaičius svyruoja nuo 16 iki 11 mln. Šiose penkiose valstybėse gyvena apie 90% visos regiono čiabuvių populiacijos.

ekonominį, socialinį, politinį ir kultūrinį čiabuvių tautų vystymąsi. 1975 m. buvo įsteigta Nacionalinė čiabuvių tautų taryba (isp. Consejo Nacional de Pueblos Indígenas, CNPI), 1977 m. – Nacionalinė profesionalių dvikalbių čiabuvių asociacija (isp. Asociación Nacional de Profesionistas Indígenas Bilingües, ANPIBAC), 1988 m. – Nepriklausomas indėnų tautų frontas (isp. Frente Independiente de Pueblos Indios, FIPI). Šios organizacijos siekė atstovauti čiabuvių tautoms, kėlė autonomijos, laisvo apsisprendimo idėjas, tačiau nebuvo labai įtakingos. Čiabuvių judėjimas pradėjo stiprėti 10-ojo dešimtmečio pradžioje – 1992 m. buvo minimas 500 metų jubiliejus, kai buvo atrastas Amerikos žemynas. Šie metai tapo čiabuvių atgimimo metais. Šia proga taip pat įsisteigė Nacionalinis čiabuvių tautų frontas (isp. Frente Nacional de Pueblos Indígenas, FRENAPI). Kaip teigia José G. Vargas-Hernández, čiabuvių judėjimas Meksikoje nėra vieningas. Jame dalyvauja ne visos čiabuvių tautos, judėjimas turi nevienodą įtaką skirtinguose regionuose, pasireiškia skirtingomis formomis.⁴¹² Vietiniame lygmenyje čiabuviai mobilizuojasi daugiausia bendruomenės mastu, o regioniniame yra sudaromos sąjungos ir labiau organizuotos struktūros⁴¹³. Meksikoje galima išskirti gana nemažai čiabuvių judėjimų, kurie susiformavo ar sustiprėjo 10-ajame dešimtmetyje. 1992 m. Chiapas valstijoje kilo *Pilietinės visuomenės Las Abejas* judėjimas (isp. Sociedad Civil Las Abejas), kuris reikalavo žemės konfliktų sprendimo bei teisingumo užtikrinimo⁴¹⁴. 1981 m. Oaxaca valstijoje susiformavo Triqui susivienijimo ir kovos judėjimas (isp. Movimiento de Unificación y Lucha Triqui, MULT), kuris kovojo už demokratizaciją regione. 2003 m. judėjimo dalyviai įkūrė Vieningos liaudies partiją (isp. Partido Unida Popular, PUP) bei Nepriklausomo Triqui susivienijimo ir kovos judėjimą (isp. Movimiento de Unificación y Lucha Triqui Independiente, MULTI). 2006 m. kilo *Appistas judėjimas* Oaxaca valstijoje, kuris suformavo Oaxaca tautų asamblėją (isp. Asamblea Popular de Pueblos de Oaxaca, APPO), kurią sudarė 365 pilietinės, politinės, žmogaus teisių, aplinkosaugos, studentų organizacijos, čiabuvių bendruomenės⁴¹⁵. Judėjimas kelia čiabuvių teisių, autonomijos, kultūros išsaugojimo reikalavimus.

Vienas iš įtakingiausių ir inovatyviausių čiabuvių socialinių judėjimų Lotynų Amerikoje yra Zapatista judėjimas Pietinėje Meksikos dalyje, Chiapas valstijoje⁴¹⁶. Pasak Alex Khasnabish, „be Zapatista sukilimo, ne tik Meksikos, bet ir viso pasaulio politinis žemėlapis

⁴¹² Vargas-Hernández, J. G., Noruzi, M. R. Historical Social and Indigenous Ecology Approach to Social Movements in Mexico and Latin America. *Asian Culture & History*, 2010. Vol. 2., No. 2. P. 176.

⁴¹³ Vargas-Hernández, J. G. Indigenous Political Ecology Approach to Social Movements in Mexico and Latin America. *NGO Journal*, 2011. Vol. 6, No. 6. P. 133. P.133-143.

⁴¹⁴ Kovic, Ch. The Struggle for Liberation and Reconciliation in Chiapas, Mexico: Las Abejas and the Path of Nonviolent Resistance. *Latin American Perspectives*, 2003. Vol. 30, No. 3. P. 58-79.

⁴¹⁵ Leigh Disney, J., Williams, V. S. W. Latin American Social Movements and a New Left Consensus: State and Civil Society Challenges to Neoliberal Globalization. *New Political Science*, 2014. Vol. 36, No. 1. P. 1-31.

⁴¹⁶ Somuano, M. F. Movimientos Sociales y Partidos Políticos en Mexico: Una Relación Voluble y Compleja. In *Las Grandes Problemas de Mexico. Movimientos Sociales*, eds. I. Bizberg, F. Zapata. El Colegio de México, 2010. P. 257.

šiandien būtų drastiškai kitoks⁴¹⁷. Šio judėjimo susiformavimą paskatino daugybė tarpusavyje susijusių faktorių, kuriuos galima paaiškinti remiantis analizuotomis santykinės deprivacijos, resursų mobilizacijos ir politikos proceso teorijomis. Zapatista judėjimui atsirasti įtakos darė augantis nepasitenkinimas egzistuojančia situacija, politinės sistemos pokyčiai, ankstesnių mobilizacijų precedentai bei atsiradę nauji sąjungininkai.

2.1.1. Nepasitenkinimas esama situacija

Kaip teigiama santykinės deprivacijos teorijoje, socialiniai judėjimai kyla dėl nepasitenkinimo esama situacija. Zapatista judėjimo empiriniai tyrinėjimai iš dalies patvirtina šios teorijos teiginius. Galima tvirtinti, kad viena iš Zapatista judėjimo susiformavimo priežasčių buvo susiklosčiusi Meksikos valstybės ir Chiapas valstijos čiabuvių ekonominė ir socialinė situacija.

2010 m. Meksikos gyventojų surašymo duomenimis valstybėje gyveno apie 15,7 mln. čiabuvių gyventojų, iš jų 11,13 mln. gyveno čiabuvių bendruomenėse.⁴¹⁸ Čiabuvių gyventojai sudarė 9,9% visos Meksikos populiacijos. Iš 15,7 mln. čiabuvių gyventojų 6,6 mln. kalbėjo čiabuvių kalbomis, t.y. apie 6,5% visų Meksikos gyventojų. 9,1 mln. nekalbėjo nei viena iš čiabuvių kalbų, bet save laikė čiabuviais. Čiabuvių gyvenamos teritorijos sudarė apie penktadalį valstybės ploto.⁴¹⁹ Teritorijose, kuriose gyvena čiabuvių tautos, yra pastatytos svarbiausios šalies hidroelektrinės, sutelkta didžiausia biologinė įvairovė.

6 lentelė. Čiabuvių gyventojai Meksikoje 1990-2010 m., mln.

	1990	2000	2010
Čiabuvių gyventojai	8,67	10,22	11,13
Kalbantieji čiabuvių kalba	5,28	6,04	6,6

Šaltinis. Sudaryta darbo autorės, remiantis Programa Nacional para el Desarrollo de los Pueblos Indígenas 2001-2006⁴²⁰; Programa Especial de los Pueblos Indígenas 2014-2018⁴²¹.

⁴¹⁷ Khasnabish, A. Zapatistas. Rebellion from the Grassroots to the Global. London & New York: Zed Books, 2010. P. 3.

⁴¹⁸ Čiabuviais gyventojais, remiantis Meksikos valstybės pozicija, yra laikomi tie gyventojai, kurie gyvena čiabuvių bendruomenėse ir/arba kalba čiabuvių kalba.

⁴¹⁹ Programa Nacional de Derechos Humanos 2008-2012. P. 173. Rasta: http://dof.gob.mx/nota_detalle.php?codigo=5058383&fecha=29/08/2008 Žiūrėta: 2014 04 30.

⁴²⁰ Programa Nacional para el Desarrollo de los Pueblos Indígenas 2001-2006. Rasta: http://www.nacionmulticultural.unam.mx/acervo/libro/lib_009/index.htm Žiūrėta: 2017 07 16.

⁴²¹ Programa Especial de los Pueblos Indígenas 2014-2018. *Diario Oficial*, 2014 04 30. Rasta: <http://www.cdi.gob.mx/programas/2014/programa-especial-de-los-pueblos-indigenas-2014-2018.pdf> Žiūrėta: 2014 07 16.

Iš pateiktos lentelės matyti, kad auga čiabuvių gyventojų skaičius ir gyventojų, kalbančių čiabuvių kalbomis, skaičius. Ši tendencija vyrauja nuo 1930 m., kai pirmą kartą modernioje Meksikoje buvo vertinamas čiabuvių gyventojų skaičius⁴²². Meksikoje yra suskaičiuojama šiek tiek mažiau nei 70 čiabuvių kalbų. Nėra vieningo sutarimo, keliomis kalbomis kalba Meksikos čiabuviai. Skirtingi šaltiniai pateikia skirtingus duomenis. 2000 m. buvo užfiksuotos 62 čiabuvių kalbos⁴²³, tačiau jau 2014 m. identifikuojamos 68.⁴²⁴ Nacionalinis čiabuvių kalbų institutas (isp. El Insituto Nacional de Lenguas Indigenas, INALI) taip pat išskiria 68 čiabuvių kalbas, kurios priklauso 11 kalbų grupių, ir net 364 dialektus. Plačiausiai paplitusios kalbos yra Náhuatl, Maya, Zapoteco, Mixteco ir Otomí, kuriomis kalba apie 5,5 mln. gyventojų. Kitomis kalbomis kalba mažesnės gyventojų grupės. Kai kurioms grupėms gresia išnykimas. Pavyzdžiui, kiliwa, el cochimi ir el aguacateco kalbomis kalba atitinkamai tik 21, 34 ir 36 gyventojai.⁴²⁵ Kelia nerimą čiabuvių skaičius, kurie kalba tik čiabuvių kalbomis. Daugiausia tokių čiabuvių gyventojų yra Chiapas ir Guerrero valstijose. Tai yra labai didelė problema, nes tokie čiabuviai neturi galimybės integruotis į valstybės ir visuomenės gyvenimą, dalyvauti sprendimų priėmimo procese.

7 lentelė. Čiabuvių dalis, kuri kalba tik viena iš čiabuvių kalbų, 1995-2010 m., proc.

1995	2000	2010
14,7%	16,6%	15,9%

Šaltinis. Sudaryta darbo autorės, remiantis Programa Nacional para el Desarrollo de los Pueblos Indigenas 2001-2006; Programa Especial de los Pueblos Indigenas 2014-2018.; Censo de Población y Vivienda 2010. Cuestionario básico⁴²⁶.

2010 m. duomenimis Meksikoje buvo 2456 savivaldybės, iš kurių 624 (25% visų savivaldybių) buvo laikomos čiabuviškomis, nes jose čiabuviai gyventojai sudarė 40% ir daugiau gyventojų. Daugiausiai čiabuviškų savivaldybių buvo Chiapas, Oaxaca, Puebla, Veracruz ir Yucatán valstijose.

⁴²² Plačiau žr. Instituto Nacional de Estadística, Geografía e Informática. La Población Indígena en México. Aguascalientes, 2004.

⁴²³ Programa Nacional para el Desarrollo de los Pueblos Indigenas 2001-2006. Rasta: http://www.nacionmulticultural.unam.mx/acervo/libro/lib_009/index.htm Žiūrėta: 2017 07 16.

⁴²⁴ Programa Especial de los Pueblos Indigenas 2014-2018. *Diario Oficial*, 2014 04 30. Rasta: <http://www.cdi.gob.mx/programas/2014/programa-especial-de-los-pueblos-indigenas-2014-2018.pdf> Žiūrėta: 2014 07 16.

⁴²⁵ Programa para el Desarrollo de los Pueblos Indigenas 2009-2012. Rasta: http://www.cdi.gob.mx/index.php?option=com_docman&task=doc_details&gid=114&Itemid=65 Žiūrėta: 2014 07 25.

⁴²⁶ Censo de Población y Vivienda 2010. Cuestionario básico. Instituto Nacional de Estadística y Geografía. Rasta: <http://www3.inegi.org.mx/sistemas/TabuladosBasicos/Default.aspx?c=27302&s=est> Žiūrėta: 2014 07 16.

8 lentelė. Čiabuvių gyventojų pasiskirstymas valstijose 1990-2010 m., mln.

Valstija	1990	2000	2005	2010
Chiapas	0,986	1,115	1,261	1,511
Puebla	0,830	0,955	0,909	1,018
Oaxaca	1,468	1,644	1,575	1,719
Veracruz	0,968	1,055	0,969	1,037
Yucatán	0,904	0,980	0,966	0,985

Šaltinis. Programa Especial de los Pueblos Indigenas 2014-2018.

Iš 624 čiabuviškų savivaldybių, 2010 m. 426-iose buvo nustatyta, kad daugiau kaip 80% gyventojų gyvena skurde. Atitinkamai 271-oje savivaldybėje buvo nustatyta, kad 50% gyventojų gyvena žemiau skurdo ribos. Šios savivaldybės koncentravosi Chiapas, Guerrero, Oaxaca ir Veracruz valstijose. Apskritai 72,3% čiabuvių gyventojų gyvena skurde arba žemiau skurdo ribos.⁴²⁷

9 lentelė. Čiabuvių skurdo mastai, lyginant su Meksikos vidurkiu 1992-2012 m., proc.

	Gyvena skurde		Iš jų žemiau skurdo ribos	
	1992 m.	2012 m.	1992 m.	2012 m.
Meksikos vidurkis	53,1	45,5	8,8	9,8
Čiabuviai gyventojai	80,6	72,3	45,1	30,6

Šaltinis. Pobreza en México. Resultados de Pobreza en México 2012 a Nivel Nacional y por Entidades Federativas.⁴²⁸

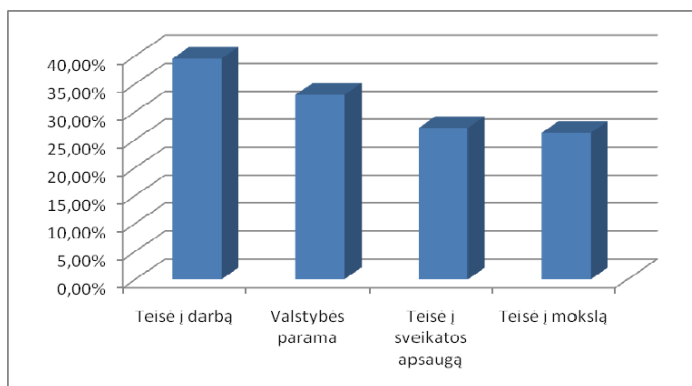
2014-2018 m. Čiabuvių tautų specialiojoje programoje teigiama, kad čiabuviai patiria marginalizaciją, diskriminaciją, nelygybę, neteisingumą. 2010 m. Nacionalinės apklausos apie diskriminaciją Meksikoje duomenimis, 44% apklaustųjų teigė, kad nėra užtikrinamos čiabuvių tautų teisės, dar 31% teigė, kad užtikrinamos per mažai. 19,5% etninių mažumų kaip didžiausią problemą įvardijo diskriminaciją, 9,4% – skurdą bei 8,8% – valstybės paramos trūkumą.⁴²⁹ 65,4% apklaustųjų teigė, kad etninė kilmė yra svarbi ir nulemia tautos susiskaldymą.⁴³⁰ Taigi buvo nustatyta, kad egzistuoja didelė diskriminacijos problema čiabuvių atžvilgiu.

⁴²⁷ Día Internacional de los Pueblos Indígenas. Consejo Nacional para Prevenir la Discriminación, 2012. Rasta: http://www.conapred.org.mx/documentos_cedoc/Dossier%20INDIGENAS_INACCSS.pdf Žiūrėta: 2014 07 16.

⁴²⁸ Pobreza en México. Resultados de Pobreza en México 2012 a Nivel Nacional y por Entidades Federativas. Rasta: <http://www.coneval.gob.mx/Medicion/Paginas/Medici%C3%B3n/Pobreza%202012/Pobreza-2012.aspx> Žiūrėta: 2014 07 16.

⁴²⁹ Encuesta Nacional sobre Discriminación en México. Enadis 2010. Resultados generales. Consejo Nacional para Prevenir la Discriminación, 2011. Rasta: <http://www.conapred.org.mx/userfiles/files/Enadis-2010-RG-Accss-002.pdf> Žiūrėta: 2014 07 16.

⁴³⁰ Encuesta Nacional sobre Discriminación en México. Enadis 2010. Resultados sobre Diversidad Cultural. Rasta: <http://www.conapred.org.mx/userfiles/files/Enadis-DC-INACCSS.pdf> Žiūrėta: 2014 7 16.

Šaltinis. Nacional sobre Discriminación en México. Enadis 2010. Resultados generales. Consejo Nacional para Prevenir la Discriminación, 2011.

5 pav. Čiabuvių diskriminacijos sritys 2010 m.

Iš pateikto grafiko matyti, kad 39,5% čiabuvių mano, kad turi mažesnę tikimybę gauti darbą, 33% mano, kad jie turi mažiau galimybių gauti valstybės paramą, 27,1% – teisę sveikatos apsaugą ir 26,2% – teisę į mokslą. Čiabuviai jaučiasi diskriminuojami teisės į darbą, sveikatos apsaugą, mokslą, valstybės paramą srityse.

1995 m. net 48,4% čiabuvių gyventojų nemokėjo nei skaityti, nei rašyti, tai buvo beveik 5 kartus daugiau nei meksikiečių vidurkis. 2010 m. duomenimis, šis rodiklis smarkiai sumažėjo. 27,28% čiabuvių gyventojų, kurie kalba viena iš čiabuvių kalbų, nemoka skaityti nei rašyti. Kita vertus, nors raštingų čiabuvių skaičius auga, išlieka didelė atskirtis tarp čiabuvių ir kitų Meksikos gyventojų. Moterų čiabuvių neraštingumo mastai yra beveik dvigubai didesni nei vyrų (žr. lentelę Nr. 10). 75,5% čiabuvių 15 metų ir vyresnių nelanko mokyklos. 47,6% čiabuvių, kurie kalba tik viena iš čiabuvių kalbų, turi pradinį išsilavinimą, 51,9% neturi jokio išsilavinimo.⁴³¹

10 lentelė. 15 metų ir vyresnių čiabuvių neraštingumas, lyginant su Meksikos visuomenės vidurkiu 1995-2010 m., proc.

	Metai	Iš viso	Vyrai	Moterys
Meksikos vidurkis	1995	10,6	N/A	N/A
	2010	6,88	2,68	4,20
Čiabuviai	1995	48,4	N/A	N/A
	2010	27,28	9,66	17,61

Šaltinis. Sudaryta darbo autorės, remiantis Censo de Población y Vivienda 2010. Cuestionario Básico. Instituto Nacional de Estadística y Geografía.

⁴³¹ Censo de Población y Vivienda 2010. Cuestionario Básico. Instituto Nacional de Estadística y Geografía. Rasta: <http://www3.inegi.org.mx/sistemas/TabuladosBasicos/Default.aspx?c=27302&s=est> Žiūreta: 2014 07 16.

Tik apie 40% čiabuvių gyventojų, kurie kalba viena iš čiabuvių kalbų, 1994 m. turėjo galimybę pasinaudoti sveikatos apsaugos sistema. Šiuo metu skaičius yra šiek tiek išaugęs – iki 57,1% Pagrindinės čiabuvių mirtys buvo sukeltos žarnyno infekcijų, gripo ir plaučių uždegimo, t.y. ligų, kurios yra pagydomos. Taip pat čiabuvių gyvenamose teritorijose yra didesnis ir vaikų mirtingumas. Čia tikimybė mirti iki 5-erių metų amžiaus yra daugiau nei du kartus didesnė nei nečiabuviškose teritorijose. 1000 gyvų gimimų tenka 53 mirtys (ne čiabuvių teritorijose 1000 gyvų gimusių vaikų tenka 25 mirtys iki 5 metų amžiaus).

Čiabuvių gyvenvietės neturi pakankamai išvystytos infrastruktūros – trūksta elektros energijos teikimo, kanalizacijos, geriamo vandens tiekimo, grindų ir pan.

11 lentelė. Čiabuvių namų ūkiai be atitinkamos infrastruktūros, lyginant su Meksikos vidurkiu 1995-2005 m., proc.

Sritis	Metai	Čiabuvių namų ūkiai	Meksikos vidurkis
Namai be grindų	1995	75	25
	2005	38	10
Elektros energija	1995	25	7
	2005	10	3,4
Vandens tiekimas	1995	38	14,4
	2005	29,5	12,2
Kanalizacija	1995	66,3	25,3
	2005	44,4	13,3

Šaltinis. Sudaryta darbo autorės, remiantis Programa para el Desarrollo de los Pueblos Indígenas 2009-2012, Programa Nacional para el Desarrollo de los Pueblos Indígenas 2001-2006.

Iš pateiktos lentelės matyti, kad čiabuvių namų ūkių infrastruktūra nėra išvystyta. 1995 m. net 75% čiabuvių namų neturėjo grindų. Šis skaičius buvo dar didesnis tokiose čiabuviškose valstijose ir savivaldybėse kaip Chihuahua (94%), Guerrero (92%), Chiapas (87%). 25% čiabuvių namų ūkių neturėjo elektros energijos, 38% – vandens tiekimo, 66,3% – kanalizacijos. Šie skaičiai buvo 3 ir daugiau kartų didesni, jeigu būtų lyginama su visos Meksikos vidurkiu. Net ir dabartinėje Meksikoje beveik 3 kartus mažiau namų turi elektros energijos, vandens teikimą bei kanalizaciją.

Iš statistinės informacijos matyti, kad nors čiabuviai sudaro apie 10% visos Meksikos populiacijos, tai yra labai diskriminuojama tautos dalis. Jiems nėra užtikrinamos pagrindinės žmogaus teisės, tokios kaip teisė į sveikatos apsaugą, mokslą, pakankamą šeimos gyvenimo lygį. Tokiame Meksikos valstybės kontekste 1994 m. Chiapas valstijoje kilo Zapatista judėjimas. Viename iš Zapatista judėjimo pranešimų teigiama, kad judėjimas kilo dėl keleto priežasčių: dėl bado, skurdo ir marginalizacijos, dėl žemės trūkumo, represijų, įkalinimų,

kankinimų, žmogžudysčių ir priverstinio žmonių perkėlimo, dėl neteisybės ir žmogaus teisių pažeidimų, dėl būtinųjų paslaugų nebuvimo, dėl vyriausybės melo, kuris truko daugiau nei 60 metų, dėl demokratijos ir laisvės stokos, dėl konstitucijos nesilaikymo.⁴³² Taigi Zapatista judėjimas kilo dėl daugybės veiksnių, kurie paskatino nusivylimą susiklosčiusia situacija. Tačiau kaip svarbiausius iš jų galima išskirti žemės trūkumą bei socialines problemas.

Ilgą laiką netolygus žemės pasiskirstymas buvo laikomas pagrindine Zapatista judėjimo priežastimi⁴³³. Pasak Leandro Vergara-Camus, čiabuviams žemė asocijuojasi su oriomis gyvenimo sąlygomis, kurios yra laikomos fundamentalia žmogaus teise, todėl yra svarbesnės nei privati nuosavybės teisė ar kitos žmogaus teisės.⁴³⁴ Žemės problema turi gilią šaknis Meksikos istorijoje. Čiabuvių išstūmimas iš jų gyvenamų teritorijų jau pastebimas nuo pat kolonizacijos pradžios. Pirmiausia čiabuviai buvo priversti palikti savo žemes dėl išaugusios kakavos paklausos Europoje. Apie 1530-1550 m. Chiapas valstijoje pradėta kultivuoti kakava prekybos tikslais. Todėl buvo pradėti plėsti jos auginimo laukai. Čiabuviai buvo priversti keltis į nederlingas ir atokias aukštumų vietas, pavyzdžiui, tokias kaip Los Altos. Taip pat čiabuviai gyventojai buvo priversti keltis iš savo teritorijų dėl besiplečiančių galvijų ūkių. Galvijų auginimas nereikalavo daug darbo jėgos, kita vertus, jiems buvo reikalingi didžiuliai ganyklų plotai, todėl kaip ir dėl kakavos plantacijų, taip ir dėl galvijų auginimo, čiabuvių tautos buvo priverstos palikti savo gyvenamas derlingas teritorijas. Žemės trūkumą taip pat galima sieti su išaugusia gyventojų populiacija. XVIII a. pabaigoje po smarkaus populiacijos mažėjimo pradėjo augti čiabuvių gyventojų skaičius. Dėl gyventojų skaičiaus staigaus išaugimo didėjo nedarbas, mažėjo atlyginimai, augo žemės paklausa.⁴³⁵

Nuo XX a. vidurio Chiapas valstijoje pradėti plėtoti ir nauji verslai. Pirmiausia Chiapas valstija sudomino medienos pramonę, nes didelė šios valstijos dalis yra užimta džunglių plotais. Dėl šios priežasties, per 30 metų buvo sunaikinti trys ketvirtadaliai Lacandón džunglių. Taip pat tarptautines korporacijas domina Chiapas valstijoje sutelkti naftos bei vandens ištekliai. Regione buvo pradėtos statyti hidraulinės elektrinės, o kartu su jomis ir užtvankos. Dėl jų taip pat buvo apsemtos čiabuvių gyvenamos teritorijos. Dėl užtvankų buvo užlieta daugiau nei 200 000 hektarų dirbamos žemės. Taip pat stipriai pradėti plėsti galvijų ūkiai. Maždaug per dešimt metų nuo 1970 m. iki 1980 m. galvijų skaičius išaugo nuo 1 mln. iki 3 mln. Naujos rančos ir ganyklų plotai buvo steigiami Lacandón džunglėse. Situaciją dar labiau blogino tai, kad 1978 m. dalis

⁴³² EZLN Comunicado. Al Pueblo del México: las Demandas del EZLN. Rasta: <http://palabra.ezln.org.mx/> Žiūrėta: 2013 02 08.

⁴³³ Villafuerte Solís, D. La Tierra en Chiapas. Viejos Problemas Nuevos. Mexico, 1999.

⁴³⁴ Vergara-Camus, L. The MST and the EZLN Struggle for Land: New Forms of Peasant Rebellions. *Journal of Agrarian Change*, 2009. Vol. 9, No. 3. P. 375.

⁴³⁵ Harvey, N. Rebellion in Chiapas: Rural Reforms, Campesino Radicalism, and the Limits to Salinismo. Transformation of Rural Mexico series. No. 5. Center for U.S.-Mexico studies, San Diego: University of California, 1994.

Lacandón džiuŋglių buvo paversta rezervatu, taip pat 1982 m. išsiveržė ugnikalnis. Stichinės nelaimės metu žuvo apie 1 500 gyventojų ir buvo užlieti dideli plotai *ejidos*⁴³⁶. Stambiesiems žemvaldžiams buvo atlyginta už parastas ir suniokotas žemes, tuo tarpu čiabuviai buvo perkelti į nederlingas, prastos kokybės žemes.⁴³⁷

Chiapas valstijoje yra apie 7,5 mln. ha žemės. Iš jų 4,5 mln. ha yra socialinė nuosavybė, 1,3 mln. ha – privati nuosavybė, 1,4 mln. ha užima miškai, džiuŋglės ir vandens telkiniai.

12 lentelė. 1997 m. Chiapas žemės pasiskirstymas, mln. ha

Žemės nuosavybės forma	Kiekis ha, mln.
Socialinė nuosavybė	4,5
Privati nuosavybė	1,3
Miškai, džiuŋglės, vandenys	1,4
Kita	0,3

Saltinis. Pérez Mota, L. E. Algunas Presiones Económicas y Sociales sobre la Tierra en Chiapas. Rasta: http://www.pa.gob.mx/publica/cd_estudios/Paginas/autores/perez%20mota%20luis%20enrique%20algunas%20posesiones%20economicas.pdf Žiūrėta: 2014 09 29.

Iš pateiktos lentelės matyti, kad socialinė nuosavybė užima apie 60% Chiapas žemės. Ji priklauso *ejidos* ir žemdirbių bendruomenėms. Todėl būtų galima teigti, kad žemdirbiams ir čiabuviams gyventojams žemė neturėtų būti didelė problema, nes jie kontroliuoja daugiau kaip pusę Chiapas žemės. Kita vertus, žemės problema išryškėja, kai yra įvertinamas gyventojų populiacijos dydis ir jos augimas. 1994 m. 50% gyventojų turėjo ne daugiau kaip 1% visos dirbamos žemės, o 44 plantacijos užėmė net apie 25% visos dirbamos žemės.⁴³⁸ Taip pat čiabuvių dirbamos žemės paprastai yra prastesnės kokybės, mažiau derlingos.

13 lentelė. Chiapas gyventojų skaičius XX a. pr.-1990 m.

	XX a. pr.	1950	1970	1990
Chiapas	360 000	1 000 000	1 569 053	3 210 496

Saltinis. Instituto Nacional de Estadística y Geografía. Chiapas: Hablantes de Lengua Indígena. Mexico: INEGI, 1993.

Taip pat žemės poreikis augo dėl nuolat didėjančio Chiapas gyventojų skaičiaus. Chiapas valstijoje buvo vienas didžiausių populiacijos augimų Meksikos valstybėje. Nuo 1970 m.

⁴³⁶ Tai yra bendruomenės valdomos žemės plotai. Jie negali būti parduoti, tik paveldėti. Tai nėra asmeninė, bet kolektyvinė nuosavybė.

⁴³⁷ Harvey, N. Rebellion in Chiapas: Rural Reforms, Campesino Radicalism, and the Limits to Salinismo. Transformation of Rural Mexico series. No. 5. Center for U.S.-Mexico studies, San Diego: University of California, 1994.

⁴³⁸ Benjamin, Th. A Rich Land, a Poor People. Politics and Society in Modern Chiapas. Albuquerque: University of New Mexico Press, 1996. P. 226.

vidutinis metinis Chiapas populiacijos augimas yra 3,6%, tarp čiabuvių gyventojų šis skaičius dar didesnis – apie 4,6%. Nuo 1950 iki 1990 m. gyventojų skaičius išaugo daugiau kaip 3 kartus. Tai skatina gyventojus ieškoti naujų žemės plotų. Dėl tokios situacijos kilo vis dažnesni čiabuvių bei valstiečių susidūrimai su stambiais žemvaldžiais. Priskaičiuojama, kad 8-ajame dešimtmetyje buvo kilę 115 rimtų konfliktų dėl žemės.⁴³⁹ Čiabuviai vis dažniau maištaudavo, užgrobdavo žemvaldžių teritorijas ir griebdavosi smurto.⁴⁴⁰ 1986 m. *Amnesty International* bei 1991 m. *Americas Watch* savo ataskaitose teigė, kad *latifundios* bei policija persekiojo ir represavo čiabuvius gyventojus. *Latifundios* organizavo sukarintus dalinius, kurie puldinėjo čiabuvių tautas ir jų bendruomenes, tam kad apgintų savo privačią nuosavybę⁴⁴¹.

Žemės problema buvo viena iš čiabuvių gyventojų nepasitenkinimo sričių. Dėl besiplečiančios pramonės, naujų verslų vystymo, tarptautinių korporacijų vykdomos veiklos, populiacijos augimo čiabuviai gyventojai buvo stumiami iš jų gyvenamų teritorijų į nederlingas džunglių žemes ir tai skatino čiabuvių gyventojų nepasitenkinimą. Taip pat situaciją dar labiau pablogino 1992 m. Konstitucijos reforma. Buvo nuspręsta pakeisti 27-ąjį straipsnį, kuris buvo vienas didžiausių Meksikos revoliucijos laimėjimų. Jame buvo įtvirtinta naujos formos nuosavybė *ejidos*, t.y. bendruomeninė žemė, kuri negalėjo būti parduota ar išnuomota, o tik paveldima. Konstitucijos reforma ir naujuoju žemės įstatymu buvo įteisinta, kad *ejido* gali būti privatizuojama. Taip buvo sudarytos sąlygos privatiems investuotojams įsigyti žemės Chiapas regione, nesibaiminant, kad ji bus paversta visuomenine nuosavybe ir atiduota valstiečiams bei čiabuviams gyventojams. Taip pat buvo numatyta, kad nebegalima teikti peticijų dėl žemės perdalinimo. Konstitucijos 27-ojo straipsnio pakeitimas reiškė, kad panaikinamas pagrindinis Meksikos revoliucijos laimėjimas.⁴⁴² Buvo baiminamasi, kad toks įstatymas sudarys sąlygas dar netolygesniam žemės pasiskirstymui, kad *ejidos* žemė bus parduota privačioms kompanijoms, kurios pradės vystyti verslus ir taip ne tik atims iš čiabuvių gyventojų jų žemes, bet ir pagrindinį pragyvenimo šaltinį. Todėl Konstitucijos pakeitimas tarp čiabuvių gyventojų buvo sutiktas labai negatyviai. Taip pat tai buvo labai netikėtas žingsnis. Pasiūlymas pakeisti Konstituciją buvo pateiktas 1991 m. lapkričio mėn., o 1992 m. vasario mėn. jau buvo priimtas be pakankamų

⁴³⁹ Benjamin, Th. A Rich Land, a Poor People. Politics and Society in Modern Chiapas. Albuquerque: University of New Mexico Press, 1996. P. 234.

⁴⁴⁰ Pavyzdžiui, 1978 m. 300 valstiečių bei čiabuvių užėmė dalį Suchiate žemės. Policija, pasitelkusi ginkluotąsias pajėgas, išvarė čiabuvius iš užimtų teritorijų. Susidūrimų metu žuvo keturi valstiečiai. Tokia situacija kartojosi visoje Chiapas valstijoje. 1980 m. žuvo 15 *ejidatarios* ir dar 22 buvo sužeisti, kai kariuomenė užpuolė Colonchán bendruomenę. Tokia politika buvo žinoma „kruvinojo populizmo“ vardu. Ja buvo siekiama susidoroti su visais čiabuviams gyventojais ir valstiečiais, kurie kėlė neramumus Chiapas valstijoje, reikalaudami savo teisių į žemę. Toks politikos kursas, prasidėjęs 8-ojo dešimtmečio antroje pusėje, tęsėsi 9-ajame ir 10-ajame dešimtmečiais.

⁴⁴¹ Hernández Navarro, L. The Chiapas Uprising. Transformation of Rural Mexico Series. No. 5. Center for U.S.-Mexico studies, San Diego: University of California, 1994. P. 51.

⁴⁴² 1991 m. Meksikoje buvo 29 951 *ejidos*, kuriose gyveno apie 20 mln. gyventojų, t.y. ketvirtadalis valstybės populiacijos.

diskusijų ir alternatyvų svarstymo. Tokiam pakeitimui taipogi buvo pasirinktas labai netinkamas laikas. Žemės ūkio sektoriuje dėl krizės, mažėjančių žaliavų kainų, naujų neoliberalių reformų, subsidijų ir kreditų atsisakymo, vyravo nepasitikėjimas ir netikrumas. Konstitucijos 27-ojo straipsnio pakeitimas situaciją dar labiau apsunkino.

Žemė nebuvo vienintelė problema, kodėl prasidėjo Zapatista sukilimas. Paul Lamartine Yates atliko tyrimą ir nustatė, kad Chiapas regione po Oaxaca buvo pačios blogiausios gyvenimo sąlygos.⁴⁴³ Jis vertino tokius kriterijus kaip raštingumas, sveikatos apsauga, gyventojų mirtingumas, apgyvendinimas, geriamas vanduo, kanalizacija ir pan. Pirmiausia galima išskirti čiabuvių teisės į mokslą pažeidimus. 40% vyresnių nei 15 metų Chiapas gyventojų neturėjo jokio išsilavinimo. Apie 30% regiono gyventojų nemokėjo rašyti ir skaityti, kai Meksikos raštingumo vidurkis buvo apie 90%. 62% vaikų nebaigdavo pradinės mokyklos, tuo tarpu Meksikos rodiklis buvo 21%. Taip pat buvo pažeidžiamos teisės į teisingą darbo užmokestį. Apie 60% Chiapas gyventojų gyveno su mažesniu nei nustatyta minimaliu atlyginimu. Apie 80% dirbančiųjų gaudavo mažiau nei \$1 500 per metus.⁴⁴⁴ Tai pat 50% Chiapas gyventojų kentėjo nuo nevisavertės mitybos. Tai buvo vienas didžiausių rodiklių visoje valstybėje. Tai yra ganėtinais paradoksalu, nes apie trečdalis Meksikoje pagaminamos mėsos buvo būtent Chiapas valstijoje. Kita vertus, 9 iš 10 Chiapas gyventojų tik retai galėdavo nusipirkti mėsos.⁴⁴⁵ 80% namų ūkių Ocasingo, Altamirano bei Las Margaritas savivaldybėse buvo perpildyti. Nepaisant to, kad Chiapas valstija pagamina daugiau kaip pusę Meksikos elektros energijos, daugiausia iš hidroelektrinių, kurios yra varomos didžiuliais gėlo vandens resursais, sukauptais šioje valstijoje, daugiau nei 30% namų ūkių neturėjo elektros energijos, taip pat virš 40% – geriamo vandens tiekimo, apie 60% – kanalizacijos sistemos.

⁴⁴³ Lamartine Yates, P. *El Desarrollo Regional de México*. México: Centro de Ecodesarrollo, 1985. P. 110-127.

⁴⁴⁴ Womack Jr., Jh. *Rebellion in Chiapas*. New York: The New Press, 1999. P. 13.

⁴⁴⁵ Collins, S. D. *Indigenous Rights and Internal Wars: The Chiapas Conflict at 15 Years*. *The Social Science Journal*, 2010. Vol. 47. P. 775.

14 lentelė. Namų ūkių dalis be viešųjų paslaugų Chiapas valstijoje ir jos savivaldybėse, 1994 m.

	Elektra	Geriamas vanduo	Kanalizacija
Meksika	7	14,4	25,3
Chiapas	33,1	41,6	58,8
<i>Ocosingo</i>	<i>67,9</i>	<i>49,2</i>	<i>60,2</i>
<i>Altamirano</i>	<i>75,0</i>	<i>48,8</i>	<i>43,7</i>
<i>Las Margaritas</i>	<i>66,4</i>	<i>72,7</i>	<i>38,5</i>

Šaltinis. Harvey, N. Rebellion in Chiapas: Rural Reforms, Campensino Radicalism, and the Limits to Salinismo. Transformation of Rural Mexico series. No. 5. Center for U.S.-Mexico studies, San Diego: University of California, 1994. P. 18.; Programa para el Desarrollo de los Pueblos Indigenas 2009-2012; Programa Nacional para el Desarrollo de los Pueblos Indigenas 2001-2006.

Dar viena čiabuvių nepasitenkinimo priežastis buvo Meksikoje vykdomos neoliberalios reformos. XX a. 9-ojo dešimtmečio pabaigoje beveik visos Lotynų Amerikos valstybės pradėjo įgyvendinti neoliberalias ekonomines reformas. Jomis buvo siekiama užbaigti didžiulę ekonominę krizę, apėmusią visą regioną. Jos metu vyravo nedarbas, hiperinfliacija, kritė BVP. Dėl šios priežasties 9-asis dešimtmetis Lotynų Amerikoje yra žinomas *Prarastojų dešimtmečio* terminu. Siekiant išspręsti šias problemas, buvo pradėtos taikyti neoliberalios priemonės – privatizacija, subsidijų, dotacijų mažinimas. Meksika šiuo atžvilgiu nebuvo išimtis.

Nuo 1989 m. iki 1992 m. Chiapas išgyveno sunkią krizę. Taip atsitiko dėl sumažėjusių kavos kainų. Per porą metų kainos vidutiniškai sumažėjo apie 60%. Tai turėjo didelių pasekmių Chiapas smulkiesiems kavos augintojams. Chiapas regione buvo apie 74 000 kavos ūkių, iš kurių 91% buvo mažesni nei 5 hektarai. Panaši situacija buvo Lacandón džiunglėse, kur buvo apie 17 000 ūkių, iš kurių 93% buvo mažesni nei 2 hektarai. Šie ūkiai patyrė maždaug 70% pajamų kritimą.⁴⁴⁶ Pasak Neil Harvey, dėl taip pasikeitusių rinkos kainų, patirtų nuostolių, didžiulių įsiskolinimų, smulkieji ūkininkai buvo priversti atsisakyti savo verslų. Mažieji ūkininkai savo kavą parduodavo Nacionaliniam Meksikos kavos institutui (isp. Instituto Nacional Mexicano del Cafe, INMECAFE). Tai buvo pagrindinė institucija, kuri koordinavo kavos prekybą, pardavimą bei supirkimą. Prasidėjus ekonominei krizei, ji susidūrė su dideliais sunkumais. INMECAFE dalis rinkoje sumažėjo nuo 44% iki 9,6%. Kaip ir kitose valstybinėse institucijose, čia klestėjo korupcija. 1989 m. prezidentas C. Salinas pradėjo INMECAFE privatizacijos procesą. Dėl to buvo iš karto nutrauktos visos dotacijos smulkiesiems ūkininkams, sustabdyti kreditai bei techninė parama. Meksikos vyriausybė ūkininkų nuostolius galėjo dalinai sumažinti užtikrindama kreditus bei suteikdama techninę paramą, tačiau vykstant INMECAFE

⁴⁴⁶ Harvey, N. Rebellion in Chiapas: Rural Reforms, Campensino Radicalism, and the Limits to Salinismo. Transformation of Rural Mexico series. No. 5. Center for U.S.-Mexico studies, San Diego: University of California, 1994. P. 10-11.

privatizacijos procesams, tokia parama buvo neįmanoma ir tai dar labiau apsunkino ūkininkų situaciją.

Panaši situacija susiklostė ir kukurūzų augintojų sektoriuje. Chiapas yra pagrindinė kukurūzų augintoja Meksikoje. Kukurūzai buvo auginami 91% visų *ejidos*, kurių vidutinis dydis buvo 3,7 hektarai, kuriose buvo užauginama apie 5,6 tonos derliaus. Reformos šiame sektoriuje taip pat atnešė nepageidautinas pasekmes. Nuo 1982 m. pradėtos mažinti subsidijos. Maždaug kiekvienais metais subsidijos mažėjo 13%, tai reiškė, kad ūkininkai vis daugiau turi investuoti savo lėšų. Taip pat augo infliacija. Todėl dėl mažėjančių subsidijų bei augančios infliacijos, 1988 m. kukurūzų augintojų pajamos sumažėjo apie 65%.⁴⁴⁷ Kaip teigia profesorius N. Harvey, mažėjančios ūkininkų pajamos reiškė ne tik prastėjančią jų ekonominę situaciją, bet ir kėlė grėsmę aplinkai. Nebegalėdami prasimaitinti iš savo produkcijos, ūkininkai plėtėsi į naujas teritorijas džiuanglese. Nuo 1982 m. iki 1987 m. žemės, naudojamos kukurūzams auginti, kiekis išsiplėtė 20,6%, tačiau derlius sumažėjo 19,6%, nes žemė buvo netinkama žemdirbystei. 60% džiuanglių medžių buvo išskirsta, kad būtų padaryta vietos *ejidos*.

Įtampa išaugo ir dėl besibaigiančių derybų dėl Šiaurės Amerikos laisvos prekybos sutarties (angl. North American Free Trade Agreement, NAFTA) pasirašymo. Tai reiškė, kad Meksika ir toliau plėtosis neoliberalų ekonomikos kursą, dėl kurio ji turės nutraukti subsidijas ir kreditus žemės ūkiui, panaikinti kainų reguliavimą ir nuimti visus apribojimus importui iš JAV ir Kanados. Buvo akivaizdu, kad dėl tokios politikos labiausiai nukentės smulkieji ūkininkai. Visos C. Salinas reformos buvo skirtos Meksikos inkorporacijai į pasaulinę rinką. Ši strategija, kuri buvo išplėtotą NAFTA sutarties rėmuose, buvo labai nelanksti. Ji praktiškai eliminavo čiabuvių gyventojus ir smulkiuosius žemdirbius. Programos, kurios buvo sukurtos mažinti neoliberalių reformų neigiamus padarinius, buvo pradėtos vykdyti per vėlavimą ir jos buvo per mažos, kad turėtų įtakos smarkiai prastėjančiai čiabuvių ir valstiečių situacijai.

Čiabuvių nepasitenkinimas dėl netolygaus žemių pasiskirstymo, socialinių problemų, neoliberalių reformų tik iš dalies paaiškina, kodėl 1994 m. Zapatista judėjimas pradėjo savo sukilimą. Iš pateiktų statistinių duomenų matyti, kad daugelis problemų Meksikoje egzistavo nuo pat užkariavimo laikų. Su tokia prielaida sutinka ir Lourdes Arizpe. Ji teigia, kad šios priežastys yra tokios akivaizdžios, kad nieko iš tiesų nepaaiškina.⁴⁴⁸ Deborah J. Yashar tyrimai irgi liudija, kad nėra tiesioginės koreliacijos tarp čiabuvių mobilizacijos ir nepasitenkinimo

⁴⁴⁷ Harvey, N. *Rebellion in Chiapas: Rural Reforms, Campesino Radicalism, and the Limits to Salinismo. Transformation of Rural Mexico series. No. 5.* Center for U.S.-Mexico studies, San Diego: University of California, 1994. P. 11.

⁴⁴⁸ Arizpe, L. *Chiapas: The Basic Problems. Identities: Global Studies in Culture and Power*, 1996. Vol. 3, No. 1-2. P. 219-324.

esama situacija.⁴⁴⁹ Šis tyrimas taip pat patvirtina santykinės deprivacijos teorijos kritikų išsakytas mintis, kad vien nepasitenkinimo egzistuojančia situacija nepakanka, nes jis nuolat egzistuoja. Turi būti susiformavusios politinių galimybių struktūros, kad kultų socialinis judėjimas.

2.1.2. Politinės sistemos pokyčiai

XX a. pabaigoje - XXI a. pradžioje Lotynų Amerikos valstybėse įvyko politinių režimų kaita. Daugelis regiono valstybių perėjo nuo autoritarinių režimų, karinių diktatūrų prie demokratinio valdymo, taip pat po dešimtmečius trukusių *guerrilla* karų buvo pradėtos taikos derybos. Meksika šiuo aspektu nebuvo išimtis regione. Zapatista judėjimas būtų neįmanomas be Meksikos politinės sistemos⁴⁵⁰ pokyčių. Politikos proceso teorija teigia, kad labiausiai tikėtina, kad socialiniai judėjimai kils tada, kai transformuosis režimas, t.y. kai iš diktatūrinio režimo pradės formuotis demokratiškesnis. Kaip aptarta teorinėje darbo dalyje, demokratizacija yra vienas iš faktorių, kuris skatina susiformuoti socialinius judėjimus. Kuo daugiau narių yra įtraukiama į politinę areną, tuo dar daugiau atsiranda norinčių tai padaryti. Nauji nariai taip pat praplečia demokratijos ribas ir suvokimą.

Remiantis *Freedom House* duomenimis, galima teigti, kad 1973-2000 m. Meksikos režimas buvo pusiau laisvas, o nuo 2000 m. laisvas.⁴⁵¹ Tačiau Scott Mainwaring, Daniel Brinks ir Aníbal Pérez-Liñán 2000 m. atliko nuoseklesnę mokslinę studiją. Jie suklasifikavo Lotynų Amerikoje 1945-1999 m. vyravusius režimus į autoritarinius, pusiau demokratinus ir demokratinus (žr. priedą Nr. 3). Mokslininkai nustatė, kad Meksikoje 1945-1987 m. buvo autoritarinis režimas, kuris nuo 1987 m. transformavosi į pusiau demokratinį.⁴⁵² Tokia režimo transformacija iš dalies gali paaiškinti, kodėl būtent kilo Zapatista judėjimas. Su tuo sutinka ir Maria de la Luz Inclán. Ji teigia, kad Zapatista judėjimui kilti didelės reikšmės turėjo

⁴⁴⁹ Yashar, D. J. *Contesting Citizenship in Latin America. The Rise of Indigenous Movements and the Postliberal Challenge*. Cambridge University Press, 2005.

⁴⁵⁰ Remiantis 1917 m. Meksikos konstitucija, Meksika yra federalinė prezidentinė respublika. Prezidentas yra valstybės ir vyriausybės (Kabineto) vadovas. Jis yra renkamas vienai 6 metų kadencijai. Vykdomoji valdžia priklauso Kabinetai, o leidžiamoji - Kongresui, kuris yra sudarytas iš Senato ir Atstovų rūmų. Senato rinkimai vyksta kas 6 metus, o Atstovų rūmų kas 3 metus. Yra griežtai laikomasi neperrinkimo politikos. Prezidentas gali būti renkamas tik vienai kadencijai, senatoriai ir Atstovų rūmų deputatai negali būti renkami dviem kadencijoms iš eilės. Ilgą laiką Meksikoje dominavo vienpartinė sistema, tačiau nuo XXI a. pradžios galima teigti, kad formuojasi daugiapartinė sistema.

⁴⁵¹ Freedom House. *Freedom in the World*. Rasta <http://www.freedomhouse.org/report-types/freedom-world#.VFHtPiKUe1Y>. Žiūrėta: 2014 09 29.

⁴⁵² Mainwaring, S., Brinks, D., Pérez – Liñán, A. *Classifying Political Regimes in Latin America, 1945 – 1999*. Rasta: <http://kellogg.nd.edu/publications/workingpapers/WPS/280.pdf>. Žiūrėta: 2010 01 16.

susiformavusios politinės aplinkybės.⁴⁵³ Zapatista sukilimas prasidėjo, silpnėjant Meksikos autoritariniam režimui ir stiprėjant pilietinei visuomenei.

Galima teigti, kad XX a. Meksikoje buvo pakankamai stabilus, jeigu būtų lyginama su kitomis Lotynų Amerikos valstybėmis. Meksikai pavyko išvesti *coup d'etat*, kurie buvo dažni šio regiono šalyse. Meksikos politinę areną nuo 1929 m. iki 2000 m. kontroliavo Institucinė revoliucinė partija (isp. Partido Revolucionario Institucional, PRI)⁴⁵⁴. Šią partiją yra labai sunku priskirti tradiciniam kairės-dešinės spektrui. Viena vertus, ji priklauso Socialistų internacionalui, kita vertus, 9-10-ajame dešimtmetyje ji vykdė neoliberalias reformas, privatizaciją, akcentavo globalizacijos ir laisvos rinkos ekonomikos privalumus. 1929-2000 m. laikotarpiu PRI laimėjo visus prezidento, Atstovų rūmų ir Senato bei valstijų rinkimus. PRI dominavimo metais klestėjo rinkiminės apgaulės bei korupcija. Būdavo įprasta, kad rinkimų rezultatai rodydavo, kad PRI surinko 70-80% gyventojų balsų. Partija taip pat naudojo represijas prieš opoziciją – taikūs protestai būdavo išvaikomi, pasitelkiant ginkluotą kovą. Kita vertus, PRI valdymo laikotarpiu ypač sustiprėjo Meksikos ekonomika. 1940-1970 m. Meksikos bendras vidaus produktas (BVP) išaugo net 6 kartus. Tai buvo vadinama *Meksikos stebuklu*.

Meksikoje, skirtingai nei kitose Lotynų Amerikos valstybėse, autoritarinio režimo metu čiabuviai nebuvo persekiojami ar kalinami, jie susidūrė su kitokia režimo priespauda. Viso režimo metu buvo bandoma spręsti neturtingiausių žemdirbių (isp. *campesinos*) problemas – subsidijos, žemės skyrimai ir kitos priemonės buvo nukreiptos į jų gerovės didinimą. Tuo tarpu čiabuviai buvo lyg ir pamiršti. Politinėje arenoje jie visiškai nebuvo atspindimi ir identifikuojami. Norėdami pasinaudoti valstybės skiriama parama, čiabuviai pradėjo save tapatinti su žemdirbiais, buvo linkę asimiliuotis. Kultūrinėje sferoje buvo taikoma visoje Lotynų Amerikoje paplitusi *indigenismo* ideologija, kurią galima apibūdinti kaip politinio elito bandymus išsaugoti čiabuvių kultūrą. Tačiau jų taikomi metodai buvo labai paternalistiniai. Buvo laikoma, kad čiabuvių tautos yra pasyvūs kultūrinių projektų priėmėjai iš politinio elito.⁴⁵⁵ Todėl autoritarinio režimo metu čiabuvių judėjimai nebuvo labai intensyvūs ir pastebimi. Taip pat jų mobilizacijos kaštai buvo per dideli. Kaip teigia resursų mobilizacijos teorijos autoriai, galimi nuostoliai nusvėrė galimą naudą. Nepasitenkinimas taip pat negalėjo būti išreikštas per rinkimus, nes jie buvo korumpuoti.⁴⁵⁶ Tik po truputį keičiantis politiniam valstybės režimui,

⁴⁵³ Luz Inclán, M. Repressive Threats, Procedural Concessions, and the Zapatista Cycle of Protests, 1994-2003. *The Journal of Conflict Resolution*, 2009. Vol. 53, No. 5. P. 767-819.

⁴⁵⁴ PRI buvo įkurta 1929 m. kaip Nacionalinė revoliucinė partija (isp. Partido Nacional Revolucionario), 1938 m. ji persivadino į Meksikos revoliucijos partiją (isp. Partido de la Revolución Mexicana), o 1946 m. įgavo šią dieną savo pavadinimą - Institucinę revoliucinę partiją (isp. Partido Revolucionario Institucional).

⁴⁵⁵ Becker, M. Indigenismo and Indian Movements in Twenty-century Ecuador. *Latin American Studies Association*, 1995. Rasta: <http://lanic.utexas.edu/project/lasa95/becker.html> Žiūrėta: 2014 10 26.

⁴⁵⁶ Cleary, M. R. Democracy and Indigenous Rebellion in Latin America. *Comparative Political Studies*, 2000. Vol. 33, No. 9. P. 1136.

atsirado sąlygos socialiniams judėjimams kilti. Kaip teigia P. K. Eisinger, socialiniams judėjimams kilti yra palankiausias saikingai represyvosios struktūros, kurios leidžia egzistuoti judėjimams, bet iš karto nepritaria jų reikalavimams. Būtent tokios sąlygos buvo susiklosčiusios 9-ojo dešimtmečio pabaigoje Meksikoje.

Vienu iš svarbiausių momentų Meksikos politinėje arenoje pastaraisiais dešimtmečiais buvo 1988 m. rinkimai. 1988 m. buvo paskelbta, kad Meksikos prezidento rinkimus laimėjo PRI atstovas Carlos Salinas de Gortari. Šie prezidento rinkimai yra svarbūs dviem aspektais. Pirmiausia buvo nurodyta, kad laimėjusį kandidatą palaikė tik 50,7% rinkėjų. Tai buvo mažiausias palaikymo procentas nuo 1929 m. Taigi buvo pamažu atsisakoma precedento, kad laimėjusį kandidatą palaiko visa Meksika. Taip pat buvo atskleista, kad palaikymas kitiems kandidatams nėra minimalus. Iš to galima daryti išvadą, kad augo konkurencija politinėje arenoje. Taip pat šie rinkimai sukėlė didžiulį nepasitenkinimą valstybėje. Tiek kairioji, tiek dešinioji opozicija organizavo protestus visoje Meksikos valstybėje ir reikalavo, kad būtų perskaičiuoti balsai. Buvo akivaizdu, kad rinkimų rezultatai yra suklastoti. Visos išankstinės apklausos rodė⁴⁵⁷, kad rinkimus turi laimėti Cuauhtémoc Cárdenas, kuris atstovavo Nacionaliniam demokratiniam frontui (isp. Frente Democrático Nacional), t.y. kairės pakraipos partijų koalicijai, kuri buvo susikūrusi prieš 1988 m. rinkimus. Tačiau buvo paskelbta, kad rinkimus laimėjo PRI kandidatas C. Salinas, kuris iš esmės buvo paskirtas ankstesniojo prezidento Miguel de la Madrid. PRI partijoje vyravo tokia praktika, kad prezidentai paskirdavo savo įpėdinius, o rinkimai būdavo reikalingi tik demokratijos regimybei palaikyti. Tokia politinė situacija skatino vis didesnę gyventojų ir kitų politinių jėgų nepasitenkinimą. Arij Ouweneel teigė, kad Zapatista judėjimo susiformavimas glaudžiai susijęs su C. Salinas korumpuotu laimėjimu prezidento rinkimuose bei visu jo prezidentavimo laikotarpiu.⁴⁵⁸ Meksikos prezidentų M. de la Madrid bei C. Salinas neoliberalios reformos ne tik kad nepagerino čiabuvių tautų situacijos, tačiau dar labiau jas apribojo nuo dalyvavimo tiek Meksikos vidaus, tiek pasaulinėje rinkoje.

1988 m. rinkimai taip pat katalizavo ir naujų politinių aktorių patekimą į politinę areną. Nepatenkinti rezultatais, kairiosios PRI atšakos politikai 1989 m. įsteigė socialdemokratinės pakraipos Demokratinės revoliucijos partiją (isp. Partido de la Revolución Democrática, PRD). Taip pat pradėjo stiprėti ir konservatorių ideologijai save priskirianti Nacionalinio veiksmo partija (isp. Partido Acción Nacional, PAN), kuri buvo įsteigta dar 1939 m. 1990 m. įsisteigė socialdemokratinė Darbo partija (isp. Partido del Trabajo, PT), pradėjo aktyvėti 1986 m. įsteigta

⁴⁵⁷ Savo memuaruose Miguel de la Madrid vėliau pripažino, kad rinkimai buvo suklastoti taip, kad laimėtų PRI atstovas C. Salinas.

⁴⁵⁸ Ouweneel, A. Away from Rrying Eyes. The Zapatista Revolt of 1994. In *Indigenous Revolts in Chiapas and Andean Highlands*. eds. K. Gosner&A. Ouweneel. Amsterdam: CEDLA, 1996. P. 81.

centro dešinės ideologinės orientacijos Meksikos Žaliųjų partija (isp. Partido Verde Ecologista de México (PVEM). Šių partijų atsiradimas ir stiprėjimas sudarė sąlygas Meksikos daugiapartinei sistemai susiformuoti. Nepaisant to, kad rinkimuose didesnė sėkmė teko PAN partijai, kuri savo ideologija yra opozicijoje Zapatista judėjimo keliamoms idėjoms, tačiau pats faktas, kad politinėje arenoje atsirado naujos partijos, kurios metė iššūkį PRI dominavimui, skatino pilietines iniciatyvas, NVO steigimą, sudarė sąlygas Zapatista judėjimui stiprėti ir reikšti savo reikalavimus.

15 lentelė. Partijų vietų pasiskirstymas parlamente, 1982-2012 m.

Metai		1982	1985	1988	1991 ⁴⁵⁹	1994 ⁴⁶⁰	1997	2000	2003	2006	2009	2012
Senatas		63	-	60	61	95	77	60	-	35	-	57
Atstovų rūmai	PRI	299	292	262	320	300	239	207	224	106	241	212
Senatas	PRD	Nedalyvavo rinkimuose			2	8	16	15	-	31	-	23
Atstovų rūmai					41	71	125	67	97	127	72	104
Senatas	PAN	0	-	0	1	25	33	46	-	52	-	38
Atstovų rūmai		51	38	101	89	119	121	224	149	206	147	114

Šaltinis. Sudaryta darbo autorės.

Iš pateiktos lentelės matyti, kaip kito partijų vietų skaičius 1982-2012 m. parlamento rinkimuose. Pastebima tendencija, kad 1982-2006 m. PRI partijos gaunamų vietų dalis parlamente mažėjo (1991 m. PRI vietų padidėjo Atstovų rūmuose dėl rinkimų reformos – vietų skaičius išaugo iki 500). Nors iki 2000 m. visus pagrindinius rinkimus ir toliau laimėjo PRI partija, tačiau PAN ir PRD tapo rimtomis jos konkurentėmis. Naujų veikėjų atsiradimas atvėrė galimybes pradėti formotis ir socialiniams judėjimams. Meksikos valstybės politinio režimo kaita iš autoritarinio į pusiau demokratinį paskatino susiformuoti ir Zapatista judėjimą. Zapatista judėjimo empiriniai tyrinėjimai patvirtino politikos proceso teorijos prielaidą, kad politinio režimo kaita ir demokratizacija skatina socialinių judėjimų susiformavimą. Netgi ir didžiausi skeptikai pritaria, kad viena vertus, judėjimui susiformuoti padėjo režimo kaita, tačiau kita vertus, judėjimas paspartino ir režimo demokratizaciją bei politinių jėgų kaitą Meksikos nacionalinėje arenoje. Vienas pagrindinių EZLN reikalavimų buvo demokratija ir PRI pasitraukimas iš valdžios. Nors per pastaruosius rinkimus vėl pastebimas PRI partijos stiprėjimas, tačiau ji jau nebėra vienvaldė lyderė. PRD ir PAN tapo nuolatinėmis jos konkurentėmis. Šie procesai nėra izoliuoti vienas nuo kito ir jų poveikis yra abipusis – Zapatista

⁴⁵⁹ Atstovų rūmų vietų skaičius išaugo iki 500.

⁴⁶⁰ Senato vietų skaičius išaugo iki 128.

judėjimas būtų neįmanomas be politinių pasikeitimų, o jie būtų daug lėtesni be Zapatista judėjimo.

2.1.3. Ankstesnės čiabuvių ir kitų marginalizuotų grupių mobilizacijos

Remiantis politikos proceso teorija, galima teigti, jog socialiniams judėjimams kilti didelės įtakos turi ir ankstesnės mobilizacijos. Šiuolaikinis Zapatista judėjimas būtų neįmanomas ne tik be nepasitenkinimo susiklosčiusia situacija, Meksikos politinio režimo kaitos, bet ir be ankstesnių pasipriešinimo precedentų. Jis yra įkvėptas čiabuvių tautų kovų, kurios prasidėjo kartu su žemyno kolonizacija. Ankstesnės mobilizacijos atvėrė naujas erdves Zapatista judėjimui susiformuoti bei reikšti savo reikalavimus, iš jų judėjimas semiasi įkvėpimo, naudoja jų simbolius ir patirtį. Šį aspektą taip pat pabrėžia ir naujųjų socialinių judėjimų teorija.

Čiabuvių sukilimų būta daug nuo pat XVI a. pradžios⁴⁶¹, tačiau pats didžiausias ir reikšmingiausias kilo 1712 m.⁴⁶² Su šiuo sukilimu yra dažnai lyginimas ir Zapatista judėjimas. Pavyzdžiui, iš karto po 1994 m. sausio 1 d. įvykių, Meksikos miesto dienraštis *La Jornada* išspausdino 1712 m. judėjimo aprašymą ir lygino jį su Zapatista inicijuotu pasipriešinimu. Taip buvo atkreiptas dėmesys į ilgai besitęsiančią indėnų kovą ir paskatinta interpretuoti Zapatista judėjimą platesniame istoriniame kontekste, t.y. Zapatista judėjimą vertinti ne tik kaip XX a. pabaigos reiškinį, bet jau kaip kelis šimtus metų trunkančią čiabuvių kovą už savo teises ir juos išnaudojančią sistemą. Jan Rus teigia, kad šiuolaikinis Zapatista judėjimas būtų

⁴⁶¹ Teigiama, kad pirmasis sukilimas Chiapas regione prieš ispanų kolonizatorius prasidėjo dar 1532 m., taigi iš karto po ispanų atvykimo į regioną. Sukilimas per kelias savaites buvo numalšintas, o indėnai buvo priversti trauktis iš savo gyventų teritorijų gilyn į džiungles ir kanjonus. Plačiau apie šį ir kitus pirmuosius pasipriešinimus skaitykite de Vos, J. *The Battle of Sumidero. A History of the Chiapanecan Rebellion Through Spanish and Indian Testimonies (1524-1534)*. In *Indigenous Revolts in Chiapas and Andean Highlands*. eds. K. Gosner & A. Ouweneel. Amsterdam: CEDLA, 1996. P. 9-27.

⁴⁶² 1707 m. prasidėjo nederliaus metai, tai reiškė, kad Chiapas valstijoje prasidėjo badas ir paplito įvairios ligos. Indėnai neturėjo pakankamai maisto pragyventi. Tačiau dalį jo privalėjo atiduoti kaip duoklę už žemę ispanų kolonizatoriams. Dėl tokios situacijos augo pasipiktinimas, indėnai pamažu pradėjo organizuotis ir rengti nedidelius pasipriešinimus. Padėtis suintensyvojo, kai 1712 m. 13 metų indėnų mergaitė paskleidė žinią, kad ji matė Mergele Mariją ir kad ji prašė jos garbei pastatyti bažnyčią. Kaimo gyventojai nors iš pradžių ir skeptiškai žiūrėjo į tokį tvirtinimą, tačiau vis dėlto pastatė koplyčią. Ispanų kolonizatoriai liepė ją nugriauti. Įsakymui nebuvo paklūsta, o kunigas, vienintelis baltasis miestelio gyventojas, baimindamasis dėl savo gyvybės buvo priverstas palikti miestą. Taip prasidėjo didysis sukilimas prieš *criollos*. 32 kaimai stojo į kovą „už laisvę“. Pagrindinis sukilimas tęsėsi pusę metų, paskutiniai kovotojai pasidavė praėjus beveik metams nuo sukilimo pradžios. Pasipriešinimas atnešė labai daug nuostolių indėnams – sukilimo organizatoriai buvo nubausti mirties bausme, per sukilimą buvo sunaikinti indėnų laukai, todėl daugelis indėnų mirė iš bado, o kurie nemirė iš bado, mirė nuo įvairių epidemijų. Tačiau nepaisant didžiulių nuostolių, sukilimas parodė, kad indėnai nėra sugniuždyti, kad jie gali organizuotis ir pasipriešinti kolonizatoriams. Šis pasipriešinimas buvo apipintas legendomis, aukštinamas ir tapo majų tautos pasididžiavimu ir drąsos įrodymu. Plačiau žr. Viqueira, J. P., Ruz, M. H. *Chiapas: Los Rumbos de Otra Historia*. Mexico: Universidad Nacional Autónoma de México, Centro de Estudios Mexicanos y Centroamericanos, Universidad de Guadalajara, 1995. P. 109-126.

neįsivaizduojamas ir be 1869 m. „Kastų karo“.⁴⁶³ Kastų karas ir Zapatista judėjimas turi tarpusavio panašumų. Pirmiausia viena iš priežasčių buvo ekonominis išnaudojimas ir teritorijų atėmimas. Taip pat abu judėjimai siekė sukurti visuomenes, kuriose jie galėtų kontroliuoti savo gyvenimus, teritorijas ir resursus. Kita vertus, tai ir labai skirtingi judėjimai. Zapatista judėjimas yra pasaulietinis ir politinis judėjimas, Kastų karas buvo organizuotas aplink naują religinį kultą. 1869 m. sukilėliai kovojo, kad jie būtų palikti ramybėje ir nebūtų kišamasi į jų gyvenimą, Zapatista judėjimas atvirkščiai kovoja už tai, kad būtų atkreiptas dėmesys į čiabuvių tautų problemas. Taip pat Kastų karas buvo greitai numalšintas, sukilėliai išvaikyti ir izoliuoti nuo išorės paramos. Tuo tarpu Zapatista judėjimas aktyvus išlieka jau 20 metų, užsitikrindamas didesnę tarptautinės bendruomenės ir Meksikos visuomenės palaikymą. Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad XX a. pabaigos Zapatista judėjimas nėra naujas reiškinys. Čiabuvių mobilizacijos precedentų randama nuo pat XVI a. pradžios, kai čiabuviai pradėjo priešintis ispanų kolonizatoriams. Iš šių sukilimų bei juos apsvijusių mitų ir legendų Zapatista judėjimas semiasi pasitikėjimo, įkvėpimo ir kovos dvasios.

Zapatista judėjimui kilti taip pat įtakos turėjo ir įvykiai Meksikos revoliucijos⁴⁶⁴ metu. Šie įvykiai įkvėpė čiabuvių tautas Chiapas valstijoje pradėti kovą su išnaudojimu, spauda ir diskriminacija. Kaip teigia EZLN majoras Moisés, Zapatista judėjimas idėjų ir tvirtybės semiasi iš tokių Meksikos revoliucijos kovotojų kaip Emiliano Zapata⁴⁶⁵, Pancho Villa⁴⁶⁶ ir kitų.⁴⁶⁷ Taip pat iš XX a. pradžios mąstytojų ir politinių veikėjų, tokių kaip Ricardo Flores Magón⁴⁶⁸. Ypač

⁴⁶³ XIX a. viduryje Chiapas regione buvo susiklosčiusi panaši situacija kaip XX a. pabaigoje – čiabuviai buvo stumiami iš jų gyvenamų teritorijų, augo neramumai ir susidūrimai. 1868-1870 m. Chamula ir Tzotzil tautos sukilo prieš *ladino*. Čiabuviams mobilizuotis padėjo *ladino* lyderis Pedro Diaz Cuzcat, kuris paskatino juos pasitraukti gilyn į miškus. Tenai čiabuvių tautos, tikėdamos, kad jų lyderis yra Dievo siųstas, pastatė šventyklą ir pradėjo propaguoti naują religiją – „Trijų akmenų kultą“. 1868 m. Pedro Diaz Cuzcat, kad padidintų savo galią, nukryžiuo jauną vaiką ir pavadino jį Indėnų Kristumi. 1869 m. čiabuviai pradėjo ginkluotą kovą prieš visus *ladino*. Jie puldinėjo mokyklas, bažnyčias, mažas *ladino* rančas, įsiveržė ir į San Critóbal miestą. Ispanai atrėmė čiabuvių puolimą ir išstūmė juos atgal į miškus, kur jų judėjimas silpnėjo ir visai išnyko. Plačiau žr. Rus, J. Whose Caste War? Indians, *Ladinos*, and the Chiapas „Caste War“ of 1869. In *Indigenous Revolts in Chiapas and Andean Highlands*. eds. K. Gosner & A. Ouweneel. Amsterdam: CEDLA, 1996. P. 43-77.

⁴⁶⁴ Meksikos revoliucija prasidėjo 1910 m. Ją inicijavo Francisco Madera prieš ilgametį Meksikos prezidentą Porfirio Diaz. Revoliucija truko iki 1920 m. Tai yra viena didžiausių ir reikšmingiausių XX a. revoliucijų.

⁴⁶⁵ Emiliano Zapata gimė ir gyveno daugiausiai indėnų apgyvendintame kaime Anenecuilco, Morelos regione. Jis visą gyvenimą stebėjo, kaip iš čiabuvių yra atimamos jų gyvenamos žemės ir jų sąskaita plečiamos cukranendrių plantacijos ir *haciendas*. 1909 m. E. Zapata buvo išrinktas kaimo bendruomenės tarybos prezidentu. Jis siekė sugrąžinti iš čiabuvių atimtas žemes. E. Zapata vadovaujamas pasipriešinimas, kaip teigia Adolfo Gilly, buvo daugiau socialinė revoliucija, o ne politinė. Jis prasidėjo be jokios politinės programos. Pagrindinis tikslas buvo atgauti iš valstiečių bei čiabuvių atimtas žemes. 1910 m. Emiliano Zapata subūrė ginkluotų vyrų būrį ir pradėjo atiminėti žemes iš *haciendas* bei grąžinti jas jų ankstesniems savininkams bei bendruomenėms. Kita vertus, pasipriešinimas turėjo ir gilesnius motyvus. Tai buvo sukilimas prieš spaudą, represijas bei išnaudojimą.

⁴⁶⁶ Pancho Villa buvo šiaurės Meksikos sukilimo lyderis. Jis gimė neturtingų valstiečių šeimoje. 1910 m. prisidėjo prie F. Maderos organizuojamos Meksikos revoliucijos.

⁴⁶⁷ Mayor Insurgente de Infanteria Moisés. In *EZLN: 20 y 10, el fuego y la palabra*. Ed. G. Muñoz Ramirez. México: La Jornada Ediciones, RebelDía, 2003. P. 56.

⁴⁶⁸ Ricardo Flores Magón yra vienas įtakingiausių Meksikos anarchistinių mąstytojų. Jo raštai bei veikla įkvėpė 1910 m. Meksikos revoliuciją. Jis gimė 1874 m. mišrioje indėno Zapotec ir metisės šeimoje. Iš šeimos jis perėmė tvirtą tikėjimą kolektyvine žemės nuosavybe. Persikėlęs į miestą, jis dar mokykloje pradėjo organizuoti protestus

didelės reikšmės turėjo 1911 m. E. Zapata paskelbtas Villa de Ayala planas, kuriame yra išdėstytos visos pagrindinės E. Zapata idėjos. Jame teigiama, kad žemės, miškai ir vandenys, kurie buvo užgrobti plantacijų savininkų, turi būti sugražinti kaimo bendruomenėms ar piliečiams, kurie buvo apgaule išskeldinti iš savo žemių. Tuo tikslu visi turi stoti į ginkluotą kovą. Plane taip pat tvirtinama, kad iš plantacijų bus atimta trečdalis jų žemių ir perduota valdyti bendruomenėms. Jeigu plantacijų, *haciendos* šeimininkai priešinsis šio plano įgyvendinimui, jų visas turtas bus nacionalizuotas.⁴⁶⁹ Taip pat plane pritariama visų vietinių ir federalinių pareigūnų nušalinimui ir naujų paskyrimui, laisviems rinkimams, visų ginčytinų žemės atveju peržiūrėjimui. Nors revoliucijos metu buvo priimta ir daugiau planų, tačiau Ayala planas buvo pats radikaliausias. Pirmiausia jame teigiama, kad reikia imtis ginkluotos kovos ir nacionalizuoti priešų, t.y. plantacijų savininkų, žemes. Antra, valstiečiai turi nedelsiant perimti žemes ir jas ginti. Visi kiti planai žadėjo, kad kai revoliucija pasibaigs, žemės bus išdalintos valstiečiams, arba kad pasitelkus teisinius įrodymus, teismas priims sprendimus, kam turi priklausyti žemė ir pan. E. Zapata planas skatino gyventojus iš karto perimti žemės valdymą, nelaukti teismo sprendimo ar revoliucijos pabaigos, t.y. atstatyti teisingumą nedelsiant. E. Zapata taip pat perrėmė R. F. Magón šūkį *Žemė ir laisvė* (isp. Tierra y Libertad). E. Zapata ir jo vadovaujama valstiečių idėjos sklido visoje Meksikoje. Praktiškai visa pietinė Meksikos dalis buvo E. Zapatos kontrolėje. 1915 m. Zapatista priėmė Žemės įstatymą⁴⁷⁰, kuris buvo toks pats radikalus kaip ir Ayala planas⁴⁷¹. Jame teigiama, kad visi gyventojai turi teisę turėti žemės, kad galėtų išsilaikyti ir išmaitinti savo šeimą, kad valstiečiai turi teisę į tą žemę, kurią jie dirba. Taip pat numatytos žemės kvotos, t.y. kiek galima maksimaliai turėti žemės, įtvirtinta, kad iš revoliucijos priešininkų yra nacionalizuojama visa žemė.

Meksikos revoliucija neįtvirtino demokratijos, ji nepakeitė socialinės tvarkos, neužtikrino lygybės ir laisvės, nepanaikino skurdo ir bado, nesustabdė valstiečių ir čiabuvių diskriminacijos. Kita vertus, Meksikos revoliucija padėjo suvienyti valstiečius bei čiabuvius į darbuotojų organizacijas. Taip pat buvo nors ir ne tokiu mastu, kaip siekė E. Zapata, užtikrinta bendruomeninė žemės nuosavybė. R. Flores Magón idėjos atsispindėjo E. Zapatos kovoje, vėliau E. Zapatos idėjas perrėmė ir netgi jo garbei savo judėjimą pavadino šiua laikiniais Zapatista

prieš P. Diaz valdžią. Vėliau dalyvavo opozicijos laikraščio „El Demócrata“ veikloje, kai šis buvo uždarytas jis su broliais pradėjo leisti radikalų laikraštį „Regeneración“. Už savo anti-vyriausybinių veiklų buvo nuteistas daugybę kartų kalėti. Plačiau apie R. Flores Magón: Camero Rodríguez, F. Ricardo Flores Magón. *El Prometeo de los Trabajadores Mexicanos*. Distribuciones Fontamara, 2005; Ricardo Flores Magón. *Su Vida, Su Obra*. Editores Mexicanos Unidos, 1976. Muñoz Cota, J. Ricardo Flores Magón. *El Águila Ciega*. Instituto Oaxaqueño de las Culturas. Fondo Estatal para la Cultura y las Artes, 1998.

⁴⁶⁹ Plan of Ayala. Rasta: <http://www.hist.umn.edu/~rmccaa/la20c/ayala.htm> Žiūrėta: 2013 01 30.

⁴⁷⁰ The Agrarian Law. In *Zapata and the Mexican Revolution*. Ed. Jh. Womack Jr. New York: Alfred A. Knopf, 1969. P. 405-411.

⁴⁷¹ Khasnabish, A. *Zapatistas. Rebellion from the Grassroots to the Global*. London & New York: Zed Books, 2010. P. 36.

judėjimas Chiapas regione. Jie, kaip ir jų pirmtakai, kelia tokias problemas kaip išnaudojimas, diskriminacija, žemės nuosavybė, žmonių lygybė bei teisingumas. Ne tik pavadinimu ir idėjomis šiuolaikinis Zapatista judėjimas yra panašus į XX a. pradžios judėjimą. Kaip teigia EZLN atstovas *Subcomandante* Marcos „Mes esame iš praeities, bet kartu mes esame taip pat ir nauji“.⁴⁷² Taigi Zapatista judėjimas pripažįsta savo tęstinumą iš XX a. pr. ir tęsia jų pradėtą kovą. Tai patvirtindami savo autonomines bendruomenes pavadino Ricardo Flores Magón, Emiliano Zapata, Pancho Villa vardu.

Zapatista judėjimui įtakos turėjo ir 1968 m. spalio 2 d. vykęs studentų protestas.⁴⁷³ Apie 10 000 studentų iš 70 universitetų ir aukštųjų mokyklų susirinko Plaza de las Tres Culturas reikalaujami politinių, socialinių ir švietimo reformų. Protestas buvo taikus, tačiau vyriausybė pasiuntė karinius dalinius ir jis peraugo į kruviną išpuolį, kurio metu žuvo 42 studentai⁴⁷⁴. Šis įvykis yra žinomas Tlatelolco žudynių vardu. Toks susidorojimas su taikiu studentų protestu paskatino kurtis naujas *guerrilla* grupes. 1968-1973 m. tokios grupės daugiausiai veikė Meksikos miestuose, reikalaujamos politinės revoliucijos ir PRI nuvertimo. Pavyzdžiui, 1969 m. susikūrė *guerrilla* grupė – Nacionalinio išsilaisvinimo pajėgos (isp. Fuerzas de Liberación Nacional, FLN), puoselėjanti Maoistų idėjas. Tačiau jų pasipriešinimą numalšino Meksikos kariuomenė. Vienas iš šios grupės steigėjų buvo Cesar German Yánez. Jo brolis Fernando Yánez yra vienas Zapatista judėjimo iniciatorių, žinomas *comandante* German vardu.⁴⁷⁵ Nors visi šie protestai ir naujų *guerrilla* grupių kūrimasis nenuvertė PRI, tačiau atskleidė, kad valstybėje egzistuojanti santvarka yra neteisinga ir kad jai siekiama pasipriešinti⁴⁷⁶. Ne visas *guerrilla* grupes sunaikino Meksikos armija. Kai kuriems lyderiams pavyko išvengti kalėjimų ir jie pasitraukė į kaimo vietas, kuriose siekė tęsti savo veiklą. Keli FLN iniciatoriai 9-ojo dešimtmečio pradžioje atvyko ir į Lacandón džiungles, siekdami suburti naują grupę, kuri kovotų prieš vyriausybės vykdomą politiką.

Tiesiogiai Zapatista judėjimo mobilizaciją paskatino ir 1981 m. į Chiapas valstiją atvykę Gvatemalos sukilėliai, kurie bėgo nuo persekiojimo. Per keletą metų buvo sukurta apie 90 pabėgėlių stovyklų prie Gvatemalos sienos. Įvairiais skaičiavimais pabėgėlių skaičius svyravo nuo 50 000 iki 100 000. Tai buvo daugiausia majų tautos indėnai. Gvatemala pradėjo organizuoti išpuolius prieš pabėgėlius. Tarp 1981 ir 1984 m. ji suorganizavo apie 64 reidus į

⁴⁷² Words of EZLN in Cuautla, Mexico. 2001 03 07. Rasta: http://flag.blackened.net/revolt/mexico/ezln/2001/march/cuautla_mar7.html Žiūrėta: 2013 02 07.

⁴⁷³ Lynd, S., Grubacic, A. Wobblies and Zapatistas. Conversations on Anarchism, Marxism, and Radical History. PM Press, 2008. P. 9.

⁴⁷⁴ Kai kuriais duomenimis aukų skaičius varijuoja nuo 30 iki 300 aukų.

⁴⁷⁵ Mentinis, M. Zapatistas. The Chiapas Revolt and What it Means for Radical Politics. London: Pluto Press, 2006. P. 2.

⁴⁷⁶ Khasnabish, A. Zapatistas. Rebellion from the Grassroots to the Global. London & New York: Zed Books, 2010. P. 51.

Chiapas valstiją persekiodama pabėgėlius. Meksika, bijodama neramumų ir norėdama užtikrinti saugumą pasienio regione, atsiuntė karinius dalinius. Dėl to žmogaus teisių padėtis nuolat prastėjo. 9-ajame dešimtmetyje čiabuvių lyderiai buvo persekiojami ir žudomi. Buvo vykdyta panaši praktika kaip ir Gvatemaloje. Dėl tokios vykdomos politikos augo pasipiktinimas tarp čiabuvių gyventojų.

Zapatista judėjimo veiklą taip pat paskatino ir kitų socialinių judėjimų kūrimasis Meksikoje. Pavyzdžiui, 1993 m. prasidėjo *El Barzón* judėjimas, kurį inicijavo smulkiojo ir vidutinio verslo atstovai ir žemdirbiai.⁴⁷⁷ Dar viena svarbi mobilizacija, kuri turėjo įtakos Zapatista judėjimui susikurti, buvo 1992 m. čiabuvių suorganizuotas Xi'Nich' žygis už taiką ir čiabuvių tautų žmogaus teises. Žygis vyko iš Palenque į Meksikos miestą. Juo buvo siekiama atkreipti dėmesį į korupciją, politines represijas, žmogaus teisių pažeidimus valstybėje.⁴⁷⁸

Istorinis pasididžiavimas, kylantis dar iš XVIII a. pasipriešinimų ispanų kolonizatoriams, idėjos, susiformavusios XX a. pradžioje, E. Zapatos vadovaujamų valstiečių kovos, 1968 m. studentų protestas ir po jo sekęs *guerrilla* grupuočių kūrimasis, kitų socialinių grupių inicijuoti judėjimai paskatinimo susiformuoti Zapatista judėjimą. Tai patvirtina politikos proceso teorijos teiginius, kad socialiniams judėjimams didelės įtakos turi ir ankstesnės mobilizacijos.

2.1.4. Zapatista judėjimo sąjungininkai

Politikos proceso teorija teigia, kad didelės įtakos socialiniams judėjimams kilti turi ir naujų sąjungininkų atsiradimas. Zapatista judėjimo atvejis tai patvirtina. Kaip teigia Luis Hernández Navarro, didžiausios įtakos turėjo Katalikų bažnyčia.⁴⁷⁹ Taip pat demokratinis mokytojų judėjimas, NVO, kurios buvo ypač svarbios ne tik pirmojoje judėjimo stadijoje, bet ir siekiant įgyvendinti judėjimo tikslus.

Pirmaisiais čiabuvių tautų rėmėjais Meksikoje tapo bažnyčia. Kaip reakcija į Antrąją Vatikano tarybą⁴⁸⁰, 1968 m. įvyko Lotynų Amerikos vyskupų konferencija Medellin mieste, Kolumbijoje. Konferencijoje buvo priimta rezoliucija, kurioje teigiama, kad skurdas, egzistuojantis Lotynų Amerikoje, yra nehumaniškas, nuodėmingas, kad tai prieštarauja Dievo valiai ir kad tokia situacija turi būti pakeista. Tai buvo ganėtinai radikali idėja – bažnyčia

⁴⁷⁷ Bizberg, I. Una Democracia Vacía. Sociedad Civil, Movimientos Sociales y Democracia. In *Las Grandes Problemas de México. Movimientos Sociales*, eds. I. Bizberg, F. Zapata. El Colegio de México, 2010. P. 33-34.

⁴⁷⁸ Fuente, R. La Autonomía Indígena en Chiapas. Un Nuevo Imaginario Socio-espacial. Madrid: Los Libros de la Catarata, 2008. P. 47.

⁴⁷⁹ Hernández Navarro, L. The Chiapas Uprising. Transformation of Rural Mexico Series. No. 5. Center for U.S.-Mexico studies, San Diego: University of California, 1994. P. 54.

⁴⁸⁰ Antroji Vatikano taryba vyko 1962-1965 m. Joje buvo svarstomas bažnyčios vaidmuo moderniam pasaulyje. Tai laikoma labai svarbiu įvykiu Katalikų pasaulyje. Be kitų sprendimų, čia akcentuota bažnyčios misionieriška bei švietjiška veikla.

atsigręžė į darbininkus ir valstiečius ir siekė pagerinti jų situaciją dar šiame gyvenime. Taip Meksikoje bei visoje Lotynų Amerikoje paplito Išsilaisvinimo teologija⁴⁸¹. 1974 m. San Cristóbal de las Casas buvo suorganizuotas pirmasis Indėnų kongresas, minint 500-ąsias Fray Bartolomé de las Casas⁴⁸² gimimo metines. Jį inicijavo vyskupas Samuel Ruiz. Jame dalyvavo daugiau nei 2500 čiabuvių iš skirtingų tautų bei bendruomenių. Kongrese buvo išsakytos pagrindinės čiabuvių tautų problemos, akcentuota neteisybė, diskriminacija, pabrėžtas skurdas. Kalbėta apie bendruomenių bendradarbiavimą ir vienijimąsi kovoje su neteisybe. Paskutinę kongreso dieną buvo priimta rezoliucija, kurioje teigiama, kad žemė turi priklausyti tiems, kurie ją dirba, kad reikalinga geresnė sveikatos apsauga – aukštesnės kvalifikacijos gydytojai bei medikamentai, akcentuota, kad turi būti užtikrintos esminės paslaugos, tokios kaip vandens tiekimas, taip pat kad būtų išplėtota švietimo sistema, puoselėjamos čiabuvių kalbos bei kultūros, kad būtų užtikrintas sąžiningas apmokėjimas už atliktą darbą. Indėnų kongresas susilaukė didžiulio pasipiktinimo iš PRI bei Meksikos elito. Buvo teigiama, kad vyskupas S. Ruiz skatina komunizmo plitimą. Kita vertus, šis kongresas davė pradžią čiabuvių mobilizacijai Chiapas regione. Jis suvienijo Tzotzil, Tzeltal, Tojolabal ir Chol tautų lyderius, kurie atstovavo daugiau nei 300 bendruomenių ir įkvėpė didžiulį gerai organizuotą čiabuvių judėjimą⁴⁸³. Kaip teigia Carlos Tello Diaz, Zapatista judėjimas „yra natūralus 8-ojo dešimtmečio judėjimų tęsinys“⁴⁸⁴. Šie judėjimai nesiekė kovoti ginklu prieš vyriausybę. Jų keliama tikslai buvo daugiausiai susiję su teise į žemę bei socialinėmis paslaugomis. Pagrindinė jų pasitelkiama veiklos priemonė buvo protestai.

Didelės įtakos čiabuvių tautoms turėjo ir 1979 m. popiežiaus Jono Pauliaus II vizitas į Meksiką. Jis nesilankė Chiapas valstijoje, jos net nepaminėjo savo kalboje, tačiau prieš didžiulę minią čiabuvių gyventojų jis teigė, kad jie turi teisę būti gerbiami ir kad niekas neturi teisės atimti iš jų tai, ką jie dar turi, kad jie turi teisę išsilaisvinti nuo išnaudojimo. Jis patarė jiems bendradarbiauti, nes bendras veiksmas turi didesnės galios.

⁴⁸¹ Zibechi, R. *La Mirada Horizontal. Movimientos Sociales y Emancipación*. Montevideo: Nordan, 1999. P. 114.

⁴⁸² Fray Bartolomé de las Casas buvo pirmasis Chiapas vyskupas ir pirmasis oficialiai paskirtas indėnų gynėjas. Jo raštai pabrėžė nusikaltimus prieš čiabuvius gyventojus.

⁴⁸³ Po kongreso pradėjo kurtis įvairios politinės organizacijos, kovojančios už čiabuvių tautų teisių užtikrinimą. Lacadón džiunglėse 1975-1976 m. susikūrė trys *Ejid*os sąjungos (isp. Uniones de Ejidos) - „Suvienyti jėgos“ (tzeltal kalba Quiptic Ta Lecubtecel), „Žemė ir laisvė“ (isp. Tierra y libertad) bei „Valstiečių kova“ (isp. Lucha Campesina). Šias sąjungas įkūrė Kongreso dalyviai kartu su katechetais bei 1968 m. studentų judėjimo dalyviais. Šios sąjungos 1980 m. susijungė ir suformavo *Ejid*os sąjungų bei Solidarių Chiapas valstiečių grupių sąjungą (isp. Unión de Uniones Ejidales y Grupos Campesinos Solidarios de Chiapas, UU). UU apėmė apie 180 čiabuvių bendruomenių, kurias sudarė apie 12 000 šeimų. Tai buvo didžiausia valstiečių organizacija Chiapas valstijoje. Plačiau žr. Harvey, N. *Rebellion in Chiapas: Rural Reforms, Campesino Radicalism, and the Limits to Salinismo. Transformation of Rural Mexico Series. No. 5*. Center for U.S.-Mexico studies, San Diego: University of California, 1994.

⁴⁸⁴ Tello Diaz, C. *Chiapas y la Guerilla. Nexos*, 1995. Vol. 208. P. 55.

Bažnyčia turėjo įtakos ne tik skatinant čiabuvių mobilizaciją, bet ir šviečiant čiabuvius gyventojus. 1962 m. vyskupas Samuel Ruiz įsteigė keturias katechetų mokyklas Chiapas valstijoje, kuriose buvo mokomi vietiniai gyventojai, kad skleistų Katalikų tikėjimą. Čia jie taip pat buvo mokomi skaityti ir rašyti bei kitų pagrindų, tad pradėjo vystyti naują čiabuvių gyventojų kartą.⁴⁸⁵ Bažnyčios dėka čiabuviai gyventojai užmezgė tarpusavio ryšius, pradėjo kelti savo ekonomines bei politines problemas, čia gimė pirmosios čiabuvių gyventojų organizacijų užuomazgos, suvokimas, kad čiabuvių tautos gali pasiekti daugiau, jeigu jos susivienys bendroje kovoje už savo tikslus. Taigi bažnyčia turėjo didelės įtakos čiabuvių gyventojų mobilizacijai. 7-ajame dešimtmetyje bažnyčia pradėjo plėtoti čiabuvių švietimą, 8-ojo dešimtmečio pradžioje vyskupas S. Ruiz padėjo čiabuviams suorganizuoti pirmąjį Indėnų kongresą, kuris paskatino čiabuvių organizacijų kūrimąsi. Taip pat popiežius Jonas Paulius II teigė, kad čiabuviai turi teisę išsilaisvinti nuo diskriminacijos ir išnaudojimo. Tokių sąjungininkų atsiradimas padėjo čiabuviams įteisinti savo reikalavimus ir paspartino jų mobilizaciją.

Čiabuvių mobilizaciją paskatino ne tik bažnyčia, bet ir mokytojų judėjimas. Nuo 1979 m. prasidėjo pradinųjų ir vidurinių mokyklų mokytojų streikai ir protestai, reikalaujantys didesnių atlyginimų. Tūkstančiai mokytojų organizavo žygius į Meksikos miestą. Kad pasiektų savo tikslų, jie siekė užsitikrinti kuo didesnę gyventojų palaikymą, ypač glaudžius ryšius mezgė su valstiečiais, kurių vaikus jie mokė. Valstiečiai, stebėdami mokytojų mobilizaciją, pradėjo imti iš jų pavyzdį. L. Hernández Navarro teigia, kad mokytojų judėjimas buvo puikus įkvėpimo šaltinis čiabuvių organizacijai.⁴⁸⁶ Dar vienos labai svarbios sąjungininkės buvo NVO, kurios iš karto po Zapatista sukilimo pradėjo teikti įvairiapusę pagalbą judėjimui. Ypač svarbi buvo jų teikiama finansinė pagalba. Kadangi Zapatista 2001 m. nutraukė bet kokius ryšius su vyriausybe ir atsisakė iš jos imti materialią paramą, NVO skiriamos lėšos yra gyvybiškai svarbios. Nėra tiksliai žinoma, kiek paramos gauna Zapatista judėjimas, tačiau apytiksliais vertinimais tai gali būti apie \$1 mln. (12,5 mln. pesų) per metus⁴⁸⁷. Dėl to netgi yra pradėtas naudoti terminas *tarptautinis Zapatizmas*, kuris reiškia, kad Zapatista judėjimas užsitikrino plačią tarptautinę ir ekonominę paramą bei sukūrė organizacijų ir judėjimų tinklą, kurį vienija panašios idėjos ir

⁴⁸⁵ Cerda Garcia, A. *Imaginando Zapatismo. Multiculturalidad y Autonomia Indigen en Chiapas desde un Municipio Autónomo*. México: Universidad Autónoma Metropolitana, 2011. P. 61.

⁴⁸⁶ Hernández Navarro, L. *The Chiapas Uprising. Transformation of Rural Mexico Series*. No. 5. Center for U.S.-Mexico studies, San Diego: University of California, 1994. P. 54.

⁴⁸⁷ Andrews, A. *Downward Accountability in Unequal Alliances: Explaining NGO Responses to Zapatista Demands*. *World Development*, 2013. Vol. 54. P.99-113.

tikslai.⁴⁸⁸ Tačiau judėjimas ne tik gauna paramą iš NVO, bet ir įkvėpia NVO kūrimąsi Meksikoje ir kitose valstybėse⁴⁸⁹.

Apibendrinant glaustai pateiktą Zapatista judėjimo priešasčių analizę, galima daryti išvadą, kad Zapatista judėjimui kilti įtakos turėjo daugybė tarpusavyje susijusių faktorių – augantis nepasitenkinimas dėl žemės trūkumo, socialinės atskirties, vykdomų neoliberalių ekonomikos reformų, besikeičiantis politinis valstybės režimas, ankstesnės čiabuvių ir kitų marginalizuotų Meksikos visuomenės grupių mobilizacijos, atsiradę nauji sąjungininkai, tokie kaip bažnyčia ir NVO. Zapatista judėjimo tyrinėjimai patvirtina politikos proceso teorijos teiginius, kad socialiniams judėjimams kilti neužtenka tik nepasitenkinimo esama situacija, kaip teigė santykinės deprivacijos teorijos autoriai. Turi būti susiformavusios ir politinių galimybių struktūros, kurios leidžia ne tik susiformuoti stipresniems socialiniams judėjimams, bet ir efektyviau siekti užsibrėžtų tikslų.

2.2. Esminės Zapatista judėjimo charakteristikos

Zapatista judėjimas dažnai apibūdinamas trejopai. Vieni autoriai, tokie kaip Margaret Gonzalez-Perez⁴⁹⁰, Neils Barmeyer⁴⁹¹ linkę Zapatista judėjimą įvardinti kaip *guerrilla*. Taip judėjimas yra pristatomas ir *Britannica* enciklopedijoje⁴⁹². Kiti autoriai, tokie kaip Ilán Bizberg ir Francisco Zapata⁴⁹³, Miguel Álvarez Gándara⁴⁹⁴, Raúl Zibechi⁴⁹⁵, John Holloway⁴⁹⁶, James Petras ir Henry Veltmeyer⁴⁹⁷, Abigail Andrews⁴⁹⁸, María de la Luz Inclán⁴⁹⁹, Heather

⁴⁸⁸ Andrews, A. How Activists „Take Zapatismo Home“: South-to-North Dynamics in Transnational Social Movements. *Latin American Perspectives*, 2011. Vol.38, No. 1. P. 138-152.

⁴⁸⁹ Zugman Dellacioppa, K. The Bridge Callede Zapatismo. Transcultural and Transnational Activist Networks in Los Angeles and Beyond. *Latin American Perspectives*, 2011. Vol. 38, No. 1. P. 120-137.

⁴⁹⁰ Gonzalez-Perez, M. Guerrilleras in Latin America: Domestic and International Roles. *Journal of Peace Research*, 2006. Vol. 43, No. 3 P. 313-329.

⁴⁹¹ Barmeyer, N. The Guerrilla Movement as a Project: An Assessment of Community Involvement in the EZLN. *Latin American Perspectives*, 2003. Vol. 30, No. 1. P. 122-138.

⁴⁹² Eycyclopaedia Britannica. Zapatista National Liberation Army. Rasta: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/655858/Zapatista-National-Liberation-Army-EZLN> Žiūrėta: 2014 07 10.

⁴⁹³ Bizberg, I., Zapata, F. Las Grandes Problemas de Mexico. Movimientos Sociales. El Colegio de México, 2010.

⁴⁹⁴ Álvarez Gándara, M. Chiapas: Nuevos Movimientos Sociales y Nuevo Tipo de Conflictos. In *Movimientos Sociales y Conflicto en América Latina*, ed. J. Seoane. Libronauta Argentina, 2005

⁴⁹⁵ Zibechi, R. Autonomías y Emancipaciones. América Latina en Movimiento. Universidad Nacional Mayor de San Marcos, 2007.

⁴⁹⁶ Holloway, Jh. Change the World without Taking Power. The Meaning of Revolution Today. Luto Press, 2003.

⁴⁹⁷ Petras, J., Veltmeyer, H. Social Movements in Latin America. Neoliberalism and Popular Resistance. Pelgrave Macmillan, 2011.

⁴⁹⁸ Andrews, A. Downward Accountability in Unequal Alliances: Explaining NGO Responses to Zapatista Demands. *World Development*, 2013. Vol. 54. P.99-113.

⁴⁹⁹ Luz Inclán, M. ¡Ya Basta! to the *Caracoles*: Zapatista Mobilization under Transitional Conditions. *American Journal of Sociology*, 2008. Vol. 113, No. 5. P. 1316-1350.

Gautney⁵⁰⁰ Zapatista judėjimą laiko socialiniu judėjimu. Yra ir tarpinė pozicija. Tokie autoriai, kaip Žiga Vodovnik⁵⁰¹, Alex Khasnabish⁵⁰², Salvador Martí i Puig⁵⁰³ neįvardina judėjimo pobūdžio ir vadina „Zapatista judėjimu/sukilimu/kova“ arba tiesiog Zapatista. Dažniausiai moksliniuose darbuose yra laikomasi vieno ar kito požiūrio, tačiau nėra argumentuojama, kodėl. Remiantis teorijose apibrėžtais socialinių judėjimų bruožais, Zapatista judėjimą galima analizuoti imant domėn jo struktūrą, keliamus tikslus bei naudojamas priemones.

2.2.1. Zapatista judėjimo organizacinė struktūra

Zapatista judėjimo pradžia galima laikyti 1983 m. lapkričio 17 d., kai trys čiabuviai bei trys metisai susirinko į pirmąjį pasitarimą Lacandón džunglėse (Zapatista judėjimo chronologija yra pateikiama priede Nr. 4). Kiekvienais metais ši diena yra švenčiama kaip Zapatista judėjimo gimtadienis. 1983 m. tą dieną susirinko penki vyrai ir viena moteris. Kaip teigė *subcomandante* Marcos, niekada daugiau per Zapatista judėjimo istoriją nepasikartojo toks metisų ir čiabuvių gyventojų bei vyrų ir moterų santykis⁵⁰⁴. Šiuo metu judėjimo pagrindą – apie 98% – sudaro čiabuviai gyventojai, priklausantys tzotzilės, tojolabales, choles, tzeltales tautoms, tarp jų apie 45% moterų. Visuomeninės sveikatos leitenantė Gabriela teigia, kad moterys užima daug kur ir lyderiaujančias pozicijas – koordinuoja pasipriešinimą kaimuose bei regionuose.⁵⁰⁵ Apskritai moterims judėjime skiriamas ypatingas dėmesys. Netgi buvo priimtas Revoliucinis Zapatista moterų įstatymas⁵⁰⁶, užtikrinantis teisę į politinį dalyvavimą, vadovaujančių postų užėmimą, laisvę nuo smurto, teisingą atlyginimą, laisvą pasirinkimą, kiek turėti vaikų, už ko tekėti ir pan. Remiantis *subcomandante* Marcos atsiminimais, iš pradžių judėjimas vystėsi ganai lėtai – 1984 m. lapkričio 17 d., minint įkūrimo metines, judėjime dalyvavo tik 9 nariai. Tačiau greitai buvo pradėti megzti kontaktai su čiabuvių bendruomenėmis, vėliau miestais ir prie judėjimo prisidėjo vis daugiau žmonių. Kaip teigia *compañero* Raúl, greitai ištiesi kaimai prisijungė prie judėjimo.⁵⁰⁷

⁵⁰⁰ Gautney, H. Protest and Organization in the Alternative Globalization Era. NGOs, Social Movements, and Political Parties. New York: Palgrave Macmillan, 2010.

⁵⁰¹ Vodovnik, Ž. ¡Ya Basta! Ten Years of Zapatista Uprising. Ljubljana: Študenska založba, 2003.

⁵⁰² Khasnabish, A. Zapatistas. Rebellion from the Grassroots to the Global. London & New York: Zed Books, 2010.

⁵⁰³ Martí i Puig, S. The Emergence of Indigenous Movements in Latin America and their Impact on the Latin American Political Scene. *Latin American Perspectives*, 2010. Vol. 37, No. 6. P. 74.

⁵⁰⁴ Subcomandante Insurgente Marcos. Audio Message. In *The Fire and The Word. A History of the Zapatista Movement*. ed. G. Muñoz Ramirez. San Francisco: City Lights Books, 2008. P. 21.

⁵⁰⁵ Teniente Insurgente de Sanidad Gabriela. In *EZLN: 20 y 10, el fuego y la palabra*. ed. G. Muñoz Ramirez. México: La Jornada Ediciones, Rebeldia, 2003. P. 71-73.

⁵⁰⁶ Ley Revolucionaria de Mujeres. Priimtas 1993 m. gruodžio 31 d. Rasta: http://palabra.ezln.org.mx/comunicados/1994/1993_12_g.htm Žiūrėta: 2014 10 17.

⁵⁰⁷ Compañero Raúl. Representante de los pueblos. In *EZLN: 20 y 10, el fuego y la palabra*. ed. G. Muñoz Ramirez. México: La Jornada Ediciones, Rebeldia, 2003. P. 73-75.

Zapatista judėjimo pirmąją organizacija galima laikyti 1989 m. įsikūrusią Emiliano Zapatos nepriklausomą nacionalinę valstiečių sąjungą (isp. Alianza Nacional Campesina Independiente Emiliano Zapata, ANCIEZ). Tai buvo pirmasis oficialus Zapatista judėjimo veidas ir vieša manifestacija. Šios organizacijos pagrindą sudarė Zapatista kovojai bei Zapatista bendruomenės ir kaimai, tačiau ji vienijo ne tik juos, bet ir žemdirbius⁵⁰⁸, iš viso apie 600 bendruomenių Lacandón džiunglėse, Los Altos ir Šiaurės regionuose. ANCIEZ susiformavo tokiu laikotarpiu, kai valstiečiai ir čiabuviai gyventojai patyrė vieną didžiausių ir sunkiausių krizių. 1992 m. sausio mėn. ANCIEZ suorganizavo pirmąjį viešą protestą Ocasingo mieste. Jame dalyvavo apie 4 000 čiabuvių gyventojų ir valstiečių⁵⁰⁹. Proteste daugiausiai koncentruotasi ties derybomis su JAV ir Kanada dėl NAFTA sutarties pasirašymo bei Konstitucijos 27-ojo straipsnio pakeitimų.

Zapatista judėjimo pagrindinė organizacija yra Nacionalinė Zapatista išsilaisvinimo armija (isp. Ejército Zapatista de Liberación Nacional, EZLN). Tai yra karinė organizacija. Ji 1994 m. Meksikos vyriausybės buvo pripažinta kaip kovojanti pusė, kuri atstovauja Zapatista judėjimo interesams. Pagrindiniai Zapatista judėjimo reikalavimai yra išreiškiami per šią organizaciją. Aukščiausias EZLN organas yra Slaptas revoliucinis čiabuvių komitetas-generalinė Nacionalinės Zapatista išsilaisvinimo armijos vadovybė (isp. Comité Clandestino Revolucionario Indígena-Comandancia General del Ejército Zapatista de Liberación Nacional, CCRI). Ji yra sudaryta iš 23 *comandantes* ir *subcomandante*. 22 *comandantes* atstovauja vienuolikai pagrindinių Chiapas čiabuvių grupių – po vieną vyrą ir moterį iš kiekvienos grupės. *Subcomandante* yra EZLN atstovas, kuris dažniausiai kalba visuomenei, pristato EZLN reikalavimus. Nuo judėjimo pradžios juo buvo Marcos⁵¹⁰, o 2014 m. gegužės mėn. jį pakeitė Moisés. *Subcomandante* dažnai klaidingai yra laikomas judėjimo lyderiu. Iš tiesų jis yra atstovas spaudai, bet ne organizacijos vadas. Svarbiausius sprendimus įgyvendina *comandantes*. Taip pat

⁵⁰⁸ Nors čiabuviai gyventojai beveik išimtinai yra valstiečiai, tačiau ne visi valstiečiai yra čiabuviai gyventojai. Šiame darbe terminas valstiečiai (isp. Campesino) yra naudojamas, kai kalbama apie nečiabuvius, neturtingus žemės ūkio darbininkus.

⁵⁰⁹ Stephen, L. Zapata Lives! Histories and Cultural Politics in Southern Mexico. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 2002. P. 137.

⁵¹⁰ Meksikos vyriausybė tvirtina, kad Marcos yra Rafael Sebastián Guillén Vicente. Jis gimė 1957 m. vidurinėsios klasės ispanų imigrantų šeimoje, baigė Nacionalinį autonominių Meksikos universitetą (UNAM) ir įgavo filosofijos daktaro laipsnį. Disertaciją apgynė iš Althusses ir Foucault idėjų analizės. Kurį laiką dirbo Autonominiame metropolitano universitete (UAM). Faktas, ar Marcos tikrai yra Rafael Sebastián Guillén Vicente nėra patvirtintas. Kaip teigia pats Marcos „Marcos yra gėjus San Franciske, juodasis Pietų Afrikoje, azijietis Europoje, meksikietis San Ysidroje, anarchistas Ispanijoje, palestinietis Izraelyje, majų indėnas San Cristóbal gatvėse, žydas Vokietijoje, čigonas Lenkijoje, Mohawk Kvebeke, pacifistas Bosnijoje, vieniša moteris 10 val. vakaro metro, valstietis be žemės, gaujos narys lūšnyne, bedarbis darbininkas, nelaimingas studentas ir, žinoma, Zapatista judėjimo dalyvis kalnuose. Marcos yra visos išnaudojamos, marginalizuotos, engiamos mažumos, kurios sako „gana“. Jis yra kiekviena mažuma, kuri dabar pradeda kalbėti ir kiekviena dauguma, kuri dabar turi užsičiaupti ir klausytis. Jis yra kiekviena netoleruojama grupė, kuri ieško būdų kalbėti. Viskas, kas verčia jaustis tuos, kurie yra valdžioje, nepatogiai – tai yra Marcos“. (EZLN Comunicado. El Viejo Antonio: „En la Montaña nace la fuerza pero o se ve hasta que llega abajo“. 1994 01 28. Rasta: <http://palabra.ezln.org.mx/> Žiūrėta: 2013 02 08.)

EZLN turi papulkininkį, majorą, pirmąjį ir antrąjį kapitoną, leitenantą, jaunesnįjį leitenantą ir 556 kovotojus. Tokią struktūrą pateikė buvęs EZLN kovotojas⁵¹¹. Matyti, kad EZLN yra tikra karinė jėga, turinti kariuomenei būdingą struktūrą. Taip pat EZLN turi du policijos dalinius, kurie palaiko tvarką bendruomenėse. Šiuo metu pagrindinė EZLN funkcija yra autonominių gyvenviečių apsauga.⁵¹² Nepaisant karinės struktūros, EZLN nėra hierarchinė organizacija. Skirtingai nuo ankstesnių Lotynų Amerikos *guerrilla* judėjimų, EZLN vadovaujasi principu *mandar obedeciente*, kuris reiškia, kad yra valdoma paklūstant. Visi sprendimai yra priimami Zapatista bendruomenėse konsensu ir tik tada yra įgyvendinami CCRI. Atitinkamai EZLN nesikoncentruoja ties valdžios perėmimu. Atvirksčiai, yra siekiama stiprinti pilietinę visuomenę ir jos sąmoningumą ir sukurti „*pasaulį, kuriame telpa daug pasaulių*“ (isp. *el mundo donde quepan muchos mundos*).

1997 m. taip pat buvo įkurta ir politinė Zapatista judėjimo organizacija – Nacionalinis Zapatista išsilaisvinimo frontas (isp. Frente Zapatista de Liberación Nacional, FZLN). FZLN nors ir būdama politinė organizacija, tačiau nesiekė perimti valdžios ar dalyvauti rinkimuose. Tokie metodai buvo atmesti. FZLN pagrindinis siekis buvo užtikrinti demokratijos plėtrą ir įtvirtinti teisingumą Meksikoje alternatyviomis priemonėmis. Ji siekė sukurti tinklą, kuris apimtų Meksikos ir tarptautines organizacijas ir kuris kurtų politiką kitomis priemonėmis, suformuotų naują Meksikos valstybę. Taip pat FZLN atstovavo čiabuvių teisėms. FZLN buvo panaikinta 2005 m., pradėjus įgyvendinti Kitą Kampaniją (isp. La Otra Campaña). Remiantis resursų mobilizacijos teorija, galima teigti, kad EZLN ir FZLN yra Zapatista judėjimo SMO, per kurias yra platinamos pagrindinės judėjimo idėjos ir nuostatos. Tačiau jos yra ne vieninteliai judėjimą sudarantys komponentai. Zapatista judėjimą bei jo keliamus tikslus palaiko platus įvairių organizacijų tinklas – žmogaus teisių, profesinių sąjungų, religinių grupių, universitetų, politinių sąjungų ir pan. Šios grupės buvo labai svarbios, atkartojant Zapatista judėjimo keliamus reikalavimus, stebint žmogaus teisių situaciją, organizuojant protestus ir pan.⁵¹³ Taip pat Zapatista judėjimas turi platų palaikančių ir skleidžiančių Zapatista judėjimo idėjas tarptautinių organizacijų tinklą. Viename iš EZLN *comunicado* yra teigiama, kad EZLN yra užmezgusi ryšius su daugiau nei 70 organizacijų. Tokios organizacijos daugiausiai veikia

⁵¹¹ Ex Zapatista Revela Estructura Actual del EZLN. Rasta: <http://noticias.terra.com.mx/mexico/politica/ex-zapatista-revela-estructura-actual-del-ezln.a4c87e40b62df310VgnCLD200000bbcceb0aRCRD.html> Žiūrėta: 2014 07 25.

⁵¹² Zibeche, R. Autonomias y Emancipaciones. América Latina en Movimiento. Universidad Nacional Mayor de San Marcos, 2007. P. 90.

⁵¹³ López, L. Advancing Human Rights Policy: Does Grassroots Mobilization and Community Dispute Resolution Matter? Insights from Chiapas, Mexico. *Review of Policy Research*, 2005. Vol. 22, No. 1. P. 78.

JAV⁵¹⁴, Kanadoje⁵¹⁵, Ispanijoje, Italijoje, D. Britanijoje ir kt. Jos remia judėjimą finansiškai, padeda įgyvendinti įvairius projektus.

Iš atliktos apžvalgos matyti, kad judėjimo pagrindinė organizacija yra EZLN, tačiau judėjimo idėjas platina ne tik ji, bet ir regioninės, nacionalinės ir tarptautinės studentų, čiabuvių, žmogaus teisių, anti-globalizacijos ir kt. NVO. Zapatista judėjimas turi savo struktūrą, tačiau pats judėjimas nėra viena organizacija. Tai atitinka pirmajame darbo skyriuje susiformuotą socialinio judėjimo bruožą.

2.2.2. Zapatista judėjimo tikslai

Apibrėžti Zapatista judėjimą padeda ir jo keliami tikslai. Kaip teigia teorinėje dalyje aptartas P. Burstein *et al.*, socialinio judėjimo tikslus padeda nustatyti judėjimo pranešimai ir dokumentai, kurie yra orientuoti į valstybines institucijas ir visuomenę, t.y. už judėjimo ribų esančius subjektus.⁵¹⁶ Remiantis Lacandón džiunglių deklaracijomis⁵¹⁷, t.y. pagrindiniais Zapatista judėjimo dokumentais, kurie yra adresuoti Meksikos visuomenei ir tarptautinei bendruomenei, judėjimo tikslus galima suskirstyti į keletą grupių – demokratijos siekį, kovą prieš globalizaciją, neoliberalizmą ir kapitalizmą, bei kovą už žmogaus ir čiabuvių teisių įtvirtinimą (žr. lentelę Nr. 16).

⁵¹⁴ Viena aktyviausių JAV NVO, remianti Zapatista judėjimą, yra *Mexico Solidarity Network*. Ji organizuoja išvykas į Zapatista bendruomenes, rengia mokymus, seminarus, vasaros mokyklas, žmogaus teisių stebėjimo misijas ir pan. Plačiau apie organizaciją: <http://www.mexicosolidarity.org/>. Taip pat galima išskirti *Global Exchange*, kuri pasisako už sąžiningą prekybą. Plačiau apie organizaciją: <http://www.globalexchange.org/>

⁵¹⁵ Kanadoje Zapatista iniciatyvas palaiko *Building Bridges*. Plačiau apie organizaciją: <http://www.vcn.bc.ca/building/bbwho.htm>

⁵¹⁶ Burstein, P., Einwohner, R. L., Hollander, J. A. The Success of Political Movements: A Bargaining Perspective. Eds. J.C. Jenkins, B. Klandermans. *The Politics of Social Protest. Comparative Perspectives on States and Social Movements*. Minneapolis: University of Minnesota, 1995. P. 277.

⁵¹⁷ Lacandón džiunglių deklaracijos yra esminiai EZLN viešai paskelbti dokumentai, kuriuose išreiškiami EZLN reikalavimai, pristatomi ateities planai. Šiuo metu yra paskelbtos 6 Lacandón džiunglių deklaracijos. Pirmojoje deklaracijoje (1994 m. sausio 1 d.) skatinama stoti į kovą su išnaudojimu ir spauda. Antrojoje deklaracijoje (1994 m. birželio 10 d.) skatinamas taikus pilietinis pasipriešinimas Meksikos valdžiai, naujos politinės ir partinės sistemos kūrimas. Trečiojoje deklaracijoje (1995 m. sausio 1 d.) didžiausias dėmesys skiriamas Nacionalinio Išsilaisvinimo judėjimui prieš valstybės partinę sistemą formuoti. Ketvirtoji deklaracija (1996 m. sausio 1 d.) skirta Nacionaliniam Zapatista Išsilaisvinimo frontui sukurti. Penktoji deklaracija (1996 m. liepos 1 d.) skirta kovai už čiabuvių teisių pripažinimą. Šeštoji deklaracija (2005 m. birželio 9 d.) skirta kovai su neoliberalizmu ir globalizacija.

16 lentelė. EZLN reikalavimai Lacandón džiunglių deklaracijose

Reikalavimas	I deklaracija	II deklaracija	III deklaracija	IV deklaracija	V deklaracija	VI deklaracija	Iš viso
Demokratija	4	28	19	26	12	17	106
Kova su globalizacija, neoliberalizmu, kapitalizmu	0	0	2	2	1	75	80
Žmogaus teisių reikalavimas	0	1	0	0	15	8	24
Konkrečios žmogaus teisės	28	61	50	57	81	58	335

Šaltinis. Sudaryta darbo autorės.

Šioje lentelėje analizuojami esminiai EZLN reikalavimai, kurie atsispindi Lacandón džiunglių deklaracijose. Kategorijoje „žmogaus teisės“ yra skaičiuojami tiesioginiai žmogaus teisių paminėjimai bei teisė būti žmogumi, čiabuvių tautų teisės bei teisės, kai kalbama apibendrintai apie čiabuvių ir žmogaus teises (isp. derechos humanas, derechos elementales del ser humano, derechos de los pueblos indios, derechos de los indigenas). Kategorijoje „konkrečios žmogaus teisės“ yra skaičiuojami konkrečių žmogaus teisių reikalavimai. Pavyzdžiui, teisė rinkti valdžią, teisė į gyvybę, orumą, teisingumą, teisė į būstą, maistą ir pan. (Plačiau šios teisės analizuojamos priede Nr. 5). Į kategoriją „demokratija“ yra įtraukiami tokie procesai, kaip demokratizacija, demokratiniai rinkimai, nedemokratinės santvarkos kritika. Kategorijoje „Kova su globalizacija, neoliberalizmu, kapitalizmu“ skaičiuojami neoliberalizmo, globalizacijos, globalaus neoliberalizmo, kapitalizmo paminėjimai, šių reiškinių kritika. Nei vienoje kategorijoje nėra skaičiuojami pavadinimai. Pavyzdžiui, „Taikos ir demokratijos konsultacija“, „Nacionalinė demokratinė konvencija“ nėra įtraukiamos į „demokratijos“ kategoriją.

Kova už demokratiją Lacandón džiunglių deklaracijose yra paminėta net 106 kartus. Šis reikalavimas atsispindi visose deklaracijose (žr. lentelę Nr. 16). Reikalaujama demokratijos įtvirtinimo, teigiama, kad tik demokratizacijos procesai gali užtikrinti žmogaus teises, orų visų gyventojų gyvenimą, teisingumą. Labiausiai demokratijos reikalavimas yra išreikštas antrojoje ir ketvirtojoje deklaracijose. Pasak Marcos, demokratija yra suprantama kaip daugumos renkama valdžia bei pagarba mažumoms⁵¹⁸.

Kova su neoliberalizmu, globalizacija ir kapitalizmu yra paminėta 80 kartų (žr. lentelę Nr. 16). Šios sąvokos EZLN retorikoje yra naudojamos sinonimiškai. Tai yra vienas pagrindinių priešų, prieš kuriuos kovoja EZLN. Pirmą kartą šis kovos aspektas yra išskirtas trečiojoje

⁵¹⁸ Subcomandante Insurgente Marcos. Relatos de el Viejo Antonio. San Cristóbal de las Casas: CIACH, 1998.

deklaracijoje, tačiau ši kova labiausiai atsispindi šeštojoje. Praktiškai visa deklaracija yra dedikuota kovai su globalizacija ir neoliberalizmu bei Kitai Kampanijai (isp. La Otra Compañía).

Tiesioginis žmogaus teisių ar čiabuvių teisių reikalavimas yra paminėtas 24 kartus. Pirmą kartą EZLN savo kovą įvardijo kaip kovą už žmogaus teises antroje deklaracijoje. Joje teigiama, kad EZLN pasirinko tokią kovos taktiką, nes nebuvo įmanoma taikiai užsitikrinti elementarių teisių būti žmogumi. Didžiausias dėmesys žmogaus teisėms yra skiriamas penktojoje deklaracijoje.

Konkrečios žmogaus teisės yra minimos visose EZLN deklaracijose ir joms kreipiamas labai panašus dėmesys. Kontekste išsiskiria tik pirmoji ir penktoji deklaracijos. Galima daryti prielaidą, kad pirmojoje deklaracijoje žmogaus teisės yra paminėtos mažiau kartų dėl to, kad ir pats deklaracijos tekstas yra gerokai siauresnis. O penktoji deklaracija išsiskiria tuo, kad joje didelis dėmesys skiriamas taikai. Jeigu nebūtų skaičiuojama „teisė į taiką“, kuri paminėta net 32 kartus, tokiu atveju kitoms žmogaus teisėms skiriamas dėmesys nesiskirtų nuo kitų deklaracijų. Matyti, kad EZLN reikalavimuose labiausiai išreikšta kova už tam tikras čiabuvių teises. Šiame darbe analizuojami EZLN reikalavimai žmogaus teisių srityje ir jų pasiekti laimėjimai politinėje arenoje. Kita vertus, negalima tam tikruose kontekstuose nepaminėti ir kovos su neoliberalizmu, kapitalizmu ir globalizacija, siekio užtikrinti demokratiją. Kova su neoliberalizmu ir globalizacija reiškia siekį užsitikrinti lygybę ekonominėje ir socialinėje sferoje bei teisę puoselėti ir išsaugoti savo kultūrą. Kova už demokratiją apima kovą su vienos partijos monopoliu, siekiu laisvai rinkti politinius atstovus, kovą už laisvę, nepriklausomybę ir teisingumą. Tiek kova su neoliberalizmu, tiek siekis įtvirtinti demokratiją yra iš dalies tas pats žmogaus teisių įtvirtinimo reikalavimas.

Remiantis Lacandón džiunglių deklaracijomis, EZLN reikalavimus žmogaus teisių srityje galima suskirstyti, atsižvelgiant į žmogaus teisių kartas⁵¹⁹ (žr. priedą Nr. 5)⁵²⁰. Pilietinės ir politinės teisės yra minimos visose deklaracijose. Galima ypač išskirti teisingumo ir laisvės akcentavimą. Šios teisės yra minimos dažniausiai ir yra atkartojamos EZLN *comunicados*. Pavyzdžiui, 1994 m. sausio 20 d. *comunicado* teigiama, kad pagrindiniai EZLN tikslai yra „laisvė, demokratija ir teisingumas“⁵²¹. Taip pat yra reikalaujama laisvų ir demokratiškų rinkimų (isp. elecciones libres y democráticas). Šis reikalavimas apima tokius reikalavimus kaip teisė laisvai ir demokratiškai rinkti politinius atstovus, rinkimai, kuriuose nėra korupcijos,

⁵¹⁹ Karel Vasak išskyrė tris žmogaus teisių kartas. Pirmoji karta yra pilietinės ir politinės žmogaus teisės, antroji - ekonominės, socialinės ir kultūrinės, bei trečioji karta - solidarumo teisės.

⁵²⁰ Visose kategorijose skaičiuojami ne tik tiesioginiai reikalavimai, bet ir pasakymai, kad teisės nėra užtikrinamos. Pavyzdžiui, pirmojoje Lacandón džiunglių deklaracijoje teigiama, kad „nėra užtikrinama taika mums ir mūsų vaikams“. Toks paminėjimas yra įtraukiamas į lentelę, kaip vienas iš EZLN reikalavimų. Taip pat paminėjimas, kad „rinkimai yra suklastoti“ vertinamas kaip „laisvų ir demokratiškų rinkimų reikalavimas“.

⁵²¹ Sobre las Demandas Centrales y las Formas de la Lucha. EZLN comunicado. Paskelbta 1994 m. sausio 20 d. Rasta: <http://palabra.ezln.org.mx/comunicados/> Žiūrėta: 2014 07 09.

demokratiniai rinkimai, sąžiningi rinkimai ir pan. Deklaracijose taip pat kalbama apie vienos partijos monopolio panaikinimą, kuris apima tokius aspektus, kaip naujos partinės sistemos ar daugiapartinės sistemos sukūrimas, vienpartinės sistemos ar homogeninės politinės jėgos panaikinimas, valdžios partijos nuvertimas, egzistuojančios valstybinės partinės sistemos panaikinimas ir pan. Akcentuojama ir čiabuvių tautų autonomija, kuri apima ne tik tiesiogiai paminimą autonomiją, bet ir savarankiško valdymo reikalavimą.

Akcentuojamos ekonominės ir socialinės teisės. Joms didžiausias dėmesys buvo skiriamas pirmojoje⁵²² ir ketvirtojoje⁵²³ Lacandón džiunglių deklaracijose. Jose EZLN teigė, kad čiabuviai neturi būsto, maisto, žemės, darbo, sveikatos apsaugos bei išsilavinimo. Kategorijoje „būstas“ (isp. la casa) yra užkoduotas gyvenamosios vietos reikalavimas, reikalaujama namų, būsto, stogo virš galvos (isp. la casa, el techo, la vivienda) užtikrinimo. Maisto (isp. la alimentación) reikalavimas apima ne tik tiesioginį maisto reikalavimą, bet ir tokią teisę kaip teisė į duoną, kova su alkio ir badu (isp. el pan, el hambre). Kalbama ir apie žemės užtikrinimą. Akcentuojama ir sveikatos apsauga (isp. salud), kuri apima gydymą, mirtis nuo pagydomų ligų, medikamentų reikalavimą (isp. les enfermedades curables, la medicina, los medicamentos). Taip pat minima, kad EZLN kariuomenė sieks sustabdyti gamtinių resursų grobimą ir užsitikrinti jų kontrolę, kuri apima teises į vandens bei miškų resursus (isp. riquezas naturales, los recursos naturales, el bosque, el agua).

Trečiosios kartos teisėse dažniausiai yra išskiriamas taikos reikalavimas. Skaičiuojami tik tie taikos paminėjimai, kurie implikuoja, kad siekiama ne taikos po karo, o taikos, kurioje taikiai ir nediskriminuojamai sugyventų čiabuviai valstybės gyventojai ir likusi Meksikos visuomenės dalis.

Be jau paminėtų reikalavimų, daugelyje deklaracijų (II, III ir IV) reikalaujama Konstitucijos pakeitimo. Antrojoje deklaracijoje teigiama, kad „egzistuojanti Konstitucija neatspindi tautos valios“ ir kad reikia naujo įstatymo, kuris atspindėtų visų „nuoširdžių meksikiečių kovas“ ir užtikrintų gyventojų teises. Toks pats reikalavimas pakartotas ir trečiojoje deklaracijoje. Naujoje konstitucijoje turėtų būti įtvirtintos čiabuvių teisės bei jų regionų autonomija. Ketvirtojoje deklaracijoje teigiama, kad naujojoje konstitucijoje didesnis dėmesys būtų skiriamas klausimų sprendimams referendumais ir plebiscitais. Taigi siekiama įtvirtinti tiesioginės demokratijos elementus.

Atlikus pagrindinių EZLN dokumentų, skirtų Meksikos visuomenei bei tarptautinei bendruomenei, analizę, galima daryti išvadą, jog Zapatista judėjimo keliami reikalavimai yra

⁵²² Primera Declaración de la Selva Lacandona. Paskelbta 1994 m. sausio 1 d. Rasta: <http://palabra.ezln.org.mx/comunicados/1994/1993.htm> Žiūrėta: 2014 07 07.

⁵²³ Cuarta Declaración de la Selva Lacandona. Paskelbta 1996 m. sausio 1 d. Rasta: http://palabra.ezln.org.mx/comunicados/1996/1996_01_01_a.htm Žiūrėta: 2014 07 07.

ganėtinai platūs ir apima daugelį valstybės gyvenimo sričių. Tai atitinka pirmajame darbo skyriuje susiformuotą socialinio judėjimo apibrėžimą, kuriame teigiama, kad judėjimas turi siekti politinių tikslų ir egzistuojančios santvarkos pakeitimų. Taip pat pagal socialinio judėjimo keliamus tikslus galima identifikuoti ir socialinio judėjimo tipą. Zapatista judėjimą galima priskirti prie D. F. Aberle išskirto perversmų judėjimų tipo, nes jis siekia radikalių pokyčių visoje visuomenėje, tokių kaip žmogaus teisių užtikrinimas, demokratizacija, globalizacijos stabdymas. Taip pat Zapatista judėjimas atitinka J. Craig Jenkins ir K. Schock minimus maištus, nes siekiama pakeisti tuos, kas valdo ir pačias valdžios struktūras.

Identifikuoti Zapatista judėjimo ideologinę priklausomybę yra labai problematiška. Jo tiksluose, reikalavimuose ir veiklos methoduose, atsispindi įvairių ideologijų bruožai, todėl dažniausiai tai tiesiog yra įvardijama kaip *Zapatizmas*⁵²⁴. Kaip teigia patys judėjimo dalyviai, Zapatista judėjimas, siekdamas platesnių tikslų, negali apsiriboti tik viena ideologija. Zapatista judėjimas turi socialistiniams judėjimams būdingų bruožų. Jis smerkia kapitalizmą ir siekia lygybės, teisybės, skurdo mastų mažinimo, žemės gražinimo čiabuviams gyventojams. Judėjimo pranešimuose yra dažnai kartojama tema, kad žemė turi būti paimta iš turtingųjų ir perduota čiabuviams gyventojams. Tačiau judėjimas neturėtų būti siejamas su marksizmu, nes jis nesiekia perimti valdžios. Judėjimas turi ir anarchistinių bruožų. Jis kuria autonomines gyvenvietes, kuriuose sprendimai yra priimami konsensu, nėra valdžios institucijų, vadovavimas, remiasi paklusimo principu (plačiau 2.2.3. poskyryje). Zapatista judėjimą galima laikyti ir nacionalistiniu, nes juo siekiama įgalinti čiabuvius gyventojus ir užtikrinti jų orumą. Teigiama, kad Meksikos vyriausybės vykdyta politika naikina čiabuvių gyventojų identitetą, o kartu su juo ir Meksikos istoriją, todėl Zapatista judėjimas kovoja už Meksikos istorijos išsaugojimą ir tęstinumą. Taip pat šis judėjimas yra demokratinis, nes siekia skatinti demokratizacijos procesus Meksikoje – sąžiningus rinkimus, valdžios atskaitomybę, valdžios atstovavimą ne tik visuomenės elitui. Zapatista kova yra ir prieš globalizaciją, kuri, teigiama, skatina nelygybę ir neteisingumą. *Zapatizmas* apima ir tam tikrus liberalizmo bruožus. Zapatista judėjimas pasisako už toleranciją, individo laisvą pasirinkimą, palaiko LGTB judėjimą ir pan.⁵²⁵ Dėl tokių įvairių judėjimo bruožų, nevertėtų Zapatista judėjimo mėginti apibrėžti griežtuose ideologiniuose rėmuose. Akademiniam diskurse dažniausiai nebandoma šio judėjimo priskirti konkrečiai ideologijai, ir tiesiog taikomas *Zapatizmo* terminas.

⁵²⁴ Šiuo terminu taip pat kartais vadinama E. Zapata vykdyta politika ir propaguota ideologija.

⁵²⁵ Lesbietės, gėjai, biseksualai ir transeksualai.

2.2.3. Zapatista judėjimo naudojamos priemonės

Zapatista judėjimo naudojamos priemonės galima suskirstyti į keletą grupių, t.y. ginkluota kova, pilietinės visuomenės įtraukimas, suvažiavimų organizavimas, protestai bei autonominių gyvenviečių kūrimas. Pirmiausia Zapatista judėjimas naudojo smurtines priemones, kad atkreiptų Meksikos ir pasaulio dėmesį. Tokia kova yra legitimuojama ir Pirmojoje Lacandón džunglių deklaracijoje⁵²⁶. Joje teigiama, kad tai yra vienintelė čiabuviams prieinama alternatyva, siekiant kovoti už jų teises. Ginkluota kova buvo laikoma vienintele išėjimu atverti demokratines erdves Meksikoje. Taip 1994 m. sausio 1 d. EZLN pradėjo kovą su Meksikos vyriausybe. Tokia data buvo pasirinkta, nes įsigaliojo NAFTA sutartis. Apie 5 000 kaukėtų⁵²⁷ čiabuvių gyventojų pradėjo sukilimą. Per pirmąją naktį jie užėmė kolonijų laikų Chiapas sostinę San Cristóbal de las Casas bei dar šešis kitus miestus (Ocasingo, Las Margaritas, Altamirano, Chanal, Oxchuc ir Huixtán). Kaip teigia Heidi Moksnes, Zapatista judėjimas pradėjo kovą „už teisę turėti teises“.⁵²⁸ Tai buvo labai netikėtas sukilimas. Nors Meksikos vyriausybė žinojo apie Chiapas valstijoje prasidėjusią mobilizaciją, bet laikė ją nereikšminga valstiečių organizacija, kuri yra mažai struktūruota ir prastai ginkluota.⁵²⁹ Tačiau tokios prielaidos nepasitvirtino. Nepaisant to, Meksikos vyriausybė greitai sureagavo į prasidėjusį sukilimą, sutelkdama apie 12 000-15 000 kariuomenės Chiapas valstijoje. Ji pradėjo ginkluotą kovą prieš EZLN. Per keletą dienų Zapatista sukilėliai buvo priversti trauktis atgal į Lacandón džungles. Ginkluota kova netruko ilgai. Meksikos vyriausybė sausio 12 d., spaudžiama visuomenės bei tarptautinės bendruomenės, pasiūlė sukilėliams sudaryti paliaubas. EZLN su paliaubomis sutiko. Buvo akivaizdu, kad EZLN ginklu nenugalės Meksikos kariuomenės, todėl reikėjo pasirinkti kitą kovos taktiką – nesmurtinę mobilizaciją ir pilietinį nepaklusnumą. EZLN ginkluotą kovą naudojo ne tikėdamiesi laimėti, bet atkreipti pasaulio dėmesį į čiabuvių problemas ir suformuoti judėjimą.

Kovų metu žuvusiųjų ir sužeistųjų tikslus skaičius nėra žinomas. Yra pateikiami labai įvairūs vertinimai. EZLN atstovai teigė, kad kovų metu žuvo 9 sukilėliai, 20 buvo sunkiai sužeistų, taip pat žuvo 27 Meksikos kariuomenės kariai bei dar 40 buvo sužeistų ir 180 paimta į nelaisvę, kurie vėliau buvo paleisti.⁵³⁰ 1993-1994 m. Meksikos Nacionalinė Žmogaus

⁵²⁶ Primera Declaración de la Selva Lacandona. Paskelbta 1994 m. sausio 1 d. Rasta: <http://palabra.ezln.org.mx/comunicados/1994/1993.htm> Žiūrėta: 2014 07 07.

⁵²⁷ Zapatista kvotojai dažniausiai dėvi kaukes. Jie teigia, kad tam yra dvi priežastys. Pirmiausia išvengti Meksikos vyriausybės persekiojimų. Taip pat tvirtinama, kad daugiau nei 500 metų čiabuviai gyventojai buvo nematomi valstybės gyvenime, todėl jie nešioja kaukes, kurios tai simbolizuoja.

⁵²⁸ Moksnes, H. Maya Exodus. Indigenous Struggle for Citizenship in Chiapas. Norman: University of Oklahoma Press, 2012. P. 2.

⁵²⁹ Pavyzdžiui, 1993 m. rugpjūčio mėn. vidaus reikalų ministras Patrocinio González teigė, kad Chiapas valstijoje nėra jokių *guerrilla* grupuočių.

⁵³⁰ EZLN Comunicado. Sobre el EZLN y Condiciones para Dialogo. 1994 01 06. Rasta: <http://palabra.ezln.org.mx/> Žiūrėta: 2013 02 08.

teisių komisija teigė, kad žuvo 207 žmonės: 16 kareivių, 38 civiliai saugumo agentai, 67 civiliai, 48 Zapatista sukilėliai bei dar 38 kūnai nebuvo identifikuoti. Profesorius John Womack Jr. teigė, kad žuvo 13 Meksikos kariuomenės kareivių, 38 policininkai, daugiau nei 70 Zapatista kovotojų. Civilių gyventojų jis priskaičiavo tarp 19 ir 275.⁵³¹ Thomas Benjamin suskaičiavo, kad iš viso žuvusiųjų buvo apie 400, daugiausia sukilėlių ir civilių gyventojų⁵³². Taigi skaičiai labai įvairūs. Skaičiavimai svyruoja nuo 36 iki 400 žuvusiųjų. Bet kuriuo atveju tai būtų galima prilyginti žemo intensyvumo konfliktui. Jeigu EZLN būtų taikiusi tik kovos taktiką, ji būtų greitai sunaikinta, kaip buvo sunaikinti daugelis *guerrilla* judėjimų Lotynų Amerikoje. Tačiau EZLN greitai pakeitė savo strategiją ir persiorientavo į taikias pasipriešinimo formas. Teigiama, kad po 1994 m. sausio 12 d. EZLN „neiššovė nei vieno šūvio“.

Buvo pereita prie įvairių taikių būdų paveikti ir įtraukti Meksikos visuomenę ir tarptautinę bendruomenę. Zapatista judėjimas yra analizuojamas, kaip vienas pirmųjų judėjimų intensyviai bendraujantis su visuomene. Šiuo aspektu ypač svarbios buvo EZLN skelbiamos Lacandón džunglių deklaracijos ir *comunicados*. Juose EZLN dėstė savo keliamus reikalavimus, siekė legitimuoti kovą, pateikti EZLN poziciją politiniais ir visuomeniniais Meksikos gyvenimo klausimais. Šiuo metu yra paskelbtos 6 Lacandón džunglių deklaracijos bei apie 1500 *comunicados*, kurie buvo publikuojami Meksikos ir kitų valstybių dienraščiuose bei platinami internete. Zapatista judėjimas, siekdamas savo tikslų, pasiklojė ne tik dienraščiais, bet ir internetu. Jau pirmomis kovos dienomis internetu buvo platinami pranešimai apie prasidėjusį sukilimą Chiapas valstijoje, siunčiami liudininkų pasakojimai, nuotraukos. Tokiu būdu operatyviai buvo atkreiptas ne tik Meksikos visuomenės, bet ir tarptautinės bendruomenės dėmesys. Tai padėjo suformuoti platų solidarumo tinklą Zapatista judėjimui ir jo akcentuojamiems tikslams. Dėl tokios pasirinktos taktikos, 1994 m. sausio 12 d., t.y. praėjus vos 12 dienų po EZLN sukilimo, buvo suorganizuota masinė demonstracija Meksikos sostinėje. Zócalo aikštėje susirinko daugiau nei 100 000 protestuotojų, kurie reikalavo ginkluotos kovos prieš čiabuvių gyventojus nutraukimo.

Dar viena EZLN veiklos taktika, kuria siekiama atkreipti Meksikos visuomenės ir tarptautinės bendruomenės dėmesį, yra įvairių suvažiavimų ir konsultacijų organizavimas. Visi svarbiausi Zapatista judėjimo sprendimai yra priimami konsultacijų būdu. Konsultacijose dalyvauja Zapatista bendruomenės, taip pat NVO bei kitos judėjimo tikslus palaikančios organizacijos. Nei vienas sprendimas nėra laikomas priimtu tol, kol jam vienbalsiai nepritaria

⁵³¹ Womack, Jr. J. *Rebellion in Chiapas*. New York: New Press, 1999. P. 43-44.

⁵³² Benjamin, Th. *A Rich Land, a Poor People. Politics and Society in Modern Chiapas*. Albuquerque: University of New Mexico Press, 1996. P. 256.

visos Zapatista bendruomenės. Taip pat yra organizuojami ir tarptautiniai suvažiavimai. Lentelėje Nr. 17 galima matyti didžiausius Zapatista judėjimo organizuotus susitikimus.

17 lentelė. Svarbiausi EZLN organizuoti susitikimai ir konsultacijos

Data	Pavadinimas	Dalyvių skaičius
1994 08	Nacionalinė demokratinė konvencija	6 000-7 000
1995 08	Konsultacija dėl EZLN reikalavimų	1 300 000
1996 04	Kontinentinis susitikimas už humaniškumą ir prieš neoliberalizmą	2 000
1996 08	Tarpkontinentinis susitikimas už humaniškumą ir prieš neoliberalizmą	5 000
1999 03	Čiabuvių teisių ir kultūros konsultacija	5 000
1999 03	Zapatista referendumas dėl San Andrés susitarimų	3 000 000
1999 03	Antrasis nacionalinis pilietinės visuomenės susitikimas	2 000
2003 08	<i>Caracoles</i> ir Gero valdymo tarybų įsteigimas	10 000
2005 09	Kitos Kampanijos asamblėja	2 000
2007 01	Pirmasis pasaulio žmonių ir Zapatista susitikimas	2 000
2007 07	Antrasis pasaulio žmonių ir Zapatista susitikimas	2 000
2008 01	Trečiasis pasaulio moterų ir Zapatista moterų susitikimas	3 000
2009 03	Tarptautinės moters dienos festivalis	4 000
2013 08	<i>Caracoles</i> įkūrimo 10 metų minėjimas	3 000
2013 08	<i>Escuelita</i> , laivės mokyklos, įsteigimas	1 500
2014 01	Antrosios <i>Escuelita</i> įsteigimas	1 500
2014 01	EZLN 20 metų sukilimo minėjimas	3 000

Šaltinis. Sudaryta darbo autorės.

1994 m. rugpjūčio 5-9 d. EZLN suorganizavo Nacionalinę demokratinę konvenciją pirmosiose *Aguacalientes*. Joje dalyvavo apie 7 000 meksikiečių, tarp jų įvairių judėjimų lyderiai, intelektualai, čiabuviai gyventojai, darbininkai. Tai buvo pirmasis politinis veiksmas po 1994 m. sausio 1 d. Konvencijoje nuspręsta nesikišti į artėjančius rinkimus, pabrėžta taiki kova už čiabuvių tautų teises. 1995 m. EZLN surengė tarptautinę konsultaciją, kurios metu buvo klausama, ar yra pritariama EZLN reikalavimams ir ar turi būti įgyvendinta plati valstybės politinė reforma. Konsultacijoje dalyvavo apie 1,2 mln. meksikiečių ir apie 100 000 kitų valstybių piliečių, kurie pritarė konsultacijos klausimams. Tokiais veiksmais buvo siekiama įtraukti pilietinę visuomenę į Zapatista judėjimo veiklą. 1996 m. balandžio 4-8 d. buvo suorganizuotas pirmasis Kontinentinis susitikimas už humaniškumą ir prieš neoliberalizmą. Keletas tūkstančių dalyvių iš Šiaurės ir Pietų Amerikos⁵³³ diskutavo, kaip galima sumažinti neoliberalizmo įtaką ir užtikrinti geresnes žmonių gyvenimo sąlygas. Tų pačių metų liepos 27 d. - rugpjūčio 3 d. buvo suorganizuotas jau Tarpkontinentinis susitikimas už humaniškumą ir prieš

⁵³³ Pirmajame susitikime dalyvavo atstovai iš Kanados, JAV, Meksikos, Gvatemalos, Kosta Rikos, Venesuelos, Puerto Riko, Brazilijos, Peru, Čilės, Urugvajaus ir Argentinos. Taip pat buvo atvykę stebėtojai iš Prancūzijos, Vokietijos ir Ispanijos.

neoliberalizma, kuriame dalyvavo apie 5 000 žmonių iš 42 pasaulio valstybių. 1999 m. kovo 21 d. EZLN organizavo referendumą, kuriame pateikė 4 klausimus⁵³⁴. Pirmieji du klausimai glaudžiai siejosi su čiabuvių teisių užtikrinimu ir čiabuvių įtraukimu į politinių sprendimų priėmimo procesą, trečiasis klausimas buvo susijęs su taikos procesu Meksikoje, o ketvirtasis – su naujais valstybės valdymo principais. Šia iniciatyva buvo siekiama čiabuvių teisių užtikrinimo, taikos, kuri buvo įmanoma tik pradėjus demilitarizaciją, taip pat skatinama daryti politiką kitais būdais ir priemonėmis, buvo norima populiarinti referendumą kaip vieną iš pagrindinių būtų sprendimams priimti ir kaip pagrindinį kelią žmonėms dalyvauti politikoje bei išreikšti savo nuomonę. Referendume dalyvavo 2 800 000 Meksikos gyventojų bei 48 000 meksikiečių, gyvenančių užsienyje, daugiausiai JAV. Referendumas nebuvo oficialus ir jo rezultatai tiesiogiai neturėjo jokios įtakos. Absoliuti gyventojų dauguma, dalyvavusi referendume, balsavo už čiabuvių tautų teisių pripažinimą bei karo pabaigą prieš čiabuvių bendruomenes. 2005 m. EZLN pradėjo Kitą Kampaniją (isp. La Otra Campaña), kuri buvo skirta apjungti visas Meksikos jėgas, kovojančias su neoliberalizmu. Buvo siekiama sukurti naujus būdus organizuoti politiką ir inicijuoti naujos Konstitucijos priėmimą. 2005 m. rugsėjo 16-18 d. įvyko pirmoji Kitos Kampanijos asamblėja, kurioje dalyvavo apie 2 000 dalyvių, atstovaujančių studentų, moterų, čiabuvių organizacijoms, profesinėms sąjungoms ir kt.⁵³⁵ Taigi viena iš Zapatista judėjimo naudojamų priemonių yra įvairių suvažiavimų ir asamblėjų organizavimas, kurių metu yra keliami judėjimui svarbūs klausimai – čiabuvių teisių užtikrinimas, demokratijos plėtra, kova su neoliberalizmu ir globalizacija. Šis būdas yra veiksmingas, nes į judėjimo veiklą įtraukiama daugiau dalyvių – studentų, profesinių sąjungų, čiabuvių, NVO atstovų, užsienio stebėtojų ir pan. Taip pat per šiuos renginius yra skleidžiamos Zapatista judėjimo idėjos, atkreipiamas ne tik nacionalinės, bet ir tarptautinės žiniasklaidos dėmesys.

Dar viena iš Zapatista judėjimo naudojamų priemonių yra protestai ir žygiai. Lentelėje Nr. 18 yra pateikiama keletas didžiausių EZLN inicijuotų protestų.

⁵³⁴ Ar sutinkate, kad čiabuvių tautos būti pilnai įtrauktos į nacionalinį projektą ir aktyviai dalyvautų konstruojant naująją Meksiką?; Ar sutinkate, kad čiabuvių teisės turi būti pripažintos Meksikos konstitucijoje, remiantis San Andrés susitarimais?; Ar sutinkate, kad mes turime pasiekti tikrą taiką per dialogą, šalies demilitarizaciją, sugrąžinant karių iš jų bazes, kaip įtvirtinta įstatymuose ir konstitucijoje?; Ar sutinkate, kad žmonės turi organizuotis ir reikalauti, kad vyriausybė „valdytų paklusdama“ visuose nacionalinio gyvenimo aspektuose?

⁵³⁵ Mora, M. Zapatista Anticapitalist Politics and the „Other Campaign“: Learning from the Struggle for Indigenous Rights and Autonomy. *Latin American Perspectives*, 2007. Vo. 34, No. 2. P. 64-77.

18 lentelė. Svarbiausi EZLN organizuoti protestai

Data	Protestas	Dalyvių skaičius
1997 02	Zapatista žygiuoja į San Cristóbal de las Casas dėl San Andrés susitarimų įgyvendinimo	9 000
1997 09	EZLN atstovai atvyksta į Meksiko miestą, įkuriant FZLN	1 111
2001 03	Zapaturas į Meksiko miestą. 23 <i>comandantes</i> ir <i>subcomandante</i> .	EZLN pasitiko apie 250 000 žmonių
2003 01	Žygis į San Cristóbal de las Casas, minint 9-ąsias sukilimo metines	15 000-20 000
2006 01-06	Kitos Kampanijos žygis	-
2011 05	Žygis į San Cristóbal de las Casas, palaikant nacionalinį taikos su teisingumu ir orumu žygį	20 000
2012 12	Žygis į 5 Chiapas miestus, minint Majų kalendoriaus pabaigą	20 000-50 000

Šaltinis. Sudaryta darbo autorės.

M. de la Luz Inclán analizavo Zapatista judėjimo protestus 1994-2003 m.⁵³⁶ Jos vertinimais aktyviausi protestai buvo iš karto po 1994 m. sukilimo. Prasidėjus taikos deryboms, protestų skaičius 1994-1996 m. mažėjo ir savo žemiausią lygį pasiekė 1997 m. pabaigoje. 2000-2001 m. protestų skaičius vėl augo, tai buvo tiesiogiai susiję su prezidento rinkimais bei EZLN žygiu į Meksikos miestą. Priėmus Konstitucijos pataisas, protestai vėl atslūgo. EZLN smerkė padarytą Konstitucijos reformą ir susikoncentravo ties *caracoles* ir gero valdymo tarybų kūrimu.

Galima išskirti keletą svarbiausių Zapatista judėjimo organizuotų protestų. Vienas pirmųjų buvo inicijuotas 1992 m., minint Kristupo Kolumbo atvykimo į Amerikos žemyną 500 metų jubiliejų. Jame dalyvavo apie 9 000-10 000 čiabuvių. Jie atžygiavo į San Cristóbal de las Casas reikšdami nepasitenkinimą 500 metų trunkančiu indėnų išnaudojimu, plėšimu ir naikinimu. Protesto metu buvo nugriauta bronzinė mieste stovėjusi konkistadoro Diego de Mazariegos, įkūrusio miestą, statula. Kaip teigia profesorius N. Harvey, apie pusę šio protesto dalyvių priklausė ANCIEZ ir Zapatista judėjimui.⁵³⁷ Tai buvo tarsi generalinė repeticija prieš 1994 m. sausio 1 d. sukilimą. 2001 m. vasario 24 - kovo 22d. EZLN suorganizavo žygį į Meksikos miestą, kurio metu buvo siekiama užtikrinti, kad Kongresas priimtų Konstitucijos pataisas, kurios įtvirtintų čiabuvių tautų teises. Pakeliui EZLN sustodavo skirtinguose miestuose, kuriose skaitė komunikatus apie savo kovą, siekiamus tikslus ir esamą situaciją. Iš viso EZLN aplankė 12 valstijų. Šio žygio kulminacija buvo viešai perskaityti pranešimai Kongrese. Tai buvo istorinis čiabuvių pasiekimas. Šis žygis buvo labai svarbus dar kartą atkreipiant visuomenės

⁵³⁶ Luz Inclán, M. ¡Ya Basta! to the *Caracoles*: Zapatista Mobilization under Transitional Conditions. *American Journal of Sociology*, 2008. Vol. 113, No. 5. P. 1316-1350.

⁵³⁷ Harvey, N. Rebellion in Chiapas: Rural Reforms, Campesino Radicalism, and the Limits to Salinismo. Transformation of Rural Mexico Series. No. 5. Center for U.S.-Mexico studies, San Diego: University of California, 1994. P. 33.

dėmesį į Zapatista judėjimą, į čiabuvių teises bei jų keliamus reikalavimus. Sostinėje EZLN susitiko su intelektualais, darbininkais, mokytojais bei dėstytojais, studentais. Jie aplankė aplinkinius kaimus bei susitiko su čiabuvių bendruomenėmis, taip pat aplankė tris sostinės universitetus. 2003 m. sausio 1 d., minėdami devintąsias sukilimo metines, apie 20 000 Zapatista judėjimo dalyvių atvyko į San Cristóbal de las Casas. Buvo surengta didžiulė demonstracija, kurios metu EZLN *comandantes* savo kalbose dar kartą patvirtino, kad judėjimas yra vis dar aktyvus, kad jis kovoja už čiabuvių tautų autonomiją, už čiabuvių moterų teises, už demokratiją, teisingumą bei lygybę. 2012 m. gruodžio 21 d. buvo suorganizuotas žygis, kuriame skirtingais duomenimis dalyvavo nuo 20 000 Zapatista judėjimo dalyvių⁵³⁸ iki 50 000⁵³⁹. Tai buvo didžiausia kada nors EZLN organizuota protesto akcija. Jos metu čiabuviai keliavo į penkių miestų centrus (Palenque, Las Margaritas, Ocosingo, Altamirano ir San Cristóbal de las Casas), vilkėdami kaukėmis ir tylėdami. Šia akcija buvo siekiama parodyti, kad judėjimas yra vis dar aktyvus, tačiau nebedalyvauja valstybės politiniame gyvenime, nors aktyviai veikia kuriant ir plėtojant autonomines gyvenvietes. Šio darbo tikslas nėra identifikuoti visas EZLN inicijuotas protesto akcijas. Jų judėjimo metu būta labai daug – nuo mažų, kuriose dalyvavo vos keletas šimtų dalyvių, iki labai didelių, kurių dalyvių skaičius viršydavo 10 000⁵⁴⁰. Čia buvo išskirtos tik keletas jų, siekiant iliustruoti EZLN naudojamas priemones.

Autonominių gyvenviečių kūrimas yra dar viena svarbi Zapatista judėjimo naudojama priemonė. Ji yra pasitelkiama tarsi atsakas globalizacijai. 1994 m. pabaigoje EZLN paskelbė, kad yra įsteigiamos 38 sukilėlių savivaldybės iš 111 tuometinių Chiapas savivaldybių⁵⁴¹, kuriose valdžią perima Zapatista atstovai. Ilgainiui Meksikos kariuomenė susigrąžino kai kurių savivaldybių kontrolę. Šiuo metu Zapatista judėjimas kontroliuoja 29 Zapatista sukilėlių autonomines savivaldybes (isp. Municipios Autónomas Rebeldes Zapatistas, MAREZ). MAREZ savivaldybėse yra vadovaujamosi 1917 m. Meksikos konstitucija, revoliuciniais Zapatista judėjimo įstatymais ir piliečių valia.⁵⁴² 1994 m. viduryje taip pat pradėtos steigti *Aguascalientes*. Tai politinės ir kultūrinės erdvės, kuriose vykdavo susitikimai, posėdžiai tarp EZLN, Zapatista atstovų bei Meksikos visuomenės, NVO, tarptautinės bendruomenės. Toks pavadinimas duotas pagerbiant Aukščiausiąją Revoliucinę konvenciją, kuri vyko Aguascalientes mieste Meksikos revoliucijos metu ir kurioje dalyvavo Emiliano Zapata, Pancho Villa,

⁵³⁸ Se Movilizan 20 mil Zapatistas en Chiapas. Rasta: <http://www.eluniversal.com.mx/estados/89109.html> Žiūrėta: 2014 07 23.

⁵³⁹ La Marcha Zapatista más Grande de la Historia del EZLN. Rasta: <https://www.diagonalperiodico.net/global/la-marcha-zapatista-mas-grande-la-historia-del-ezln.html> Žiūrėta: 2014 07 23.

⁵⁴⁰ Plačiau apie EZLN inicijuotas protesto akcijas žr. Luz Inclán, M. ¡Ya Basta! to the *Caracoles*: Zapatista Mobilization under Transitional Conditions. *American Journal of Sociology*, 2008. Vol. 113, No. 5. P. 1316-1350.

⁵⁴¹ EZLN Comunicado. Creación de Municipios Autónomos. 1994 12 19. Rasta: <http://palabra.ezln.org.mx/> Žiūrėta: 2014 07 23.

⁵⁴² Zibechi, R. Autonomias y Emancipaciones. América Latina en Movimiento. Universidad Nacional Mayor de San Marcos, 2007. P. 128.

magonistai ir kiti Meksikos revoliucijos dalyviai. Pirmoji Zapatista *Aguascalientes* įsteigta Nacionalinės demokratinės konvencijos metu, tačiau dauguma jų įsteigtos 1996 m. Tuo metu įkurta *Aguascalientes I* (La Realidad), *Aguascalientes II* (Oventic), *Aguascalientes III* (La Garrucha), *Aguascalientes IV* (Morelia) ir *Aguascalientes V* (Roberto Barrios). *Aguascalientes* buvo pastatytos klinikos, bibliotekos, tualetai, susitikimų kambariai. Šie centrai buvo nuolat saugomi ginkluotų EZLN kovotojų. Ne tik Chiapas regione, bet ir kitur buvo steigiamos *Aguascalientes*, taip išreiškiant paramą Zapatista judėjimui. Pavyzdžiui, 1996 m. įsteigta *Aguascalientes* Žemutinėje Kalifornijoje, Meksikos sostinėje ir kitur. Nuo 2003 m. *Aguascalientes* buvo pakeistos į *caracoles*.⁵⁴³ *Caracoles*, kaip ir jų pirmtakės, yra autonominiai vienetai, kuriuose sutelkti švietimo, sveikatos apsaugos centrai, žemės ūkio kooperatyvai ir pan. Yra įsteigtos penkios *caracoles*. *Caracoles* simbolizuoja Zapatista judėjimo norą taikiai spręsti čiabuvių žmogaus teisių problemas, užsitikrinti demokratiją. To siekiama per autonomiją bei laisvą apsisprendimą, o ne kovos taktiką. *Caracoles* veikla yra organizuojama, remiantis čiabuvių tradicijomis ir papročiais – *usos y costumbres* – ir koordinuojama gero valdymo tarybų (isp. Juntas de buen gobierno). Gero valdymo tarybos yra vietiniai valdžios organai, kurie įgyvendina bendruomenės projektus, organizuoja rinkimus, užtikrina teisingumą ir sprendžia konfliktus. Jos koordinuoja ekonominių, socialinių ir visuomeninių sprendimų įgyvendinimą. Politinius ir karinius sprendimus ir toliau koordinuoja CCRI. Savo veikloje gero valdymo tarybos vadovaujasi *valdymo paklūstant* (isp. mandar obedeciendo) principu.

Apžvelgus Zapatista judėjimo naudojamas priemones, matyti, kad dauguma jų yra neinstitucinės, t.y. vykdomos ne per politines institucijas ir partijas. Norint dalyvauti Zapatista judėjimo veikloje, negalima priklausyti politinėms partijoms, kurios dalyvauja rinkimuose.⁵⁴⁴ Pirmiausia judėjimas pasiklovė kovas taktika, tačiau ji truko tik 12 dienų. Vėliau buvo pereita prie viešumo politikos, siekiant pritraukti kuo daugiau dalyvių ir judėjimo rėmėjų. Šiuo tikslu buvo skelbiamos Lacandón džunglių deklaracijos, *comunicados*, taip pat organizuojami įvairūs suvažiavimai ir asamblėjos. Kaip ir dauguma kitų socialinių judėjimų, taip ir Zapatista judėjimas, naudojosi protestais, siekdamas atkreipti dėmesį į egzistuojančias problemas. Taip pat dar viena ganėtinai unikali judėjimo naudojama priemonė yra autonominių gyvenviečių kūrimas.

⁵⁴³ Pažodžiui išvertus *caracole* reiškia sraigės kiautą.

⁵⁴⁴ Starr, A., Martinez-Torres, M. E., Rosset, P. Participatory Democracy in Action: Practices of the Zapatistas and the Movimiento Sem Terra. *Latin American Perspectives*, 2011. Vol. 38, No. 1. P. 102-119.

Išanalizavus Zapatista judėjimo struktūrą, keliamus tikslus ir naudojamas priemones, galima daryti išvadą, kad Zapatista judėjimas yra socialinis judėjimas, nes jis yra kolektyvinis bei tęstinis čiabuvių veiksmas, kuris prasidėjo 9-ojo dešimtmečio pradžioje ir tęsiasi iki šiol. Judėjimas yra sudarytas iš EZLN bei kitų pilietinių ir socialinių organizacijų. Savo veikloje jis pasitelkia neinstitucines priemones – protestus, suvažiavimų ir asamblėjų organizavimus, autonominių gyvenviečių kūrimą ir kt. Zapatista judėjimas kelia plataus spektro reikalavimus – nuo demokratijos, teisingumo iki čiabuvių teisių užtikrinimo ir kovos su globalizacija bei neoliberalizmu. Jis siekia inicijuoti vienus ir stabdyti kitus socialinius pokyčius. Tokiu būdu Zapatista judėjimas atitinka visus pirmajame darbo skyriuje išskirtus socialinio judėjimo bruožus ir dėl to gali būti identifikuojamas kaip čiabuvių socialinis judėjimas už čiabuvių teisių užtikrinimą.

Zapatista judėjimas neturėtų būti klasifikuojamas kaip *guerrilla* judėjimas dėl savo pasirinktų kovos taktikų, keliamų tikslų ir organizacijos formų. Pirmiausia Zapatista judėjimas nenaudoja smurtinių priemonių. Kovos taktika buvo naudota tik judėjimo pradžioje, siekiant atkreipti Meksikos bei tarptautinės visuomenės dėmesį. Tokią taktiką, kaip teigia D. della Porta, naudoja daugelis socialinių judėjimų savo pirminėse veiklos stadijose.⁵⁴⁵ Taip pat skirtingai nei 7-8-ojo dešimtmečio *guerrilla* judėjimai, kurie plėtojo marksistines ir komunistines idėjas, Zapatista judėjimas siekia užtikrinti čiabuvių teises, demokratiją ir teisingumą. Ramón Máiz teigia, kad EZLN savo retorikoje vengia marksistams būdingo žodyno – nėra akcentuojama revoliucija, proletariatas, nesiekiami perimti valdžios⁵⁴⁶. Kapitalizmas ir neoliberalizmas yra kritikuojami, tačiau jiems pakeisti nesiūloma socializmo ar komunizmo alternatyva. Taip pat Zapatista judėjimas neturi vertikalios struktūros, kuri buvo būdinga *guerrilla* judėjimams. Dėl šių priežasčių Zapatista judėjimo negalima priskirti *guerrilla* judėjimams.

⁵⁴⁵ Della Porta, D. *Social Movements, Political Violence, and the State*. Cambridge University Press, 1995. P. 52.

⁵⁴⁶ Máiz, R. *The Indian Heart of Nation: The Evolution of the Political Discourse of EZLN in Mexico (1993-2009)*. *Latin American and Caribbean Ethnic Studies*, 2010. Vol. 5, No. 3. P. 245-272.

III. ZAPATISTA JUDEJIMO ITAKA ČIABUVIŲ TEISĖMS UŽTIKRINTI

Teorinėje darbo dalyje buvo išanalizuoti galimi socialinio judėjimo poveikiai politikos procesui. Tai gali būti politinis pripažinimas, politinės darbotvarkės formavimas, politikos pokyčiai, įgyvendinimas ir institucionalizacija. Šie poveikiai gali būti vertinami, pasitelkiant įvairius kriterijus. Žemiau esančioje lentelėje yra identifikuotos socialinio judėjimo įtakos dimensijos/lygmenys, jos trumpai paaiškintos bei pateikti tų dimensijų matavimo kintamieji. Pagal šiuos kriterijus bus analizuojamas Zapatista judėjimas ir jo padaryta įtaka čiabuvių teisių užtikrinimo srityje Meksikoje.

19 lentelė. Socialinio judėjimo įtakos vertinimo kriterijai

Socialinio judėjimo įtakos dimensija	Paaiškinimas	Matavimo kriterijai
Politinis pripažinimas	Pripažįstama, kad socialinis judėjimas turi teisę kelti savo problemas ir reikalavimus	Judėjimo paminėjimas prezidento, Kongreso narių, Kabineto narių, Taikos komisaro pasisakymuose Susitikimai su Meksikos prezidentais, Kongreso nariais, Kabineto nariais, Taikos komisaru
Politinės darbotvarkės formavimas	Judėjimo reikalavimai pripažįstami legitimiais	Judėjimo keliamų klausimų įtraukimas į Nacionalines vystymosi programas Judėjimo keliamų klausimų įtraukimas į pagrindinių politinių partijų programas
Politikos pokyčiai	Teisinės bazės priėmimas	Konstitucijos reforma Priimti įstatymai judėjimui svarbiais klausimais Padaryti įstatymų pakeitimai
Įgyvendinimas	Priimtų sprendimų įgyvendinimas	Judėjimo keliamų klausimų įtraukimas į Žmogaus teisių programą Specialių programų čiabuvių teisėms užtikrinti priėmimas Čiabuvių teisių užtikrinimas JTO ŽTK ir ESKTK teikiamose Meksikos ataskaitose
Institucionalizacija	Naujų institucijų kūrimas judėjimo keliamoms problemoms spręsti	Naujų institucijų įsteigimas Padalinių čiabuvių klausimams spręsti sukūrimas egzistuojančiose institucijose Čiabuvių atstovų įtraukimas į institucines struktūras

Šaltinis: Sudaryta darbo autorės, remiantis C. Fernández Anderson disertacija⁵⁴⁷, William Gamson, Ralph H. Turner ir Lewis M. Killian, Edwin Amenta, Paul D. Schumaker, Felix Kolb darbais.

⁵⁴⁷ Fernández Anderson, C. Impact of Social Movements on State Policy: Human Rights and Women in Movements in Argentina, Chile, and Uruguay. Indiana: Notre Dame, 2011.

Yra išskiriamos penkios socialinio judėjimo poveikio formos. Pirmiausia įvertinama, ar socialinis judėjimas užsitikrino politinį pripažinimą. Politiniam pripažinimui analizuoti yra tyrinėjama, ar dažnai aukščiausi šalies pareigūnai, t.y. prezidentas, Taikos komisaras, Kabineto bei Kongreso nariai, savo viešuose pasisakymuose minėjo socialinį judėjimą bei jo keliamas problemas. Taip pat vertinami tų pačių pareigūnų įvykę ar inicijuoti susitikimai su Zapatista judėjimo atstovais ir kokios priežastys nulėmė tokią situaciją. Antroji poveikio forma yra politinės darbotvarkės formavimas. Yra analizuojama, ar judėjimo keliami reikalavimai, susiję su čiabuvių teisėmis, yra įtraukiami į Nacionalines vystymosi programas bei parlamentinių partijų programas. Trečias galimas judėjimo poveikis yra politikos pokyčiai. Yra tyrinėjama, ar buvo priimti nauji įstatymai, pakeisti galiojantys įstatymai, ar buvo įgyvendinta Zapatista judėjimo reikalaujama Konstitucijos reforma. Ketvirtas galimas poveikis yra įgyvendinimas. Įgyvendinimas bus analizuojamas per tai, ar pradėtos įgyvendinti naujos programos, skirtos čiabuvių tautų teisėms užtikrinti. Programa yra konkretus instrumentas, kuris nubrėžia gaires konkreitiems veiksams. Ir galiausiai, ar buvo įgyvendinti instituciniai pokyčiai, ar buvo įsteigtos naujos institucijos, kurios yra skirtos čiabuvių teisėms užtikrinti. Politinės institucijos yra laikomas stabiliausiu politinių galimybių struktūros elementu, kurį socialiniai judėjimai paveikia sunkiausiai. Institucijos yra sukurtos taip, kad veiktų ilgą laiką, todėl judėjimams yra sunku joms daryti įtaką. Pasak Hanspeter Kriesi ir Dominique Wisler, naujų institucijų įsteigimas yra naujų taisyklių suformavimas politikoje⁵⁴⁸, todėl tai laikoma svarbiausiu socialinio judėjimo laimėjimu.

3.1. Politinio elito komunikacija Zapatista judėjimo atžvilgiu

Vienu iš judėjimo poveikiu yra laikoma, kad valdžia pripažįsta, kad judėjimas egzistuoja ir turi teisę kelti savo reikalavimus. Galima teigti, kad Zapatista judėjimas šioje srityje buvo labai įtakingas. Kaip teigia Alejandro Anaya Muñoz, Zapatista judėjimas iškėlė čiabuvių teisių klausimą į politinę areną.⁵⁴⁹ Šiuo aspektu galima išskirti kelis esminius momentus. Pirmiausia judėjimas didesnio politinių aktorių dėmesio susilaukė savo veiklos pradžioje, t.y. 1994 m., kai pradėjo ginkluotą kovą ir vėliau taikos derybas.

Pirmoji politinio elito reakcija į Zapatista kovą buvo labai neigiama. Prezidentas C. Salinas oficialią poziciją pareiškė tik tai sausio 6 d. Jis teigė, kad EZLN yra dar vienas *guerrilla*

⁵⁴⁸ Kriesi, H., Wisler, D. The Impact of Social Movements on Political Institutions: A Comparison of the Introduction of Direct Legislation in Switzerland and the United States. In *How Social Movements Matter*. Eds. M Giungi, D. McAdam, Ch. Tilly. University of Minesota Press, 1999. P. 42-43.

⁵⁴⁹ Anaya Muñoz, A. Los Derechos de los Pueblos Indígenas. Un Debate Práctico y Ético. *Renglonas*, 2004. No. 56. P. 6-13.

judėjimas, sudarytas iš marksistinės pakraipos kovotojų, kad tai jokių būdu nėra čiabuvių judėjimas, kad jis yra inicijuotas užsienio kovotojų. Buvo tikima, kad čiabuviai neturi tokių kompetencijų, žinių ir technologijų, kad galėtų suorganizuoti tokio masto veiksmus. Taigi pirmiausia Zapatista judėjimas nebuvo pripažintas kaip judėjimas kovojantis už čiabuvių teises ir prieš jį buvo pradėta ginkluota kova. Nepaisant to, kad su judėjimu buvo siekiama susidoroti jėga, jis patraukė politinio elito dėmesį. Prezidentas, Kongreso nariai darė įvairius pranešimus judėjimo tematika – smerkė pasirinktas judėjimo taktikas, analizavo priežastis ir pan. Dėl visuomenės ir tarptautinio spaudimo taikiai sureguliuoti konfliktą, politinio elito reakcija pakito. 1994 m. sausio 10 d. Manuel Camacho Solis, užsienio reikalų ministras, buvo paskirtas Chiapas taikos ir susitaikymo komisaru, kuris turėjo derėtis su EZLN, kad būtų pasiekta taika. Sausio 12 d. prezidentas paskelbė vienašales paliaubas ir nutraukė karo veiksmus. Dėl pasikeitusios valstybės pozicijos, M. Camacho pavyko suorganizuoti susitikimą su EZLN atstovais ir susitarti dėl derybų pradžios. Tai buvo labai svarbus momentas Zapatista judėjimui – įvyko oficialus valdžios pareigūno ir judėjimo atstovų susitikimas. Tai reiškė, kad vyriausybė pripažino judėjimo egzistavimą. Remiantis socialinių judėjimų teorija, tai galima laikyti vienu iš judėjimo rezultatų. Vien tai, kad valdžios atstovai susitinka su socialinio judėjimo atstovais reiškia, kad judėjimas ir jo keliami reikalavimai yra interpretuojami kaip aktualūs valstybės gyvenime. 1994 m. vasario 20 d. buvo pradėtos taikos derybos, kurioms pirmininkavo San Cristóbal de las Casas vyskupas Samuel Ruiz.

I pirmąjį susitikimą atvyko 19 EZLN atstovų – 18 iš jų čiabuviai gyventojai ir *subcomandante* Marcos. Prasidėjęs dialogas San Cristóbal de las Casas mieste buvo vienas esminių Zapatista judėjimo momentų. Tai buvo tiesioginis prisistatymas ir susidūrimas su spauda, su Meksikos visuomene ir tarptautine bendruomene, su elitu ir vyriausybe. Tai suteikė galimybę geriau pažinti Zapatista judėjimą, suprasti jų kovos tikslus ir siekius. EZLN atstovai davė daugybę interviu nacionalinei ir tarptautinei žiniasklaidai, užmezgė ryšius su NVO, politinėmis partijomis, valstiečių organizacijomis, kurios dalyvavo pirmajame derybų susitikime. Tai buvo naujas Zapatista judėjimo etapas, kai buvo pereita nuo ginkluotos kovos taktikos prie viešumo ir politinės kovos. Kaip teigia Maria Elena Martínez-Torres, prasidėjo informacinis karas,⁵⁵⁰ kuriame vietoje ginklų buvo naudojami žodžiai, simboliai ir vaizdiniai. Tokia Zapatista judėjimo taktika buvo labai veiksminga, nes augo spaudimas Meksikos vyriausybei taikiai sureguliuoti kilusį konfliktą bei spręsti čiabuvių gyventojų klausimus. Šių derybų metu M. Camacho pripažino, kad EZLN nėra užsienio šalių inicijuota *guerrilla* grupuotė, bet Chiapas čiabuvių gyventojų judėjimas. Taip pat pasikeitė vyriausybės atstovų

⁵⁵⁰ Martínez-Torres, M. E. Civil Society, the Internet, and the Zapatistas. *Peace Review*, 2001. Vol. 13. No. 3. P. 347-355.

retorika Zapatista judėjimo atžvilgiu. Buvo pripažinta, kad jie kelia čiabuvių tautoms aktualius klausimus. Kita vertus, įtampa tarp abiejų pusių išliko. EZLN atmetė vyriausybės pateiktus taikos pasiūlymus, o vyriausybė tęsė Chiapas militarizaciją.

Zapatista judėjimo klausimas buvo svarbus aspektas 1994 m. prezidento rinkiminėje kampanijoje. Visi trys pagrindiniai kandidatai – Ernesto Zedillo Ponce de León (PRI), Diego Fernández de Cevallos (PAN) ir Cuauhtémoc Cárdenas Solózar (PRD) – savo komunikacijoje išskyrė EZLN ir teigė, kad sieks ieškoti taikių konflikto sprendimo būdų. Tokio aspekto įtraukimas į rinkiminę kampaniją rodė, kad Zapatista judėjimas yra aktualus Meksikos valstybės klausimas. Prezidento rinkimus laimėjo E. Zedillo (48,69%). Siekiant parodyti gerą valią, naujosios administracijos vidaus reikalų ministras Esteban Moctezuma 1995 m. sausio 15 d. susitiko su EZLN atstovais. Buvo dar kartą patvirtintas ginkluotos kovos nutraukimas ir nuspręsta ieškoti politinio konflikto sprendimo. Naujoji administracija patvirtino, kad sieks taikaus konflikto sprendimo būdo. Tačiau tokia pozicija greitai buvo pakeista. 1995 m. vasario 9 d. E. Zedillo paskelbė, kad yra atnaujinami karo veiksmai. Jų metu buvo užimtos daugelis Zapatista kontroliuojamų bendruomenių. Taip pat šiuo laikotarpiu buvo atskleistos Marcos ir kitų pagrindinių EZLN kovotojų tapatybės. Tokiu žingsniu buvo siekiama mažinti jų populiarumą ir autoritetą visuomenėje. Nors, viena vertus, buvo kalbama apie taikų konflikto sprendimą, kita vertus, buvo naudojamos ir ginkluotos priemonės susidoroti su Zapatista judėjimu. Jis buvo laikomas grėsme Meksikos valstybės stabilumui. Čiabuvių judėjimas, kaip jį jau buvo pripažinę aukšti pareigūnai, buvo laikomas grėsme vien todėl, kad jis reikalavo čiabuvių teisių užtikrinimo. Judėjimas ginkluotos kovos atsisakė nuo 1994 m. sausio 12 d.

Dar vienas derybų raundas tarp vyriausybės ir EZLN atstovų prasidėjo 1995 m. balandžio mėnesį San Andrés Larrainzar gyvenvietėje. 1995-1996 m. laikotarpiu įvyko septyni oficialūs parlamentinės darbo grupės ir EZLN atstovų susitikimai, kurių metu buvo deramasi dėl taikos susitarimų, kurių esminis klausimas buvo čiabuvių teisių užtikrinimas. Matyti, kad Zapatista judėjimas buvo minimas ne tik aukščiausių valdžios pareigūnų kalbose, tačiau buvo ir inicijuojami aukšto lygio susitikimai. Juose daugiausiai buvo svarstomi tokie čiabuvių teisių aspektai kaip autonomija, laisvas apsisprendimas, dalyvavimas valstybės gyvenime. Tai galima laikyti didele Zapatista judėjimo pergale politinio pripažinimo srityje. Ši įtaka buvo aiškiausiai matoma iki 1996 m. pabaigos. 1997 m. sausio mėn. EZLN nutraukė bet kokius ryšius su valdžia, nes prezidentas neperdavė priimtų taikos susitarimų svarstyti Kongrese, ir EZLN teigė, kad prie derybų stalo sugrįš tik tuo atveju, jeigu bus ratifikuoti taikos susitarimai.

Apibendrinant, galima teigti, kad Zapatista judėjimas iš karto tapo matomas politinėje arenoje ir buvo įtrauktas į politinio elito viešąją komunikaciją. Jau pirmosiomis sukilimo dienomis Meksikos prezidentas išreiškė nuomonę apie šį judėjimą. Iš pradžių judėjimas buvo

laikomas užsienio valstybių suformuotu *guerrilla* judėjimu, tačiau ilgainiui nuomonė pakito ir jis pradėtas identifikuoti kaip čiabuvių judėjimas už čiabuvių teises. Valstybė taikė dvi pagrindines taktikas, bendraudama su EZLN – derybų bei ginkluotos kovos. Buvo inicijuoti du pagrindiniai derybų raundai – 1994 m. pardžioje ir 1995-1996 m. Tokia aukščiausių valstybės pareigūnų pozicija judėjimo atžvilgiu rodo, kad judėjimas buvo svarbus Meksikos valstybės politinio gyvenimo aspektas – judėjimas buvo minimas pareigūnų pasisakymuose, su jo atstovais buvo organizuojami susitikimai, vyko derybos. Zapatista judėjimas užsitikrino vieną iš W. Gamsom įvardintų įtakos aspektų – buvo pripažinta, kad judėjimas egzistuoja ir turi teisę kelti savo reikalavimus. Kita vertus, tai nebuvo absoliuti pergalė šioje srityje. Pavyzdžiui, E. Zedillo oficialaus vizito į Nikaragvą metu 1997 m. gruodžio 18-19 d. teigė, kad nėra jokių grupuočių Chiapas regione, kad situacija jau yra išspręsta, kad socialinės sąlygos pagerėjo ir judėjimas iširo. Prezidentas buvo linkęs ignoruoti Zapatista judėjimą arba bent jau jo neakcentuoti tarptautinėje arenoje.

Antrasis etapas, kai Zapatista judėjimas buvo labai akcentuojamas politinio elito retorikoje, buvo 2000-2001 m., t.y. prasidėjus 2000 m. prezidento rinkimų kampanijai. Pagrindiniai kandidatai savo rinkiminėse kampanijose buvo atkreipę dėmesį į Zapatista judėjimą ir jo keliamus klausimus. Vicente Fox, PAN kandidatas į prezidentus, teigė, kad jeigu bus išrinktas prezidentu, pasirašys San Andrés susitarimus ir išspręs konfliktą „per penkiolika minučių“, tačiau nepaaiškino, kokiomis priemonėmis tai ketina padaryti. V. Fox tvirtino, kad „Marcos nori pagerinti situaciją Chiapas, šalyje ir visame čiabuvių pasaulyje“. Buvo pripažįstama, kad Zapatista judėjimas yra čiabuvių judėjimas už jų teisių užtikrinimą. Tokios pačios pozicijos laikėsi ir jo konkurentas PRD atstovas Cuauhtémoc Cárdenas. Jis teigė, kad jeigu taps prezidentu, vienas iš jo prioritetų bus San Andrés susitarimų ratifikavimas ir Chiapas konflikto sprendimas. PRI kandidatas Francisco Labastida laikėsi santūresnės politikos ir iš jo pasisakymų buvo aišku, kad jis tęs Zapatista reikalavimų ignoravimą politinėje arenoje ir ginkluotą kovą prieš juos. Taigi Zapatista judėjimas buvo svarbus aspektas, kurį palietė visi pagrindiniai kandidatai į prezidentus. Tai parodo, kad praėjus šešeriems metams po EZLN sukilimo, Zapatista judėjimas buvo vis dar svarbus klausimas Meksikos politinėje arenoje ir jis buvo įtrauktas į rinkiminę kampaniją.

2000 m. prezidentu buvo išrinktas V. Fox⁵⁵¹, pirmasis ne PRI partijos iškeltas kandidatas nuo 1929 m. Marcos, reaguodamas į rinkimų rezultatus, nusiuntė laišką naujam prezidentui, kuriame buvo iškeltos trys sąlygos taikos deryboms atnaujinti – demilitarizacija (7 iš 259 karinių bazių uždarymas Chiapas regione), politinių Zapatista kalinių paleidimas ir San Andrés

⁵⁵¹ Žinomas Meksikos verslininkas, Meksikos *Coca Cola* kompanijos direktorius, 1995-1999 m. Guanajuato valstijos gubernatorius.

susitarimų įgyvendinimas. 2000 m. gruodžio 1 d. - 2006 m. gruodžio 1 d. laikotarpiu prezidentas V. Fox savo komentaruose, susijusiuose su Zapatista judėjimu, daugiausiai koncentravosi ties dialogo užmezgimu ir taikos derybomis. Jis nevengė net tokių pareiškimų, kaip „esu pasirengęs padaryti viską, kas yra reikalinga, kad būtų užtikrinta taika“⁵⁵², „vyriausybė išpildys visus reikalavimus, kurie yra reikalingi, kad būtų pasiekta taika“⁵⁵³. Taip pat jo pasisakymuose buvo paliestos ir platesnės temos, tokios kaip čiabuvių tautų marginalizacija, skurdas, čiabuvių švietimo, sveikatos problemos. Jis teigė, kad turi būti gerbiamos čiabuvių tautų kultūros, autonomija, pripažino, kad Meksika yra daugiakultūrė valstybė. Didelis dėmesys buvo skiriamas Čiabuvių teisių ir kultūros įstatymui⁵⁵⁴. Jis skatino Kongresą bei visuomenę palaikyti Zapatista judėjimo iniciatyvą ir balsuoti už įstatymo projektą. V. Fox teigė, kad Zapatista judėjimas „išskėlė čiabuvių tautų klausimą į Meksikos politinę darbotvarkę“⁵⁵⁵ bei „pažadino Meksikos visuomenės sąmonę čiabuvių bendruomenių atžvilgiu“⁵⁵⁶. V. Fox pripažino Zapatista judėjimo svarbą ir netgi tai, kad tai buvo vienas svarbiausių faktorių, kuris paskatino valdžią atkreipti dėmesį į čiabuvių tautų tematiką. Aukščiausias šalies pareigūnas įvertino Zapatista judėjimo indėlį į čiabuvių tautų teisių problemos atskleidimą ir eskalavimą.

Pagrindinis V. Fox dėmesys Zapatista judėjimui buvo skiriamas 2001 m., kai vyko Zapatista žygis į sostinę, buvo priimamas Čiabuvių tautų teisių ir kultūros įstatymas. Nuo 2001 m. gegužės mėn., kai EZLN nutraukė visus kontaktus, dėmesys pamažu mažėjo. Tai iliustruoja ir prezidento pasisakymų skaičius Zapatista judėjimo klausimu – 2001 m. jų buvo 40, o likusios kadencijos metu tik – 27 (žr. lentelę Nr. 20).

V. Fox savo kalbose ne tik minėjo Zapatista judėjimą, bet ir siekė susitikti su jo atstovais. Dar prezidento rinkiminėje kampanijoje jis kvietė Marcos į susitikimą, taip pat teigė, kad jeigu laimės rinkimus, tai vienas iš pirmųjų jo prioritetų bus suorganizuoti federalinės valdžios atstovų susitikimą su EZLN atstovais ir atnaujinti dialogą.⁵⁵⁷ Jis tai dar kartą patvirtino ir vos tik buvo išrinktas prezidentu.⁵⁵⁸ V. Fox teigė, kad jis sieks asmeniškai derėtis su EZLN, užmegzti dialogą ir ieškos abiem pusėms priimtinių sprendimų. Tokius savo ketinimus jis dėstė ne tik Meksikos, bet ir tarptautinei bendruomenei. Savo oficialių vizitų į Urugvajų, Šveicariją, Vokietiją, JAV ir kt. metu, jis dar kartą patvirtino šiuos savo ketinimus.⁵⁵⁹ Ketinimai susitikti su EZLN atstovais buvo reiškiami visos V. Fox kadencijos metu, dažniausiai tokiuose pareiškimuose buvo

⁵⁵² Fox Ofrece al EZ más Repliegues. *El Universal*, 2001 m. vasario 5 d.

⁵⁵³ En Marzo, los Primeros Acuerdos para la Paz: Fox. *El Universal*, 2001 m. vasario 15 d.

⁵⁵⁴ Čiabuvių teisių ir kultūros įstatymas buvo priimtas kaip Konstitucijos reforma. Meksikos viešajame diskurse yra naudojami abu terminai tam pačiam objektui apibūdinti.

⁵⁵⁵ La Sociedad ya no Admite Condiciones, aDvierte Fox. *El Universal*, 2001 m. vasario 28 d.

⁵⁵⁶ Seguirá Fox por Televisión el Debate: Aguilar. *El Universal*, 2006 m. balandžio 26 d.

⁵⁵⁷ Impugnaré el Proceso en Caso de Fraude, Dice Fox. *El Universal*, 2000 m. birželio 14 d.

⁵⁵⁸ Buscará Fox Contactar a Marcos Califican de Difícil el Encuentro. *El Universal*, 2000 m. liepos 9 d.

⁵⁵⁹ Plantea Fox un Tope Petrolero. *El Universal*, 2000 m. rugpjūčio 12 d. Pide Fox al Subcomandante Señales Inequívocas de Paz. *El Universal*, 2001 m. sausio 30 d.

išskiriamas *subcomandante* Marcos. V. Fox teigė, kad „visada troško susitikti su Marcos, pasikabėti ir užbaigti šitą reikalą [konfliktą]“⁵⁶⁰. Nors tai ir nebuvo oficialūs kvietimai į susitikimą su prezidentu, tačiau jie parodo, kad naujai išrinktas V. Fox planavo skirti daug dėmesio Zapatista judėjimui ir jo keliamiems reikalavimams. Kita vertus, tokie prezidento pasisakymai gali būti vertinami ir kaip politiniai žaidimai, siekiant užsitikrinti didesnę politinę paramą iš rinkėjų, ypač čiabuvių gyventojų. Tačiau vis dėlto tai parodo Zapatista judėjimo įtakingumą. Jau vien tai, kad judėjimas buvo dažnai minimas prezidento kalbose ir kviečiama su juo asmeniškai susitikti yra didelis judėjimo laimėjimas. V. Fox prezidentavimo metu buvo pareikšti ir oficialūs kvietimai. 2001 m. vasario 8 d. V. Fox per Cocopa pateikė oficialų prezidento kvietimą susitikti su Marcos. Tačiau Marcos atmetė kvietimą teigdamas, kad „susitikimas tarp dviejų žmonių nieko neišspręs. <...> valdžia pirmiausia turi įvykdyti tris sąlygas“.⁵⁶¹ Po mėnesio Zapatista žygio į Meksikos sostinę metu, V. Fox pakartojo kvietimą ir kvietė *subcomandante* Marcos atvykti į jo rezidenciją Los Piños.⁵⁶² Šio susitikimo metu turėjo būti aptarta čiabuvių tautų marginalizacija, skurdas, galimi problemų sprendimai bei ateities perspektyvos. Tačiau Marcos atmetė ir šį pasiūlymą, teigdamas, kad dialogo užmezgimas yra neįmanomas. Nepaisant Marcos atsakymo, V. Fox dar kartą pakartojo kvietimą kovo 21 d.⁵⁶³, kurį Marcos taip pat atmetė. Iš viso V. Fox prezidentavimo metu buvo pareikšti trys oficialūs kvietimai EZLN atstovams susitikti su prezidentu bei dar septynis kartus įvairiomis progomis buvo minima, kad prezidentas nori susitikti su Marcos bei kitais EZLN atstovais ir pradėti taikos derybas. Nei vienas susitikimas neįvyko, nes Marcos kvietimus atmetė. Jis tvirtino, kad anksčiau čiabuviai ir EZLN stipriai nukentėjo dėl valdžios veiksmų, todėl kol valdžia neparodė geros valios, jokie susitikimai yra neįmanomi. Nepaisant to, kad susitikimai neįvyko, tačiau prezidento kvietimai parodo, kad Zapatista judėjimas buvo pripažįstamas kaip įtakingas politinis aktorius. Jis netgi ne pats siekė inicijuoti susitikimus su valdžios atstovais, bet atvirkščiai – pats prezidentas siekė oficialiai susitikti su judėjimo lyderiais. Anksčiau nei vienas čiabuvių judėjimas nebuvo susilaukęs tokio dėmesio iš aukščiausio šalies pareigūno.

Taikos derybose tarp valdžios ir Zapatista judėjimo, labai svarbi figūra yra ir Taikos komisaras Chiapas valstijai. 2000-2006 m. šias pareigas ėjo Luis H. Álvarez. Jis savo pasisakymais ir komentarais nuolat pabrėždavo derybų svarbą, taikų konflikto sprendimą. L. H. Álvarez pripažino, kad EZLN atkreipė dėmesį į čiabuvių situaciją Meksikoje, kad paskatino ieškoti būdų, kaip užtikrinti orų gyvenimą visiems valstybės gyventojams.⁵⁶⁴ Jis buvo keturis

⁵⁶⁰ Insiste Fox en Entrevistarse con Marcos. *El Universal*, 2001 m. spalio 15 d.

⁵⁶¹ Declina ?Marcos? Reunión con VFQ. *El Universal*, 2001 m. vasario 12 d.

⁵⁶² Invita Fox a Marcos a Platícar en Los Pinos. *El Universal*, 2001 m. kovo 10 d.

⁵⁶³ Pide Fox al Congreso Oír a Marcos. *El Universal*, 2001 m. kovo 21 d.

⁵⁶⁴ Reconoce Comisionado Contribución del EZLN. *El Universal*, 2004 m. gruodžio 13 d.

kartus susitikęs su Fernando Yánez, žinomą *comandante* Germán vardu. Susitikimų metu buvo aptartas kariuomenės išvedimas iš keleto Chiapas regionų. Šių susitikimų metu, atsižvelgiant į EZLN reikalavimus⁵⁶⁵, nebuvo kalbama apie dialogo užmezgimą, čiabuvių teisių užtikrinimą. Tai buvo techninio pobūdžio susitikimai, kurių metu buvo stebimas kariuomenės atsitraukimas iš EZLN reikalaujamų zonų. Tokie susitikimų formatai buvo dėl to, kad EZLN atstovai atsisakė derėtis, kol nėra įgyvendinti minimalūs EZLN reikalavimai, kurie buvo išreikšti 2000 m. 2005 m. rugsėjo 18 d. Luis H. Álvarez perdavė oficialų laišką Marcos, kuriame buvo kviečiama susitikti ir aptarti čiabuvių tautoms svarbius klausimus – žmogaus teisių situaciją, konstitucinę reformą, EZLN veiklą.⁵⁶⁶ Tačiau Marcos neatsakė į pasiūlymą.

Ne tik prezidentas ir Taikos komisaras, bet ir parlamento nariai reiškė savo poziciją Zapatista judėjimo klausimu. Išanalizavus *El Universal* dienraščio pranešimus, pastebima, kad 2001 m. įvairūs Kongreso nariai padarė 135 pareiškimus Zapatista judėjimo klausimu (žr. lentelę Nr. 20). Daugelis pasisakymų koncentravosi ties taikos derybomis, dialogo užmezgimu, čiabuvių tautų teisių įstatymu, Zapatista žygiu į Meksikos miestą bei EZLN atstovų susitikimu su Kongreso nariais. Visos parlamentinės partijos laikėsi panašios pozicijos. Jos pripažino Zapatista judėjimo svarbą, akcentavo, kad judėjimas išskėlė svarbius čiabuvių tautų teisių klausimus, kurie įsitvirtino politinėje darbotvarkėje, tačiau trūksta politinės valios, kad jie būtų išspręsti. Labiausiai partijų nuomonės išsiskyrė dėl EZLN atstovų pasisakymo iš Atstovų rūmų tribūnos. Buvo diskutuojama, ar leisti EZLN atstovams atvykti į Kongresą ir jame išdėstyti savo poziciją čiabuvių tautų teisių įstatymo atžvilgiu. Galiausiai buvo priimtas sprendimas leisti Zapatista judėjimo atstovams atvykti į Atstovų rūmus. Tai laikoma didžiausiu Zapatista judėjimo laimėjimu „politinio pripažinimo“ srityje. Buvo pasiekta istorinė simbolinė pergalė, kai čiabuvių tautų judėjimui buvo leista pirmą ir kol kas vienintelį kartą išreikšti savo poziciją iš oficialios platformos. Susitikimas įvyko 2001 m. kovo 28 d. Jame dalyvavo 238 PRI, PRD, PT, PVEM, PAS ir Convergencia atstovai. Jis taip pat buvo tiesiogiai transliuojamas per tris Meksikos televizijas. Tai galima laikyti istorine Atstovų rūmų sesija. Pirmą kartą Meksikos istorijoje čiabuvių judėjimui buvo leista reikšti savo reikalavimus bei kelti problemas iš tribūnos. Šis įvykis Meksikoje susilaukė didžiulių diskusijų ir Kongreso narių ginčų, ar yra teisėta EZLN atstovams naudotis Atstovų rūmų tribūna. Daugelis PAN atstovų tvirtino, kad tai yra neteisėta, todėl susitikime nedalyvavo. Jie atsiriboto nuo Zapatista judėjimui palankios V. Fox pozicijos. Kita vertus, stebino PRI partijos nuomonės pasikeitimas. Jie palaikė EZLN atstovų norą kalbėti Atstovų rūmuose. Jie pakeitė nuomonę ir dėl pačio Zapatista judėjimo.

⁵⁶⁵ EZLN atsisakė užmezgti dialogą tol, kol nebuvo įgyvendinti trys reikalavimai – demilitarizacija, politinių kalinių paleidimas, San Andrés susitarimų įgyvendinimas.

⁵⁶⁶ Envía Luis H. Álvarez Carta al Subcomandante Marcos. *El Universal*, 2005 m. rugsėjo 18 d.

Buvo pripažįstama, kad jų reikalavimai yra teisėti. Atstovų rūmų deputatų ir 24 EZLN *comandantes* susitikimas vyko net 5 valandas. Susitikimo metu EZLN atstovai prašė nekeisti originalaus Cocopa pasiūlyto čiabuvių tautų kultūros ir teisių įstatymo teksto, kuris buvo parengtas 1996 m. San Andrès derybų metu, ir priimti jį tokį, koks jis yra, nes jis atspindi čiabuvių tautų poreikius. Taigi Zapatista judėjimas buvo minimas ne tik aukščiausių valstybės pareigūnų retorikoje, bet jo atstovams buvo leista savo poziciją išreikšti ir Meksikos kongrese. Tokio pasiekimo kol kas nepakartojo joks kitas Meksikos judėjimas.

Pastebima tendencija, kad Zapatista judėjimui skiriamas dėmesys pradėjo mažėti po 2001 m., kai buvo priimta Konstitucijos reforma, kuri netenkinio Zapatista judėjimo. Dėl šios priežasties Zapatista judėjimas nutraukė savo ryšius su politiniais aktorais. Politikų skiriamo dėmesio mažėjimas viešojoje komunikacijoje yra iliustruojamas lentelėje Nr. 20. Tai siejama su EZLN pasitraukimu iš politinės arenos, jų viešų pasisakymų nebuvimu.

20 lentelė. Politikų pasisakymai Zapatista judėjimo atžvilgiu *EL Universal* dienraštyje 2000-2014 m.

Institucija	2000 12 01-2006 12 01	2006 12 01-2012 12 01	2012 12 01-2014 01 01
Prezidentas/ prezidento atstovas spaudai	67	6	0
Taikos komisaras Chiapas valstijai	67	0	0
Kabineto nariai	53	2	0
Kongreso nariai	194	11	3

Saltinis. Sudaryta darbo autorės, remiantis dienraščio „*El Universal*“ 2000 12 01-2014 01 01 laikotarpio straipsniais.

Kita vertus, nors politikų dėmesys tolydžio mažėjo, tačiau jis visai neišnyko. Pavyzdžiui, Prezidentas Felipe Calderón teigė, kad sieks pradėti taikos derybas su EZLN, skatins čiabuvių tautų vystymąsi ir jų teisių užtikrinimą,⁵⁶⁷ taip pat pripažino, kad Zapatista judėjimas turi tvirtus pagrindus ir pagrįstas susiformavimo priežastis bei atspindi čiabuvių tautų situaciją Meksikoje⁵⁶⁸. Zapatista judėjimas buvo pripažintas, kaip judėjimas, atspindintis čiabuvių tautų padėtį ir keliantis jiems aktualias problemas, darantis įtaką čiabuvių teisėms užtikrinti. Skirtingai nei V. Fox, F. Calderón niekada nepareiškė oficialaus noro susitikti su EZLN atstovais. Jis tik du kartus viešai užsiminė apie galimybę susitikti su EZLN atstovais⁵⁶⁹. Viena vertus, taip buvo dėl to, kad EZLN buvo išreiškusi paramą kitam kandidatui – Andrès Manuel López Obrador. Kita vertus, dėl to kad EZLN atvirai deklaravo, kad nenori užmegzti jokių santykių su valdžios atstovais ir jokie susitikimai yra nepageidaujami. 2012 m. prezidento rinkiminėje kompanijoje

⁵⁶⁷ Desea Segob Conversar con EZLN. *El Universal*, 2006 m. gruodžio 29 d.

⁵⁶⁸ Reconoce Calderón Causas del EZLN. *El Universal*, 2011 m. spalio 17 d.

⁵⁶⁹ Resalta Prensa Española Videos Presentados por AMLO. *El Universal*, 2006 m. liepos 11 d. Desea Segob conversar con EZLN. *El Universal*, 2006 m. gruodžio 29 d.

bei naujai išrinkto prezidento Enrique Peña Nieto komunikacijoje Zapatista judėjimui nebuvo skiriama dėmesio. Pastebima, kad dėmesys judėjimui mažėja.

Apibendrinant galima teigti, kad Zapatista judėjimui ir jo keliamoms problemoms didžiausias dėmesys buvo skiriamas 1994-1996 m. ir 2000-2001 m. Pirmuoju laikotarpiu skiriamas dėmesys buvo labiau kritiškas – kritikuojamos judėjimo pasirinktos priemonės, naudojama ginkluota kova prieš judėjimą ir pan. Tai gali būti siejama ir su judėjimo veikla, bet ir taip pat su PRI partijos pozicija, kuri buvo griežtai nusistačiusi prieš bet kokius judėjimus valstybėje. Antruoju laikotarpiu Zapatista judėjimui skiriamas dėmesys daugiausiai buvo čiabuvių teisių užtikrinimo srityje. Išanalizavus 2000 12 01-2014 01 01 laikotarpio dienraščio *El Universal* straipsnius, galima tvirtinti, kad pripažinimo požiūriu Zapatista judėjimą galima laikyti įtakingu. Šiuo laikotarpiu įvairiais aspektais Zapatista judėjimas buvo paminėtas net 3421 dienraščio straipsnyje. Aukščiausi politiniai asmenys – prezidentas, Kabineto nariai, Kongreso nariai bei Taikos komisaras Chiapas valstijai – Zapatista judėjimą politiniame kontekste minėjo 403 kartus (žr. lentelę Nr. 20). Daugelyje pasisakymų buvo kalbama apie dialogo užmezgimą, taikos derybų inicijavimą, pripažįstama, kad EZLN turi teisę kelti savo reikalavimus, kad jie atkreipė dėmesį į čiabuvių situaciją, įtraukė čiabuvių teisių klausimą į politinę darbotvarkę. Kai kuriuose pranešimuose netgi minima pasaulinė Zapatista judėjimo įtaka. Pasak Ethelia Ruiz Medrano, būtent politinio elito dėmesio atkreipimas į čiabuvių tautų teisių problematiką yra didžiausias Zapatista judėjimo laimėjimas.⁵⁷⁰ Taip pat Zapatista judėjimas ne tik atkreipė dėmesį į čiabuvių problemas, bet ir suaktyvino pačius čiabuvius gyventojus visoje Meksikoje. Padidėjęs politinio elito dėmesys čiabuvių tautoms, kuris buvo iššauktas Zapatista judėjimo, paskatino ir kitas čiabuvių tautas kelti savo reikalavimus ir formuoti savo judėjimus. Nepaisant to, matoma aiški tendencija, kad judėjimas praranda savo politinę svarbą. Pastaruoju metu jis vis mažiau yra minimas politinių aktorių komunikacijoje. Viena iš to priežasčių yra ta, kad EZLN yra atsiribojusi nuo politinės arenos. Po to, kai 2001 m. nepavyko užmegzti dialogo, Zapatista judėjimas koncentruojasi ties veikla autonominėse bendruomenėse *caracoles* ir yra mažiau matomas politinėje erdvėje. Taip pat judėjimo dalyviai yra išsakę nuomonę, kad nebenori turėti jokių kontaktų su valdžia.

3.2. Zapatista keliamų klausimų įtraukimas į politinę darbotvarkę

Apie socialinio judėjimo įtaką galima spręsti ir iš to, ar judėjimo keliami klausimai yra įtraukiami į politinę darbotvarkę ir kaip jie po to yra sprendžiami. Analizuojant politinės

⁵⁷⁰ Ruiz Medrano, E. Mexico's Indigenous Communities. Their Lands and Histories, 1500 to 2010. University Press of Colorado, 2010. P. 213-214.

darbotvarkės aspektą, yra tyrinėjami Nacionaliniai vystymosi planai bei pagrindinių politinių partijų programos. Šie dokumentai yra pasirinkti dėl kelių priežasčių. Pirmiausia nacionalinis vystymosi planas yra pagrindinis vykdomosios valdžios dokumentas. Konstitucijoje yra įtvirtinta, kad plane turi būti įvardijami Meksikos vystymosi prioritetai, strateginiai tikslai bei priemonės.⁵⁷¹ Meksikos politinės partijos yra svarbiausios veikėjos, kurios yra atsakingos už įvairių programų ir teisės aktų priėmimą.

Analizuojant nacionalinius vystymosi planus, matyti aiški tendencija, kad po Zapatista judėjimo sukilimo čiabuvių tautų teisių klausimas buvo pradėtas labiau akcentuoti. Tai didžiaja dalimi yra nulemta Zapatista judėjimo bei procesų, vykusių tarptautiniame žmogaus teisių režime, kurie šiame darbe jau buvo aptarti anksčiau. Iki Zapatista judėjimo čiabuvių klausimui buvo skiriamas labai mažas dėmesys. Tokį teiginį iliustruoja ir 1989-1994 m. nacionalinis vystymosi planas⁵⁷² (Carlos Salinas administracija). Jame yra identifikuojami keturi pagrindiniai tikslai: 1) suvereniteto apsauga ir Meksikos interesų atstovavimas pasaulyje; 2) demokratijos plėtra; 3) ekonomikos atgaivinimas; 4) gyvenimo sąlygų gerinimas. Čiabuviams gyventojams ir jų teisių užtikrinimui nėra skiriama beveik jokio dėmesio. Tiesiogiai čiabuviai plane yra minimi tik 9 kartus. Plane teigiama, kad reikia spręsti įvairių bendruomenių, ypač čiabuvių problemas. Tam reikia tiesti kelius, statyti mokyklas, užtikrinti geriamo vandens tiekimą ir pan. Taip pat čiabuviai paminėti švietimo srityje. Įtvirtinta, kad turi būti užtikrintas privalomas pradinis mokymas visiems valstybės gyventojams, mažinamas neteisingumas ir nelygybė šioje srityje, ypatingą dėmesį skiriant čiabuvių švietimui. Taip pat plane yra minima nauja Nacionalinio solidarumo programa (isp. El Programa Nacional de Solidaridad, PRONASOL), kuri yra priimta kovoti su skurdu šalyje, skatinti solidarumą ir teisingumą. Teigiama, kad ši programa yra nukreipta į čiabuvius ir kaimo gyventojus, taip pat į skurdžiausius miestiečius. Remiantis PRONASOL, siekiama mažinti socialinę atskirtį, marginalizaciją, užtikrinti čiabuvių kultūrinės teisės, skatinti dvikalbį švietimą, kuris atspindėtų čiabuvių kultūrinės specifikas. Tokios programos priėmimas yra pagrindinis 1989-1994 m. plano privalumas, kai analizuojamos čiabuvių teisės. Iki Zapatista judėjimo sukilimo čiabuviams gyventojams pagrindiniame vykdomosios valdžios dokumente yra skiriama labai mažai dėmesio. Nėra atkreiptas dėmesys į čiabuvių laisvo apsisprendimo teisę, tautų autonomijos siekius, žemės nuosavybės ir resursų problemas. Daugiausiai čiabuviai minimi socialinės atskirties kontekste.

⁵⁷¹ Planas yra rengiamas ir tvirtinamas per pirmuosius 6 mėn. nuo prezidento kadencijos pradžios ir galioja iki prezidento kadencijos pabaigos. Planas nubrėžia 6 metų Meksikos politinę darbotvarkę.

⁵⁷² Plan Nacional de Desarrollo 1989-1994.

Rasta: <http://ordenjuridico.gob.mx/Publicaciones/CDs2011/CDPaneacionD/pdf/PND%201989-1994.pdf> Žiūrėta: 2014 02 01.

Po Zapatista judėjimo sukilimo, matomi žymūs pasikeitimai nacionaliniuose vystymosi planuose. Juose pradėtas skirti didesnis dėmesys čiabuvių tautų akcentuojamoms problemoms. Tai matyti jau 1995-2000 m. nacionaliniame vystymosi plane⁵⁷³ (Ernesto Zedillo administracija). Jame yra išskirti penki pagrindiniai tikslai: 1) stiprinti valstybės suverenitetą, kaip aukščiausią tautos vertybę ir pagrindinę Meksikos atsakomybę; 2) konsoliduoti socialinio sugyvenimo režimą, kuris būtų reguliuojamas įstatymo, o įstatymas būtų taikomas visiems vienodai ir teisingumas būtų būdas spręsti konfliktus; 3) vystyti demokratiją, su kuria identifikuotųsi visi valstybės gyventojai, kuri būtų pagrįsta pasitikėjimu ir garantuotų taikų politinį gyvenimą ir aktyvų dalyvavimą; 4) skatinti socialinį vystymąsi, paremtą lygybės ir teisingumo principais, kuris užtikrintų geresnį individų ir bendruomenių gyvenimą; 5) skatinti ekonomikos augimą. Nors nei viename iš šių tikslų nėra tiesiogiai išskirti čiabuviai gyventojai ir jų teisės, tačiau lyginant su 1989-1994 m. planu matyti, kad Zapatista sukilimas turėjo įtakos. 1995-2000 m. plano tiksluose minimas taikus konfliktų sprendimas, taikus politinis gyvenimas, socialinis bendruomenių vystymasis, demokratizacija. Būtent šie aspektai tapo ypač svarbūs po 1994 m. sausio 1 d. sukilimo ir buvo akcentuojami Lacandón džiuglių deklaracijose ir EZLN pranešimuose. Šiame plane čiabuviams yra skiriamas jau daug didesnis dėmesys. Čiabuviai čia minimi 59 kartus. Pačioje plano pradžioje teigiama, kad jis atspindi įvairių grupių poreikius, tarp jų ir čiabuvių gyventojų, kad bus priimtos programos, kurios bus skirtos čiabuvių problemoms spręsti. Plane išskiriami ir atskiri poskyriai, kurie koncentruojasi tik ties čiabuvių klausimais ir teisėmis (2.1.7, 2.3.8, dalis 3.8.5, dalis 4.5.4). Teigiama, kad teisingumo užtikrinimas ir žmogaus teisių apsauga yra vis dar aktuali čiabuviams gyventojams, kurie sudaro dalį Meksikos tautos. Pripažinta, kad čiabuviams teisingumas nėra užtikrintas taip, kaip jis užtikrintas kitiems valstybės gyventojams, kad nuolat yra pažeidžiama čiabuvių teisė į teisingumą. Dėl šių priežasčių reikia gerinti čiabuvių galimybes kreiptis į atsakingas institucijas, užtikrinti vertėjų, advokatų paslaugas, atkreipti dėmesį į jų kultūrinę specifiką. Taip pat plane atkreiptas dėmesys ir į čiabuvių politinį atstovavimą ir dalyvavimą savivaldybėse, kuriose yra sutelktos didesnės čiabuvių bendruomenės ir tautos. Įtvirtinta, kad turi būti skatinamas ir gerbiamas čiabuvių tautų socialinis vystymasis. Teigiama, kad skurdas yra ypač akivaizdus čiabuvių bendruomenėse, jose aukštas marginalizacijos lygis. Kaip vienas iš pagrindinių tikslų šioje srityje buvo įvardintas siekis užtikrinti čiabuviams teisę į išsilavinimą jų kalba, gerbiant jų papročius ir kultūrą. Atkreiptas dėmesys ir į teisę į sveikatos apsaugą. Pastebėta, kad daugelis kenčia nuo prastos mitybos, ligų, paplitęs aukštas mirtingumas nuo užkrečiamų ligų. Vienas iš esminių vyriausybės tikslų yra užtikrinti čiabuvių tautų darnų vystymąsi, integraciją, gerbiant jų

⁵⁷³ Plan Nacional de Desarrollo 1995-2000. Rasta: <http://zedillo.presidencia.gob.mx/pages/pnd.pdf> Žiūrėta: 2014 02 05.

kultūrą, tradicijas ir kalbas, užtrinant jų teisių apsaugą. Siekiama sukurti naują visuomenės ir čiabuvių tautų ryšį, paremtą įvairove, pagarba ir čiabuvių dalyvavimu sprendimų priėmimo. Plane, kuris buvo patvirtintas po Zapatista judėjimo sukilimo, pastebimas jau daug didesnis dėmesys čiabuvių tautoms – pradėtas akcentuoti daugiakultūriškumas, pagarba čiabuvių tradicijoms ir papročiams, politinio dalyvavimo skatinimas, žmogaus teisių apsauga. Lyginant 1989-1994 ir 1995-2000 m. nacionalinius vystymosi planus, matomas aiškus dėmesio čiabuvių tautoms išaugimas. Todėl galima daryti prielaidą, kad Zapatista judėjimas paskatino atkreipti dėmesį į čiabuvių situaciją Meksikoje.

Čiabuvių tautoms didelis dėmesys taip pat buvo skiriamas ir 2001-2006 m. nacionaliniame vystymosi plane⁵⁷⁴ (Vicente Fox administracija). Jame teigiama, kad vykdomosios valdžios misija yra atsakingai ir demokratiškai valdyti šalies perėjimą prie teisingesnės, humaniškesnės, ekonomiškai konkurencingesnės visuomenės, konsoliduoti institucinius pokyčius ir įtvirtinti įstatymo viršenybę. Kaip ir ankstesniuose planuose, taip ir šiame čiabuvių teisės nėra išskiriamos kaip pagrindinis prioritetas. Šiame plane čiabuviai gyventojai minimi 45 kartus. Plane teigiama, kad Meksika yra daugiakultūrė visuomenė, kurią sudaro ir čiabuviai gyventojai. Įtvirtinta, kad jie yra politiniai subjektai, kurie turi savo interesus ir daro įtaką viešajai aplinkai. Plane įtvirtinta, kad reikia mažinti čiabuvių marginalizaciją, socialinę nelygybę, skurdą, kuris yra labiausiai pastebimas šiose bendruomenėse. Ypatingai akcentuotos problemos švietimo sistemoje. Pastaroji turėtų mažinti čiabuvių atsilikimą, užtikrinti dvikalbį švietimą, atkreipiant dėmesį į čiabuvių kultūrą. Kita opi čiabuvių teisių problema yra teisė į sveikatos apsaugą. Taip pat čiabuvių bendruomenėse vyravo prasta mityba. Teigiama, kad čiabuvių gyvenamose teritorijose yra prastesnis aprūpinimas geriamu vandeniu, kanalizacijos sistema, elektros energija, lyginant su šalies vidurkiu. Numatyta skatinti čiabuvių dalyvavimą šalies vystymesi, pagarbą jų kultūrai ir tradicijoms. 2001-2006 m. plane yra akcentuojamos panašios teisės kaip ir 1995-2000 m. tačiau dėmesys skiriamas čiabuviams gyventojams šiek tiek sumažėjo, lyginant su E. Zedillo administracija. Plane nėra minima teisė į teisingumą, politinis dalyvavimas paminimas tik netiesiogiai. Tačiau šis planas išsiskiria tuo, kad jame buvo pripažinta, kad „1994 m. judėjimas iškėlė čiabuvių problemą į nacionalinę sąmonę“. Pripažinta, kad Zapatista judėjimas atkreipė dėmesį į čiabuvių teisių užtikrinimą. Tai yra ypač svarbus teiginys, nes pagrindiniame vykdomosios valdžios dokumente yra pripažįstama, kad būtent Zapatista judėjimas yra atsakingas už čiabuvių tautų teisių akcentavimą ir šio klausimo iškėlimą į politinę darbotvarkę. Zapatista judėjimas pripažintas kaip pagrindinis aktorius, kuris buvo atsakingas, atkreipiant politikų ir valstybės gyventojų dėmesį į čiabuvių situaciją. Toks dėmesys čiabuvių

⁵⁷⁴ Plan Nacional para Desarrollo 2001-2006. Rasta:

<http://www.sagarpa.gob.mx/ganaderia/Publicaciones/Lists/Otros/Attachments/4/PND0106.pdf> Žiūrėta: 2014 01 15.

tautų teisėms turi būti siejamas su V. Fox siekiu išspręsti Zapatista konfliktą. Tai buvo įvardinta kaip vienas V. Fox prioritetų rinkiminėje programoje.

Dar didesnis dėmesys čiabuvių teisėms skirtas 2007-2012 m. nacionaliniame vystymosi plane⁵⁷⁵ (Felipe Calderón administracija). Jis išsiskiria savo apimtimi – yra daug platesnis ir išsamesnis. Šiame plane išskiriami penki pagrindiniai tikslai: 1) įstatymo viršenybė ir saugumas; 2) konkurencinga ekonomika; 3) lygios galimybės; 4) darni aplinka; 5) efektyvi demokratija ir atsakinga užsienio politika. Kaip ir ankstesniuose planuose, taip ir šiame čiabuvių tautos nėra įvardintos kaip pagrindinis valstybės prioritetas. Nepaisant to, plane čiabuviai yra minimi net 126 kartus. Plane teigiama, kad per pastaruosius du dešimtmečius buvo kreipiamas didelis dėmesys čiabuvių teisėms, kad buvo įgyvendinta teisinė reforma jų teisėms užtikrinti. Kita vertus, ne visos priemonės buvo veiksmingos. Čiabuviai šiame plane yra įvardijami kaip prioritetinė grupė, tačiau teigiama, kad jiems nėra užtikrinamos socialinės ir ekonominės teisės. Jie yra skurdžiausi valstybės gyventojai. Išskiriama teisės į švietimą problema. Taip pat vėl iškelta teisės į sveikatos apsaugą problema, t.y. čiabuviai kenčia nuo prastos mitybos, didesnio mirtingumo nuo pagydomų ligų, didesnio mirtingumo gimdymų metu. Taipogi dauguma čiabuvių dirba nekvalifikuotus darbus, jiems nėra užtikrinamos socialinės garantijos. Teigiama, kad reikia saugoti kultūrinę įvairovę. Šiame plane pirmą kartą iškelta ir lyčių lygybės problema. Čiabuvės moterys yra dar mažiau išsilavinusios, dažnai kenčia smurtą, patiria gimdymo traumas ar miršta jų metu. Taip pat vėl minimas teisingumo trūkumas, per mažas čiabuvių dalyvavimas politiniame valstybės gyvenime. Taigi šiame plane buvo skirtas didžiausias dėmesys čiabuvių tautų teisėms užtikrinti. Tačiau tai negali būti tiesiogiai įvardijama kaip Zapatista judėjimo nuopelnas. Šiuo metu judėjimas buvo atsitraukęs nuo politinės arenos ir daugiausiai koncentravosi ties veiklomis Chiapas regione. Kita vertus, tai iš dalies galima laikyti netiesiogine judėjimo įtaka. Anksčiau judėjimo iškeltos problemos rado savo vietą Meksikos politinėje darbotvarkėje ir nepaisant to, kad judėjimas reiškėsi mažiau politinėje Meksikos arenoje, tačiau jo iškeltos problemos nebuvo ignoruojamos ir joms skiriamas pakankamai didelis dėmesys.

Naujausiame 2013-2018 m. nacionaliniame vystymosi plane⁵⁷⁶ (Enrique Peña Nieto administracija), čiabuviams skiriamas dėmesys labai sumažėjo. Čiabuviai jame buvo paminėti tik 29 kartus. Plane daugiausiai koncentruojamasi ties penkiais aspektais: 1) taikoje gyvenančia Meksika; 2) Meksika, kuri yra įtrauki ir apima visus visuomenės sluoksnius; 3) Meksika su kokybišku švietimu; 4) klestinti Meksika; 5) globaliai atsakinga Meksika. Kaip ir visuose be

⁵⁷⁵ Plan Nacional para Desarrollo 2007-2012. Rasta: http://pnd.calderon.presidencia.gob.mx/pdf/PND_2007-2012.pdf Žiūrėta: 2014 01 18.

⁵⁷⁶ Plan Nacional para Desarrollo 2012-2018. Rasta: http://www.dof.gob.mx/nota_detalle_popup.php?codigo=5299465 Žiūrėta: 2014 01 06.

išimties planuose, taip ir šiame, yra akcentuojama skurdi čiabuvių padėtis. Taip pat atkreiptas dėmesys į čiabuvių diskriminaciją, kultūrinės įvairovės puoselėjimą, teisingumo užtikrinimą. Skirtingai nuo kitų planų, šiame yra aiškiau išskiriamos priemonės, kaip bus siekiama užtikrinti čiabuvių teises. Yra minima, kad reikia harmonizuoti teisės aktus, susijusius su čiabuvių teisėmis, skatinti dalyvavimą vystymosi planavime, skirti daugiau dėmesio pagrindinėms teisėms užtikrinti – maisto, sveikatos, švietimo ir infrastruktūros srityse. Pastebima, kad naujausiame plane čiabuviams skiriamas dėmesys sumažėjo. Tai gali būti siejama su Zapatista judėjimo neveiksnumu nacionalinėje arenoje. Judėjimas šiuo laikotarpiu nepaskelbė nei vienos Lacandón džiunglių deklaracijos, buvo ganėtinai pasyvus skelbiant *comunicados*.

Apibendrinant galima teigti, kad matomas akivaizdus dėmesio išaugimas čiabuvių tautų ir bendruomenių teisėms po 1994 m. (žr. priedą Nr. 6). 1989-1994 m. plane čiabuviai buvo paminėti vos keletą kartų, tačiau iš karto po EZLN sukilimo dėmesys jiems labai išaugo. Dažniausiai planuose buvo akcentuojamos ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės bei jų užtikrinimas. Kaip didžiausios probleminės sritys visuose planuose buvo išskirtas švietimas, sveikatos apsauga, skurdas, taip pat kelis kartus paminėtas teisingumo užtikrinimas. Toks dėmesio išaugimas sudaro palankesnes sąlygas čiabuvių teisių apsaugai. Kita vertus, nei viename iš planų nėra kalbama apie tokias svarbias teises kaip žemės nuosavybės čiabuviams gyventojams užtikrinimas, resursų naudojimas, laisvo apsisprendimo teisė, autonomija bei kolektyvinės teisės. Taip pat nei viename iš planų nebuvo paminėtas EZLN sukilimas. Tik V. Fox administracijos plane apie jį netiesiogiai užsiminta. Teigiama, kad didžiausią postūmį čiabuvių teisėms užtikrinti davė 1994 m. sukilimas, o tai yra labai aiški nuoroda į Zapatista judėjimą. Tačiau jis nėra įvardijamas. Kituose planuose apie jį daugiau nėra užsiminta tiesiogiai ar netiesiogiai. Taip pat reikia pastebėti, kad dėmesys čiabuvių teisėms 2013-2018 m. plane sumažėjo. Tai būtų galima sieti su Zapatista judėjimo pasyvumu.

Analizuojant, ar tam tikras klausimas yra įtrauktas į politinę darbotvarkę, yra būtina apžvelgti ir pagrindinių partijų programas. Pagrindinėmis Meksikos partijomis yra laikomos tos partijos, kurios yra įregistruotos Nacionaliniame rinkimų institute (isp. Instituto Nacional Electoral, INE) kaip federalinės partijos. Kaip jau minėta, Meksikos politinėje arenoje yra labiausiai pastebimos trys partijos – PRI, PAN ir PRD. Kaip labiausiai palankią partiją čiabuvių teisių klausimais galima įvardinti PRD. PRD, būdama kairiosios pakraipos partija, didesnę dėmesį skiria labiausiai pažeidžiamoms visuomenės grupėms. Taip pat, kaip teigia politikos proceso teorijos autoriai, kairiosios pakraipos partijos yra labiau linkusios atspindėti socialinių

judėjimų reikalavimus, juos įtraukti į savo darbotvarkę. PRD programoje⁵⁷⁷ yra išskirta atskira dalis specialiai čiabuvių tautomis. Teigiama, kad pritariama San Andrés susitarimams bei TDO konvencijai Nr. 169. Vadovaujantis šiais dokumentais, turi būti grindžiamas valstybės ir visuomenės santykis su čiabuvių tautomis – užtikrinta autonomija, laisvas apsisprendimas, konsultuojamasi dėl programų ir įstatymų, gerbiama žemės nuosavybė, užtikrinta teisė į resursus, apsaugomos čiabuvių teritorijos nuo kasybos įmonių, puoselėjamos čiabuvių kultūros, leidžiama čiabuviams turėti savo politines, socialines, ekonomines ir kultūrinės institucijas. Taip pat akcentuojamas dvikalbis ir tarpkultūris švietimas, sveikatos apsaugos užtikrinimas, skurdo mažinimas. PRD pripažįsta, kad čiabuvių tautomis turi būti užtikrintos tos teisės, kurios yra įtvirtintos San Andrés susitarimuose, kurie buvo pasirašyti tarp EZLN ir vyriausybės. Iš to seka, kad valstybės ir čiabuvių tautų santykis turi būti grindžiamas tomis teisėmis, kurių pripažinimą įtvirtino Zapatista judėjimo atstovai. Nors programoje tiesiogiai Zapatista judėjimas nėra minimas, tačiau akcentuojami judėjimo pasiekimai, todėl galima teigti, kad Zapatista judėjimas turėjo didelės įtakos čiabuvių tautų teisių įtraukimui į PRD programą. PRI programoje⁵⁷⁸ yra minimos beveik tos pačios čiabuvių teisės kaip ir PRD programoje – laisvas apsisprendimas, autonomija, politinė ir socialinė organizacija, politinis dalyvavimas, pagarba tradicijoms ir kultūrai, dvikalbis švietimas, kolektyvinių teisių užtikrinimas ir pan. Taigi yra akcentuojamos tokios pačios teisės, kurios yra įtvirtintos Konstitucijoje, tarptautiniuose dokumentuose bei San Andrés susitarimuose, tačiau patys San Andrés susitarimai nėra minimi. PAN programoje⁵⁷⁹, lyginant su PRD ir PRI programomis, čiabuvių tautomis yra skiriama mažiausiai dėmesio. Teigiama, kad čiabuvių tautos susiduria su neteisybe ir diskriminacija, kad reikia vystyti programas, kurios pagerintų situaciją švietimo, sveikatos apsaugos, mitybos srityse. PAN, būdama dešiniąja partija, skiria mažiau dėmesio tokioms čiabuvių problemoms, kaip žemės ir resursų nuosavybės užtikrinimas.

Be trijų pagrindinių partijų, kurios užsitikrina daugiausiai vietų Kongrese, Meksikoje taip pat veikia keletas mažesnių, kurios paprastai rinkimuose laimi kelias vietas. PT programoje čiabuvių tautų teisių klausimais yra laikomasi konkretnesnių pozicijų. Šios partijos programoje⁵⁸⁰ yra teigiama, kad partija sieks čiabuvių žemių restitucijos ir San Andrés susitarimų įgyvendinimo. Laikoma, kad Chiapas konfliktas gali būti išspręstas, jeigu bus įgyvendinti jų reikalavimai ir pakeistas čiabuvių teisių įstatymas. Tai yra labai aiški nuoroda į

⁵⁷⁷ Programa del Partido de la Revolución Democrática. Rasta: http://www.prd.org.mx/documentos/programa_2014.pdf Žiūrėta: 2014 10 17.

⁵⁷⁸ PRI. Programa de Acción. Rasta: <http://pri.org.mx/TransformandoMexico/Documentos/ProgramadeAccion2013.pdf> Žiūrėta: 2014 10 17.

⁵⁷⁹ PAN. Programa de Acción Política. Rasta: http://www.ine.mx/documentos/PPP/docs_pdf/PAN_PROGRAMA_DE_ACCION.pdf Žiūrėta: 2014 10 17.

⁵⁸⁰ PT. Programa de Acción. Rasta: <http://www.ine.mx/archivos3/portal/historico/recursos/IFE-v2/DEPPP/DEPPP-DocumentosBasicos/DEPPP-DocumentosBasicos-pdfs/PT/PROGRAMA-ACCION-PT.pdf> Žiūrėta: 2014 10 17.

Zapatista judėjimą. EZLN keliama reikalavimai yra laikomi pagrindu čiabuvių teisėms užtikrinti. Tokios pačios nuomonės laikosi ir Nacionalinis regeneracijos judėjimas (isp. El Movimiento Regeneración Nacional, Morena)⁵⁸¹. Morena programoje⁵⁸² teigiama, kad reikia užtikrinti čiabuvių tautų teisę į žemę ir joje esančius resursus, išankstinį informuotą sutikimą, gerbti San Andrés susitarimus. PVEM, kaip ir Naujojo aljanso (isp. Nueva Alianza)⁵⁸³, programose⁵⁸⁴ čiabuvių tautoms skiriama mažai dėmesio – tik akcentuojami kultūriniai aspektai ir pripažįstama Meksikos tautos įvairovė. Piliečių judėjimas (isp. Movimiento Ciudadano, MC)⁵⁸⁵ savo programoje⁵⁸⁶ išskiria atskirą poskyrį čiabuvių teisėms. Teigiama, kad turi būti užtikrintos čiabuvių kolektyvinės teisės, priimti nauji įstatymai, įgyvendinamos programos, mažinančios socialinę atskirtį, gerbiamos socialinės, ekonominės, kultūrinės ir politinės čiabuvių teisės.

Išanalizavus pagrindinių partijų programas, pastebima, kad visų Meksikos partijų programose yra minimi čiabuviai gyventojai. Taip pat matoma tendencija, kad čiabuviams aktualius klausimus labiau kelia kairiosios pakraipos partijos, o dešinėsios partijos susikoncentruoja ties kultūriniais aspektais ir opius klausimus linkusios ignoruoti. Visų partijų programose čiabuvių tautų teisių klausimas tapo matomas po 1994 m. Zapatista judėjimo sukilimo. Iki to laiko čiabuviai programose buvo minimi tik skurdo ir marginalizacijos kontekste. Tik po EZLN sukilimo, o vėliau ir inicijuotos Konstitucijos reformos, čiabuvių tautų teisių klausimas tapo akivaizdesnis partijų programose. Taip pat, kaip teigia Courtney Jung, partijos pradėjo ne tik į savo programas, bet ir į partijų veiklą įtraukti čiabuvius gyventojus⁵⁸⁷. Remiantis mokslininkės atlikta analize, daroma išvada, kad PRD savo rinkiminiuose sąrašuose yra įtraukusi daugiausiai čiabuvių gyventojų, lyginant su kitomis partijomis, jų taip pat išrenkama daugiausiai. Kitos partijos irgi turi savo sudėtyje čiabuvių atstovų, tačiau jie didžiąja dalimi yra čiabuviai tik tai savo kilme, o ne akcentuojamais klausimais, skirtingai nei PRD nariai, kurie yra ne tik čiabuvių kilmės, bet ir kelia čiabuvių tautoms aktualius klausimus į politinę darbotvarkę.

⁵⁸¹ Morena įsikūrė 2014 m. Ji identifikuojama kaip nacionalistinė kairės partija.

⁵⁸² Morena. Programa de Acción. Rasta:

http://www.ine.mx/archivos3/portal/historico/contenido/Directorio_y_documentos_basicos/ Žiūrėta: 2014 10 17.

⁵⁸³ Naujasis aljansas buvo įsteigtas 2005 m. Tai liberalios pakraipos partija.

⁵⁸⁴ PVEM. Programa de Acción.

Rasta: http://www.ine.mx/documentos/PPP/docs_pdf/PVEM_PROGRAMA_DE_ACCION.PDF Žiūrėta: 2014 10 18. Nueva Alianza. Programa de Acción.

Rasta: http://www.ine.mx/archivos3/portal/historico/contenido/Directorio_y_documentos_basicos/ Žiūrėta: 2014 10 18.

⁵⁸⁵ Partija susikūrė 2002 m. kaip Susivienijimo demokratijai partija (isp. Convergencia por la Democracia). 2011 m. pakeitė pavadinimą. Šave identifikuoja kaip socialliberalus.

⁵⁸⁶ Movimiento Ciudadano. Programa de Acción.

Rasta: http://www.ine.mx/archivos3/portal/historico/contenido/Directorio_y_documentos_basicos/ Žiūrėta: 2014 10 18.

⁵⁸⁷ Jung, C. The Moral Force of Indigenous Politics. Critical Liberalism and Zapatistas. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. P. 192.

Apibendrinant analizuotus nacionalinius vystymosi planus bei pagrindinių politinių partijų programas, daroma išvada, kad po Zapatista judėjimo sukilimo čiabuvių teisių klausimas pirmą kartą tapo svarbia Meksikos politinės darbotvarkės dalimi. Zapatista judėjimas čiabuvių klausimą iškėlė į politinės darbotvarkės viršų. Tiek vystymosi planuose, tiek partijų programose pats judėjimas nėra tiesiogiai minimas, tačiau yra kalbama apie San Andrés susitarimus, kurie yra tiesioginis derybų tarp EZLN ir vyriausybės padarinys. Taip pat dokumentuose akcentuojamos tos problemos, kurios buvo keliamos judėjimo – čiabuvių autonomija, laisvas apsisprendimas, socialinės ir ekonominės problemos, teisingumo užtikrinimas ir kt. Todėl galima daryti išvadą, kad Zapatista judėjimas turėjo didelės įtakos politinės darbotvarkės formavimui. Tačiau negalima atmesti ir kitų faktorių, tokių kaip tarptautinio čiabuvių tautų teisių režimo kūrimasis ir Meksikai daromas tarptautinis spaudimas, ypač iš JTO ir TDO pusės. Kita vertus, šis spaudimas išaugo po Zapatista judėjimo sukilimo 1994 m. Matyti, kad visi šie socialiniai procesai yra tarpusavyje susiję. Zapatista judėjimas atkreipė dėmesį į problemas, reikalavo jų įtraukimo į politinę darbotvarkę bei jų sprendimo, į tai reaguodamos tarptautinės organizacijos irgi pradėjo savo spaudimą Meksikos vyriausybei.

3.3. Meksikos teisinės sistemos reforma

Politikos reakcija į Zapatista judėjimą yra vertinama pagal inicijuotą Konstitucijos reformą bei priimtus naujus ar pataisytus egzistuojančius teisės aktus. Konstitucijos reforma buvo parengta, remiantis San Andrés taikos susitarimais tarp EZLN ir Meksikos vyriausybės. EZLN, reikalaudama Konstitucijos reformos, taip pat savo reikalavimus grindė ir Meksikos ratifikuota TDO konvencija Nr. 169.

Pirmasis žingsnis taikos susitarimo link tarp EZLN ir vyriausybės buvo 1995 m. kovo 11 d. priimtas Dialogo, susitaikymo ir orios taikos Chiapas valstijoje įstatymas⁵⁸⁸. Šiuo įstatymu pripažinta, kad EZLN yra ginkluota jėga, daugiausiai sudaryta iš čiabuvių gyventojų.⁵⁸⁹ Įstatymo tikslas buvo užtikrinti taiką regione, atkreipti dėmesį į problemas, paskatinusias konfliktą, ir jų sprendimo būdus, skatinti ekonominį ir socialinį Chiapas valstijos vystymąsi. Šiuo aktu buvo įsteigta Federalinės leidžiamosios valdžios Susitaikymo ir taikos komisija (isp. Comisión de Concordia y Pacificación del Poder Legislativo Federal, Cocopa), kurios pagrindinis tikslas – derėtis su EZLN dėl taikos sudarymo bei būti tarpininku tarp valdžios ir

⁵⁸⁸ Ley para el Diálogo, la Conciliación y la Paz Digna en Chiapas. Priimtas 1995 m. kovo 11 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LevesBiblio/pdf/177.pdf> Žiūrėta: 2014 07 03.

⁵⁸⁹ Álvarez Gándara, M. Chiapas: Nuevos Movimientos Sociales y Nuevo Tipo de Conflictos. In *Movimientos Sociales y Conflicto en América Latina*, ed. J. Seoane. Libronauta Argentina, 2005. P. 111.

EZLN. Tai buvo labai svarbus žingsnis, kuris parodo, kad vyriausybė pripažino EZLN ir oficialiai siekė inicijuoti taikos derybas su jais.

Čiabuvių kultūros ir teisių susitarimai, plačiau žinomi kaip San Andrés susitarimai, tarp vyriausybės atstovų ir EZLN vadovybės buvo pasirašyti 1996 m. vasario 16 d.⁵⁹⁰ Tai buvo pirmasis oficialus ir kol kas vienintelis susitarimas tarp šių konfliktuojančių pusių. Šių susitarimų pagrindu turėjo būti sukurti nauji čiabuvių tautų, visuomenės ir vyriausybės santykiai. Čiabuvių tautos turėjo būti traktuojamos kaip kolektyvinių teisių subjektai. Pagrindinė šių susitarimų idėja buvo užbaigti 500 metų besitęsiančią nelygybę, marginalizaciją, diskriminaciją, išnaudojimą, čiabuvių skurdą, įtraukiant čiabuvių tautas į valstybės politinį ir visuomeninį gyvenimą. Jie atspindėjo TDO konvencijos Nr. 169 pagrindinius punktus ir idėjas. Šiais susitarimais buvo įtvirtintos pilietinės ir politinės čiabuvių teisės. Pirmiausia suteikta teisė į laisvą apsisprendimą. Tai reiškia, kad čiabuviams yra suteikiama autonomija savarankiškai organizuoti savo tautų ir bendruomenių gyvenimą, išsaugant savo socialines, ekonomines, kultūrinės ir politines institucijas. Taip pat užtikinta teisė į teisingumą. Jiems leidžiama taikyti savo normatyvines sistemas, sprendžiant vidaus konfliktus. Kreiptis į valstijų ir/ar valstybinius teismus, kuriuose turi būti atkreiptas dėmesys į jų kultūrinės ir lingvistinės specifikas. Čiabuviams suteikta teisė dalyvauti valstybės valdyme ir sprendimų priėmimo procese. Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių srityje jiems buvo suteikta teisė į žemę ir joje sukauptus resursus. Taip pat garantuota pagarba jų kultūrai, užtikrinta teisė ją puoselėti, teisė išsaugoti čiabuvių kalbas, įtvirtintas dvikalbis mokymas. Šie susitarimai turėjo būti įgyvendinti atlikus Konstitucijos pakeitimus bei modifikavus kitus teisės aktus. Konstitucijos pakeitimuose turėjo atsispindėti čiabuvių autonomijos ir laisvo apsisprendimo principas, taip pat Meksikos tautos daugiakultūriškumas, čiabuvių įtraukimas į valstybės gyvenimą, darnus vystymasis. Remiantis San Andrés susitarimais bei TDO konvencija Nr. 169, Cocopa 1996 m. lapkričio 29 d. parengė Konstitucijos reformos iniciatyvą⁵⁹¹, tačiau prezidentas Ernesto Zedillo neperdavė susitarimų ratifikuoti Kongresui⁵⁹². Buvo baiminamasi, kad autonomijos suteikimas gali suskaldyti Meksikos tautos vienybę, kad gali prasidėti balkanizacijos procesas ir iškilti grėsmė valstybės suverenitetui. Vietoje susitarimų, Meksikos vyriausybė dislokavo apie 70 000 karių Chiapas teritorijoje, t.y. apie trečdalį visos Meksikos kariuomenės. EZLN, matydama politinės valios trūkumą, valdžios nenorą spręsti egzistuojančių problemų, nutraukė derybas su

⁵⁹⁰ Acuerdos de San Andrés. 1996 m. vasario 16 d. Rasta: <http://zedillo.presidencia.gob.mx/pages/chiapas/docs/sanandres.html> Žiūrėta: 2014 07 03.

⁵⁹¹ Reformas Constitucionales. Propuesta de la Comisión Concordia y Pacificación. Rasta: <http://www.redindigena.net/ser/departamentos/documentos/reformasCCyP.html> Žiūrėta 2013 01 07.

⁵⁹² Be 1996 m. Cocopa Konstitucijos reformos iniciatyvos, buvo parengtos dar dvi – 1997 m. kovą pasiūlymą parengė PAN bei Meksikos vyriausybė. Jos pasiūlymas žinomas Iniciativa Labastida pavadinimu. Plačiau žr. González Galván, J. A. Las Iniciativas de Reformas Constitucionales en Materia Indígena en México. *Boletín Mexicano de Derecho Comparado*, 2000. No. 97. P. 359-377.

vyriausybė. Įtampa nuolat augo. Ji kulminaciją pasiekė 1997 m. gruodžio mėn., kai Acteal bendruomenėje, Chiapas, buvo nužudyti 45 čiabuvių gyventojai, daugiausiai moterys ir vaikai. Dėl šio incidento buvo apkaltinti sukarinti PRI daliniai. 48 asmenys, kurie organizavo išpuolį, buvo nuteisti kalėjimo bausmėmis⁵⁹³.

San Andrés susitarimai buvo vienas svarbiausių ir pirmųjų Zapatista judėjimo laimėjimų politikos pokyčių srityje. Tai buvo tiesioginių derybų tarp EZLN ir vyriausybės rezultatas.⁵⁹⁴ San Andrés susitarimams pritarė visos čiabuvių bendruomenės. Kita vertus, šie susitarimai su dideliais pakeitimais buvo perkelti į įstatyminę bazę tik tai po 2000 m. įvykusių prezidento rinkimų, kai ilgametį PRI partijos dominavimą pakeitė PAN atstovas V. Fox. Jo, kaip prezidento, viena pirmųjų iniciatyvų buvo Cocopa pasiūlymo svarstymas Kongrese. Nuo tada prasidėjo naujas čiabuvių tautų teisių užtikrinimo etapas. Galima teigti, kad čiabuvių tautų teisėms užtikrinti didelės įtakos turėjo ne tik Zapatista judėjimas, kuris iškėlė problemas į politinę areną, tačiau taip pat ir atsivėrusios politinės galimybės, t.y. pasikeitusi dominuojanti politinė jėga. Tai patvirtina politikos proceso teorijos teiginį, kad didelės įtakos socialiniam judėjimui susiformuoti ir pasiekti savo tikslų turi išoriniai veiksniai.

Remiantis Lacandón džinglių deklaracijomis, San Andrés susitarimais, Cocopa ir Zapatista judėjimo siūlymais, 2001 m. rugpjūčio 14 d. buvo padaryta Meksikos Konstitucijos⁵⁹⁵ reforma, t.y. modifikuoti įvairūs Konstitucijos straipsniai, kad būtų įtrauktos čiabuvių teisės⁵⁹⁶. Konstitucinė reforma sukūrė naują teisinį pagrindą tarp Meksikos valstybės, visuomenės ir čiabuvių tautų. Čiabuvių tautoms ir bendruomenėms buvo pripažintas platus žmogaus teisių spektras. Kita vertus, čiabuvių tautos nebuvo patenkintos tokia Konstitucijos reforma⁵⁹⁷. Buvo teigiama, kad ši reforma neatspindi esminių San Andrés susitarimų punktų. Joje nėra įtvirtintos svarbiausios teisės – kolektyvinės teisės į žemę ir resursų kontrolę.

Pirmausia modifikuotas 1-asis Meksikos Konstitucijos straipsnis, kuriame buvo įtrauktas diskriminacijos uždraudimo punktas. Lygybės užtikrinimas buvo vienas iš Zapatista judėjimo keliamų reikalavimų (žr. priedą Nr. 5). Konstitucijoje teigiama, kad niekas negali būti diskriminuojamas dėl savo etninės kilmės⁵⁹⁸. Tai svarbus punktas čiabuviams gyventojams, nes

⁵⁹³ Žmogaus teisių organizacijos liko nepatenkintos tokiu nuosprendžiu, nes nebuvo atliktas tyrimas, kas iš valdžios institucijų buvo įsitraukęs į išpuolio organizavimą. Buvo įtariama, kad išpuolį galėjo inicijuoti valdžios atstovai.

⁵⁹⁴ Muñoz Ramírez, G. EZLN: 20 y 10, el Fuego y la Palabra. México: La Jornada Ediciones, RebelDía, 2003. P. 117-118.

⁵⁹⁵ Constitución Política de los Estados Unidos Mexicanos. Priimta 1917 m. vasario 5 d. Paskutinė redakcija 2014 m. birželio 17 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/htm/1.htm> Žiūrėta: 2014 01 02.

⁵⁹⁶ Papildytas 1 straipsnis, pakeistas 2 straipsnis, sutrumpintas 4, pridėtas 18 straipsnio 6 paragrafas, pakeistas 27 straipsnio VII dalies 2 paragrafas ir 115 straipsnio III dalis.

⁵⁹⁷ López, L. Advancing Human Rights Policy: Does Grassroots Mobilization and Community Dispute Resolution Matter? Insights from Chiapas, Mexico. *Review of Policy Research*, 2005. Vol. 22, No. 1. P. 78.

⁵⁹⁸ Meksikos konstitucijoje diskriminacija yra draudžiama ir kitais pagrindais, tačiau šiame darbe aktualiausias yra etninės kilmės aspektas.

kaip buvo iliustruota 2-ajame darbo skyriuje, jie patiria diskriminaciją įvairiose gyvenimo sferose. Diskriminacijos uždraudimas pirmą kartą buvo išskirtas San Andrés susitarimuose, todėl šios normos įtraukimas į Konstituciją gali būti laikomas Zapatista judėjimo laimėjimu. Susitarimuose įvardijama, kad diskriminacija yra viena iš pagrindinių čiabuvių tautų marginalizacijos priežasčių. Konstitucijos pataisomis buvo įtvirtinta, kad čiabuviai turi būti traktuojami kaip visaverčiai valstybės gyventojai. Šios normos yra perkeltos ir į Meksikos nacionalinius įstatymus, kuriais yra įtvirtinta, kad čiabuvių tautos yra lygios kitoms tautoms, gyvenančioms Meksikoje. 2003 m. priimtame Federaliniame apsaugos nuo diskriminacijos ir jos panaikinimo įstatyme⁵⁹⁹, kuris yra skirtas apsaugoti visus individus nuo diskriminacijos ir užtikrinti vienodas galimybes, įtvirtinta, kad niekas negali būti diskriminuojamas dėl savo tautinės ar etninės kilmės, odos spalvos, kultūros, lyties, amžiaus, neįgalumo ir kitų veiksnių. Visas 14-tas straipsnis šiame įstatyme yra paskirtas čiabuvių tautų teisėms. Teigiama, kad federalinė valdžia turi imtis įvairių priemonių, kad būtų užtikrinta čiabuvių gyventojų lygybė – skatinamas dvikalbis ir tarpkultūrinis mokymas, sukurta stipendijų sistema, kuri skatintų raštingumą ir visų lygių švietimą, kuriamos ir vykdomos kultūrinės įvairovės programos, skirtos valstybės tarnautojams, vykdomos socialinės akcijos žiniasklaidos priemonėse, kurios supažindintų su čiabuvių kultūra ir skatintų pagarbą čiabuvių teisėms ir laisvėms. Taip pat diskriminacijos problema yra minima ir Bendrajame čiabuvių tautų lingvistinių teisių įstatyme⁶⁰⁰, kuris buvo priimtas 2003 m. 8-ajame jo straipsnyje teigiama, kad niekas negali būti diskriminuojamas dėl kalbos, kuria kalba. 2007 m. buvo priimtas Bendrasis moterų gyvenimo be smurto įstatymas⁶⁰¹, kurio tikslas – panaikinti smurtą prieš moteris, už jį bausti ir imtis apsaugos priemonių nuo jo, taip pat apsaugoti moteris nuo diskriminacijos ir nelygybės. Šiame įstatyme vyriausybė įsipareigoja skatinti čiabuvių moterų teisių užtikrinimą, pripažįstant daugiakultūrę tautos sudėtį. Šios nuostatos į įstatymus buvo perkeltos po Zapatista inicijuotos Konstitucijos reformos.

Meksikos Konstitucijos 2-asis straipsnis prasideda įvardijant, kad Meksikos „tauta yra viena ir nedaloma“. Toliau tešama, kad ji yra daugiakultūrė⁶⁰², kurią sudaro čiabuvių tautos, „kilusios iš gyventojų, kurie gyveno šalies teritorijoje prieš kolonizaciją ir kurie išlaikė savo socialines, ekonomines, kultūrinės ir politines institucijas, ar jų dalį“. Ši straipsnio dalis, viena

⁵⁹⁹ Ley Federal para Prevenir y Eliminar la Discriminación. Priimtas 2003 m. birželio 11 d. Paskutinė redakcija 2013 m. gruodžio 24 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/262.pdf> Žiūrėta: 2014 01 21

⁶⁰⁰ Ley General de Derechos Lingüísticos de los Pueblos Indígenas. Priimtas 2003 m. kovo 13 d. Paskutinė redakcija 2012 m. balandžio 9 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/257.pdf> Žiūrėta: 2014 01 09.

⁶⁰¹ Ley General de Acceso de las Mujeres a una Vida Libre de Violencia. Priimtas 2007 m. vasario 1 d. Paskutinė redakcija 2014 m. balandžio 2 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/LGAMVLV.pdf>. Žiūrėta: 2014 06 06.

⁶⁰² Pirmą kartą čiabuviai gyventojai ir daugiakultūrė Meksikos sudėtis buvo paminėta 1992 m. po Konstitucijos pataisų. Tačiau tomis pataisomis buvo atkreiptas dėmesys tik į čiabuvių kultūrinę įvairovę, kalbų išsaugojimą ir teisingumo užtikrinimą. Kiti čiabuvių tautų gyvenimo aspektai nebuvo paliesti.

vertus, pripažįsta, kad čiabuviai gyventojai yra svarbi tautos dalis, tačiau, kita vertus, įvardija, kad Meksikos tauta yra vieninga. Tai reiškia, kad čiabuvių tautos negali atsiskirti, kad jos yra ypatingos, tačiau yra vienos Meksikos tautos dalimi⁶⁰³. Miguel Carbonell teigia, kad tokia norma primena kolonizacijos laikus, yra nedemokratiška ir prieštarauja bet kokiems čiabuvių tautų reikalavimams.⁶⁰⁴ Tokią pačią poziciją reiškė ir čiabuvių tautos bei Zapatista judėjimas, prieštaraudami naujamai Konstitucijos formulotei. Nepaisant to, ji atspindi JTO Čiabuvių tautų teisių deklaracijos principus. Iš pateikto čiabuvių apibūdinimo taip pat matyti, kad Konstitucijoje vartojamas „čiabuvių tautų“ terminas⁶⁰⁵. Tokiu būdu yra įtvirtinta tarptautinėje arenoje vyraujanti pozicija. Kita vertus, kai kuriuose Konstitucijos straipsniuose vis dar vartojamas čiabuvių bendruomenių terminas, ypač kai yra kalbama apie teisės į žemę ir joje esančių resursų užtikrinimą. Taip yra vengiama čiabuvių tautoms suteikti kolektyvines teises. 2-ajame Konstitucijos straipsnyje yra išskiriami esminiai čiabuvių tautų bruožai – tęstinumas iš ikikolonialinių laikų ir pagrindinių institucijų išsaugojimas. Tačiau svarbiausias čiabuvių tautas apibūdinantis kriterijus yra saviidentifikacija, t.y. individas laikomas čiabuviu, jeigu jis identifikuoja su čiabuvių tauta ir laiko save jos dalimi. Šie Meksikos Konstitucijos punktai atspindi TDO konvencijoje Nr. 169 bei JTO Čiabuvių tautų teisių deklaracijoje išdėstytas normas, taipogi šiame darbe nusistatytą čiabuvių tautų apibrėžimą. Meksikoje Konstitucijos pataisos įtvirtino tarptautinėje arenoje vyraujančią diskursą bei dalį Zapatista judėjimo keltų reikalavimų, kurie buvo įrašyti ir San Andrés susitarimuose. Labai svarbu tai, kad čiabuvių tautų apibūdinime buvo atsisakyta ilgą laiką dominavusio kalbos aspekto. Juo buvo remiamasi, vykdant gyventojų surašymus ir vertinant čiabuvių situaciją. Tačiau šiuolaikiniame pasaulyje jis nebeatspindėjo realios situacijos. Kaip aptarta antrajame darbo skyriuje, egzistuoja didelė dalis čiabuvių gyventojų, kurie nebešneka čiabuvių kalbomis, tačiau save vis dar laiko čiabuviais, ir atvirkščiai – kurie šneka viena iš čiabuvių kalbų, tačiau savęs neidentifikuoja čiabuviais. Saviidentifikacijos norma buvo perkelta ir į federalinius teisės aktus. Pavyzdžiui, ji 2002 m. buvo įtvirtinta ir išplėta Federaliniame civilinių procesų⁶⁰⁶, Federaliniame baudžiamųjų procesų⁶⁰⁷ bei Federaliniame baudžiamajame kodeksuose.⁶⁰⁸ Juose, kaip ir Konstitucijoje,

⁶⁰³ Bárcenas, F. L. *Legislación y Derechos Indígenas en México*. México: Centro de Estudios para el Desarrollo Rural Sustentable y la Soberanía Alimentaria. Cámara de Diputados, 2010. P. 51-52.

⁶⁰⁴ Carbonell, M. Cituota iš Izquierdo Muciño, M. E. *El Reconocimiento de los Derechos de los Pueblos Indígenas en México. Cuadernos Constitucionales de la Cátedra Fadrique Furió Ceriol*. No. 50/51. P. 122.

⁶⁰⁵ Čiabuvių tautų terminas Meksikos konstitucijoje pirmą kartą pavartotas po 1992 m. Konstitucijos reformos, kuri buvo inicijuota po konvencijos Nr. 169 ratifikavimo.

⁶⁰⁶ Código Federal de Procedimientos Civiles. Priimtas 1943 m. vasario 24 d. Paskutinė redakcija 2012 m. balandžio 9 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/6.pdf> Žiūrėta: 2014 01 08.

⁶⁰⁷ Código Federal de Procedimientos Penales. Priimtas 1934 m. rugpjūčio 30 d. Paskutinė redakcija 2013 m. gegužės 3 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/7.pdf> Žiūrėta: 2014 01 08

⁶⁰⁸ Código Penal Federal. Priimtas 1931 m. rugpjūčio 14 d. Paskutinė redakcija 2009 m. rugpjūčio 20 d. Rasta: http://docs.mexico.justia.com/federales/codigo_penal_federal.pdf Žiūrėta: 2014 01 08

teigiama, kad čiabuviu yra laikomas asmuo, kuris save identifikuoja kaip čiabuvi. Tačiau jeigu teisėjui kyla dėl to abejonių, jis gali kreiptis į bendruomenę, prašydamas raštiško patvirtinimo apie asmens priklausymą čiabuvių bendruomenei ar tautai. Taip iš dalies yra apribojama čiabuvių saviidentifikacijos teisė. Šios normos į kodeksus buvo įtrauktos po Zapatista judėjimo inicijuotų Konstitucijos pataisų. Nors Meksika TDO konvenciją Nr. 169 ratifikavo 1990 m., tačiau joje atsispindinčias normas į nacionalinę teisę perkėlė tik po Zapatista judėjimo inicijuotos Konstitucijos reformos.

Konstitucijos pataisomis svarbiausia čiabuvių tautoms suteikta teisė buvo laisvo apsisprendimo teisė. Ši teisė į politinę darbotvarkę buvo įtraukta tik po Zapatista judėjimo susiformavimo. Laisvo apsisprendimo teisė buvo viena iš pagrindinių Zapatista judėjimo keliamų reikalavimų. Ypač ji išryškėjo prasidėjus deryboms dėl San Andrés susitarimų. Buvo tikima, kad laisvas apsisprendimas padės išsaugoti čiabuvių tautų kultūrą ir identitetą, apsaugos juos nuo asimiliacijos ir išnykimo. Iš tiesų buvo remtasi tais pačiais argumentais, kurie buvo naudojami ir kitų čiabuvių tautų tarptautinėje arenoje, rengiant JTO Čiabuvių tautų teisių deklaraciją. EZLN atstovai, kaip ir kiti čiabuviai gyventojai, laisvą apsisprendimą suprato kaip galimybę savarankiškai organizuoti politinį, socialinį, kultūrinį ir ekonominį čiabuvių tautų gyvenimą valstybės viduje. Niekada nebuvo keltas nepriklausomybės klausimas. Reikalavimai buvo ne tik reiškiami deklaracijose ir *comunicados*, bet ir kuriant autonomines savivaldybes MAREZ. Taip buvo formuojamas laisvo apsisprendimo pavyzdys, kuris turėjo būti įtvirtintas valstybės teisiniuose dokumentuose. Meksikos Konstitucijoje laisvo apsisprendimo teisė buvo apribota – ji garantuojama autonomijos ribose tam, kad būtų išsaugota Meksikos tautos vienybė. Apsisprendimas suteikiamas tik su tam tikromis sąlygomis ir tik tam tikrose ribose, kurios yra įvardintos Konstitucijos 2-ajame straipsnyje. Yra suteikiama teisė į vidinį apsisprendimą, tačiau ne išorinį. Tai reiškia, kad čiabuvių tautoms yra garantuojama teisė savarankiškai organizuoti savo politinį ir kultūrinį gyvenimą, taip pat tam tikra teisė į teritorijas ir jose esančius resursus, tačiau nesuteikiama teisė atsiskirti nuo valstybės, turėti savo ginkluotąsias pajėgas, autonominių vienetų priimti įstatymai negali prieštarauti nacionaliniams teisės aktams. Autonomijos teisė, remiantis Cocopa pasiūlymu, pritariant ir EZLN, turėjo būti praplėsta Konstitucijos 115-ojo straipsnio III dalyje. Cocopa siūlė, kad čiabuvių tautų laisvo apsisprendimo teisė gali būti įgyvendinama skirtingais lygiais ir skirtingose teritorijose autonomijos ribose ir gali apimti vieną ar keletą čiabuvių tautų, atsižvelgiant į kiekvienoje valstijoje egzistuojančias aplinkybes. Tačiau Konstitucijoje buvo įtvirtinta, kad „čiabuvių bendruomenės savivaldybių viduje gali koordinuoti savo veiklą ir jungtis tik tomis sąlygomis ir tikslais, kurie yra leidžiami įstatymo“. Iš esmės buvo pakeisti trys aspektai. Pirmiausia šiame punkte minimos čiabuvių bendruomenės, o ne tautos. Taip pat 115-ajame straipsnyje nėra užsiminta apie laisvą apsisprendimą ir

autonomiją, o kalbama tik apie bendradarbiavimą. Trečia, Konstitucijoje įtvirtintas bendradarbiavimas ir jungimasis savivaldybių lygmenyje, o Cocopa siūlyme buvo valstijų lygmuo.⁶⁰⁹ Šis aspektas kėlė nesutarimus tarp čiabuvių tautų ir Meksikos valdžios. Cocopa pasiūlymas buvo labai modifikuotas ir dėl tokių pakeitimų Zapatista judėjimas reiškė nepasitenkinimą reforma. Problema taip pat iškyla tada, kai yra analizuojami Meksikos federaliniai įstatymai. Tik viename jų – Bendrajame socialinio vystymosi įstatyme⁶¹⁰, kuris buvo priimtas 2004 m., yra minimos šios teisės. Teigiama, kad Konstitucijos ribose yra pripažįstama čiabuvių vidinė organizacija, norminių sistemų taikymas, valdžios ir atstovų rinkimas, priemonės, kuriomis siekiama išsaugoti kalbas ir kultūrą, pagerinti gyvenimo sąlygas, priėjimą prie gamtinių resursų ir naudotis teisine sistema. Daugiau nei viename nacionaliniame teisės akte nėra tiesiogiai užsimenama apie čiabuvių tautų autonomiją ir laisvo apsisprendimo teisę. Apibendrinant galima teigti, kad nors šios teisės yra minimos Konstitucijoje, tačiau jos nėra išplėtos įstatymuose, o tai apsunkina jų praktinį įgyvendinimą. Autonomijos ir laisvo apsisprendimo teisių reglamentavimas yra paliktas atskiroms Meksikos valstijoms. Kaip teigia ekspertai, toks pasirinkimas beveik užtikrina, kad daugelio valstijų konservatyvios valdžios sieks išlaikyti *status quo*.⁶¹¹ Tai būtų galima įvardinti kaip Zapatista judėjimo nesėkmę. Nors Zapatista judėjimui pavyko išsikovoti laisvo apsisprendimo ir autonomijos įtvirtinimą Konstitucijoje, tačiau jis buvo labai apribotas ir nebuvo perkeltas į kitus federalinius teisės aktus, todėl čiabuvių tautos šioje srityje pradėjo abejoti valdžios siekiu įtvirtinti realią čiabuvių tautų autonomiją ir pradėjo pačios vienpusiškai kurti autonomines gyvenvietes. Pavyzdžiui, Zapatista judėjimas kuria antrajame darbo skyriuje minėtas *caracoles*.

Konstitucijos 2-ajame straipsnyje yra įtvirtinta, kad laisvas apsisprendimas ir autonomija yra įgyvendinami per keletą aspektų. Pirmiausia suteikiama teisė į socialinę organizaciją, t.y. čiabuvių tautos savo viduje gali turėti savo socialines, ekonomines, politines ir kultūrinės struktūras. Tai reiškia, kad čiabuviams yra pripažįstamos jų istorinės organizacijos formos ir leidžiama jas išsaugoti ir propaguoti. Su šiuo aspektu yra susiję keletas Meksikos federalinių įstatymų. Pirmiausia šioje srityje svarbūs – Kaimiškų vietovių darnaus vystymosi ir Bendrasis socialinio vystymosi įstatymai. Kaimiškų vietovių darnaus vystymosi įstatymas⁶¹² buvo priimtas 2001 m. Įstatyme čiabuvių tautos yra paminėtos keletą kartų. Pirmiausia yra teigiama, kad reikia skatinti čiabuvių kultūrą ir specifines jų socialinės organizacijos formas, kad būtų užtikrintas

⁶⁰⁹ Wilhelmi, M. A. La Libre Determinación y la Autonomía de los Pueblos Indígenas. El Caso de Mexico. *Boletín Mexicano de Derecho Comparado*, 2009. No. 124. P. 13-38.

⁶¹⁰ Ley General de Desarrollo Social. Priimtas 2004 m. sausio 20 d. Paskutinė redakcija 2013 m. lapkričio 7 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/264.pdf> Žiūrėta: 2014 02 10.

⁶¹¹ Jung, C. The Moral Force of Indigenous Politics. *Critical Liberalism and Zapatistas*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. P. 193.

⁶¹² Ley de Desarrollo Rural Sustentable. Priimtas 2001 m. gruodžio 7 d. Paskutinė redakcija 2012 m. sausio 12 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/235.pdf>. Žiūrėta: 2014 06 09

darnus kaimiškas tautos vystymasis. Tai galima laikyti šio įstatymo pagrindiniu punktu, kuris siejasi su čiabuvių tautomis. Viena vertus, tai yra labai svarbus punktas, kuriuo įtvirtinama, kad vystymasis turi būti skatinamas, atsižvelgiant į čiabuvių gyventojus ir jų kultūrą. Kita vertus, toks teiginys yra labai abstraktus ir nekonkretus, todėl dažnai gali būti ignoruojamas. Visi kiti įstatymo punktai tik detalizuoja, kaip ir kada turi būti gerbiami čiabuvių papročiai ir jų organizacijos formos. 29-ajame straipsnyje įtvirtinta, kad kaimo vietovėse, kuriose yra ženklus čiabuvių skaičius, apygardų sienos bus braižomos, atsižvelgiant į čiabuvių kompoziciją, tam, kad būtų apsaugoti papročiai ir specifinės socialinės organizacijos formos. Apygardų sienos turėtų būti nustatytos taip, kad nedalintų tos pačios bendruomenės ar tautos per keletą apygardų. Teigiama, kad turi būti išsaugotos tradicinės žinios, kurios siejasi su gamtinių resursų naudojimu, ūkininkų apmokymu ir pan. Taip pat leidžiama čiabuvių tautoms naudoti jų žemėse esančius resursus, remiantis jų tradicijomis. Skatinamas ir technologijų naudojimas, tačiau atsižvelgiant į čiabuvių kultūrą. 118-tajame straipsnyje įtvirtinta, kad vyriausybė vykdys programas, kurios tarp kitų pažeidžiamų grupių, remia ir čiabuvių populiacijos vystymąsi. Tai pakartota ir 154-ajame straipsnyje, kuriame teigiama, kad vyriausybė vykdys programas, kurios skirtos čiabuvių tautų teisėms užtikrinti ir kultūrai išsaugoti. Kaimiškų vietovių darnaus vystymosi įstatyme yra skiriamas dėmesys čiabuvių tautų vystymuisi, jų žinių ir kultūros išsaugojimui. Suteikiama teisė naudotis savo žiniomis žemės resursų gavyboje, teigiama, kad darnus kaimiškas vystymasis yra įmanomas tik išsaugant čiabuvių kultūrą bei papročius. Siekiama čiabuviams suteikti teisę į socialinę, ekonominę ir kultūrinę organizaciją.

Dar vienas tuo pačiu aspektu svarbus įstatymas – Bendrasis socialinio vystymosi įstatymas⁶¹³ – buvo priimtas 2004 m. Jo tikslas buvo įgyvendinti Konstitucijoje išdėstytas socialines teises, įsteigti reikalingas socialinio vystymosi institucijas, sukurti Nacionalinę socialinio vystymosi sistemą, kurioje dalyvautų viso lygio valdžios. Šiame įstatyme čiabuvių tautos yra minimos prie principų, kuriais yra vadovaujamosi, siekiant skatinti socialinį vystymąsi. Be kitų įstatyme įvardintų principų, yra minima ir pagarba įvairovei. Teigiama, kad reikia atsižvelgti į etninę kilmę, lytį, amžių, skirtingus sugebėjimus, socialines ir sveikatos sąlygas, religinius įsitikinimus ir kitus aspektus, kad būtų skatinamas tolygus vystymasis, atsižvelgiant į skirtybes, bet nediskriminuojant dėl jų. Taigi čiabuvių socialinis vystymasis turi būti užtikrintas nediskriminuojant jų, tačiau atsižvelgiant į jų išskirtinius bruožus. Be laisvo apsisprendimo ir autonomijos teisės, kurios jau buvo aptartos anksčiau, daugiau įstatyme čiabuvių tautos nėra minimos, tačiau kadangi jos yra išskirtos prie principų, kuriais yra vadovaujamosi, įgyvendinant įstatymą, reiškia, kad visos teisės, įvardintos įstatyme, yra

⁶¹³ Ley General de Desarrollo Social. Priimtas 2004 m. sausio 20 d. Paskutinė redakcija 2013 m. lapkričio 7 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/264.pdf> Žiūrėta: 2014 02 10.

taikomos ir čiabuvių tautoms, gerbiant jų įvairovę bei laisvą apsisprendimą. Taip pat analizuojamoje tematikoje galima išskirti ir 5-tąjį įstatymo straipsnį, kuriame yra minimos pažeidžiamos grupės. Jame teigiama, kad toms grupėms ar individams, kurie dėl įvairių faktorių patiria diskriminaciją ar pavojų, turi būti skiriamas ypatingas vyriausybės dėmesys. Nors tiesiogiai čia čiabuvių tautos nėra išskiriamos, tačiau jas tikrai galima priskirti šiai kategorijai, o tai įpareigoja federalinę valdžią skirti papildomą dėmesį čiabuvių tautų antidiskriminacinei politikai ir kitų su jais susijusių problemų sprendimui. Šiais įstatymais yra pripažįstama, kad valstybės darnus vystymasis yra neįmanomas be čiabuvių tautų vystymosi. Pabrėžiama, kad turi būti saugomos čiabuvių kultūros, socialinės organizacijos formos, tradicinės žinios, šiuo tikslu turi būti įgyvendinamos įvairios programos. Tačiau šiais įstatymais nėra įtvirtinamos naujos teisės ar normos. Čia atkartoti teiginiai apie pagarbą įvairovei, čiabuvių kultūrai, jų vystymuisi. Prie šios įstatymų grupės taip pat būtų galima priskirti ir Federalinį pilietinės visuomenės organizacijų veiklos skatinimo įstatymą⁶¹⁴, kuris buvo priimtas 2004 m. Jame teigiama, kad vienas iš pilietinės visuomenės organizacijų uždavinių yra parama čiabuvių bendruomenių ir tautų vystymuisi, žmogaus teisių skatinimas bei informacijos apie jas sklaida. Pilietinės organizacijos turi prisidėti prie darnaus čiabuvių tautų vystymosi. Tai yra labai svarbus aspektas, kuriuo atkreipiamas dėmesys, kad ne tik valstybinės institucijos yra atsakingos už čiabuvių bendruomenių vystymąsi, bet ir visuomeninės organizacijos. 2006 m. priimtame Federaliniame biudžeto ir fiskalinės atsakomybės įstatyme⁶¹⁵ yra numatyta, kad formuojant biudžetą turi būti numatytos išlaidos, susijusios su čiabuvių populiacija ir skirtos įgyvendinti Konstitucijos 2-ąjį straipsnį. Taip pat teigiama, kad negalima mažinti biudžeto lėšų, skiriamų moterų ir vyrų lygybės, mokslo, inovacijų ir technologijų, čiabuvių tautų ir bendruomenių integralaus vystymosi programoms, išskyrus atvejus, kurie yra numatyti įstatyme. Tokiu būdu čiabuvių bendruomenių ir tautų vystymuisi skatinti turi būti numatyta tam tikra biudžeto dalis. Ji nėra detalizuota, tačiau jau ir toks dėmesys, formuojant valstybės biudžetą, yra svarbus ir užtikrina, kad čiabuvių tautoms kiekvienais metais bus skiriamas valdžios dėmesys. Taigi siekiant įgyvendinti 2-ajame Konstitucijos straipsnyje įtvirtintą čiabuvių teisę į socialinę, ekonominę, politinę ir kultūrinę organizaciją, buvo priimti atitinkami įstatymai Meksikoje. Šiais įstatymais skatinamas čiabuvių tautų vystymasis ir jų teisių apsauga.

Konstitucijoje buvo įtvirtinta, kad čiabuvių tautos autonomijos teisę įgyvendina ir remdamosi savo normatyvinėmis sistemomis, spręsdamos tarpusavio konfliktus. Tai buvo labai

⁶¹⁴ Ley Federal de Fomento a las Actividades Realizadas por Organizaciones de la Sociedad Civil. Priimtas 2004 m. vasario 9 d. Paskutinė redakcija 2012 m. balandžio 25 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/266.pdf>

Žiūrėta: 2014 01 08.

⁶¹⁵ Ley Federal de Presupuesto y Responsabilidad Hacendaria. Priimtas 2006 m. kovo 30 d. Paskutinė redakcija 2012 m. balandžio 9 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/LFPRH.pdf> Žiūrėta: 2014 01 12.

reikšmingas Konstitucijos pataisų aspektas. Čiabuvių teisinės sistemos skiriasi nuo Meksikoje nusistovėjusių normų. Jos yra pagrįstos *usos y costumbres*⁶¹⁶. Kaip teigia Orlando Aragón Andrade, tai reiškia, kad čiabuviai gali vadovautis žodine teise⁶¹⁷, nes čiabuvių teisinės nuostatos yra perduodamos žodžiu iš kartos į kartą⁶¹⁸. Nėra visuotinai nustatytų normų, kaip turi būti baudžiama už tą patį nusikaltimą. Priimant sprendimus, čiabuviai gali atsižvelgti ne tik į racionalius aspektus, tačiau įvertinti ir kitus faktorius, tokius kaip moralinius ar netgi mistinius. Taip pat teisė spręsti konfliktus, remiantis vidaus taisyklėmis, reiškia, kad bus atsižvelgiama į čiabuvių kolektyvinę orientaciją. Taip čiabuviams buvo užtikrinta teisė naudoti savo normatyvines sistemas. Tačiau ši sąlyga iš dalies yra apribota – nurodama, kad konfliktų sprendimas turi neprieštarauti Konstitucijai, individo laisvėms, žmogaus teisėms, ypatingą dėmesį atkreipiant į moterų lygybės ir orumo užtikrinimą. Ši teisių grupė nėra išplėtotą jokiuose kituose teisės aktuose, tokiuose kaip Federaliniame civilinių procesų, Federaliniame baudžiamųjų procesų, Federaliniame baudžiamajame kodeksuose bei kituose federaliniuose įstatymuose. Teisių neįtraukimas į pagrindinius teismo dokumentus, apsunkina tokių teisių realizavimą ir gali būti laikomas vienu iš Zapatista judėjimo nepasiektų tikslų.

Autonomiją čiabuvių tautos taip pat įgyvendina, rinkdamos atstovus į savo vidaus valdžią. Rinkimai yra organizuojami, remiantis čiabuvių taisyklėmis, procedūromis ir tradicinėmis praktikomis, užtikrinant moterų ir vyrų lygybę. Apribojanti sąlyga yra ta, kad turi būti gerbiama Konstitucija ir valstybės suverenitetas. Tai reiškia, kad čiabuvių tautos iš skirtingų valstybių ar valstijų negali formuoti bendrų valdžios organų ir pan. Kita vertus, čiabuviai gali savarankiškai spręsti savo vidaus politikos klausimus, turėti savo valdžios struktūras. Ši teisė kol kas yra įtvirtinta tik Konstitucijoje ir nėra perkelta į Meksikos įstatymus.

Konstitucijos pataisomis čiabuvių tautoms buvo suteiktos lingvistinės ir kultūrinės teisės. Tai yra dar vienas būdas, kaip čiabuviai gyventojai gali įgyvendinti laisvo apsisprendimo ir autonomijos teisę. EZLN jau pirmojoje Lacadón džiunglių deklaracijoje išreiškė čiabuvių teisės į išsilavinimą reikalavimą. Ši teisė buvo įtraukta ir į San Andrés susitarimus. Juose buvo įtvirtinta, kad čiabuvių tautų kalbos yra lygiavertės ispanų kalbai. Kalba – tai ne tik komunikacijos priemonė, bet ir vertybių bei žinių sistema, kuri yra neatskiriama nuo kultūros. Beveik 200 metų Meksikoje buvo įtvirtinta tik viena oficiali kalba – ispanų. Ja buvo rengiami mokyklos vadovėliai, rašomi įstatymai ir priimami įvairūs nutarimai. Čiabuvių kalbos neturėjo jokio oficialaus statuso valstybėje. Tik 2001 m. Konstitucijos pataisomis buvo užtikrinta teisė

⁶¹⁶ Tai papročių ir praktikų visuma, kuria vadovaujasi čiabuvių tautos.

⁶¹⁷ Aragón Andrade, O. Los Sistemas Jurídicos Indígenas Frente al Derecho Estatal en México. Una Defensa del Pluralismo Jurídico. *Boletín Mexicano de Derecho Comparado*, 2007. No. 118. P. 9-26.

⁶¹⁸ Meksikoje čiabuviai iki užkariavimo turėjo ir rašytines teisės normas, tačiau jos buvo sunaikintos užkariavimų ir kolonizacijos metu.

išsaugoti čiabuvių kalbą, žinias ir kitus elementus, kurie sudaro čiabuvių kultūrą ir identitetą. Taigi čiabuviams suteikiama teisė išsaugoti savo vertybių ir simbolių sistemas ir nebūti asimiliuotiems. Šios nuostatos yra išplėtos keliuose Meksikos įstatymuose. Pirmiausia Bendrajame švietimo įstatyme⁶¹⁹, kuris buvo priimtas 1993 m., bet svarbiausi pokyčiai, susiję su čiabuvių tautomis, buvo padaryti 2003 m. Įstatymu pripažįstama Meksikoje egzistuojančių kalbų įvairovė, skatinama pagarba čiabuvių tautų lingvistinėms teisėms, užtikrinamas dvikalbis mokymas ispanų ir čiabuvių gimtąja kalbomis. Įstatymo 38-ajame straipsnyje įtvirtinta, kad švietimo sistema turi būti adaptuota taip, kad atspindėtų visų čiabuvių grupių kultūrinę ir lingvistinę įvairovę. Įtvirtinta, kad su čiabuviais dirbantys mokytojai turi mokėti ne tik ispanų, bet ir reikalingą čiabuvių kalbą, kad reikia ruošti mokymo priemones čiabuvių kalbomis. Teigiama, kad turi būti skiriamas didesnis dėmesys toms mokykloms, kurios yra atokiose vietovėse, marginalizuotose miestų vietovėse bei čiabuvių bendruomenėse. Taip pat įtvirtinta, kad reikia skatinti pradinį mokymą, ypač tarp čiabuvių tautų. Šiame įstatyme yra skiriamas pakankamai didelis dėmesys čiabuvių tautų švietimui. Svarbiausias jo aspektas, kad yra užtikrinamas dvikalbis mokymas, atsižvelgiant į čiabuvių kultūrinę ir lingvistinę ypatybę. Ši įstatymo nuostata jau buvo įtvirtinta ir ankstesnėse įstatymo versijose, tačiau po Zapatista judėjimo inicijuotos Konstitucijos reformos jai skiriamas dėmesys išaugo, ji buvo labiau detalizuota. Bendrajame švietimo įstatyme minėtos normos buvo dar labiau išplėtos Bendrajame čiabuvių tautų lingvistinių teisių įstatyme⁶²⁰, kuris buvo priimtas 2003 m. Jis yra skirtas apsaugoti čiabuvių bendruomenių ir tautų individualias ir kolektyvines lingvistines teises. Įstatyme čiabuvių tautų kalbos yra įvardintos kaip kultūrinis paveldas, pripažįstama kalbų įvairovė kaip viena pagrindinių Meksikos daugiakultūriškumo išraiškų. Teigiama, kad federalinė, valstijų ir savivaldybių valdžios savo kompetencijų ribose turi saugoti ir skatinti čiabuvių tautų kalbų vystymąsi. Čiabuvių kalbos pripažįstamos kaip lygiavertės ispanų kalbai tuose regionuose, kuriuose gyvena čiabuviai gyventojai. Tokiu būdu užtikrinama, kad politiniame ir visuomeniniame gyvenime galima naudoti čiabuvių kalbas, jomis gauti reikiamą informaciją. Tai yra labai svarbios normos, kuriomis išreiškiamos siekiamybės čiabuvių kalbų kontekste. Konkretesnės normos, išdėstytos įstatyme, yra susijusios su teisine bei švietimo sistemomis. Užtikrinama, kad čiabuviai gali gauti juridinę pagalbą čiabuvių tautų kalbomis. Taip pat įstatymu yra įtvirtintas dvikalbis ir tarpkultūrinis švietimas. Teigiama, kad švietimo sistema turi užtikrinti pagarbą asmenų orumui ir identitetui, nepriklausomai nuo jų kalbos.

⁶¹⁹ Ley General de Educación. Priimtas 1993 m. liepos 13 d. Paskutinė redakcija 2012 m. balandžio 9 d. Rasta: http://www.sep.gob.mx/work/models/sep1/Resource/3f9a47cc-efd9-4724-83e4-0bb4884af388/ley_general_educacion.htm Žiūrėta: 2014 07 04.

⁶²⁰ Ley General de Derechos Lingüísticos de los Pueblos Indígenas. Priimtas 2003 m. kovo 13 d. Paskutinė redakcija 2012 m. balandžio 9 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/257.pdf> Žiūrėta: 2014 01 09.

Viduriniajame ir aukštajame išsilavinime siekiama formuoti tarpkultūriškumą, daugiakalbystę ir pagarbą įvairovei bei lingvistinėms teisėms. Šiuo įstatymu taip pat įsteigiamas Nacionalinis čiabuvių kalbų institutas, kuris turi skatinti čiabuvių tautų kalbų išsaugojimą, įvairių projektų ir programų inicijavimą ir įgyvendinimą. Tokio įstatymo priėmimas yra labai svarbus žingsnis, siekiant išsaugoti čiabuvių tautų kalbas, puoselėjant čiabuvių kultūrą ir integruojant čiabuvius gyventojus į Meksikos visuomenę. Tačiau Maria Andrea Giovne Yáñez teigia, kad įstatyme trūksta aiškios vizijos, kaip šios įtvirtintos normos turi būti įgyvendintos praktikoje, kad tai tik gerų ketinimų sąrašas, kuriame nėra numatytos konkrečios priemonės.⁶²¹ Su tokia nuomone galima sutikti. Apibendrinant galima teigti, kad siekiant įgyvendinti Konstitucijoje įtvirtintą teisę į čiabuvių kalbų išsaugojimą, buvo atliktos Bendrojo švietimo įstatymo pataisos, priimtas jau analizuotas Federalinis apsaugos nuo diskriminacijos ir jos panaikinimo įstatymas bei Čiabuvių tautų lingvistinis teisių įstatymas. Tai buvo pirmasis įstatymas, kuris išimtinai dedikuotas čiabuvių tautoms, todėl toks pasiekimas įvertinamas kaip didžiulis Zapatista judėjimo laimėjimas. Šis įstatymas palietė vieną opiausių čiabuvių tautų teisių klausimą – kalbų išsaugojimą bei švietimą čiabuvių kalbomis. Labai svarbu tai, kad Konstitucijoje ir įstatymuose numatytomis normomis buvo atsisakyta kalbos naudojimo kaip priemonės čiabuvių asimiliacijai.

Federaliniais Meksikos įstatymais taip pat buvo įtvirtintos ir čiabuvių kultūrinės teisės, kurios buvo vienos iš Lacandón džiunglių deklaracijose minimų reikalavimų. Praktiškai kiekviename įstatyme, kuriame yra minimos čiabuvių tautos, yra išskiriama pagarba čiabuvių papročiams ir kultūrai. Be jau analizuotų įstatymų, galima paminėti Federalinį autorinių teisių įstatymą⁶²², priimtą 1996 m. Nors jame čiabuvių tautos tiesiogiai nėra minimos, tačiau jiems yra svarbūs 157-161 straipsniai, kuriuose kalbama apie liaudies kultūrą. Teigiama, kad įstatymas saugo literatūros, meno kūrinius ir liaudies dirbinius, taip pat daugiakultūrės Meksikos valstybės kalbų, kultūrų ir papročių įvairovę. Įtvirtinta, kad etninių grupių, tarp jų ir čiabuvių tautų, sukurti meno kūriniai bus saugomi ir puoselėjami, kad nebūtų sunaikinti ar deformuoti. Publikuojant ar kitaip viešinant liaudies kūrinius, būtina nurodyti etninę grupę ar bendruomenę, kuri tuos kūrinius sukūrė. Jeigu neįmanoma nurodyti tikslios bendruomenės, turi būti nurodomas bent jau Meksikos regionas. Tokiu būdu etninės bendruomenės yra pripažįstamos kaip autorinių teisių subjektai⁶²³. Šių nuostatų netaikymas, yra laikomas autorinių teisių pažeidimu. Taip pat čiabuvių

⁶²¹ Giovne Yáñez, M. A. La Diversidad Etnolingüística en México en el Marco de la Ley General de Derechos Lingüísticos de los Pueblos Indígenas. *Cooperación y Diálogo*. Rasta: http://cvc.cervantes.es/lengua/esletra/pdf/04/045_giovine.pdf Žiūrėta: 2014 07 08.

⁶²² Ley Federal del Derecho de Autor. Priimtas 1996 m. gruodžio 24 d. Paskutinė redakcija 2013 m. birželio 10 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/122.pdf> Žiūrėta: 2014 07 04.

⁶²³ Bárcenas, F. L. Legistación y Derechos Indígenas en México. México: Centro de Estudios para el Desarrollo Rural Sustentable y la Soberanía Alimentaria. Cámara de Diputados, 2010. P. 135.

kultūrinės teisės yra minimos Vaikų ir paauglių teisių apsaugos įstatyme⁶²⁴, priimtame 2000 m. Jame teigiama, kad čiabuvių vaikai ir paaugliai turi teisę laisvai vartoti savo kalbą, praktikuoti kultūrą, papročius, religiją, turėti savo socialines organizacijos formas. Pagrindiniame ekologinės pusiausvyros ir aplinkos apsaugos įstatyme⁶²⁵ 1996 m. taip pat buvo padarytos pataisos. Teigiama, kad turi būti saugomos istorinės ir archeologinės vietos, kad būtų išsaugota nacionalinė ir čiabuvių tautų kultūra bei identitetas. Į saugomų vietovių valdymą turi būti įtraukti tų vietovių gyventojai, žemių savininkai, vietinės valdžios bei čiabuvių tautos. Taip siekiama išsaugoti čiabuvių archeologines vietas. Bendrajame darnios miškininkystės vystymo įstatyme teigiama, kad reikia gerbti čiabuvių tautų kultūrą ir tradicijas, kad būtinas jų tiesioginis dalyvavimas, vystant ir įgyvendinant miškininkystės programas. Matyti, kad skatinama pagarba čiabuvių kultūrai. Daugelis įstatymų, kurie mini čiabuvių teises, vienaip ar kitaip užsimena apie čiabuvių tautų ir bendruomenių kultūrų puoselėjimą (žr. priedą Nr. 7). Tai yra viena labiausiai akcentuojamų teisių. Ypač įstatymuose ji pradėta eskaluoti po Konstitucijos reformos. Nors, kaip ir analizuota, ji įstatymuose yra minima ir iki 2001 m.

Čiabuvių autonomijos įgyvendinimas glaudžiai siejasi su teisės į žemę užtikrinimu. Kaip minėta pirmajame darbo skyriuje, čiabuvių gyvenimas yra neatskiriamas nuo žemės ir joje sukauptų resursų. Žemė yra glaudžiai susijusi su čiabuvių istorija, jų identitetu ir pasaulėžiūra.⁶²⁶ Žemės nuosavybės ir teritorijos užtikrinimas buvo vienas iš Zapatista judėjimo keliamų reikalavimų, kuris buvo išreikštas beveik visose Lacandón džiunglių deklaracijose. Priimtose Konstitucijos pataisose teigiama, kad čiabuvių tautos turi prižiūrėti žemę, jos integralumą taip, kaip nurodyta Konstitucijoje. Ši teisė papildoma Konstitucijos 27 straipsnio VII dalies 2 paragrafo nuostata, kuri teigia, kad „įstatymas saugo čiabuvių grupių žemės integralumą“. Tai reiškia, kad čiabuvių žemės negali būti skaidomos, dalinamos. Tačiau kita vertus, šiame straipsnyje čiabuviai yra įvardijama kaip grupė, o ne tauta. Todėl jiems nėra suteikiamos kolektyvinės teisės. Ši nuostata dėl to tampa sunkiau pritaikoma ir nevisiškai užtikrinanti čiabuvių teises į žemę. Taip pat Konstitucijoje teigiama, kad čiabuviai turi pirmenybinę teisę naudotis resursais, kurie yra sutelkti žemėse, kuriuose jie gyvena. Tačiau tai galima daryti tik gerbiant privačią bei bendruomeninę (*ejidos*) nuosavybę. Taip pat ši nuostata negalioja ir strateginės svarbos vietoms. Netgi vengta naudoti terminą „teritorija“, kuris implikuoja nuosavybės pripažinimą, vietoje jo naudojami „žemės“ ir „čiabuvių vietų“ terminai. Teisės į

⁶²⁴ Ley para la Protección de los Derechos de Niñas, Niños y Adolescentes. Priimtas 2000 m. gegužės 29 d. Paskutinė redakcija 2010 m. rugpjūčio 19 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LevesBiblio/pdf/185.pdf> Žiūrėta: 2014 02 05

⁶²⁵ Ley General de Equilibrio Ecológico y Protección al Ambiente. Priimtas 1988 m. sausio 28 d. Paskutinė redakcija 2013 m. lapkričio 5 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LevesBiblio/pdf/148.pdf> Žiūrėta: 2014 01 05.

⁶²⁶ Navarrete Linares, F. Los Pueblos Indígenas de México. Pueblos Indígenas del México Contemporáneo. México: CDI, 2008.

žemę ir gamtinius resursus buvo labiausiai modifikuotos, lyginant su originaliu Cocopa pasiūlymu. Jame buvo įtvirtintas laisvas kolektyvinis gamtinių resursų ir žemių bei teritorijų panaudojimas. Toks Cocopa pasiūlymo pakeitimas labai piktino čiabuvius gyventojus. Šių teisių pilnai neužtikrina nei vienas federalinis Meksikos įstatymas. Tai būtų galima laikyti vienu iš didžiausių Zapatista judėjimo pralaimėjimų. Viena vertus, Konstitucijoje ir įstatymuose yra kalbama apie čiabuvių tautų žemių integralumą ir apsaugą. Tačiau, kita vertus, yra taikomi įvairūs apribojimai ir saugikliai. 1988 m. priimtame Pagrindiniame ekologinės pusiausvyros ir aplinkos apsaugos įstatyme⁶²⁷ teigiama, kad siekiant išlaikyti ir atkurti ekologinę pusiausvyrą bei užtikrinti aplinkos apsaugą yra vadovaujamosi įvairiais principais, tarp kurių yra ir bendruomenių teisių užtikrinimas. Teigiama, kad turi būti užtikrintos bendruomenių, tarp jų ir čiabuvių tautų, teisės saugoti, atsakingai naudoti ir valdyti gamtinius resursus, saugoti ir naudoti biologinę įvairovę. Yra pripažįstama čiabuvių tautų teisė atsakingai naudoti ir valdyti gamtinius resursus. 1996 m. šiame įstatyme buvo įtraukta ir daugiau punktų, susijusių su čiabuvių tautomis. Įtvirtinta, kad tarp kitų subjektų ir čiabuvių tautos gali kreiptis dėl saugomų vietovių įsteigimo, kad būtų išlaikyta, išsaugota ar atkurta biologinė įvairovė. Valdžiai vykdant restauravimo darbus, privaloma skatinti suinteresuotųusių dalyvavimą, tarp jų ir čiabuvių tautų. Dar viena čiabuvių tautoms suteikiama teisė yra kreiptis į valdžios institucijas dėl leidimo vykdyti darbus ar veiklas saugomose vietovėse. Įstatyme taip pat įtvirtinta, kad siekiant išsaugoti gyvūniją ir augaliją, reikia atsižvelgti į tradicines žinias ir bendruomenių, tarp jų ir čiabuvių tautų, dalyvavimą. Taigi nors įstatymas ir buvo priimtas dar 1988 m., tačiau pagrindiniai aspektai, susiję su čiabuvių tautų teisėmis, buvo įtraukti praėjus dvejiems metams po EZLN suorganizuoto sukilimo.

Žemės įstatyme⁶²⁸, priimtame 1992 m., jau buvo minimi čiabuviai gyventojai. Jame teigiama, kad valdžia turi apsaugoti čiabuvių žemes, tačiau nėra detalizuota, kaip tai turi būti padaryta. Taip pat įstatyme nurodoma, kad čiabuvių žemė turi būti apsaugota, remiantis 4-uoju ir 27-ojo Konstitucijos straipsnio VII dalies 2 paragrafu. Po 2001 m. Konstitucijos reformos 4-asis straipsnis buvo pakeistas, todėl jis nereglamentuoja čiabuvių žemės nuosavybės, o 27-ajame straipsnyje teigiama, kad čiabuvių grupių žemės integralumą saugo įstatymas.⁶²⁹ Išėina taip, kad čiabuvių tautų žemių apsauga nėra garantuota, nes dokumentai duoda nuorodas vienas į kitą ir nenurodo, kaip turi būti užtikrinama čiabuvių žemių nuosavybė. Šios įstatymo normos iki šiol nėra koreguotos. Didžiausias šio įstatymo trūkumas yra tas, kad čiabuviams oficialiai nėra

⁶²⁷ Ley General de Equilibrio Ecológico y Protección al Ambiente. Priimtas 1988 m. sausio 28 d. Paskutinė redakcija 2013 m. lapkričio 5 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LevesBiblio/pdf/148.pdf> Žiūrėta: 2014 01 05.

⁶²⁸ Ley Agraria. Priimtas 1992 m. vasario 26 d. Paskutinė redakcija 2012 m. balandžio 9 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LevesBiblio/pdf/13.pdf> Žiūrėta: 2014 01 05.

⁶²⁹ Bárcenas, F. L. Legistación y Derechos Indígenas en México. México: Centro de Estudios para el Desarrollo Rural Sustentable y la Soberanía Alimentaria. Cámara de Diputados, 2010. P. 125-127.

užtikrinama žemės, kurioje jie gyvena nuosavybė. Yra kalbama apie jų žemių apsaugą, bet jeigu/kai kils nesutarimų dėl žemės nuosavybės, ypač jeigu joje yra sutelkti gamtiniai ištekliai, nebus jokios įstatymo normos, kuria galėtų pasiremti čiabuviai gyventojai.

2003 m. buvo priimtas Bendrasis darnios miškininkystės vystymo įstatymas⁶³⁰, kurio tikslas yra reguliuoti miško saugojimą, konservavimą, atkūrimą, valdymą ir naudojimą. Jau 1-ajame įstatymo straipsnyje teigiama, kad miškai, kurie yra čiabuvių tautų gyvenamose teritorijose, bus tvarkomi, atsižvelgiant į Konstitucijos 2-ajame straipsnyje įvardintas nuostatas. Vadinasi, bus remiamasi laisvo apsisprendimo teise bei teise į resursus, sutelktus čiabuvių gyvenamose teritorijose. Įstatyme taip pat yra išskirti pagrindiniai ir specifiniai uždaviniai. Vienas iš pagrindinių uždavinių yra užtikrinti, kad būtų gerbiama čiabuvių bendruomenių pirmenybinė teisė naudotis miško resursais, kurie yra sutelkti jų gyvenamose teritorijose. Čiabuviams šiuo įstatymu yra suteikiama ne išimtinė, o pirmenybinė teisė. Tai reiškia, kad čiabuviams negalint, nenorint ar dėl kitų priežasčių nenaudojant miško resursų, juos eksploatuoti gali kiti Meksikos gyventojai ar kompanijos. Yra ir keletas specifinių uždavinių, kurie siejasi su čiabuviais gyventojais. Įstatyme teigiama, kad reikia skatinti čiabuvių bendruomenių ir tautų socioekonominę vystymąsi bei garantuoti, kad čiabuviai būtų įtraukti į miško politikos stebėjimą, vertinimą ir įgyvendinimą. Šiuo įstatymu siekiama įtraukti čiabuvių tautas į sprendimų priėmimo ir įgyvendinimo procesą. 5-ajame straipsnyje yra teigiama, kad miško resursai priklauso *ejidos*, bendruomenėms, čiabuvių tautoms ir bendruomenėms, individams, įmonėms, federalinei, valstijų ar savivaldybių valdžiai, t.y. tiems, kam priklauso teritorijos, kuriuose yra randami miško resursai. Pripažįstama, kad čiabuvių tautos turi teisę naudotis tais miško resursais, kurie yra aptinkami jų gyvenamose teritorijose. Taip pat pripažįstama čiabuvių bendruomenių teisė naudoti biologinius resursus komerciniais ir moksliniais tikslais. Šis įstatymas suteikė čiabuvių tautoms teisę laisvai naudotis miško resursais, kurie yra aptinkami jų gyvenamose teritorijose, įtraukė jų dalyvavimą miškininkystės programose ir veiklose, valdžia buvo įpareigota konsultuotis su čiabuvių tautomis, priimant sprendimus, susijusius su miškais ir miško resursais, kurie yra sutelkti čiabuvių gyvenamose teritorijose.

Kitas svarbus įstatymas, susijęs su gamtinių resursų kontrole, yra Kalnakasybos įstatymas⁶³¹, kuris buvo priimtas 1992 m. Tačiau šioje versijoje čiabuvių tautos nebuvo minimos. Tik po Konstitucijos reformos, 2005 m. čiabuvių tautos buvo įtrauktos į šio įstatymo tekstą. Įstatymas reguliuoja mineralų ir kitų medžiagų žvalgymą bei naudojimą. 10-ajame straipsnyje teigiama, kad mineralų gali ieškoti ir juos naudoti tik Meksikos tautybės asmenys,

⁶³⁰ Ley General de Desarrollo Forestal y Sustentable. Priimtas 2003 m. vasario 25 d. Paskutinė redakcija 2013 m. birželio 7 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/259.pdf> Žiūrėta: 2014 01 06.

⁶³¹ Ley Minera. Priimtas 1992 m. birželio 26 d. Paskutinė redakcija 2006 m. birželio 26 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/151.pdf> Žiūrėta: 2014 06 05.

ejidos, žemės bendruomenės ir čiabuvių tautos bei bendruomenės. Taip pat yra įtvirtinta, kad čiabuviams teikiama pirmenybė prieš kitus asmenis atlikti kasinėjimus. Vykstant viešiesiems konkursams, čiabuviams gyventojams sudaromos sąlygos pateikti lygiavertį pasiūlymą geriausiam pateiktam pasiūlymui ir tada laikoma, kad konkursą laimėjo čiabuviai gyventojai. Ši sąlyga galioja, kai kalbama apie čiabuvių gyvenamas teritorijas. Čiabuvių tautoms buvo suteikta pirmenybė į resursus, kurie yra sukaupti žemių, kuriose jie gyvena, gelmėse, tačiau tik tuo atveju, jeigu jie gali pateikti geriausią arba lygiavertį geriausiam pasiūlymą. Kitu atveju kasinėjimus čiabuvių teritorijose gali atlikti kiti Meksikos tautybės asmenys, jų kompanijos ar *ejidos*. Matyti, kad čiabuvių teisės į jų teritorijose sukauptus mineralinius resursus yra užtikrintos nepilnai, t.y. jiems nesuteikiama išimtinė teisė atlikti kasinėjimus jų gyvenamose teritorijose. Dėl jų jie turi dalyvauti viešuosiuose konkursuose tokiais pačiomis sąlygomis kaip ir kiti Meksikos gyventojai.

2007 m. buvo priimtas Bendrasis žuvininkystės ir akvakultūros darnios plėtros įstatymas⁶³². Vienas iš šio įstatymo uždavinių yra užtikrinti čiabuvių bendruomenių ir tautų teisę naudotis žuvininkystės ir akvakultūros ištekliais, kurie yra sutelkti čiabuvių gyvenamose teritorijose. Teigiama, kad valdžia turi vykdyti programas, kurios skatintų tradicinę čiabuvių žuvininkystę bei darnią žuvininkystės ir akvakultūros plėtrą čiabuvių gyvenamose teritorijose. Įtvirtinta, kad esant vienodoms sąlygoms, išduodant leidimus naudotis vandenyje esančiais ištekliais, pirmenybė bus suteikta čiabuvių bendruomenėms. Kaip ir Kalnakasybos įstatyme, taip ir šiame čiabuviams suteikiama tik tai pirmenybė naudotis jų vandenyse esančiais resursais. Čiabuviams negalint pateikti lygiavertį pasiūlymų korporacijoms ar įmonėms, jie gali netekti teisės naudotis žuvininkystės ir akvakultūros ištekliais, kurie yra sutelkti jų teritorijose. Taip pat šiuo įstatymu valdžia yra įpareigota gauti čiabuvių bendruomenių nuomonę, prieš suteikdama leidimą vykdyti veiklas, kurios gali paveikti čiabuvių gyvenamas teritorijas. Tai yra svarbus punktas, kuris skatina atsižvelgti į čiabuvių tautų nuomonę, tiesiogiai jas liečiančiais klausimais.

Apibendrinant galima teigti, kad po 2001 m. Zapatista inicijuotos Konstitucijos reformos, buvo priimti trys nauji įstatymai, susiję su resursų kontrole, bei padarytos vieno įstatymo pataisos. Šiais įstatymais be kitų aspektų čiabuvių tautoms ir bendruomenėms buvo suteikta pirmenybė naudotis miško, vandens ir mineraliniais resursais. Tačiau tai nėra didelis pasiekimas, nes daugeliu atveju čiabuvių tautos negali pateikti konkurencingų kasybos, žvejybos ar miškininkystės pasiūlymų dėl technikos, įgūdžių ar žinių stokos, todėl leidimai vykdyti darbus čiabuvių gyvenamose teritorijose gali būti suteikti kitoms įmonėms ar asmenims. Valdžia šiais įstatymais yra įpareigota tik tai išklausti čiabuvių nuomonę prieš suteikdama leidimą

⁶³² Ley General de Pesca y Acuacultura Sustentables. Priimtas 2007 m. liepos 24 d. Paskutinė redakcija 2014 m. sausio 23 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/LGPAS.pdf> Žiūrėta: 2014 07 04.

vykdyti darbus, bet ne gauti sutikimą. Nors įstatymų tekstuose ir yra įtraukti čiabuviai gyventojai, tačiau jų teisės yra įtvirtintos labai abstrakčiai.

Be jau paminėtų čiabuvių tautų teisių savarankiškai organizuoti savo tautų gyvenimą, Konstitucijoje yra užtikrintos čiabuvių tautų teisės dalyvauti Meksikos, valstijų ir savivaldybių politiniame, ekonomine ir socialiniame gyvenime.⁶³³ 2-ajame Konstitucijos straipsnyje teigiama, kad čiabuviai turi teisę rinkti savivaldybėse, kuriose yra čiabuvių gyventojų, savo atstovus. Šiai teisei užtikrinti valdžia įsipareigoja priimti įstatymus, kurie skatintų čiabuvių dalyvavimą ir reprezentaciją, atspindint jų tradicijas ir vidines taisykles. Nepaisant to, pasaulyje rinkimų teisė nėra atspindima Meksikos įstatymuose. Pavyzdžiui, Federaliniame rinkimų institucijų ir procesų kodekse⁶³⁴ ši teisė nėra visiškai išplėta. Kita vertus, konsultavimui ir dalyvavimui, rengiant įvairias programas, įstatymuose skiriamas šiek tiek didesnis dėmesys. Konstitucijoje įtrauktas punktas, kad turi būti konsultuojamasi su čiabuvių tautomis, rengiant Nacionalinį vystymosi planą, kad būtų įtraukti juos liečiantys klausimai. Šis punktas atspindi TDO konvencijos Nr. 169 6-ąjį punktą, kuriame yra įtvirtinta, kad reikia konsultuotis su čiabuvių tautomis, kai yra priimami įstatymai ar administracinės priemonės, kurios yra tiesiogiai su jomis susijusios. 2003 m. buvo pataisytas Planavimo įstatymas⁶³⁵, kurio tikslai yra sukurti normas, kuriomis bus remiamasi planuojant Nacionalinį vystymąsi, sukurti pagrindus Nacionalinei demokratiniui planavimo sistemai, skatinti ir garantuoti įvairių socialinių grupių, tokių kaip čiabuvių tautos ir bendruomenės, demokratinį dalyvavimą, rengiant Nacionalinį vystymosi planą ir kitas su juo susijusias programas. Įstatyme teigiama, kad čiabuvių tautos turi būti įtrauktos į Nacionalinio plano rengimą, su jomis privaloma iš anksto konsultuotis, rengiant federalines programas ir regioninės plėtros projektus, kurie tiesiogiai daro įtaką čiabuvių tautomis ir bendruomenėms. Čiabuvių rekomendacijos ir pasiūlymai, kurie yra adekvatūs, turi būti įtraukti į minėtas programas ar projektus. 2005 m. buvo priimtas Genetiškai modifikuotų organizmų biologinės įvairovės įstatymas⁶³⁶, kuriame įtvirtinta, kad turi būti konsultuojamasi su čiabuviais gyventojais dėl genetiškai modifikuotų organizmų (GMO) vystymo čiabuvių gyvenamose teritorijose, siekiant išsaugoti biologinę įvairovę. 2011 m. priimtame Migracijos įstatyme⁶³⁷ įtvirtinta, kad įgyvendinant migracijos politiką turi būti atsižvelgta į labiausiai pažeidžiamas grupes, tokias kaip vaikus, moteris, čiabuvius, senyvo amžiaus žmones. Čiabuvių dalyvavimo ir

⁶³³ Bárcenas, F. L. *Legislación y Derechos Indígenas en México*. México: Centro de Estudios para el Desarrollo Rural Sustentable y la Soberanía Alimentaria. Cámara de Diputados, 2010. P. 67.

⁶³⁴ Código Federal de Instituciones y Procedimientos Electorales. Priimtas 2008 m. sausio 14 d. Rasta: <http://pdba.georgetown.edu/Electoral/Mexico/codigoelectoral-2008.pdf> Žiūrėta: 2014 03 02.

⁶³⁵ Ley de Planeación. Priimtas 1983 m. sausio 5 d. Paskutinė redakcija 2012 m. balandžio 9 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/59.pdf> Žiūrėta: 2014 01 08.

⁶³⁶ Ley de Biodiversidad de Organismos Genéticamente Modificados. Priimtas 2005 m. kovo 18 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/LBOGM.pdf> Žiūrėta: 2014 10 12.

⁶³⁷ Ley de Migración. Priimtas 2011 m. gegužės 25 d. Paskutinė redakcija 2013 m. birželio 7 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/LMigra.pdf>. Žiūrėta: 2014 06 09.

konsultacijos teisės taipogi yra įtvirtintos ir Bendrajame darnios miškininkystės vystymo įstatyme, Kalnakasybos įstatyme, Bendrajame žuvininkystės ir akvakultūros darnios plėtros įstatyme, Bendrajame čiabuvių tautų lingvistinių teisių įstatyme, Būsto įstatyme, Bendrajame sveikatos įstatyme, Kaimiškų vietovių darnaus vystymosi įstatyme, Bendrajame socialinio vystymosi įstatyme ir kt. (žr. priedą Nr. 7). Taigi čiabuviams yra suteikiama konsultacijos ir dalyvavimo teisė, rengiant įvairias programas ir projektus. Tačiau nei viename įstatyme čiabuviams nėra užtikrinta veto teisė. Vyriausybės institucijos privalo atsižvelgti į čiabuvių rekomendacijas, esant tik palankioms sąlygoms. Tai reiškia, kad čiabuvių nuomonė dažnai gali būti ignoruojama, vertinama kaip neracionali ar neįgyvendinama. Kita vertus, Konstitucijos reforma davė pradžią konsultacijoms su čiabuvių tautomis. Iki jos su čiabuvių tautomis buvo konsultuojamasi labai fragmentiškai, į jų nuomonę retai atsižvelgiama, konsultacijos nebuvo privalomos.

Konstitucijos pataisomis taip pat buvo užtikrinta čiabuvių tautų teisė naudotis Meksikos sveikatos apsaugos sistema, praktikuoti tradicinę mediciną bei išpareigojama plėtoti maisto tiekimo programas. Šios nuostatos taip pat buvo perkeltos ir į įstatymus. 2004 m. priimtame Socialinės pagalbos įstatyme⁶³⁸, teigiama, kad valstybė skatins bendruomenių ir organizacijų dalyvavimą, sprendžiant sveikatos apsaugos klausimus, įtraukiant į problemų sprendimą ir čiabuvių praktikas. Bendrajame sveikatos įstatyme⁶³⁹ čiabuvių tautoms didesnis dėmesys skirtas tik po 2006 m. įvykusių įstatymo pakeitimų. Teigiama, kad vienas iš Nacionalinės sveikatos apsaugos sistemos uždavinių yra skatinti čiabuvių šeimų ir bendruomenių gerovę bei vystymąsi, atkreipiant dėmesį į jų vertybes bei socialinę organizaciją, taip pat skatinti tradicinės čiabuvių medicinos pažinimą ir plėtrą. Įstatyme teigiama, kad reikia plėtoti čiabuvių dalyvavimą Nacionalinėje sveikatos apsaugos sistemoje, jos programose ir veiklose, remti labiausiai pažeidžiamas socialines grupes, ypatingą dėmesį skiriant čiabuvių bendruomenėms. Įgyvendinant sveikatos apsaugos programas čiabuvių teritorijose, reikia atsižvelgti į jų socialinę organizaciją, sveikatos apsaugos koncepciją, jų žmogaus teises. Įstatymu yra įtvirtinti du svarbūs aspektai. Pirmiausia yra pripažįstama čiabuvių tradicinė medicina, netgi įtvirtinama, kad ją reikia skatinti ir atsižvelgti į ją, diegiant naujas programas čiabuvių teritorijose. Taip pat įtvirtinta, kad čiabuviai turi teisę gauti informaciją bei sveikatos švietimą čiabuvių kalbomis. Tačiau įstatymas nepaliečia tokių svarbių aspektų kaip naujų sveikatos apsaugos įstaigų steigimas čiabuvių gyvenamose teritorijose, personalo trūkumo problemos. Nepaisant to, tokių teisių įtvirtinimas įstatymuose ir Konstitucijoje yra reikšmingas Zapatista judėjimo pasiekimas.

⁶³⁸ Ley de Asistencia Social. Priimtas 2004 m. rugsėjo 2 d. Paskutinė redakcija 2013 m. balandžio 23 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LevesBiblio/pdf/270.pdf>. Žiūrėta: 2014 06 09.

⁶³⁹ Ley General de Salud. Priimtas 1984 m. vasario 7 d. Paskutinė redakcija 2014 m. sausio 13 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LevesBiblio/pdf/142.pdf>. Žiūrėta: 2014 07 04.

Šioje srityje čiabuvių tautos yra ypač pažeidžiamos, todėl šių problemų sprendimo reikalavimas atsispindėjo Lacandón džiunglių deklaracijose, taip pat EZLN derybų su vyriausybe dėl San Andrés susitarimų pasirašymo metu. Čiabuvių tautų teisė į sveikatos apsaugą yra įtvirtinta tik penkių Lotynų Amerikos valstybių Konstitucijose – Ekvadore, Gvatemaloje, Nikaragvoje, Venesueloje ir Meksikoje.

Konstitucijoje taip pat buvo įtvirtinta, kad vyriausybė išsipareigoja „gerinti čiabuvių bendruomenių gyvenimo sąlygas“. 1995 m. priimtame Socialinės apsaugos įstatyme⁶⁴⁰ teigiama, kad čiabuviai turi teisę į socialinės atskirties mažinimo ir kovos su skurdu programas. Glaudžiai su socialine apsauga siejasi ir čiabuvių teisė į būstą. Ši teisė buvo vienas iš EZLN reikalavimų, kuris atsispindi Lacandón džiunglių deklaracijose ir *comunicados*. Teisė į būstą Meksikoje yra išplėtotą 2006 m. priimtame Būsto įstatyme⁶⁴¹. Jis reguliuoja nacionalinę politiką ir programas bei instrumentus, kuriais siekiama užtikrinti orias gyvenimo sąlygas valstybės gyventojams. Viena iš Nacionalinės būsto programos dalių yra sukurti strategijas, kurios palengvintų privatų ir valstybinį čiabuvių tautų ir bendruomenių būstų statybų finansavimą. Taip pat įstatyme įtvirtinta, kad čiabuviai turi būti įtraukti į programų priėmimą, su jais turi būti konsultuojamasi. Taigi šiame įstatyme yra atkreiptas dėmesys į gyvenamųjų būstų problemą čiabuvių bendruomenėse, tačiau konkrečių priemonių, kaip spręsti šią problemą nėra išskirta. 1993 m. priimtame Bendrajame gyvenviečių įstatyme⁶⁴² čiabuviams nėra skiriamas didelis dėmesys. Tik teigiama, kad turi būti apsaugotos čiabuvių gyvenvietės. Tačiau įstatyme turėtų būti labiau atspindėti čiabuvių poreikiai, įtrauktos konsultacijos su čiabuvių bendruomenėmis, kai yra inicijuojamos jų gyvenviečių apsaugos ar kitos programos. Galima teigti, kad nors čiabuvių tautų nelygybė ir marginalizacija yra akivaizdi, tačiau šios problemos sprendimas nėra pakankamai atspindėtas Meksikos nacionaliniuose įstatymuose.

Kita teisių grupė, kuri yra užtikrinama Konstitucijoje, yra čiabuvių tautų teisė ne tik spręsti tarpusavio konfliktus, remiantis čiabuvių praktikomis, bet ir dalyvauti Meksikos teisingumo sistemoje, t.y. teisė kreiptis į Meksikos teismus, kuriuose bylos turi būti nagrinėjamos atsižvelgiant į jų papročius ir specifinius kultūrinius aspektus. Šios teisės pirmiausia buvo įtvirtintos San Andrés susitarimuose, o vėliau perkeltos į Konstituciją. Čiabuviams įtvirtinta teisė turėti advokatą ir vertėją, kurie moka jų kalbas ir žino jų papročius. 18-asis Konstitucijos straipsnis papildo šias teises. Jame teigiama, kad atsižvelgiant į galimybes, nuteistieji turi būti kalinami netoli savo gyvenamos vietos, siekiant išsaugoti bendruomenės

⁶⁴⁰ Ley de Seguro Social. Priimtas 1995 m. gruodžio 21 d. Paskutinė redakcija 2012 m. gegužės 28 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LevesBiblio/pdf/92.pdf> Žiūrėta: 2014 01 20.

⁶⁴¹ Ley de Vivienda. Priimtas 2006 m. birželio 26 d. Paskutinė redakcija 2014 m. kovo 24 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LevesBiblio/pdf/LViv.pdf> Žiūrėta: 2014 06 09.

⁶⁴² Ley General de Asentamientos Humanos. Priimtas 1993 m. liepos 21 d. Paskutinė redakcija 2012 m. balandžio 9 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LevesBiblio/pdf/133.pdf> Žiūrėta: 2014 01 12

integralumą. Federaliniuose įstatymuose šios normos yra detalizuotos. Federaliniame civilinių procesų kodekse⁶⁴³ yra įtvirtinta, kad siekiant užtikrinti čiabuviams pilną teisę naudotis Meksikos juridine sistema, teisėjai, priimdami sprendimus, turėtų atsižvelgti į čiabuvių papročius ir kultūrą. Tai yra gana abstraktus punktas, kuriuo nėra įtvirtinamos naujos normos ar teisės, o tik tai siekiamybė, kad priimant sprendimus, reikia atsižvelgti į kultūrinės specifikas. Taip pat kodekse teigiama, kad jeigu čiabuviai nemoka ispanų kalbos, jiems bus suteiktas vertėjas ir dokumentai bus išversti į jų kalbą arba dialektą. Tokios pat normos ir teisės 2002 m. buvo atkartotos ir Federaliniame baudžiamųjų procesų kodekse⁶⁴⁴ bei Federaliniame baudžiamajame kodekse⁶⁴⁵. Visuose kodeksuose yra įtvirtinta, kad čiabuviai gyventojai gali naudotis teisine Meksikos sistema, kad priimant teismo sprendimus ir skiriant bausmes už nusikaltimus, bus atsižvelgiama į jų papročius bei kultūrą, kad visi teismo dokumentai bus išversti į jų kalbą, kad advokatai bus susipažinę su čiabuvių kultūra, jeigu čiabuviai nemokės ispanų kalbos, jiems bus paskirtas vertėjas, kuris moka jų kalbą bei žino jų papročius. Jeigu tokios galimybės nėra, teismo procesai bus sustabdyti ir atnaujinti tik tada, kai bus rasti vertėjai⁶⁴⁶. Kodeksuose yra įtvirtintos tik kelios normos, susijusios su čiabuviais gyventojais, bet jos yra (išskyrus atsižvelgimą į kultūrinės specifikas) labai konkrečios ir aiškios, apibrėžtas jų taikymas ir įgyvendinimas. Čiabuvių teisė į teisingumą taip pat yra įtvirtinta ir kituose Meksikos federaliniuose įstatymuose – Elgesio su nepilnamečiais pažeidėjais įstatyme⁶⁴⁷, kurio aktualios pataisos buvo padarytos 2003 m., Federaliniame paauglių teisingumo įstatyme⁶⁴⁸, kuris buvo priimtas 2012 m., Federaliniame apsaugos nuo diskriminacijos ir jos panaikinimo įstatyme⁶⁴⁹, priimtame 2003 m., Bendrajame čiabuvių tautų lingvistinių teisių įstatyme⁶⁵⁰, Bendrajame moterų gyvenimo be smurto įstatyme⁶⁵¹, priimtame 2007 m., Žemės įstatyme⁶⁵², kurio aktualios

⁶⁴³ Código Federal de Procedimientos Civiles. Priimtas 1943 m. vasario 24 d. Paskutinė redakcija 2012 m. balandžio 9 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/6.pdf> Žiūrėta: 2014 01 08

⁶⁴⁴ Código Federal de Procedimientos Penales. Priimtas 1934 m. rugpjūčio 30 d. Paskutinė redakcija 2013 m. gegužės 3 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/7.pdf> Žiūrėta: 2014 01 08

⁶⁴⁵ Código Penal Federal. Priimtas 1931 m. rugpjūčio 14 d. Paskutinė redakcija 2009 m. rugpjūčio 20 d. Rasta: http://docs.mexico.justicia.com/federales/codigo_penal_federal.pdf Žiūrėta: 2014 01 08

⁶⁴⁶ Šios normos kodeksuose buvo įtvirtintos 1990 m., tačiau išplėtos tik po Konstitucijos reformos.

⁶⁴⁷ Ley para el Tratamiento de Menores Infractores, para el Distrito Federal en Materia Común y para toda la República en Materia federal. Priimtas 1991 m. gruodžio 21 d. Paskutinė redakcija 2003 m. birželio 25 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/179.pdf> Žiūrėta: 2014 06 03.

⁶⁴⁸ Ley Federal de Justicia para Adolescentes. Priimtas 2012 m. gruodžio 27 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/LFJA.pdf> Žiūrėta: 2014 06 09.

⁶⁴⁹ Ley Federal para Preventir y Eliminar la Discriminación. Priimtas 2003 m. birželio 11 d. Paskutinė redakcija 2013 m. gruodžio 24 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/262.pdf> Žiūrėta: 2014 01 21.

⁶⁵⁰ Ley General de Derechos Lingüísticos de los Pueblos Indígenas. Priimtas 2003 m. kovo 13 d. Paskutinė redakcija 2012 m. balandžio 9 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/257.pdf> Žiūrėta: 2014 01 09.

⁶⁵¹ Ley General de Acceso de las Mujeres a una Vida Libre de Violencia. Priimtas 2007 m. vasario 1 d. Paskutinė redakcija 2014 m. balandžio 2 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/LGAMVLV.pdf>. Žiūrėta: 2014 06 06.

⁶⁵² Ley Agraria. Priimtas 1992 m. vasario 26 d. Paskutinė redakcija 2012 m. balandžio 9 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/13.pdf> Žiūrėta: 2014 01 05.

pataisos padarytos 2011 m., Nacionalinės žmogaus teisių komisijos įstatyme⁶⁵³, priimtame 1992 m., Respublikos generalinės prokuratūros⁶⁵⁴, priimtame 2009 m.⁶⁵⁵, bei Federaliniame valstybės finansuojamos gynybos⁶⁵⁶, pataisos padarytos 2013 m., įstatymuose. Pastarajame taip pat įtvirtinta, kad pirmiausia valstybės finansuojamas gynėjas skiriamas nedirbantiems, gaunantiems mažas pajamas bei čiabuviams gyventojams. Panaši norma yra pateikta ir Socialinės pagalbos įstatyme⁶⁵⁷. Jame valstybė išipareigoja suteikti teisinę pagalbą tiems, kurie negali patys ja pasirūpinti, tarp kitų grupių ir čiabuviams gyventojams. Prie šių įstatymų, taip pat galima priskirti ir Federalinį valstybės tarnautojų atsakomybės įstatymą⁶⁵⁸. 2003 m. jame buvo padarytos pataisos, kuriomis įtvirtinta, kad analizuojant padarytus nusižengimus, kai tai siejasi su čiabuviais gyventojais, informacija turi būti pateikta ispanų ir čiabuvių kalba. Apibendrinant galima teigti, kad čiabuvių tautų teisė į teisingumą yra viena geriausiai įtvirtintų teisių įstatyminiuose aktuose, susijusiuose su čiabuviais gyventojais. Iš viso 14 Meksikos federalinių įstatymų reglamentuoja šią čiabuvių teisę (žr. priedą Nr. 7). Daugelio jų pataisos buvo padarytos po Konstitucijos reformos.

Apibendrinant, galima daryti išvadą, kad Konstitucijoje yra įtvirtintos čiabuvių teisės laisvai organizuotis savo tautų ir bendruomenių vidinį gyvenimą bei dalyvauti valstybės politiniame gyvenime per savo išrinktus atstovus, kreiptis į Meksikos teismus. Svarbiausias čiabuvių pasiekimas yra Konstitucijoje įtvirtinta norma į laisvą apsisprendimą. Kita vertus, tai ir didžiulis pralaimėjimas, nes ši teisė yra apribota autonomijos rėmuose. Nors čiabuviai visada deklaravo, kad nenori atsiskirti nuo valstybės, tačiau siekė, kad laisvo apsisprendimo teisė nebūtų ribojama Konstitucijoje ar kituose teisės aktuose. Šiuo aspektu Meksikos vyriausybės priimtas sprendimas nėra unikalus. Tokia pati sąlyga yra įtvirtinta ir JTO Čiabuvių tautų teisių deklaracijoje, kuriai 2007 m. pritarė ir Meksika. Laisvo apsisprendimo teisė autonomijos ribose atspindi tarptautinėje arenoje vyraujančią diskursą.

Konstitucijos reforma buvo svarbus žingsnis, siekiant užtikrinti čiabuvių teises – buvo pripažintas čiabuvių egzistavimas, čiabuvių tautos tapo žmogaus teisių subjektais, valdžia įpareigota konsultuotis su čiabuviais gyventojais, atkreiptas dėmesys į pagrindines jų problemas.

⁶⁵³ Ley de la Comisión Nacional de los derechos Humanos. Priimtas 1992 m. birželio 29 d. Paskutinė redakcija 2014 m. balandžio 2 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/47.pdf> Žiūrėta: 2014 10 08.

⁶⁵⁴ Ley Orgánica de la Procuraduría General de la República. Priimtas 2009 m. gegužės 29 d. Paskutinė redakcija 2013 m. gegužės 3 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/LOPGR.pdf> Žiūrėta: 2014 07 015.

⁶⁵⁵ Pirmoji įstatymo versija, kurioje buvo minimi čiabuviai gyventojai buvo priimta 2002 m.

⁶⁵⁶ Ley Federal de Defensoria Pública. Priimtas 1998 m. gegužės 28 d. Paskutinė redakcija 2013 m. gruodžio 24 d. Rasta: http://www.normateca.gob.mx/Archivos/66_D_3614_09-01-2014.pdf Žiūrėta: 2014 01 15.

⁶⁵⁷ Ley de Asistencia Social. Priimtas 2004 m. rugsėjo 2 d. Paskutinė redakcija 2013 m. balandžio 23 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/270.pdf> Žiūrėta: 2014 06 09.

⁶⁵⁸ Ley Federal de Responsabilidades de los Servidores Públicos. Priimtas 1982 m. gruodžio 31 d. Paskutinė redakcija 2013 m. gruodžio 24 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/115.pdf> Žiūrėta: 2014 06 09.

Tačiau priimti Konstitucijos pataisymai neišsprendė Zapatista konflikto dėl to, kad nebuvo atspindėti pagrindiniai EZLN ir čiabuvių tautų reikalavimai, t.y. kolektyvinė teisė į žemę ir joje sukauptus resursus. Taip pat nėra įtvirtinta, kad čiabuviai gali vadovautis savo ritualais ir papročiais. Čiabuvių tautoms buvo suteikta tik ribota autonomija savivaldybių, o ne kaip buvo siekta valstijų lygmenyje. EZLN teigė, kad ši reforma užkirto kelią bet kokiam taikiam dialogui tarp vyriausybės ir čiabuvių gyventojų. Zapatista judėjimas atsisakė pripažinti tokią reformą ir tvirtino, kad toliau tęs savo kovą.⁶⁵⁹ Taip pat būtina pastebėti, kad Zapatista judėjimas visada laikė Cocopa pasiūlymą kaip pradinį derybų tašką, kaip minimalių reikalavimų įtvirtinimą. Po jų turėjo sekti tolimesnės derybos ir platesnis teisių užtikrinimas. Tačiau po Konstitucijos reformos, kai Cocopa pasiūlymas buvo modifikuotas, tolimesnis procesas buvo nutrauktas ir EZLN pasitraukė iš politinės arenos. Kaip teigia Miguel Carbonell, Konstitucijos reforma neišsprendė ir keleto kitų su čiabuviais gyventojais susijusių klausimų. Nėra užtikrinta apsauga čiabuviams gyventojams, kurie gyvena ne savo, bet kitose čiabuvių bendruomenėse ar miestuose. Kyla klausimas, kaip tokiu atveju yra užtikrinamos čiabuvių kolektyvinės ir individualios teisės.⁶⁶⁰ Tokią Konstitucijos reformą pasmerkė ne tik EZLN, bet ir kitos čiabuvių tautų organizacijos. Pavyzdžiui, Oaxaca gubernatorius José Murat netgi kreipėsi į Meksikos Aukščiausiąjį teismą, kad šis nustatytų, ar Konstitucijos pataisys nepažeidžia pačios Konstitucijos ir TDO konvencijos Nr. 169. Kaip teigia F. López Bárcenas, tai buvo pirmas kartas, kai pilietinė visuomenė suabejojo Konstitucijos reforma ir siekė išspręsti kilusį konfliktą per konstitucines priemones.⁶⁶¹ Konfliktas taip ir liko neišspręstas, nes 2002 m. Aukščiausiasis teismas nusprendė, kad neturi pakankamai įgaliojimų atmesti Konstitucijos pakeitimų, kuriuos priėmė leidžiamoji valdžia. Nors Konstitucijos reforma ir netenkino čiabuvių tautų, tačiau ji sudarė sąlygas čiabuvių gyventojų politiniams debatams dėl jų statuso, teisių ir atkreipė didesnę visuomenės dėmesį. Taip buvo užtikrinta bent tokia Zapatista judėjimo ir čiabuvių gyventojų pergalė.

Zapatista judėjimas ir Konstitucinė reforma turėjo didelės įtakos čiabuvių tautų teisių reglamentavimui. Čiabuvių tautos, bendruomenės ar populiacija yra minimos 31 federaliniame įstatyme. Iki Zapatista sukilimo tokių įstatymų buvo tik 8. Daugelis šių įstatymų arba jų pataisų, susijusių su čiabuviais gyventojais, buvo priimtos po 2001 m. EZLN inicijuotos Konstitucinės reformos. Nors Meksika 1990 m. ratifikavo TDO konvenciją nr. 169, tačiau jos normos į nacionalinę teisę buvo perkeltos tik po Konstitucijos reformos. 1995 m. TDO teigė, kad

⁶⁵⁹ EZLN. The Constitutional reform in no way answers the demands of Indian peoples of Mexico. 2001 04 29. Rasta: http://flag.blackened.net/revolt/mexico/ezln/2001/ccri/no_to_reform_apr29.html Žiūrėta: 2013 02 07.

⁶⁶⁰ Carbonell, M. La Constitucionalización de los Derechos Indígenas en América Latina: Una Aproximación Teórica. *Boletín Mexicano de Derecho Comparado*, 2003. No. 108. P. 847.

⁶⁶¹ Bárcenas, F. L. Legislación y Derechos Indígenas en México. México: Centro de Estudios para el Desarrollo Rural Sustentable y la Soberanía Alimentaria. Cámara de Diputados, 2010.

Meksika neįgyvendino konvencijos Nr. 169 ir tęsia čiabuvių teisių pažeidimus. Būtent Zapatista judėjimas atkreipė TDO dėmesį į čiabuvių tautų teisių padėtį Meksikoje ir paskatino tarptautiniu mastu pripažintų normų perkėlimą į nacionalinę teisę. Šių įstatymų ir pataisų priėmimas yra labai svarbus momentas čiabuvių tautų teisėms užtikrinti Meksikoje. Kita vertus, įstatymai nėra labai efektyvūs. Juose kartojamos tokios normos kaip pagarba čiabuvių kultūrai, tradicijoms ir papročiams, kalbama apie tai, kaip svarbu skatinti čiabuvių bendruomenių vystymąsi, tačiau nėra įvardintos konkretnės priemonės, kaip spręsti pagrindines su čiabuvių tautomis susijusias problemas. Kartais atrodo, kad įstatymuose tiesiog siekiama paminėti čiabuvių tautas, parodyant tarptautinei bendruomenei ir Meksikos visuomenei, kad į jas yra atkreiptas dėmesys, tačiau nesiant konkrečių veiksmų gerinti čiabuvių situaciją. Vienintelės aiškiai įtvirtintos teisės yra susijusios su teismo procesais. Įtvirtinta teisė į vertėją ir advokatus, kurie būtų susipažinę su čiabuvių kultūra bei dvikalbis mokymas. Visos kitos teisės gali būti taikomos su išimtimis. Šių įstatymų priėmimas turi būti tik įstatymų, susijusių su čiabuviais gyventojais, pradžia. Dar daugelyje sričių trūksta aiškaus čiabuvių teisių reglamentavimo. Čiabuviai nėra minimi tokiuose įstatymuose kaip Nacionalinių vandenų įstatymas⁶⁶² ir Bendrasis Laukinės gamtos įstatymas⁶⁶³. Tokiu būdu čiabuviams nėra užtikrintos teisės naudotis vandens bei laukinės gamtos resursais, kurie yra sutelkti jų gyvenamose teritorijose. Čiabuviai taip pat nėra išskirti ir Bendrajame populiacijos įstatyme⁶⁶⁴. Jie nėra minimi kaip išskirtinė tautos dalis, nėra specifikuojamos jų teisės. Ypač svarbu, kad šiame įstatyme būtų įtraukti punktai dėl čiabuvių migracijos į miestus ir jų teisių užtikrinimas. Čiabuvių tautos nėra išskirtos ir Bendrajame moterų ir vyrų lygybės įstatyme⁶⁶⁵. Ši problema yra itin aktuali čiabuvių bendruomenėse. Federaliniame skaidrumo ir priėjimo prie viešos vyriausybės informacijos įstatyme⁶⁶⁶ turėtų būti įtraukti tokie punktai, kaip kad čiabuviai turi teisę gauti informaciją čiabuvių tautų kalbomis, kad pagrindiniai dokumentai būtų išversti į didžiąsias čiabuvių tautų kalbas ir pan. Federaliniame bausmių už kankinimus ir apsaugos nuo jų įstatyme⁶⁶⁷ čiabuvių tautoms taip pat nėra skiriama dėmesio. Šiame įstatyme ypač svarbu įtraukti tokius punktus, kaip pagarba čiabuvių kultūrai, papročiams. Čiabuviai nėra minimi ir kituose įstatymuose, kurie reglamentuoja sritis, kurios yra svarbios

⁶⁶² Ley de Aguas Nacionales. Priimtas 1992 m. gruodžio 1 d. Paskutinė redakcija 2013 m. birželio 7 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LevesBiblio/pdf/16.pdf> Žiūrėta: 2014 01 09

⁶⁶³ Ley General de Vida Silvestre. Priimtas 2000 m. liepos 3 d. Paskutinė redakcija 2013 m. gruodžio 26 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LevesBiblio/pdf/146.pdf> Žiūrėta: 2014 01 12

⁶⁶⁴ Ley General de Población. Priimtas 1974 m. sausio 7 d. Paskutinė redakcija 2012 m. balandžio 9 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LevesBiblio/pdf/140.pdf> Žiūrėta: 2014 01 12

⁶⁶⁵ Ley General para Igualdad entre Mujeres y Hombres. Priimtas 2006 m. rugpjūčio 2 d. Paskutinė redakcija 2014 m. gruodžio 2 d. Rasta: http://www.diputados.gob.mx/LevesBiblio/pdf/LGIMH_051214.pdf Žiūrėta: 2014 11 25.

⁶⁶⁶ Ley Federal de Transparencia y Acceso a la Información Pública Gubernamental. Priimtas 2002 m. birželio 11 d. Paskutinė redakcija 2012 m. birželio 8 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LevesBiblio/pdf/244.pdf> Žiūrėta: 2014 01 15

⁶⁶⁷ Ley Federal para Prevenir y Sancionar la Tortura. Priimtas 1991 m. gruodžio 27 d. Paskutinė redakcija 1994 m. sausio 10 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LevesBiblio/pdf/129.pdf> Žiūrėta: 2014 01 17

čiabuvių tautoms – Federaliniame mikroindustrijų ir amatų skatinimo įstatyme⁶⁶⁸, Bendrajame pilietinės apsaugos įstatyme⁶⁶⁹ ir kituose. Todėl egzistuoja rimta čiabuvių teisių reglamentavimo problema šių įstatymų reguliavimo ribose.

Išanalizavus visus su čiabuvių tautomis susijusius federalinius Meksikos įstatymus, tampa akivaizdu, kad įstatymai yra labai nenuoseklūs, juose trūksta aiškumo ir konkretumo. Todėl Meksikos valdžia 2013-2018 m. vidaus reikalų sektoriaus programoje numatė kaip vieną iš pagrindinių prioritetų čiabuvių teisių įstatymų harmonizavimą. Prezidentas Enrique Peña Nieto teigė, kad yra „pasirengęs patenkinti čiabuvių tautų reikalavimus“⁶⁷⁰. Nepaisant visų auksčiau išvardintų trūkumų, iš apžvelgtų dokumentų ir padarytos analizės, galima teigti, kad Meksika yra daugiakultūrė valstybė, kurios Konstitucijoje yra pripažįstama, kad čiabuviai sudaro svarbią Meksikos tautos dalį, kad jie turi teisę į autonomiją. Jiems yra pripažinta teisė naudotis savo teisine sistema, nuosavybės teisės į žemes ir jose esančius resursus, čiabuvių kalbos pripažįstamos oficialiomis regionuose, kuriuose gyvena čiabuviai, garantuojamas dvikalbis mokymas. Galiausiai čiabuviai tapo matomi Meksikos teisinėje sistemoje.

3.4. Zapatista keliamų reikalavimų įgyvendinimas

Zapatista judėjimo įtaka gali būti vertinama ir pagal tai, ar buvo priimtos specialios programos, kuriomis siekiama užtikrinti čiabuvių teises. Atlikus įvairių Meksikos teisinių dokumentų analizę, buvo nustatyta, kad pagrindinės programos, kurios yra nukreiptos į čiabuvių teises, yra nacionalinės žmogaus teisių programos bei čiabuvių teisių programos. Nacionalinės žmogaus teisių programos yra pagrindiniai dokumentai, kurie detalizuoja prioritetus žmogaus teisių srityje, todėl svarbu įsitikinti, ar juose čiabuvių tautų teisėms yra skiriamas pakankamas dėmesys. Šiuose dokumentuose ieškoma aspektų, kurie būtų susiję su čiabuvių teisių užtikrinimu ir Zapatista judėjimu.

Pirmoji nacionalinė žmogaus teisių programa buvo priimta tik 2004 m. Tai buvo pirmasis kompleksinis dokumentas, skirtas žmogaus teisių apsaugai. Lyginant su kitomis Lotynų Amerikos valstybėmis, tai buvo padaryta gana vėlai.⁶⁷¹ Didesnis dėmesys žmogaus teisėms Meksikoje pradėtas teikti tik po 2000 m., t.y. kai pradėjo formuotis daugiapartinė Meksikos politinė sistema ir sustiprėjo demokratizacijos procesai. Šioje programoje yra pripažįstama, kad

⁶⁶⁸ Ley Federal para el Fomento de la Microindustria y la Actividad Artesanal. Priimtas 1988 m. sausio 26 d. Paskutinė redakcija 2012 m. balandžio 9 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LevesBiblio/pdf/127.pdf> Žiūrėta: 2014 01 25

⁶⁶⁹ Ley General de Protección Civil. Priimtas 2012 m. birželio 6 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LevesBiblio/pdf/LGPC.pdf> Žiūrėta: 2014 01 13

⁶⁷⁰ México Armonizará sus Leyes con Tratados sobre Derechos Indígenas. *La Jornada*, 2013 12 22.

⁶⁷¹ Pavyzdžiui, Brazilijoje tokia programa buvo priimta 1996 m., Ekvadore – 1998 m.

konsoliduotos demokratijos pagrindas yra pagarba žmogaus teisėms ir jų apsauga. Jos užtikrina darnų socialinį vystymąsi ir kiekvieno valstybės gyventojų gerovę. Čiabuvių programoje iš viso yra paminėti 97 kartus. Dažniausiai jie minimi kartu su kitomis labiausiai pažeidžiamomis visuomenės grupėmis – vaikais, moterimis, vienišomis motinomis, migrantais, pabėgėliais ir prieglobsčio prašytojais, neįgaliaisiais. Kaip ir kitoms pažeidžiamoms grupėms, taip ir čiabuvių tautoms, šioje programoje yra skiriamas atskiras skyrius. Teigiama, kad čiabuviams turi būti užtikrinta ori ateitis, kad čiabuvių tautos yra Meksikos tautos kultūrinės, politinės ir socialinės įvairovės pagrindas, jų gyvenami regionai yra strategiškai svarbūs ekonominiam valstybės vystymuisi.⁶⁷² Čiabuvių yra pripažįstami, kaip svarbi Meksikos valstybės ir visuomenės dalis. Programoje yra pateikiamas čiabuvių tautų apibrėžimas. Jomis laikomos tautos, „kurios kilo iš tautų, kurios gyveno valstybės teritorijoje iki kolonizacijos ir kurios išsaugojo savo socialines, ekonomines, kultūrinės ir politines institucijas ar jų dalį“⁶⁷³. Dar kartą pakartota, kad svarbiausias kriterijus, kuris apibrėžia priklausymą čiabuvių tautai, yra saviidentifikacija. Taip tarptautinėse sutartyse ir Konstitucijoje įtvirtintos normos buvo perkeltos ir į nacionalinę žmogaus teisių programą. Programoje taip pat įtvirtinta, kad čiabuviams yra garantuojama laisvo apsisprendimo bei autonomijos teisės, savo normatyvinių sistemų taikymas, teisė į kultūrinę identitetą, žemę, teisė į dalyvavimą ir konsultacijas, teisė į teisingumą ir vystymąsi. Taigi atkartotos teisės, kurios buvo įtvirtintos įstatymuose, kurie buvo priimti po 2001 m. Zapatista inicijuotos Konstitucijos reformos. Dokumente numatoma, kad turi būti identifikuotos čiabuvių tautos ir joms teikiamas visapusiškas dėmesys. Numatoma paskirti agentūras, kurios bus atsakingos už konsultacijas su čiabuvių tautomis, kai vykdomoji valdžia planuoja imtis teisinių reformų, administracinių veiksmų, vystymo programų ar projektų, kurie gali turėti tiesioginės įtakos čiabuvių tautoms ir jų gyvenamai aplinkai. Remti valstijų valdžių konsultacijas su čiabuvių tautomis tam, kad būtų priimti valstijų konstitucijų pakeitimai dėl čiabuvių teisių užtikrinimo. Imtis priemonių, kad būtų įgyvendinta 2-ojo Konstitucijos straipsnio B dalis. Įvertinti programų, projektų, strategijų ir veiksmų poveikį regionams, kuriose gyvena čiabuvių tautos. Tokiu būdu įtvirtintas labai svarbus aspektas – konsultacijos su čiabuvių tautomis, jais liečiančiais klausimais. Tai atspindi TDO konvencijos Nr. 169 nuostatas. Numatoma skatinti pagarbą kultūrinei įvairovei bei čiabuvių kalboms, čiabuvių tautų žemių apsaugą. Šios ir kitos įvardintos priemonės yra labai abstrakčios. Programoje nėra numatoma jokių konkrečių veiksmų, kaip turi būti užtikrintos čiabuvių tautų teisės. Kita vertus, tokios programos priėmimas atskleidžia, kad Meksikoje pradėtas skirti didesnis dėmesys žmogaus teisėms užtikrinti, o tarp jų aiškiai išskirtas

⁶⁷² Programa Nacional de Derechos Humanos 2004-2008. Rasta: http://www.ohchr.org/documents/issues/nhra/mexico_sp.pdf Žiūrėta: 2014 02 12.

⁶⁷³ Ten pat. P. 175.

ir čiabuvių teisių aspektas. Zapatista judėjimas nėra minimas šioje programoje, nėra kalbama ir apie San Andrés susitarimus. Tačiau tai, kad čiabuvių teisių aspektas buvo įtrauktas į žmogaus teisių programą yra labai svarbus momentas, kalbant apie čiabuvių teisių užtikrinimą. Čiabuvių teisių problematikos akcentavimas žmogaus teisių diskurse yra didelis čiabuvių tautų laimėjimas. Ir jis tapoma matomas tik po Zapatista judėjimo, o ypač po jo inicijuotos Konstitucijos reformos.

Antrojoje nacionalinėje žmogaus teisių programoje 2008-2012 m.⁶⁷⁴ čiabuvių tautoms yra skiriamas mažesnis dėmesys. Čiabuviai yra paminėti tik 21 kartą. Mažesnis paminėjimas gali būti siejamas ir su daug glaudesniu programos tekstu (2004-2008 metų programa buvo 268 psl., o 2008-2012 metų – 31 psl.). Šį kartą čiabuviai daugiausiai minimi socialinių ir ekonominių teisių kontekste. Yra teigiama, kad turi būti vykdomos programos, kurios mažintų skurdą ir diskriminaciją, su kuria susiduria čiabuvių bendruomenės ir tautos, taip pat kad reikia skatinti, kad už tokį patį darbą būtų mokamas toks pats atlyginimas, siekti pagerinti čiabuvių darbo sąlygas. Atkreiptas dėmesys, kad turi būti diversifikuojamas švietimas, kad jis turi būti pritaikytas čiabuvių tautoms. Privalo būti gerbiamos čiabuvių kultūros, papročiai ir tradicijos. Šioje programoje, kaip ir ankstesnėje, yra išskirtas atskiras poskyris čiabuvių tautoms. Įtvirtinta, kad administracija turi vykdyti programas, kurios skatintų čiabuvių tautų vystymąsi, įgyvendinti įsipareigojimus, numatytus tarptautinėse sutartyse. Taip pat pabrėžta, kad reikia gerbti čiabuvių tautų vidinį apsisprendimą, normatyvines sistemas, konfliktų sprendimo būdus. Skatinti pagarbą kultūrinei ir lingvistinei įvairovei. Išvystyti mechanizmus, kurie padėtų gauti čiabuvių tautų informuotą, išankstinį sutikimą, svarstomais klausimais. Antroji nacionalinė žmogaus teisių programa, kaip ir pirmoji, yra labai diskriptyvi ir iš esmės atkartoja tas pačias teises ir siekiamybes, kurios yra įtvirtintos Konstitucijoje ir įstatymuose. Čia, kaip ir nacionaliniuose vystymosi planuose, nėra atkreipiamas dėmesys į trečiosios kartos teises, kurios yra ypač svarbios čiabuviams gyventojams. Nėra pakankamai dėmesio skiriama žemės nuosavybės, resursų naudojimo klausimams. Taip pat nėra plėtojamos autonomijos ir laisvo apsisprendimo teisės. Konstitucijos reforma ir joje įtvirtintos teisės turėjo būti tik minimalūs standartai, kurie vėliau turėjo būti plėtojami. Tačiau pastebima tendencija, kad yra atkartojamos tos pačios jau įtvirtintos teisės, tačiau nėra detalizuojamas konkretus jų įgyvendinimas.

Trečioji programa yra kur kas platesnė nei antroji (81 psl.), tačiau čiabuviai joje minimi tik 21 kartą⁶⁷⁵. Ataskaitoje teigiama, kad čiabuvių tautos yra labai pažeidžiamos, kad jos susiduria

⁶⁷⁴ Programa Nacional de Derechos Humanos 2008-2012. Rasta: http://www.derechoshumanos.gob.mx/work/models/Derechos_Humanos/Resource/49/1/images/PROGRAMA_NACIONAL_DE_DERECHOS_HUMANOS_2008-2012.pdf Žiūrėta: 2014 01 26. P. 173.

⁶⁷⁵ Programa Nacional de Derechos Humanos 2014-2018. Rasta: http://www.normateca.gob.mx/Archivos/66_D_3811_30-05-2014.pdf Žiūrėta: 2014 02 01.

su sunkumais įvairiose srityse, tačiau ypač opi problema yra teisingumo užtikrinimas. Didžiausių sunkumų patiria tie, kurie nemoka ispanų kalbos. Taip pat čiabuviai neturi lėšų advokatams bei vertėjams, todėl šias paslaugas turi užtikrinti valstybė. Be to, bijoma pranešti apie žmogaus teisių pažeidimus dėl įvairių biurokratinių trukdžių. Čiabuvis moterys nesikreipia į teisingumo institucijas, nes bijo, kad bus atstumtos savo pačių bendruomenių. Kiti čiabuvių teises liečiantys aspektai trečioje programoje yra minimi netiesioginiai, kalbant drauge ir apie kitas pažeidžiamas grupes. Galima išskirti antidiskriminacinę politiką, įtraukimą į švietimo sistemą. Didžiausias šios programos trūkumas yra tas, kad vengiama akcentuoti ir spresti tokias problemas kaip kolektyvinė žemės nuosavybė, resursų kontrolė. Šios teisės nėra pilnai užtikrintos nei vienoje programoje.

Apibendrinant galima teigti, kad žmogaus teisių programos priėmimas yra svarbus žingsnis žmogaus teisių Meksikoje užtikrinimo link. Kol kas buvo priimtos trys programos (2004-2008 m., 2008-2012 m. ir 2014-2018 m.). Visos šios programos skiriasi savo apimtimi, detalumu ir akcentuojamomis teisėmis. Pirmoji programa buvo pati detaliausia ir joje čiabuviams gyventojams buvo skiriamas pats didžiausias dėmesys. Čia akcentuotos pilietinės ir politinės, ekonominės, socialinės ir kultūrinės jų teisės. Minima autonomijos, laisvo apsisprendimo teisė, saviidentifikacija, konsultacijų teisė. Antroji programa buvo pati siauriausia. Šioje programoje buvo akcentuotos daugiausia socialinės ir ekonominės čiabuvių teisės, kova su skurdu ir marginalizacija. Trečiojoje programoje čiabuviams skiriamas didesnis dėmesys tik teisingumo užtikrinimo srityje. Matyti, kad tolydžio čiabuvių teisėms skiriamas dėmesys nacionalinėse žmogaus teisių programose mažėja. Jis buvo didžiausias 2004 m. priimtoje programoje. Tai galima sieti su Zapatista judėjimo inicijuota Konstitucijos reforma, po jos sekusiais naujais įstatymais bei įstatymų pakeitimais. Nors čiabuvių įtraukimas į šias programas yra labai svarbus žingsnis, tačiau dėmesys nėra pakankamas. Daugeliu atveju nėra paliečiami patys opiausi klausimai. Taip pat nėra numatomos konkrečios priemonės, kaip bus siekiama įgyvendinti užsibrėžtus tikslus.

Meksikoje taip pat buvo priimtos ir trys Nacionalinės čiabuvių tautų vystymosi programos. Pirmoji programa⁶⁷⁶ buvo priimta 2001 m., iš karto po Konstitucijos reformos. Tokiu būdu čiabuvių tautoms dėmesys pradėtas skirti ne tik politinės darbotvarkės formavime bei teisinių aktų priėmime, bet ir pradėtos kurti programos čiabuvių tautų teisėms užtikrinti. Pirmoji programa buvo skirta 2001-2006 m. laikotarpiui. Joje yra pristatoma čiabuvių tautų situacija – populiacija, ekonominiai ir socialiniai rodikliai. Teigiama, kad šia programa siekiama kurti darnią daugiakultūrę demokratinę visuomenę, kurioje visiems būtų užtikrintos lygios

⁶⁷⁶ Programa Nacional para para el Desarrollo de los Pueblos Indígenas 2001 – 2006. Rasta: http://www.nacionmulticultural.unam.mx/acervo/libro/lib_009/index.htm Žiūrėta: 2014 10 21.

teisės. Įtvirtinta, kad turi būti sukurtas naujas santykis tarp Meksikos valdžios, visuomenės ir čiabuvių tautų. Skatinamas čiabuvių dalyvavimas visose valstybės srityse – politikoje, sprendimų priėmimo procese, programų kūrime ir kt. Taip pat skatinamas čiabuvių tautų darnus vystymasis ir siekiama užtikrinti čiabuvių kultūrų įvairovę. Tai buvo įvardinta kaip pagrindiniai valstybės uždaviniai čiabuvių teisių užtikrinimo srityje. Taigi čiabuviams gyventojams buvo užtikrintas lygiavertis statusas valstybės gyvenime. Kad būtų įgyvendinti šie tikslai, numatoma steigti naujas institucijas ir reformuoti teisinę sistemą. Skirtingai nei anksčiau analizuotuose dokumentuose, čiabuvių tautų vystymosi programoje 2001-2006 m. buvo išskirti ir atskiri projektai (žr. lentelę Nr. 21), kuriais bus siekiama gerinti čiabuvių tautų padėtį: tarpsekinė čiabuvių moterų programa, tarpinstitucinė žemės ūkio darbininkų programa, bazinių paslaugų čiabuviams gyventojams nutolusiose vietovėse programa ir kt.

21 lentelė. 2001-2006 m. Meksikos vyriausybės čiabuvių tautų vystymo programos

Programa	Pagrindinės atsakingos institucijos
Tarpsekinė čiabuvių moterų programa	Čiabuvių tautų vystymosi atstovavimo biuras (isp. Oficina de Representación para el Desarrollo de los Pueblos Indígenas, ORDPI)
Tarpinstitucinė žemės ūkio darbininkų programa	Socialinio vystymosi ministerija (isp. Secretaría de Desarrollo Social, SEDESOL), visuomenės švietimo ministerija (isp. Secretaría de Educación Pública, SEP), darbo ir socialinės gerovės ministerija (isp. Secretaría del Trabajo y Previsión Social, STPS), sveikatos apsaugos ministerija (isp. Secretaría de Salud, SS), socialinės apsaugos institutas (isp. Instituto Mexicano del Seguro Social, IMSS), INI, ORDPI
Bazinių paslaugų čiabuviams gyventojams nutolusiose vietovėse programa	SEDESOL, Energetikos ministerija, INI, ORDPI
Tyrimų, informacijos ir dokumentacijos programa	INI
Čiabuvių tautų programa	Aplinkos ir gamtinių resursų ministerija
Čiabuvių švietimo ir kadro rengimo programa	INI
Nacionalinė čiabuvių komunikacijos programa	INI
Regioninių fondų programa čiabuvių tautų vystymuisi	INI
Teisingumo įtvirtinimo programa	INI

Saltinis. Sudaryta darbo autorės.

Įgyvendinant šias programas, siekiama spręsti tokias čiabuvių tautų problemas, kaip moterų diskriminacija, žemės ūkio darbininkų kvalifikacijos trūkumas, sveikatos ir švietimo bazinių paslaugų nebuvimas atokesniuose regionuose, čiabuvių informavimo trūkumas,

bioįvairovės nykimas. Taip pat siekiama rengti čiabuvių bendruomenių lyderius, kurie galėtų inicijuoti socialinės gerovės, vystymo, teisingumo užtikrinimo ir kitus projektus bei programas, mokyti valstijų ir savivaldybių institucijų personalą analizuoti ir spręsti čiabuvių gyventojų problemas ir klausimus.

Antroji čiabuvių tautų vystymosi programa 2009-2012 m.⁶⁷⁷ buvo patvirtinta 2010 m. Pastebimas nenuoseklumas – pirmoji programa pasibaigė 2006 m., tačiau kita programa buvo patvirtinta tik praėjus ketveriems metams. Joje numatoma čiabuvių tautų vystymosi strategija, pagrindinės kryptys bei tikslai. Ji buvo parengta konsultuojantis su čiabuvių bendruomenėmis. Programoje konstatuojama, kad čiabuvių tautų diskriminacija yra plačiai paplitęs fenomenas, o tai skatina socialinę atskirtį, žmogaus teisių pažeidimus bei marginalizaciją. Tam, kad būtų išspręstos šios problemos, turi būti skatinamas čiabuvių tautų vystymasis, išsaugant jų identitetą. Tai reiškia, kad čiabuvių tautų vystymasis turi būti grindžiamas jų vertybėmis, pasaulėžiūra ir kultūra. Yra išskiriami 5 pagrindiniai tikslai – čiabuvių individualių ir kolektyvinių teisių užtikrinimas, harmonizuojant federalinius teisės aktus, kova su socialine atskirtimi, kultūrinės ir lingvistinės įvairovės pripažinimas, čiabuvių dalyvavimo ir konsultacijų skatinimas, institucinės vadybos tobulinimas. Šioje programoje yra užsibrėžiami kriterijai, kas turi būti pasiekta, t.y. kiek turi sumažėti skurdo mastai, gimdyvių ir vaikų mirtingumas, neraštingumo lygis ir pan., taip pat prisiimami aiškūs įsipareigojimai čiabuvių tautų atžvilgiu. Čia nėra minimi konkretūs projektai, tačiau suformuluojama misija, vizija, tikslai, uždaviniai ir priemonės, kaip bus siekiama gerinti čiabuvių tautų teisių padėtį Meksikoje. Apibendrinant galima teigti, kad pirmoji čiabuvių tautų vystymosi programa buvo priimta 2001 m. iš karto po Zapatista judėjimo inicijuotos Konstitucijos reformos. Nuo to laiko čiabuvių tautų teisės buvo perkeltos ne tik į įstatymų tekstus, bet ir į nacionalines žmogaus teisių bei specialiai čiabuvių tautoms skirtas programas. Tokiu būdu čiabuvių teisės tapo svarbia politinio diskurso dalimi.

Nepaisant išvardintų priemonių, trečiojoje programoje 2014-2018 m.⁶⁷⁸ teigiama, kad čiabuviams nėra užtikrintos žmogaus teisės, kurios yra įtvirtintos Meksikos Konstitucijoje, o tai dar labiau skatina marginalizaciją, skurdą ir socialinę atskirtį. Pripažinta, kad praėjus daugiau nei 10 metų nuo Konstitucijos reformos, čiabuvių teisės vis dar nėra įgyvendintos – didelė dalis čiabuvių populiacijos neturi pakankamai maisto, jiems nėra užtikrinta sveikatos apsauga, teisė į mokslą, orias gyvenimo sąlygas, geriamo vandens tiekimą, kanalizacijos sistemą, elektros tiekimą, kad čiabuviai kenčia nuo labai didelių skurdo mastų. Teigiama, kad reikia užtikrinti

⁶⁷⁷ Programa para el Desarrollo de los Pueblos Indígenas. Rasta: <http://www.cdi.gob.mx/dmdocuments/PNPI-2010-CDI.pdf> Žiūrėta: 2014 10 21.

⁶⁷⁸ Programa Especial de los Pueblos Indígenas 2014-2018. Rasta: <http://www.cdi.gob.mx/programas/2014/programa-especial-de-los-pueblos-indigenas-2014-2018.pdf> Žiūrėta: 2014 10 22.

čiabuvių kultūrų išsaugojimą, nes jeigu čiabuviai prarastų savo kultūrinę specifiką, prarastų ir savo tapatybę. Didelis dėmesys skiriamas ir teisingumui užtikrinti. Programoje numatomi vyriausybės uždaviniai ir priemonės, kaip reikėtų spręsti čiabuvių tautų teisių užtikrinimo problemas. Tačiau kaip ir kitose programose, yra ignoruojamos čiabuvių tautų akcentuojamos teisės į žemę ir resursų naudojimą. Programose yra įtvirtintos tos teisės, kurių sprendimas nesukelia didelių diskusijų visuomenėje ir politinėje arenoje. O tos teisės, kurių įgyvendinimas siejasi su ekonominiais interesais ir gali sukelti nepageidaujamas pasekmes kitiems Meksikos valstybės gyventojams, yra ignoruojamos.

Išanalizavus visas tris čiabuvių tautų vystymosi programas, pastebimos tos pačios tendencijos. Akcentuojama, kad čiabuvių tautos yra svarbi visuomenės dalis, siekiama spręsti jų ekonomines, socialines ir kultūrinę problemas, tačiau ignoruojamos jų kolektyvinės teisės. Nors programos, skirtos čiabuvių tautų vystymuisi, yra ganėtinai abstrakčios ir nenuoseklios, tačiau tokių programų atsiradimas demonstruoja, kad čiabuvių tautos yra suprantamos kaip svarbi Meksikos visuomenės dalis, siekiama palaipsniui spręsti jų problemas. Tai yra vienas iš Zapatista judėjimo laimėjimų. Čiabuvių teisių klausimas į įvairias programas buvo įtrauktas po 2001 m. Zapatista inicijuotos Konstitucijos reformos. Todėl nepaisant to, kad judėjimas pasmerkė tokias Konstitucijos pataisas, tačiau po jų sekė dėmesio čiabuvių tautoms išaugimas. Kita vertus, jis dažnai yra fragmentinis ir praleidžiamas kai kurios čiabuvių tautoms ypač svarbios teisės. Nepaisant to, kad šiuo metu Zapatista judėjimo veikla yra mažiau matoma nacionalinėje Meksikos arenoje, tačiau jų iškelti klausimai vis dar atsispindi analizuotose programose.

Apie čiabuvių tautų teisių įgyvendinimą taip pat galima spręsti iš JTO komitetams teikiamų Meksikos vyriausybės ataskaitų. Kadangi Meksika yra ratifikavusi Tarptautinį pilietinių ir politinių teisių paktą (TPPTP) bei Tarptautinį ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktą (TESKTP), ji yra įsipareigojusi teikti ataskaitas apie šių teisių įgyvendinimą. Analizuojant šias ataskaitas, pastebimas išaugęs dėmesys čiabuvių tautoms po Zapatista judėjimo sukilimo.

Žmogaus teisių komitetui (ŽTK) Meksika yra pateikusi penkias ataskaitas (žr. priedą Nr. 8). Prieš pat EZLN sukilimą, 1993 m. sausio mėn. Meksika pateikė savo trečiąją ataskaitą JTO Žmogaus teisių komitetui⁶⁷⁹. Ataskaitoje čiabuvių tautoms nėra skiriamas didelis dėmesys. Jie yra minimi vos 12 kartų. Yra teigiama, kad yra pakeistas 4-asis Konstitucijos straipsnis, kuriuo indėnų tautoms⁶⁸⁰ garantuojama kultūros apsauga. Visi kiti paminėjimai yra daugiau

⁶⁷⁹ Examen de los Informes Presentados por los Estados Partes en Virtud del Artículo 40 del Pacto. Tercer Informe periódico. México. CCPR/C/76/Add.2. 1993 m. sausio 20 d.

⁶⁸⁰ Šioje ataskaitoje indėnų tautos ir čiabuvių tautos yra vartojamos kaip sinonimai.

apibendrinantys. Teigiama, kad nėra duomenų apie čiabuvių tautų vaikų mirtingumą, minima, kad kyla konfliktų dėl žemės čiabuvių gyvenamose teritorijose ir pan. Tačiau nėra pateikiami konkretūs duomenys ir situacija plačiau nėra analizuojama. Iš pateiktos ataskaitos matyti, kad čiabuvių tautos nėra laikomos išskirtine visuomenės dalimi. JTO ŽTK įvertinęs ataskaitą, 1994 m. pateikė savo pastebėjimus⁶⁸¹. Viena pirmųjų pastabų buvo ta, kad smarkiai paplitęs skurdas šalyje skatina didelės populiacijos dalies marginalizaciją, ypač gatvės vaikų bei čiabuvių grupių. O tai nulemia, kad šioms grupėms nėra užtikrinamos pagrindinės žmogaus teisės, kurios yra garantuojamos Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte. Taip pat išreikštas susirūpinimas dėl žemės reformos, kuri skatina čiabuvių populiacijos nepasitikėjimą vietine ir federaline valdžia. ŽTK patarė efektyviau vykdyti žemės reformą, ypač atkreipiant dėmesį į čiabuvių populiacijos poreikius. Atkreiptas dėmesys ir į prasidėjusį Chiapas konfliktą, dėl kurio išaugo žmogaus teisių pažeidimų skaičius. Taip pat teigiama, kad turi būti daugiau dėmesio skiriama 4-ajam Konstitucijos straipsniui įgyvendinti ir kad čiabuviai turi būti labiau įtraukti į sprendimų priėmimo procesą. Yra akivaizdu, kad iki EZLN sukilimo Meksikoje čiabuvių teisėms užtikrinti nebuvo skiriamas didelis dėmesys. Jie ataskaitoje buvo paminėti vos keletą kartų, o ŽTK viena pagrindinių pastabų, įvertinimus Meksikos ataskaitą, buvo ta, kad Meksikoje nėra užtikrintos čiabuvių teisės. Taip pat buvo paminėtas ir Chiapas konfliktas. Tai reiškia, kad tarptautinė bendruomenė iš karto atkreipė dėmesį į Chiapas valstijoje prasidėjusį Zapatista judėjimą ir jo keliamas čiabuvių tautų problemas.

Ketvirtąją ataskaitą ŽTK Meksika pateikė 1997 m.⁶⁸² Šioje ataskaitoje jau didesnis dėmesys skiriamas čiabuvių tautų teisėms užtikrinti. Čiabuvių tautos/populiacija iš viso yra minimos 111 kartų. Pirmiausia dėmesys yra skiriamas teisingumo srityje – minima, kad yra užtikrinta teisė į advokatą ir vertėją, kalbantį čiabuvių kalba, kad teismo proceso metu turi būti atsižvelgta į čiabuvių kultūrą. Taip pat yra teigiama, kad buvo atliktas čiabuvių tautų surašymas ir buvo identifikuotos 73 čiabuvių tautos. Ataskaitoje iškeliami čiabuvių tautų apibrėžimo problema. Teigiama, kad Meksikoje ir visoje Lotynų Amerikoje yra sunku identifikuoti, kas yra čiabuvis gyventojas, o kas metisas. Pabrėžiama, kad ataskaitiniu laikotarpiu buvo parengti 23 bukletai ir lankstinukai, išleistos knygos apie čiabuvių teises, organizuojami mokymai, parengtos televizijos programos apie įvairių čiabuvių tautų teisių užtikrinimą, organizuojami vizitai į čiabuvių bendruomenes. Ataskaitoje taip pat teigiama, kad vykstantys debatai tarp EZLN ir Meksikos vyriausybės sudaro sąlygas geresnei čiabuvių teisių apsaugai ir diskriminacijos panaikinimui. Pastebima, jog ketvirtojoje ataskaitoje ŽTK yra skiriamas jau

⁶⁸¹ Examen de los Informes Presentados por los Estados Partes de Confirmidad con el Artículo 40 del Pacto Observaciones del Comité de Derechos Humanos. Mexico. CCPR/C/79/Add.32. 1994 m. balandžio 18 d.

⁶⁸² Examen de los Informes Presentados por los Estados Partes en Virtud del Artículo 40 del Pacto. Cuarto informe periódico. México. CCPR/C/123/Add.1 1997 m. gruodžio 1 d.

daug didesnis dėmesys čiabuvių tautų teisėms, yra identifikuojama padaryta pažanga, o derybos su EZLN įvardijamos kaip tolimesnis atspirties taškas čiabuvių teisėms užtikrinti. Yra pripažinta, kad Zapatista judėjimas iškėlė čiabuvių teisių klausimą į tarptautinę areną. 1999 m. ŽTK, reaguodamas į ketvirtąją Meksikos ataskaitą, pateikė savo komentarus.⁶⁸³ ŽTK teigė, kad nepaisant pakeisto 4-ojo Konstitucijos straipsnio, kuriuo pripažįstama daugiakultūrė Meksikos visuomenės sudėtis, ir rodomo noro išspręsti čiabuvių laisvo apsisprendimo klausimą, čiabuvių populiacijos vis dar patiria didžiulius žmogaus teisių pažeidimus. ŽTK nurodo, kad Meksika turi imtis dar daugiau priemonių, kad būtų užtikrintos čiabuvių individualios ir kolektyvinės teisės, kad turi būti gerbiami jų papročiai ir kultūra, garantuojama teisė į žemę ir jos resursus, turi būti skatinamas čiabuvių dalyvavimas politiniame gyvenime. Ne su visais išsakytais komentarais sutiko Meksikos vyriausybė. 2000 m. dokumente⁶⁸⁴ Meksikos vyriausybė teigė, kad ėmėsi aktyvių veiksmų užtikrinti čiabuvių dalyvavimą politiniame procese – čiabuviai yra išrinkti į Atstovų rūmus ir Senatą. Taigi po Zapatista sukilimo matomas akivaizdus susidomėjimo čiabuvių tautų teisėmis išaugimas. Tiek 1994 m. ŽTK komentare, tiek 1998 m. Meksikos ataskaitoje čiabuvių tautoms yra skiriamas didesnis dėmesys. Vien čiabuvių paminėjimas išaugo beveik 10 kartų.

2008 m. Meksika pateikė savo 5-ąją ataskaitą⁶⁸⁵ ŽTK. Joje pristatoma Meksikos pažanga pilietinių ir politinių teisių srityje bei didžiausi iššūkiai nuo 2000 m. Čia čiabuvių tautos, populiacija, čiabuvių kultūra ir kalbos minimos net 265 kartus. Su kiekviena teikiama ataskaita ŽTK, čiabuviams skiriamas dėmesys vis auga. Čiabuvių tautos ir jų teisės praktiškai yra minimos ties kiekvienu TPPTP straipsniu. Teigiama, kad buvo atsižvelgta į ankstesnes ŽTK pastabas ir čiabuvių tautoms užtikrinta daugiau teisių. Buvo priimti Konstitucijos pakeitimai, kurie suteikia čiabuviams laisvą apsisprendimo teisę, autonomiją, teisę puoselėti savo kultūrą, teisę į žemę, teisę į informaciją, pilną dalyvavimą teisingumo sistemoje, teisę į vystymąsi. Teigiama, kad Meksikoje yra skatinama lygybė ir draudžiama bet kokia diskriminacija, ne tik tarp čiabuvių ir ne čiabuvių, bet ir tarp vyrų čiabuvių ir moterų čiabuvių. Ypač didelis dėmesys ataskaitoje yra skiriamas teisingumui užtikrinti. Pabrėžiama, kad čiabuviams yra užtikrinama teisė į vertėją bei advokatą, išmanančius jų kultūrą bei mokančius jų kalbą, teismo procesų metu yra atsižvelgiama į jų papročius ir tradicijas. Taip pat užtikrinama teisė dalyvauti sprendimų priėmimo procese. 2005 m. vasario 11 d. Federalinis rinkimų institutas pritarė 300 federalinių rinkiminių apygardų suformavimui. Apygardų kūrimo lemiamą vaidmenį turėjo čiabuviai

⁶⁸³ Examen de los Informes Presentados por los Estados Partes en Virtud del Artículo 40 del Pacto. Observaciones del Comité de Derechos Humanos. Mexico. CCPR/C/79/Add.109. 1999 m. liepos 27 d.

⁶⁸⁴ Comentarios a las Observaciones Finales del Comité de Derechos Humanos al Cuarto Informe del Gobierno de Mexico. CCPR/C/79/Add.123. 2000 m. rugpjūčio 24 d.

⁶⁸⁵ Examen de los Informes Presentados por los Estados Partes en Virtud del Artículo 40 del Pacto. Quinto informe periódico. México. CCPR/C/MEX/5, 2008 rugsėjo 24 d.

gyventojai. Šio proceso eigoje buvo suformuotos 28 rinkiminės apygardos, kuriose čiabuviai gyventojai sudarė 40% ir daugiau gyventojų. Ataskaitoje teigiama, kad pradinis išsilavinimas yra organizuojamas net 50 čiabuvių kalbų, t.y. didžiausias skaičius pasaulyje. Šioje ataskaitoje dar labiau išryškintos čiabuvių tautų teisės ir daroma pažanga šioje srityje. Po šios ataskaitos ŽTK Meksikai konstatavo, kad darant 2001 m. Meksikos Konstitucijos reformą buvo nepakankamai konsultuotasi su čiabuvių tautomis ir be kitų klausimų užduotas klausimas, ar planuojama atnaujinti diskusiją dėl čiabuvių tautų teisių užtikrinimo.⁶⁸⁶ Meksikos vyriausybė atsakė, kad yra vykdomos įvairios programos ir mokymai, kurie yra nukreipti į čiabuvių teisių užtikrinimą, jų dalyvavimo politiniame gyvenime ir sprendimų priėmimo procese skatinimą.⁶⁸⁷ 2010 m. ŽTK pateikė galutinius pastebėjimus apie Meksikos 5-ąją ataskaitą pagal TPPTP⁶⁸⁸. ŽTK sveikino Meksikos 2001 m. konstitucinę reformą, priimtą Čiabuvių tautų vystymosi programą 2009-2010 m., tačiau išreiškė susirūpinimą, kad nėra pakankamai konsultuojamasi su čiabuviais sprendimų priėmimo procese, kaip pavyzdžiui, vykdant 2001 m. reformą. Taigi ŽTK įvertino Meksikos padarytą pažangą čiabuvių tautų teisių srityje. Tiek ŽTK, tiek Meksikos vyriausybė pripažino, kad didžiausią postūmį šioje srityje turėjo Zapatista judėjimas.

Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komitetui (ESKTK) Meksika yra pateikusi keturias ataskaitas (žr. priedą Nr. 9). 1993 m. Meksika pateikė savo antrąją ataskaitą⁶⁸⁹ ESKTK. Joje čiabuviai yra minimi 60 kartų. Šioje ataskaitoje yra nurodoma, kad Chiapas ir Oaxaca valstijose yra mažiausias procentas tarnautojų ir kvalifikuotų darbuotojų, lyginant su kitomis Meksikos valstijomis. Valstijose su didžiausiomis čiabuvių populiacijomis, yra mažiausiai kvalifikuotos darbo jėgos. Taip pat Chiapas valstija išskiriama kaip viena skurdžiausiųjų. Tiesiogiai čiabuviai yra minimi, kai kalbama apie sveikatos priežiūrą. Šioje srityje yra aptinkamos vienos iš pagrindinių problemų. Apie 80% gimdymų čiabuvių teritorijose yra prižiūrimi pribuvėjų, o ne kvalifikuoto medicinos personalo. Apie trečdalis medicinos centrų čiabuvių teritorijose neturi daktarų. Chiapas, Oaxaca ir San Luis Potosi valstijose 1000 gyventojų tenkantis daktarų skaičius yra žemiausias. Teritorijose su didžiausia čiabuvių koncentracija nuo 29% iki 53% vaikų, jaunesnių nei 4 metai, patiria maisto stygių. Prasta mityba gali būti paaiškinama tik tai prastomis gyvenimo sąlygomis ir didžiuliais skurdo mastais. Trumpiausia vidutinė gyvenimo trukmė taip pat užfiksuota Chiapas ir Oaxaca valstijose. Dauguma čiabuvių populiacijos stokoja ir geriamo vandens. Mažiausiai išvystyti vamzdiniai taip

⁶⁸⁶ Lista de Cuestiones que Deben Abordarse al Examinar el Quinto Informe Periódico de Mexico. CCPR/C/MEX/Q/5. 2009 m. rugpjūčio 28 d.

⁶⁸⁷ Respuestas a la Lista de Cuestiones (CCPR/C/MEX/Q/5) que Deben Abordarse al Examinar el Quinto Informe Periódico de México. CCPR/C/MEX/Q/5/Add.1. 2010 m. sausio 18.

⁶⁸⁸ Observaciones Finales del Comité de Derechos Humanos. Examen de los Informes Presentados por los Estados Partes en Virtud del Artículo 40 del Pacto. CCPR/C/MEX/CO/5. 2010 m. balandžio 7 d.

⁶⁸⁹ Aplicación del Pacto Internacional de Derechos Economicos, Sociales y Culturales. E/1990/6/Add.4. 1993 m. sausio 20 d.

pat yra čiabuvių teritorijose. Apie 90% čiabuvių namų ūkių kaimiškose vietovėse neturi kanalizacijos sistemos. Kita probleminė sritis yra švietimas. Tik 23% čiabuvių 1984-1990 metų cikle baigė 6 klases. Šią problemą bandoma spręsti, steigiant čiabuvių mokymo centrus, kuriuose dirba vidurinį išsilavinimą ir dviejų mėnesių specialią programą baigę mokytojai. Ataskaitoje taip pat teigiama, kad mokymo priemonės yra išleistos 36 čiabuvių kalbomis. Čiabuvių kultūros apsaugai, kaip rašoma ataskaitoje, nėra sukurta jokios institucinės ar nacionalinės programos, taip pat nėra koordinacijos tarp skirtingų institucijų šiuo klausimu. Nėra institucijos, kuri skatintų ir čiabuvių kalbų vartojimą. Čiabuvių kultūrai per mažai dėmesio skiriama ir aukštajame moksle. Nors ataskaitoje teigiama, jog valstybėje nėra diskriminacijos ir visiems užtikrinama lygybė, nepaisant lyties, rasės, religijos, tačiau akivaizdu, kad čiabuvių gyvenamose teritorijose buvo užfiksuoti didžiausi ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pažeidimai. Čiabuvių populiacija yra skurdžiausia, jai nėra užtikrinama sveikatos apsauga, švietimas, trūksta maisto, geriamo vandens, per mažai dėmesio skiriama ir jų kultūrai populiarinti. ESKTK, reaguodamas į 1993 m. ataskaitą, teigė, kad Meksika turi didesnę dėmesį kreipti į socialinių ir ekonominių problemų sprendimą, nes jos ypač skaudžiai paliečia labiausiai pažeidžiamas visuomenės grupes – vaikus, mažumas, čiabuvius gyventojus⁶⁹⁰. Teigiama, kad čiabuviai susiduria su gausybe ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pažeidimų. Taip pat skatinta spręsti čiabuvių pradinio išsilavinimo problemą, populiarinti čiabuvių kultūrą, gyvenimo būdą, kalbas. Iki Zapatista sukilimo čiabuvių tautoms nebuvo skiriamas ypatingas dėmesys. Ataskaitoje daugiausiai identifikuojamos problemos. Kita vertus, pastebima, kad ekonominėms, socialinėms ir kultūrinėms teisėms įgyvendinti yra skiriamas didesnis dėmesys nei pilietinėms ir politinėms teisėms tuo pačiu laikotarpiu.

Trečioji ataskaita ESKTK buvo pateikta 1998 m.⁶⁹¹ Šioje ataskaitoje čiabuvių tautoms skiriamas panašus dėmesys kaip ir antrojoje ataskaitoje. Čiabuviai čia paminėti 69 kartus. Joje atkreiptas dėmesys, kad ratifikavus TDO konvenciją Nr. 169, buvo imtasi teisinių pakeitimų – pakeistas 4-asis Konstitucijos straipsnis, kuriame įtvirtinta, kad Meksikos visuomenė yra daugiakultūrė. Šioje ataskaitoje iš esmės yra atkartotos panašios problemos kaip ir 1993 m. Yra atkreiptas dėmesys į prastą čiabuvių vaikų mitybą, nepakankamą sveikatos priežiūrą ir šioms problemoms mažinti skirtas programas. Teigiama, kad vienas vyriausybės prioritetų yra čiabuvių tautų integracija, geriant jų kultūrinę įvairovę, kalbas ir tradicijas. Atkreiptas dėmesys į čiabuvių kultūrų skatinimą. Ši ataskaita nuo 1993 m. ataskaitos daugiausia skiriasi tuo, kad joje kalbama apie pradėtas įgyventi programas, o ne akcentuojamos problemos, kaip buvo daryta

⁶⁹⁰ Examen de los Informes Presentados por los Estados Partes con Arreglo a los Artículos 16 y 17 del Pacto. E/C.12/1993/16. 1994 m. sausio 5 d.

⁶⁹¹ Aplicación del Pacto Internacional de Derechos Económicos, Sociales y Culturales. E/1994/104/Add.18. 1998 m. sausio 27 d.

anksčiau. Taigi po Zapatista judėjimo sukilimo dėmesys ekonominėms, socialinėms ir kultūrinėms teisėms neišaugo. Joms yra skiriamas panašus dėmesys kaip ir anksčiau. 1998 m. ESKTK išskyrė keletą aspektų, į kuriuos turėtų reaguoti Meksika, tačiau esminis ir prioritetas klausimas buvo susijęs su Chiapas konfliktu ir taikos derybomis su EZLN⁶⁹². Komitetas domėjosi, kaip konfliktas paveikė ekonomines, socialines ir kultūrinės teises regione, kokių priemonių ėmėsi vyriausybė, kad jas užtikrintų, kokios buvo esminės konflikto priežastys. Taip pat ESKTK prašė pateikti daugiau informacijos, kaip čiabuviams yra užtikrinama teisė į teisingumą. Galutiniuose pastebėjimuose ESKTK išreiškė susirūpinimą čiabuvių situacija, ypač sveikatos apsaugos, švietimo, darbo, mitybos ir būsto srityse.⁶⁹³ Taip pat dėl didelių kariuomenės ir sukarintų grupuočių dalinių Chiapas regione. Išanalizavus ataskaitas, teiktas ESKTK, matyti, kad čiabuvių paminėjimas ataskaitose pasikeitė gana nežymiai (1993 m. – 60, 1998 m. – 69), tačiau 1998 m. ataskaitoje yra didesnis dėmesys kreipiamas į pradėtas įgyvendinti programas, labiau akcentuojamas problemų sprendimas. Taip pat ESKTK įvertino Zapatista judėjimą, kėlė klausimus, kodėl jis kilo, kokių teisių užtikrinimo jis siekia. Galima daryti išvadą, kad Zapatista judėjimas atkreipė ESKTK dėmesį į čiabuvių tautų teisių padėtį Meksikoje. Dėl to ESKTK skatino Meksikos vyriausybę aktyviau spręsti jų klausimus ir ieškoti taikaus konflikto sprendimo būdo su EZLN.

2005 m. buvo pateikta ketvirtoji ir kol kas paskutinė ataskaita ESKTK⁶⁹⁴. Joje čiabuviai gyventojai paminėti 122 kartus (dar 23 kartus paminėti atsakinėjant į 1999 m. galutines ESKTK pastabas), t.y. beveik dvigubai daugiau nei 1998 m. Kita vertus, ši ataskaita buvo ir beveik 2,5 kartus ilgesnė nei prieš tai buvusi. Joje akcentuojama padaryta Konstitucijos reforma, kuri suformavo naują čiabuvių tautų vietą Meksikoje. Pabrėžiama, kad čiabuviai susiduria su sveikatos apsaugos, švietimo problemomis, kad ši visuomenės grupė yra labai marginalizuota. Tačiau imtasi priemonių tokiai situacijai pakeisti. Yra įgyvendinamos programos, kuriomis skatinamas čiabuvių tautų švietimas, dvikalbis mokymas. Teigiama, kad ieškoma taikaus susitarimo su EZLN ir siekiama spręsti jų keliamas ekonomines ir socialines problemas. Yra atsizvelgiama į Zapatista judėjimo iškeltus reikalavimus ir priimamos programos tiems reikalavimams įgyvendinti. 2006 m. ESKTK, reaguodamas į pateiktą ataskaitą, pateikė savo

⁶⁹² Lista de Cuestiones que han de Tratarse en Relación con el Examen del Tercer Informe Periódico Presentado por México sobre los Derechos Enunciados en los Artículos 1 a 15 del Pacto Internacional de Derechos Económicos, Sociales y Culturales. E/C.12/Q/MEX/1. 1998 m. gruodžio 30 d.

⁶⁹³ Observaciones Finales del Comité de Derechos Económicos, Sociales y Culturales. E/C.12/1/Add.41. 1999 m. gruodžio 9 d.

⁶⁹⁴ Aplicación del Pacto Internacional de Derechos Económicos, Sociales y Culturales. E/C.12/4/Add.16. 2005 m. vasario 25 d.

galutinius pastebėjimus⁶⁹⁵. Juose teigiama, kad yra per mažai atsižvelgiama į čiabuvių tautų nuomonę, kai yra sprendžiami su jais susiję klausimai ar vykdomos programos. Kaip pavyzdys, yra pateikiamas Puebla-Panama planas. Teigiama, kad čiabuviai yra diskriminuojami darbo užmokesčio bei darbo sąlygų srityje, kad trūksta mokytojų čiabuvių gyvenamose vietose. Skatinama, kad būtų pripažinta žemės nuosavybė čiabuvių tautoms.

Apibendrinus Meksikos teiktas ataskaitas ŽTK ir ESKTK, matyti, kad dėmesys skiriamas čiabuvių tautoms po Zapatista judėjimo susiformavimo išaugo. Ypač ryškūs pokyčiai pastebimi pilietinių ir politinių teisių srityje. Pradėta vykdyti daugiau programų, kad būtų užtikrintos čiabuvių teisės į teisingumą, pradėta daugiau konsultuotis su čiabuviais, rengiant įvairius projektus. Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių srityje didelių pokyčių nepastebėta. Tačiau ataskaitose ir komiteto pastabose yra minimas Zapatista judėjimas, teigiama, kad jis iškėlė čiabuvių teisių problematiką, kad stengiamasi atsižvelgti į judėjimo reikalavimus ir vykdyti programas, kad problemos būtų išspręstos. Galima daryti išvadą, kad Zapatista judėjimas turėjo įtakos ir politikos įgyvendinimo srityje. Dėl jo įtakos buvo priimtos čiabuvių vystymosi programos, čiabuvių teisės buvo įtrauktos į nacionalines žmogaus teisių programas, išaugo dėmesys čiabuvių teisių užtikrinimui ir Meksikos teiktose ataskaitose ŽTK ir ESKTK.

3.5. Instituciniai pokyčiai

Dar vienas kriterijus, kuriuo remiantis yra vertinama Zapatista judėjimo įtaka, yra instituciniai pokyčiai valstybėje. Po 2001 m. judėjimo inicijuotos Konstitucijos reformos, pagrindiniame valstybės dokumente yra įvardijamos ne tik čiabuvių tautų teisės, bet ir valdžios įsipareigojimai toms teisėms užtikrinti. 2-ojo Konstitucijos straipsnio B dalyje teigiama, kad turi būti įgyvendinta institucinė reforma, t.y. federalinė, valstijų ir savivaldybių valdžios, dirbdamos kartu su čiabuvių tautomis, turi įkurti agentūras ir vykdyti politikas, kurios sudarytų lygias galimybes čiabuvių individams ir apsaugotų nuo diskriminacinių praktikų. Taigi turi būti sukurtos specialios institucijos, kurios spręstų čiabuvių tautų problemas ir glaudžiai bendradarbiautų su pačiais čiabuviais. Tokios agentūros ir politikos užtikrintų čiabuvių tautų teises bei jų vystymąsi. Tai yra labai svarbus Konstitucijos reformos momentas. Konstitucijoje įtvirtintos ne tik čiabuvių tautų teisės, bet ir valdžia buvo įpareigota sukurti specialias institucijas, kurios užtikrintų tų teisių įgyvendinimą praktikoje. Kaip jau minėta, naujų institucijų sukūrimas socialinio judėjimo keliamiems klausimams spręsti, reiškia didžiausią

⁶⁹⁵ Aplicación del Pacto Internacional de Derechos Económicos, Sociales y Culturales. Examen de los Informes Presentados por los Estados Parte de Conformidad con el Artículo 16 del Pacto Internacional de Derechos Económicos, Sociales y Culturales. E/C.12/MEX/Q/4/Add.1. 2006 m. kovo 24 d.

judėjimo įtaką. Institucijos yra laikomos stabiliausiu struktūros elementu ir jų sukūrimas ar pakeitimas reiškia naujų taisyklių politinėje arenoje priėmimą ir taikymą.

Pirmosios institucijos Meksikoje⁶⁹⁶, kurios buvo tiesiogiai susijusios su čiabuvių tautomis, pradėtos steigti XX a. 3-ajame dešimtmetyje. 1923 m. buvo įkurti Tautos namai (isp. Las Casas del Pueblo), kurių tikslas buvo gerinti čiabuvių situaciją. Taip pat įsteigtas Nacionalinis indėnų internatas (isp. Internado Nacional de Indios), kuris apėmė 26 skirtingas čiabuvių tautas. 1937 m. - Čiabuvių švietimo departamentas (isp. Departamento de Educación Indígena), priklausantis Švietimo ministerijai, 1948 m. – Nacionalinis čiabuvių institutas (isp. Instituto Nacional Indigenista, INI). Tai buvo svarbiausia institucija, susijusi su čiabuviais gyventojais. INI tikslas buvo konsultuoti valdžią įvairiais su čiabuvių tautomis susijusiais klausimais. Ši institucija rėmėsi akultūracijos prieiga, kuri reiškė, kad buvo siekiama, jog čiabuvių tautos perimtų vyraujančią kultūrą Meksikoje ir asimiliuotųsi. Tai atspindėjo ir JTO vyraujančią diskursą. Čiabuviai buvo interpretuojami kaip laikina Meksikos visuomenės dalis, kuri ilgainiui turi išnykti. Akultūracija ir asimiliacija buvo vykdoma per švietimo sistemą. Nors čiabuvių klausimus sprendžiančios institucijos buvo pradėtos steigti XX a. pirmojoje pusėje, tačiau jos nebuvo labai aktyvios, jų funkcijos dubliavosi ir į jų pasiūlymus buvo mažai atsižvelgiama. Taip pat jų pagrindinis tikslas buvo ne čiabuvių integracija ir čiabuvių identiteto ir kultūrų puoselėjimas, o asimiliacija. Didžiausias institucinis dėmesys čiabuviams gyventojams pradėtas skirti po Zapatista judėjimo inicijuotos Konstitucijos reformos, po kurios sekė ir jau analizuotų įstatymų pakeitimai. Institucinės reformos tikslas buvo užtikrinti nuoseklų dėmesį darniam čiabuvių tautų ir bendruomenių vystymuisi. Meksikos institucijas, susijusias su čiabuvių tautų teisių užtikrinimu, galima suskirstyti į dvi grupes – savarankiškos institucijos ir institucijų padaliniai.

Remiantis Konstitucijos 2-ojo straipsnio B dalimi, 2003 m. buvo priimtas įstatymas dėl Nacionalinės čiabuvių tautų vystymosi komisijos⁶⁹⁷. Šiuo įstatymu buvo įsteigta Nacionalinė čiabuvių tautų vystymosi komisija (isp. la Comisión Nacional para el Desarrollo de los Pueblos Indígenas, CDI), kurios tikslas yra koordinuoti, skatinti, remti, stebėti bei vertinti įvairius projektus, programas, strategijas ir kitas veiklas, kad būtų užtikrinta čiabuvių tautų ir bendruomenių darni plėtra. Ši institucija yra tarsi tarpininkė tarp valdžios ir čiabuvių gyventojų. Ji konsultuoja valdžią dėl įvairių su čiabuviais gyventojais susijusių klausimų, atlieka programų vertinimus, remiantis Konstitucija, padeda įgyvendinti čiabuvių laisvo apsisprendimo ir

⁶⁹⁶ Čia išskirta tik keletas pagrindinių institucijų. Išsamesnė pirmųjų institucijų, susijusių su čiabuvių tautomis, analizė yra pateikiama Francisco López Bárcenas knygoje „Autonomía y Derechos Indígenas en México“. Coedición CEIICH-UNAM/Ediciones Coyoacán, 2008.

⁶⁹⁷ Ley de la Comisión Nacional para el Desarrollo de los Pueblos Indígenas. Priimtas 2003 m. gegužės 21 d. Paskutinė redakcija 2012 m. balandžio 9 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/261.pdf> Žiūrėta: 2014 07 15.

autonomijos teises. Ji taip pat teikia konsultacijas ir paramą čiabuviams gyventojams dėl naujų valdžios iniciatyvų, programų, projektų ir pan. CDI pakeitė INI, kuris nebuvo efektyvus, nes jo taikoma asimiliacinė prieiga jau buvo pasenusi ir neatitiko Zapatista keliamų reikalavimų bei JTO vyraujančių tendencijų. Taip pat kai kurios jo funkcijos dubliavosi, jis efektyviai neinicijavo programų ir projektų, kurie sumažintų čiabuvių tautų skurdą bei marginalizaciją, taip pat biurokratinis aparatas buvo labai didelis ir neproduktyvus.⁶⁹⁸ CDI įkūrimas buvo vienas iš svarbesnių V. Fox administracijos žingsnių, siekiant ne tik atkreipti dėmesį į čiabuvių problemas, bet ir jas spręsti. Šios institucijos įsteigimas pradėjo naują etapą čiabuvių tautų teisių užtikrinime – atsakomybė už čiabuvių situaciją buvo perduota vyriausybinei institucijai. CDI vadove 2003 m. buvo paskirta Xóchitl Gálvez. Pagrindinis šios institucijos organas buvo patariamoji taryba, kuri buvo sudaryta iš čiabuvių gyventojų, kurie atstovauja visas didžiausias Meksikos čiabuvių tautas, akademinės bendruomenės atstovų, Kongreso ir vyriausybės narių. Taigi čiabuviai gyventojai buvo įtraukti kaip lygiaverčiai partneriai valdžios institucijų atstovams. Tai yra labai didelis čiabuvių tautų laimėjimas, kuris yra glaudžiai susijęs su Zapatista inicijuota Konstitucijos reforma. CDI buvo įkurta, siekiant įgyvendinti 2001 m. priimtas Konstitucijos pataisas. Kita vertus, tokia CDI įsteigimo iniciatyva atėjo ne tiesiogiai iš čiabuvių gyventojų. Tai buvo prezidento pasiūlytas projektas, o vadovė paskirta nesitariant su čiabuviais gyventojais. Ji nebuvo čiabuvių kilmės, nemokėjo nei vienos čiabuvių kalbos. Todėl buvo abejojama, ar ji gali tinkamai atstovauti čiabuvių interesams.

Taip pat 2003 m. Bendruoju čiabuvių tautų lingvistinių teisių įstatymu⁶⁹⁹ buvo įsteigtas Nacionalinis čiabuvių kalbų institutas (isp. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas, INALI), kurio tikslas yra rinkti ir analizuoti bazines bei mokslines žinias apie čiabuvių tautų kalbas, sistemiškai rengti strategijas, programas ir projektus joms išsaugoti ir puoselėti, skatinti daugiakalbystę kaip Meksikos daugiakultūriškumo išraišką. Taip pat planuoti iniciatyvas, kurios supažindintų visuomenę su čiabuvių kalbomis bei kultūra, skatinti vertėjų, dvikalbių mokytojų rengimą, rengti įvairius lingvistinius ir švietimo projektus, skatinti gramatikos vadovėlių rengimą, konsultuoti federalinę valdžią su čiabuvių kalbomis susijusiais klausimais. Institutas buvo priskirtas Švietimo ministerijai. Didžiausias INALI pasiekimas yra Meksikos čiabuvių kalbų katalogo parengimas, kuriame yra išdėstytos čiabuvių bendruomenės, nurodomas, jų dydis, kokiomis kalbomis jos kalba. Šiame kataloge identifikuoti kalboms yra priskiriamas

⁶⁹⁸ Acciones de Gobierno para el Desarrollo Integral de los Pueblos Indígenas. Informe 2003-2004. Comisión Nacional para el Desarrollo de los Pueblos Indígenas. México: CDI, 2005. Rasta: http://www.cdi.gob.mx/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=18&limit=5&limitstart=5&order=name&dir=ASC&Itemid=18 Žiūrėta: 2014 07 16.

⁶⁹⁹ Ley General de Derechos Linguísticos de los Pueblos Indígenas. Priimtas 2003 m. kovo 13 d. Paskutinė redakcija 2012 m. balandžio 9 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/257.pdf>

valstybinės kalbos statusas tose teritorijose, kuriose jomis yra kalbama.⁷⁰⁰ INALI taip pat organizuoja įvairias socialines kampanijas, kuriomis skatinamas čiabuvių kalbų populiarumas, leidžia knygas, organizuoja seminarus bei mokymus.

CDI ir INALI yra vienintelės federalinės valdžios institucijos, kurių funkcijos yra išimtinai spręsti čiabuvių tautų ir bendruomenių klausimus. Abi jos buvo įsteigtos po Konstitucinės reformos, kuri buvo inicijuota Zapatista judėjimo. CDI yra esminė institucija, kuri atsakinga už visų vyriausybinių institucijų vykdomų programų koordinavimą, įvairių projektų inicijavimą. Jos struktūroje aktyviai veikia ir čiabuviai gyventojai. INALI daugiausiai koncentruojasi ties čiabuvių kalbų saugojimu bei švietimo programomis. Be šių institucijų, valdžios organuose veikia ir įvairūs padaliniai, kurie yra atsakingi už tam tikrų čiabuvių klausimų sprendimą, arba institucijos, kurių viena iš funkcijų yra čiabuvių teisių sprendimas.

2000 m. gruodžio mėn. buvo įkurtas Respublikos prezidento vykdomasis biuras⁷⁰¹, kuriame įsteigtas Čiabuvių tautų vystymosi atstovavimo biuras (isp. La Oficina de Representación para el Desarrollo de los Pueblos Indígenas de la Oficina Ejecutiva de la Presidencia de la República). Taip buvo siekiama parodyti visuomenei prezidento atsidavimą čiabuvių tautų teisių klausimo sprendimui. Biuro pagrindinės funkcijos buvo skatinti daugiakultūriškumą, skaidrumą bei dalyvavimą, kuris reikalingas instituciniams veiksams. Šis biuras turėjo būti panaikintas, kai įgyvendins savo tikslus. Biuro vadove buvo paskirta Xóchitl Gálvez.

2001 m. kovo mėn. buvo įkurta Čiabuvių tautų vystymosi patariamoji taryba (isp. El Consejo para el Desarrollo de los Pueblos Indígenas)⁷⁰² Respublikos prezidento tarnyboje. Ji sudaryta iš 20 patarėjų, kurie gali būti čiabuviai gyventojai, tačiau nebūtinai. Tarybos tikslas – planuoti ir vertinti čiabuvių tautų vystymosi politikas ir strategijas, patarti prezidentui čiabuvių tautų vystymosi klausimais, atkreipti dėmesį į specifines čiabuvių problemas, inicijuoti projektus, kurie skatintų čiabuvių ekonominį, socialinį ir politinį vystymąsi, teikti rekomendacijas, rengiant nacionalinį vystymosi planą ir kt. Tai buvo labai svarbi institucija, nes joje dalyvavo patys čiabuviai gyventojai, kurie galėjo išreikšti savo reikalavimus, atkreipti dėmesį į egzistuojančias problemas.

Specialūs padaliniai čiabuvių teisėms užtikrinti yra kuriami ir ministerijose. Meksikos vyriausybė yra sudaryta iš 17 ministerijų. Dviejose iš jų veikia specialūs padaliniai, kurie yra

⁷⁰⁰ Examen de los Informes Presentados por los Estados Partes en Virtud del Artículo 40 del Pacto. Quinto informe periódico. México. CCPR/C/MEX/5, 2008 rugsėjo 24 d. P. 243.

⁷⁰¹ Acuerdo Mediante el cual se Crea la Oficina Ejecutiva de la Presidencia de la República. *El Diario Oficial*, 2000 12 04. Rasta: <http://www.salud.gob.mx/unidades/cdi/nom/compi/a041200e.html> Žiūrėta: 2014 07 05.

⁷⁰² Acuerdo por el que se Crea el Consejo para el Desarrollo de los Pueblos Indígenas como un Órgano de Asesoría y de Apoyo Técnico al Presidente de la República. *El Diario Oficial*, 2001 03 29. Rasta: http://www.diario-o.com/dof/2001/03/29/pr_29mar01.pdf Žiūrėta: 2014 07 15

nukreipti į čiabuvių teisių klausimų sprendimą. Daugelis šių padalinių buvo įsteigti po Zapatista judėjimo inicijuotos Konstitucijos reformos. Instituciniu požiūriu čiabuvių teisėms didžiausias dėmesys yra skiriamas Švietimo ministerijoje (isp. Secretaría de Educación Pública, SEP). Joje dar XX a. pirmojoje pusėje buvo įkurta Bendroji čiabuvių švietimo direkcija (isp. Dirección General de Educación Indígena de la Secretaría de Educación Pública)⁷⁰³. Iki XXI a. pradžios tai buvo pagrindinis už čiabuvių švietimą atsakingas padalinys. Tačiau po Zapatista judėjimo inicijuotos Konstitucijos reformos pradėta jų steigti ir daugiau. V. Fox administracijos metu buvo sukurta Bendroji tarpkultūrinio dvikalbio švietimo koordinacija (isp. la Coordinación General de Educación Intercultural y Bilingüe en la Secretaría de Educación Pública)⁷⁰⁴. Jos pagrindinis tikslas yra užtikrinti, kad visi meksikiečiai, ypač čiabuviai vaikai, būtų įtraukti į švietimo procesą ir tokiu būdu būtų garantuojamas socialinis vystymasis. Koordinacija turi skatinti ir vertinti tarpkultūrinę dvikalbę švietimo politiką, atlikti analizes apie dvikalbį mokymą, inicijuoti valstijų ir savivaldybių valdžių bei visuomenės ir čiabuvių tautų dalyvavimą tarpkultūrinio dvikalbio švietimo raidoje, skatinti ir patarti rengiant įvairias švietimo programas, kurios propaguoatų čiabuvių kalbas, rengti švietimo priemones čiabuvių tautų kalbomis, ruošti mokytojus, techninį ir vadovaujantį personalą. Ši institucija yra koordinuojanti institucija, kurios pagrindinė užduotis užtikrinti aukštos kokybės tarpkultūrinį dvikalbį švietimą, kuris atitiktų čiabuvių tautų poreikius ir panaikintų diskriminaciją šioje srityje. Taip pat Švietimo ministerijoje veikianči Generalinė liaudies kultūrų direkcija 2003 m. buvo pervadinta į Generalinę liaudies ir čiabuvių kultūrų direkciją (isp. La Dirección General de Culturas Populares e Indígenas)⁷⁰⁵. Toks direkcijos pavadinimo pakeitimas parodo, kad siekiama didesni dėmesį skirti čiabuvių kultūroms išsaugoti ir puoselėti.

Siekiant spręsti čiabuvių gyventojų sveikatos užtikrinimo problemas, 2001 m. Sveikatos ministerijoje buvo įsteigta Čiabuvių tautų sveikatos ir mitybos koordinacija (isp. Coordinación de la Salud y Nutrición para los Pueblos Indígenas en la Secretaría de Salud). Jos tikslas yra užtikrinti geresnę sveikatos apsaugą čiabuviams gyventojams. Tai siekiama daryti plėtojant pagrindines medicinines paslaugas čiabuvių gyvenamose teritorijose, atsižvelgiant į kultūrinę įvairovę ir specifikas, prisidedant prie tradicinės medicinos išsaugojimo ir plėtojimo. Norima pagerinti vaikų ir nėščią moterų mitybą, kovoti su alkoholizmu ir vystyti jo prevenciją, inicijuoti sveikatos švietimo programas.

⁷⁰³ Dirección General de Educación Indígena de la Secretaría de Educación Pública. Rasta: http://www.sep.gob.mx/es/sep1/sep1_Educacion_Indigenista#.VFEnWFet-qE Žiūrėta: 2014 09 29.

⁷⁰⁴ Acuerdo por el que se Establece la Coordinación General de Educación Intercultural Bilingüe. *El Diario Oficial*, 2001 01 22. Rasta: http://eib.sep.gob.mx/cgeib/wp-content/uploads/2013/03/acuerdo_creacion_cgeib.pdf Žiūrėta: 2014 07 15.

⁷⁰⁵ La Dirección General de Culturas Populares e Indígenas. Rasta: <http://www.culturaspopulareseindigenas.gob.mx/cp/> Žiūrėta: 2014 10 29.

Ne visos reikalingos institucijos ar jų padaliniai jau įsteigtos. Pavyzdžiui, aplinkos apsaugos ir gamtinių resursų ministerijoje nėra atskiro padalinio, kuris būtų atsakingas už čiabuvių tautų gyvenamų teritorijų ir gamtinių resursų apsaugą. Žemės ūkio, gyvulininkystės, kaimo vystymosi, žvejybos ir maisto ministerijoje, Ekonomikos ministerijoje, Socialinio vystymosi ministerijoje ir kt. taip pat nėra atskirų padalinių, kurie spręstų čiabuvių teisių klausimus. Tai apsunkina čiabuvių teisių užtikrinimą ir įgyvendinimą.

Be ministerijų padalinių taip pat egzistuoja ir kitos vyriausybės institucijos, kurių viena iš funkcijų yra čiabuvių teisių užtikrinimas. 1998 m. buvo įsteigtas Fedrealinis valstybės finansuojamų advokatų institutas (isp. Instituto Federal de Defensoría Pública, IFDP)⁷⁰⁶, kuris teikia nemokamas teises paslaugas. Institutas garantuoja gynybą baudžiamuosiose procesuose bei konsultacijas ir atstovavimą administraciniuose bei civiliniuose procesuose. Jo tikslas – užtikrinti teisingumą teismo procesuose labiausiai pažeidžiamoms visuomenės grupėms. IFDP identifikavo 84 advokatus, kurie kalba čiabuvių kalbomis ir iš jų 14, kurie atitinka federalinius valstybės finansuojamiems advokatams keliamus reikalavimus, įdarbino. IFDP taip pat vykdo programą, kuri ruošia teisės studentus, kurie yra dvikalbiai – ispanų ir viena kuria nors čiabuvių kalba. Remiantis 2008 m. Meksikos teikta ataskaita JTO Žmogaus teisių komitetui, 2008 m. tokių studentų buvo 210⁷⁰⁷. Tai yra labai svarbus aspektas, siekiant užtikrinti čiabuvių tautų teisės į teisingumą įgyvendinimą. Kita vertus, advokatų yra per mažai, kad būtų galima atstovauti visoms Meksikos čiabuvių tautoms. Trūksta kompetentingų advokatų bei teisininkų, kurie išmanytų čiabuvių kalbą ir kultūrą. Todėl vienas iš dažniausiai pasitaikančių čiabuvių tautų skundų yra teisės į teisingumą pažeidimas.

2003 m. kovo 11 d. buvo sukurta Komisija vyriausybinei žmogaus teisių politikai (isp. la Comisión de Política Gubernamental en Materia de Derechos Humanos, CPGMDH)⁷⁰⁸, kurios pagrindinis tikslas yra koordinuoti vyriausybės veiksmus žmogaus teisių srityje ir skatinti jų apsaugą. Šioje komisijoje stebėtojos teisėmis yra įtraukta ir CDI. Ši komisija turi 12 subkomisijų, kurių viena tiesiogiai dirba su čiabuvių tautų teisių užtikrinimu, t.y. Čiabuvių tautų teisių subkomisija (isp. Subcomisión de Derecho de los Pueblos Indígenas). Taigi čiabuvių tautoms yra sukurtas atskiras padalinys, kuris rūpinasi čiabuvių tautų teisių užtikrinimu ir jų įtraukimu į politinę darbotvarkę.

⁷⁰⁶ Ley Federal de Defensoría Pública. Priimtas 1998 m. gegužės 28 d. Paskutinė redakcija 2013 m. gruodžio 24 d. Rasta: http://www.normateca.gob.mx/Archivos/66_D_3614_09-01-2014.pdf Žiūrėta 2014 06 03.

⁷⁰⁷ Studentai galėjo kalbėti šiomis čiabuvių kalbomis: Caposcatli, Chatino, Chinantec, Chocholeco, Chontal, Cho'ol, Huichol, Maya, Mayo, Mazahua, Mazatec, Mixe, Mixtec, Náhuatl, Otomí, P'hurepecha, Rarámuri, Seri, Teenek, Tlapanec, Totonac, Trique, Tzeltal, Tzotzil, Yaqui, Yoreme, Zapotec ir Zoque

⁷⁰⁸ La Comisión de Política Gubernamental en Materia de Derechos Humanos. Rasta: http://www.derechoshumanos.gob.mx/es/Derechos_Humanos/Comision_de_Politica_Gubernamental_en_Materia_de_Derechos_Humanos Žiūrėta: 2014 10 01.

Meksikos jaunimo institutas (isp. El Instituto Mexicano de la Juventud)⁷⁰⁹ buvo įsteigtas 1999 m., o čiabuvių tautų klausimai į jo funkcijas buvo įtraukti 2011 m. Įtvirtinta, kad viena iš instituto funkcijų yra teikti pasiūlymus vykdomajai valdžiai dėl čiabuvių jaunimo švietimo. Teigiama, kad institutas turi inicijuoti programas ir jas siūlyti Švietimo ministerijai, kurios skatintų dvikalbį ir tarpkultūrinį mokymą, raštingumą, pradinės mokyklos baigimą, didintų čiabuvių vaikų, baigusį vidurinį ir aukštąjį išsilavinimą, skaičių. Taip pat institutas turi teikti siūlymus Sveikatos ministerijai dėl čiabuvių jaunimo sveikatos apsaugos programų. Kartu su CDI konsultuoti valdžios institucijas dėl vykdomos jaunimo politikos ir įvairių iniciatyvų. Taip pat skatinti čiabuvių kultūrų pažinimą.

Apžvelgus pagrindines su čiabuvių tautų teisėmis dirbančias institucijas (žr. priedą Nr. 10), galima daryti išvadą, kad instituciniu požiūriu čiabuvių teisėms didžiausias dėmesys pradėtas skirti tik po 2001 m. Konstitucijos reformos. Yra įsteigtos išimtinai čiabuvių tautų problematiką sprendžiančios institucijos, taip pat vyriausybinių institucijų padaliniai. Tai užtikrina, kad čiabuvių tautų teisių klausimai būtų ne tik įtraukti į politinę darbotvarkę, tačiau ir efektyviai įgyvendinti.

Išanalizavus Zapatista judėjimo įtaką Meksikos politikos procesui čiabuvių tautų teisių užtikrinimo srityje, pastebima, kad judėjimo poveikis buvo skirtingas skirtingose srityse, taip pat poveikis matomas skirtingais laikotarpiais. Aiškiausiai judėjimo įtaka matoma politinio pripažinimo dimensijoje. Politinis elitas pripažino Zapatista judėjimą kaip čiabuvių judėjimą, kuris išreiškė pagrindinius čiabuvių tautų reikalavimus ir išskėlė čiabuvių tautų problemas į Meksikos politinę areną. Iš karto po Zapatista judėjimo čiabuvių tautų klausimai taip pat buvo įtraukti ir į politinę darbotvarkę. Tačiau tai nebuvo absoliuti sėkmė, ne visi čiabuvių tautoms aktualūs ir Zapatista judėjimo keliami klausimai buvo realizuoti. Zapatista judėjimo poveikis politikos pokyčiams, įgyvendinimui ir institucionalizacijai yra akivaizdžiausiai matomas tik po 2000 m., t.y. tada, kai Meksikoje pasikeitė dominuojanti politinė partija. Tokiu būdu yra patvirtinami politikos proceso teorijos teiginiai, kad socialinis judėjimas yra įtakingesnis ir lengviau pasiekia savo tikslus, kai yra susiklosčiusios palankios politinės galimybių struktūros.

⁷⁰⁹ Ley del Instituto Mexicano de la Juventud. Priimtas 1999 m. sausio 6 d. Paskutinė redakcija 2013 m. gegužės 14 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/87.pdf> Žiūrėta: 2014 10 15.

IŠVADOS

1. Socialinis judėjimas yra tęstinis, bet laikinas kolektyvinis veiksmas, turintis savo organizacinę struktūrą, kurio tikslas, panaudojant ne institucines priemones, inicijuoti egzistuojančios santvarkos pakeitimus arba juos stabdyti.

Socialiniai judėjimai dažniausiai yra analizuojami dėl savo atsiradimo priežasčių ir aplinkybių. Šiuos aiškinimus galima suskirstyti į *mikro* lygmenį aiškinančias teorijas – klasių konflikto, santykinės deprivacijos, naujųjų socialinių judėjimų, – kurios socialinių judėjimų susiformavimą aiškina per individų nepasitenkinimą egzistuojančia situacija, ir *makro* lygmenį aiškinančias teorijas – resursų mobilizacijos, politikos proceso, – kurios susitelkia ties struktūromis, tokiomis kaip politinė sistema, sąjungininkai, mobilizuojami resursai ir pan. Išanalizavus visas šias teorijas, jų privalumus ir ribotumus, galima teigti, kad tik sujungiant jų aiškinimus, galima suprasti socialinių judėjimų priežastis ir aplinkybes. Socialiniams judėjimams yra būtinas individų nepasitenkinimas esama situacija, reikiamų resursų mobilizacija bei palankių politinių galimybių struktūrų susiformavimas.

Politinis socialinių judėjimų poveikis gali pasireikšti penkiose dimensijose – politiniame pripažinime, politinės darbotvarkės formavime, politikos pokyčiuose, įgyvendinime ir institucionalizacijoje. Politinis pripažinimas parodo, kad politinis elitas pripažįsta judėjimo egzistavimą ir jo keliamas problemas. Politinės darbotvarkės formavimo aspektas reiškia, kad judėjimo keliami reikalavimai yra įtraukiami į svarbiausius šalies dokumentus bei partijų programas. Politikos pokyčiai apima naujų įstatymų priėmimą, kad būtų užtikrinti judėjimo keliami klausimai. Politinis įgyvendinimas reiškia, kad yra priimamos naujos programos, judėjimo keliamoms problemoms spręsti. Naujų institucijų įsteigimas suformuoja naujas politines taisykles.

Tarp socialinių judėjimų ir žmogaus teisių egzistuoja abipusis ryšys. Socialiniai judėjimai, keldami savo reikalavimus, naudoja žmogaus teisių diskursą. Tai jiems sudarė sąlygas tapti matomiems ne tik nacionalinėse, bet ir tarptautinėje arenoje. Vietinės kovos pritraukia tarptautinį dėmesį, kai jos atspindi tarptautinėje arenoje vyraujančią diskursą. Socialiniai judėjimai ne tik naudoja žmogaus teisėmis, kad būtų matomi, tačiau jas ir konstruoja. Jie turi instrumentinį poveikį, t.y. reikalauja pilietinių, politinių, ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių įtvirtinimo. Taip pat jie legitimuoja alternatyvias vertybes, normas, gyvenimo būdus. Socialiniai judėjimai skatina pokyčius, sukuria naujus santykius ir galios struktūras.

2. Čiabuviai gyventojai yra palikuonys tautų, gyvenusių teritorijoje iki nukariavimo ar kolonizacijos. Jie dažniausiai kenčia marginalizaciją ir diskriminaciją, tačiau išlaikė ryšį su savo

tradicinėmis žemėmis ir teritorijomis, išsaugojo savitus kultūrinius, politinius, teisinius, ekonominius ir socialinius bruožus. Čiabuviai gyventojai yra laikomi čiabuviais tik tuo atveju, jeigu jie save taip identifikuoja. Tarptautiniame diskurse nusistovi pozicija, kad čiabuvių populiacijos yra laikomos tautomis, nes jos atitinka visus tautoms būdingus bruožus – jos turi savo identitetą, joms būdingus kultūrinius, ekonominius, socialinius, politinius ir kt. bruožus, palaiko glaudų ryšį su žeme, siekia suformuoti tokius vienetus, kad galėtų išlikti.

Ilgą laiką čiabuvių tautos buvo viena didžiausių ir labiausiai pažeidžiamų žmonių grupių, kurių teisėms buvo skiriamas labai mažas dėmesys. Tačiau XXI a. galima teigti, kad Jungtinių Tautų organizacijoje yra susiformavęs čiabuvių tautų teisių režimas – čiabuvių teisės yra kodifikuotos ir institucionalizuotos.

Ypatinga vieta čiabuvių tautų teisėms suteikiama tarpamerikinėje žmogaus teisių sistemoje. Čiabuvių tautų teisės joje yra pagrįstos bendraisiais Amerikos valstybių organizacijos žmogaus teisių dokumentais, kuriais remiantis čiabuvių tautos gali kreiptis į Tarpamerikinę žmogaus teisių komisiją bei Tarpamerikinį žmogaus teisių teismą, kurių sprendimai valstybėms narėms yra teisiškai įpareigojantys.

3. Zapatista judėjimo empiriniai tyrinėjimai patvirtina politikos proceso teorijos teiginius, kad socialiniams judėjimams kilti neužtenka tik nepasitenkinimo esama situacija. Nepasitenkinimas yra būtina, tačiau nepakankama sąlyga. Turi būti susidariusios ir politinių galimybių struktūros, kurios leistų ne tik susiformuoti stipresniems socialiniams judėjimams, bet ir jiems efektyviau siekti užsibrėžtų tikslų. Zapatista judėjimas kilo dėl daugelio tarpusavyje susijusių faktorių.

- Pokyčiai Meksikos politinėje sistemoje, naujų politinių veikėjų atsiradimas atvėrė galimybes pradėti formotis ir socialiniams judėjimams. Meksikos valstybės politinio režimo kaita iš autoritarinio į pusiau demokratinį sudarė sąlygas susiformuoti ir Zapatista judėjimui.

- Zapatista judėjimo susiformavimą paskatino ir ankstesnės marginalizuotų grupių mobilizacijos bei naujų sąjungininkų atsiradimas, tokių kaip bažnyčia bei nacionalinės ir tarptautinės nevyriausybines organizacijos.

4. Zapatista judėjimas yra socialinis judėjimas ir jo negalima priskirti kairiosios pakraipos *guerrilla* judėjimams, kurie buvo paplitę Lotynų Amerikoje XX a. 7-9-ajame dešimtmetyje. Jis savo veikloje nenaudoja smurtinių priemonių, nesiekia perimti politinės valdžios. Pagrindinis judėjimo tikslas – čiabuvių tautų teisių užtikrinimas ir demokratijos įtvirtinimas Meksikoje. Zapatista judėjimas atitinka visus pagrindinius socialiniams judėjimams būdingus bruožus.

Judėjimo keliama tikslai yra ganėtinai platūs ir apima daugelį valstybės valdymo sričių – kovą už demokratiją, prieš globalizaciją, neoliberalizmą, tačiau labiausiai išreikštas reikalavimas yra kova už čiabuvių tautų teisių įtvirtinimą. Šioje srityje Zapatista judėjimo reikalavimus galima suskirstyti, atsižvelgiant į žmogaus teisių kartas. Pilietinių ir politinių teisių srityje yra daugiausiai akcentuojamos teisės į laisvę, autonomiją, teisingumą bei demokratinius rinkimus. Ekonominių ir socialinių teisių srityje reikalaujama teisės į būstą, žemę, darbą, sveikatos apsaugą ir išsilavinimą.

Judėjimo naudojamos priemonės yra neinstitucinės, t.y. veikiama ne per valstybines institucijas ar politines partijas. Galima išskirti tris judėjimo veiklos etapus – karinė veiksmų stadija, viešumo politikos, autonominių gyvenviečių *caracoles* steigimas ir vystymas.

5. Zapatista judėjimo poveikį Meksikos politikos procesui čiabuvių tautų teisių užtikrinimo srityje galima išskirti į penkias dimensijas – politinis pripažinimas, politinės darbotvarkės formavimas, politikos pokyčiai, įgyvendinimas ir institucionalizacija.

- Politinio pripažinimo prasme Zapatista judėjimą galima laikyti įtakingu. Politinis elitas pripažino Zapatista judėjimą kaip čiabuvių judėjimą, iškėlusį pagrindines čiabuvių tautų teisių problemas į politinę areną.

- Politinės darbotvarkės formavimo prasme Zapatista judėjimas iš dalies pasiekė savo keltus tikslus. Po Zapatista judėjimo sukilimo čiabuvių tautų teisių klausimas pirmą kartą tapo svarbia Meksikos politinės darbotvarkės dalimi. Kita vertus, ne visos teisės buvo įtrauktos. Tokie reikalavimai, kaip teisė į autonomiją, laisvą apsisprendimą, teisė į žemę ir joje sukauptus resursus, liko nerealizuoti.

- Zapatista judėjimo poveikį politikos pokyčiams parodo San Andrés susitarimų pasirašymas, 2001 m. Meksikos Konstitucijos reforma bei priimti nauji įstatymai ir parengtos jau egzistuojančių federalinių įstatymų naujos redakcijos.

- Zapatista poveikį politiniam įgyvendinimui geriausiai atspindi priimtos čiabuvių tautų vystymosi specialios programos, čiabuvių tautų įtraukimas į nacionalines žmogaus teisių programas, Jungtinių Tautų Žmogaus teisių ir Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komitetams teikiamos ataskaitos.

- Zapatista judėjimo poveikis yra matomas ir institucionalizacijos dimensijoje. Naujų institucijų sukūrimas laikomas didžiausiu Zapatista judėjimo laimėjimu, nes tai reiškia naujų politinių taisyklių įtvirtinimą. Buvo įsteigtos dvi savarankiškos institucijos, tokios kaip Nacionalinė čiabuvių tautų vystymosi komisija ir Nacionalinis čiabuvių kalbų institutas. Čiabuvių teises kuruojantys padaliniai buvo įsteigti ir Švietimo, Sveikatos ministerijose bei Prezidento biure.

6. Meksikoje prasidėjęs čiabuvių tautų teisių pripažinimo procesas buvo didele dalimi įtakotas Zapatista judėjimo keliamų reikalavimų. Čiabuvių tautos pradėtos akcentuoti politinio elito komunikacijoje, įtrauktos į Meksikos nacionalinius vystymosi planus, politinių partijų programas. Galima teigti, kad nuo XX a. 10-ojo dešimtmečio pradžios Meksikoje prasidėjęs čiabuvių tautų teisių pripažinimo procesas vyko penkiose dimensijose – politinio pripažinimo, politinės darbotvarkės, politinių pokyčių, įgyvendinimo ir institucionalizacijos.

Nepaisant to, ne visi Zapatista judėjimo keliami reikalavimai yra realizuoti. Lieka iki galo neišspręsta laisvo apsisprendimo teisė, teisė į žemę ir joje sukauptus resursus. Todėl galima teigti, kad Zapatista judėjimas buvo labai įtakingas atkreipiant dėmesį į čiabuvių teisių problemas, tačiau ne visi jo reikalavimai buvo įgyvendinti.

LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Literatūra

Monografijos ir knygos

1. Aberle, D. F. *The Peyote Religion among the Navaho*. Chicago: Aldine, 1966.
2. Álvarez, E. S., Dagnino, E., Escobar, A. *Cultures of Politics. Politics of Cultures: Re-visioning Latin American Social Movements*. Westview Press, 1998.
3. Arango, L. G., Puyana, Y. *Gènero, Mujeres y Saberes en América Latina. Entre el Movimiento Social, la Academia y el Estado*. Bogotá: Universidad Nacional de Colombia, 2007.
4. Archila, M., Pardo, M. *Movimientos Sociales, Estado y Democracia en Colombia*. Universidad Nacional de Colombia, 2001.
5. Ávila Carrillo, E. *et.al. Movimientos y Conflictos Sociales en el Mexico Contemporáneo (1943-2011)*. México: Ediciones Uníos, 2011.
6. Bárcenas, F. L. *Autonomia y Derechos Indígenas en Mexico*. Coedición CEIICH-UNAM/Ediciones Coyoacán, 2008.
7. Bárcenas, F. L. *Legislación y Derechos Indígenas en México*. México: Centro de Estudios para el Desarrollo Rural Sustentable y la Soberanía Alimentaria. Cámara de Diputados, 2010.
8. Bárcenas, F.L. *Rostros y Caminos de los Movimientos Indígenas en México*. México: MC Editores, 2005.
9. Barrera Guarderas, A. *Acción Colectiva y Crisis Política. El Movimiento Indígena Ecuatoriano en la Dècada de los Noventa*. Quito: CIUDAD, Centro de Investigaciones, 2001.
10. Becker, M. *¡Pachakutik! Indigenous Movements and Electoral Politics in Ecuador*. Rowan & Littlefield Publishers, Inc., 2011.
11. Bengoa, J. *La Emergencia Indígena en América Latina*. Fondo de Cultura Económica, 2000.
12. Benjamin, Th. *A Rich Land, a Poor People. Politics and Society in Modern Chiapas*. Albuquerque: University of New Mexico Press, 1996.
13. Bizberg, I., Zapata, F. *Las Grandes Problemas de Mexico. Movimientos Sociales*. El Colegio de México, 2010.
14. Burger, J. *Report from the Frontier: the State of the World's Indigenous Peoples*. London: Zed Books, 1987.

15. Camacho, D., Menjivar, R. *Los Movimientos Populares en América Latina. Siglo XXI*, 2005.
16. Carrol, W. *Organizing Dissent: Contemporary Social Movements in Theory and Practice*. Toronto: Garamond, 1997.
17. Castells, M. *The Power of Identity*. Oxford: Blackwell, 1997.
18. Cerda Garcia, A. *Imaginando Zapatismo. Multiculturalidad y Autonomía Indígena en Chiapas desde un Municipio Autónomo*. México: Universidad Autónoma Metropolitana, 2011.
19. Christiansen, J. *Sociology Reference Guide. Theories of Social Movements*. Pasadena & Hackensack: Salem Press, 2011
20. Coates, K. S. *A Global History of Indigenous Peoples. Struggle and Survival*. Palgrave Macmillan, 2004.
21. Collier, G., Quaratiello, E. L. *Basta! Land and the Zapatistas Rebellion in Chiapas*. 3rd edition. Food First Books, 2005.
22. Crow, J. *The Mapuche in Modern Chile: A Cultural History*. University Press of Florida, 2013.
23. Dalton, R. J., Kuechler, M. *Challenging Political Order: New Social Movements in Western Democracy*. Oxford University Press, 1999.
24. Dangl, B. *The Price of Fire: Resource Wars and Social Movements in Bolivia*. Oakland: AK Press, 2007.
25. Dawson, C. A., Gettys, W. E. *Introduction to Sociology*. New York: Ronald Press Co., 1935.
26. Della Porta, D., Diani, M. *Social Movements. An Introduction*. Oxford: Blackwell, 2006.
27. Della Porta, D. *Social Movements, Political Violence, and the State. A Comparative Analysis of Italy and Germany*. Cambridge University Press, 1995.
28. Della Porta, D., Tarrow, S. *Transnational Protest & Global Activism*. Rowman & Littlefield Publishers, 2005.
29. Eyerman, R., Jamison, A. *Social Movements: A Cognitive Approach*. Cambridge: Polity, 1991.
30. Escobar, A. *Una Minga para el Postdesarrollo: Lugar, Medio Ambiente y Movimientos Sociales en las Transformaciones Globales*. Universidad Nacional Mayor de San Marcos, 2010.
31. Foweraker, J. *Theorizing Social Movements*. Pluto Press, 1995.
32. Fowler, W. *Latin America since 1780*. Hodder Education, 2002.

33. Fuente, R. *La Autonomía Indígena en Chiapas. Un Nuevo Imaginario Socio-espacial*. Madrid: Los Libros de la Catarata, 2008.
34. Gamson, W. *The Strategy of Social Protest*. Belmont: Wadsworth, 1990.
35. Gautney, H. *Protest and Organization in the Alternative Globalization Era. NGOs, Social Movements, and Political Parties*. New York: Palgrave Macmillan, 2010.
36. Goldstone, J. *State, Parties, and Social Movements*. New York: Cambridge University Press, 2004.
37. Gómez Isa, F. Berraondo López, M. *Los Derechos Indígenas tras la Declaración– El Desafío de la Implementación*. Deusto, 2012.
38. Grisham, E. K. *Transforming Violent Political Movements. Rebels Today, What Tomorrow?* Routledge, 2014.
39. Gurr, T. R. *Why Men Rebel*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1970.
40. Harnecker, M. *Sin Tierra. Construyendo Movimiento Social*. Siglo XXI España, 2002.
41. Harvey, N. *Rebellion in Chiapas: Rural Reforms, Campesino Radicalism, and the Limits to Salinismo*. Transformation of Rural Mexico Series. No. 5. Center for U.S.-Mexico studies, San Diego: University of California, 1994.
42. Heberle, R. *Social Movements: An Introduction to Political Sociology*. New York: Appleton-Century-Crofts, Inc., 1951.
43. Hernández Navarro, L. *The Chiapas Uprising*. Transformation of Rural Mexico Series. No. 5. Center for U.S.-Mexico studies, San Diego: University of California, 1994.
44. Holloway, Jh. *Change the World without Taking Power. The Meaning of Revolution Today*. Pluto Press, 2003.
45. Holloway, Jh., Pelaez, E. *Zapatista! Reinventing Revolution in Mexico*. Pluto Press, 1998.
46. Yashar, D. J. *Contesting Citizenship in Latin America. The Rise of Indigenous Movements and the Postliberal Challenge*. Cambridge University Press, 2005.
47. Johnston, H. *States & Social Movements*. Cambridge: Polity Press, 2011.
48. Jung, C. *The Moral Force of Indigenous Politics. Critical Liberalism and Zapatistas*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
49. Khasnabish, A. *Zapatismo beyond Borders. New Imaginations of Political Possibility*. University of Toronto Press Incorporated, 2008.
50. Khasnabish, A. *Zapatistas. Rebellion from the Grassroots to the Global*. London & New York: Zed Books, 2010.
51. Kolb, F. *Protest and Opportunities. The Political Outcomes of Social Movements*. Frankfurt, New York: Campus Verlag, 2007.

52. Kornhauser, W. *The Politics of Mass Society*. New York: The Free Press, 1959.
53. Kriesi, H., Koopmans, R., Dyvendak, J. W., Giungi, M. G. *New Social Movements in Western Europe. A Comparative Analysis*. UCL Press, 2002.
54. Lamartine Yates, P. *El Desarrollo Regional de México*. México: Centro de Ecodesarrollo, 1985.
55. Lipsky, M. *Protest in City Politics: Rent Strikes, Housing and the Power of the Poor*. Chicago: Rand McNally, 1970.
56. Lynd, S., Grubacic, A. *Wobblies and Zapatistas. Conversations on Anarchism, Marxism, and Radical History*. PM Press, 2008.
57. Mackay, F. *A Guide to Indigenous Peoples' Rights in the Inter-American Human Rights System*. Copenhagen: Eks-Skolens Trykkeri, 2002.
58. McAdam, D. *Political Process and the Development of Black Insurgency, 1930-1970*. Chicago: University of Chicago Press, 1982.
59. McAdam, D., Tarrow, S. Tilly, Ch. *Dynamics of Contention*. New York: Cambridge University Press, 2001.
60. McCarthy, J. D., Zald, M. N. *The Trend of Social Movements in America: Professionalization and Resource Mobilization*. Morristown: General Learning Press, 1973.
61. Melucci, A. *Challenging Codes: Collective Action in Information the Age*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
62. Melucci, A. *Nomads of the Present: Social Movements and Individual Needs in Contemporary Society*. Philadelphia: Temple University Press, 1989.
63. Mentinis, M. *Zapatistas. The Chiapas Revolt and What it Means for Radical Politics*. London: Pluto Press, 2006.
64. Meyer, D. S., Tarrow, S. *The Social Movement Society*. Rowman & Littlefield Publishers, 1997.
65. Moksnes, H. *Maya Exodus. Indigenous Struggle for Citizenship in Chiapas*. Norman: University of Oklahoma Press, 2012.
66. Muñoz Cota, J. Ricardo Flores Magón. *El Águila Ciega*. Instituto Oaxaqueño de las Culturas. Fondo Estatal para la Cultura y las Artes, 1998.
67. Muñoz Ramírez, G. *EZLN: 20 y 10, el Fuego y la Palabra*. México: La Jornada Ediciones, Rebelia, 2003.
68. Oberschall, A. *Social Conflict and Social Movements*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1973.

69. Odello, M. *El Derecho a la Identidad Cultural de los Pueblos Indígenas de América: Canadá y México*. Madrid: Universidad Nacional de Educación a Distancia, 2012.
70. Olesen, T. *International Zapatismo: The Construction of Solidarity in the Age of Globalization*. London: Zed Books, 2005.
71. Olson, M. *The Logic of Collective Action*. Cambridge: Harvard University Press, 1965.
72. Petras, J., Veltmeyer, H. *Social Movements and State Power. Argentina, Brazil, Bolivia, Ecuador*. Pluto Press, 2005.
73. Petras, J., Veltmeyer, H. *Social Movements in Latin America. Neoliberalism and Popular Resistance*. Pelgrave Macmillan, 2011.
74. Piven, F., Cloward, R. *Poor People's Movement*. New York: Vintage, 1979.
75. Pozas, R., Meillassoux, C. *Los Indios en las Clases Sociales en Mexico*. México: Siglo XXI, 1971.
76. R. Floreas Magón: Camero Rodríguez, F. Ricardo Flores Magón. *El Prometeo de los Trabajadores Mexicanos*. Distribuciones Fontamara, 2005.
77. Ricardo Flores Magón. *Su Vida, Su Obra*. Editores Mexicanos Unidos, 1976.
78. Rovira, G. *Zapatistas sin Fronteras. Las Redes de Solidaridad con Chiapas y el Altermundismo*. México: Era, 2009.
79. Ruiz Medrano, E. *Mexico's Indigenous Communities. Their Lands and Histories, 1500 to 2010*. University Press of Colorado, 2010.
80. Seoane, J. *Movimientos Sociales y Conflicto en América Latina*. Libronauta Argentina, 2005.
81. Sieder, R. *Multiculturalism in Latin America. Indigenous Rights, Diversity and Democracy*. Palgrave Macmillan, 2002.
82. Skocpol, T. *Diminished Democracy: From Membership to Management in American Civic Life*. Norman, OK: University of Oklahoma Press, 2003.
83. Smelser, N. *Theory of Collective Behavior*. New York: Free Press, 1963.
84. Snow, D. A., Soule, S. A., Kriesi, H. *The Blackwell Companion to Social Movements*. Blackwell Publishing, 2007.
85. Speed, S. *Rights in Rebellion: Indigenous Struggle and Human Rights in Chiapas*. Stanford University Press, 2007.
86. Stammers, N. *Human Rights and Social Movements*. New York: Pluto Press, 2009.
87. Stephen, L. *Zapata Lives! Histories and Cultural Politics in Southern Mexico*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 2002.
88. Subcomandante Insurgente Marcos. *Relatos de el Viejo Antonio*. San Cristóbal de las Casas: CIACH, 1998.

89. Tarrow, S. *Democracy and Disorder: Protest and Politics in Italy, 1965-1975*. Oxford: Clarendon, 1989.
90. Tarrow, S. *Power in Movement: Collective Action, Social Movements and Politics*. Cambridge University Press, 1994.
91. Tilly, Ch. *From Mobilization to Revolution*. Reading, MA: Addison-Wesley, 1978.
92. Tilly, Ch. *Social Movements, 1768-2004*. Paradigm Publishers, 2004.
93. Touraine, A. *The Voice and the Eye: An Analysis of Social Movements*. Cambridge: Cambridge University Press, 1981.
94. Tsing Lowenhaupt, A. *Friction: An Ethnography of Global Connection*. Princeton: NJ: Princeton University Press, 2005.
95. Turner, R., Killian, L. *Collective Behavior*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1972.
96. Ulloa, A. *The Ecological Native: Indigenous Peoples Movements and Eco-Governmentality in Columbia*. Routledge, 2010.
97. Villafuerte Solís, D. *La Tierra en Chiapas. Viejos Problemas Nuevos*. Mexico, 1999.
98. Viqueira, J. P., Ruz, M. H. *Chiapas: Los Rumbos de Otra Historia*. Mexico: Universidad Nacional Autónoma de México, Centro de Estudios Mexicanos y Centroamericanos, Universidad de Guadalajara, 1995.
99. Vodovnik, Ž. *¡Ya Basta! Ten Years of Zapatista Uprising*. Ljubljana: Študentska založba, 2003.
100. Womack Jr., J. *Rebellion in Chiapas*. New York: The New Press, 1999.
101. Xanthaki, A. *Indigenous Rights and United Nations Standards. Self-determination, Culture and Land*. Cambridge University Press, 2007.
102. Zald, M. N., McCarthy, J. D. *Social Movements in an Organizational Society*. New Brunswick and Oxford: Transaction Books, 1987.
103. Zibechi, R. *Autonomías y Emancipaciones. América Latina en Movimiento*. Universidad Nacional Mayor de San Marcos, 2007.
104. Zibechi, R., Hardt, M. *Preservar y Compartir. Bienes Comunes y Movimientos Sociales*. Buenos Aires: Mardulce, 2013.
105. Zibechi, R. *La Mirada Horizontal. Movimientos Sociales y Emancipación*. Montevideo: Nordan, 1999.
106. Zolla, C., Zolla Márquez, E. *Indigenas de México. 100 Preguntas*. Universidad Nacional Autónoma Mexico, 2004.

Straipsniai kolektyvinėse monografijose

107. Adler Hellman, J. The Riddle of New Social Movements: Who they are and what they do? In *Capital, Inequality and Power in Latin America*. Eds. R. Harris, J. Nef. Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2008.
108. Álvarez Gándara, M. Chiapas: Nuevos Movimientos Sociales y Nuevo Tipo de Conflictos. In *Movimientos Sociales y Conflicto en América Latina*, ed. J. Seoane. Libronauta Argentina, 2005.
109. Amenta, E, Caren, N. The Legislative, Organizational, and Beneficiary Consequences of State-Oriented Challengers. In *The Blackwell Companion to Social Movements*. Eds. D. A. Snow, S. A. Soule, H. Kriesi. Blackwell Publishing, 2007.
110. Amenta, E., Young, M. P. Making an Impact: Conceptual and Methodological Implications of the Collective Goods Criterion. In *How Social Movements Matter*. Eds. M. Giungi, D. McAdam, Ch. Tilly. University of Minesota Press, 1999.
111. Baldwin, C., Morel, C. Using the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples in Litigation. In *Reflections on the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*. Ed. S. Allen & A. Xanthaki. Oxford and Portland: Hart Publishing, 2011.
112. Berraondo López, M. Derechos Territoriales frente al Reto Permanente de su Implementación. In *Los Derechos Indígenas tras la Declaración – El Desafío de la Implementación*, eds. F. Gómez Isa, M. Berraondo López. Deusto, 2012. P. 191-195.
113. Bizberg, I. Una Democracia Vacía. Sociedad Civil, Movimientos Sociales y Democracia. In *Las Grandes Problemas de México. Movimientos Sociales*, eds. I. Bizberg, F. Zapata. El Colegio de México, 2010.
114. Blumer, H. Collective Behavior. In *An Outline of the Principles of Sociology*. Ed. R. E. Park. New York: Barnes and Noble, 1939.
115. Blumer, H. Collective Behaviour. In *Principles of Sociology*. Ed. A. McClung-Lee. New York: Barnes and Noble, 1969.
116. Blumer, H. Social Movements. In *New Outline of the Principles of Sociology*. Ed. Adam M. Lee. New York: Barnes & Noble, Inc., 1951.
117. Burger J. The UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples: From Advocacy to Implementation. In *Reflections on the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*. Ed. S. Allen & A. Xanthaki. Oxford and Portland: Hart Publishing, 2011.
118. Burguete Cal y Mayor, A. Autonomía: la Emergencia de un Paradigma en las Luchas por la Decolonización en América Latina. In *La Autonomía a Debate. Autogobierno*

- Indígena y Estado Plurinacional en América Latina*, eds. M. González et. al. FLASCO, 2010.
119. Burstein, P., Einwohner, R. L., Hollander, J. A. The Success of Political Movements: A Bargaining Perspective. In *The Politics of Social Protest. Comparative Perspectives on States and Social Movements*. Eds. J. C. Jenkins, B. Klandermans. Minneapolis: University of Minnesota, 1995.
 120. Campbell, M. S. Contribución del Sistema Interamericana en la Defición e Interpretación de la Declaración de la ONU sobre los Derechos de los Pueblos Indígenas. In *Los Derechos Indígenas tras la Declaración – El Desafío de la Implementación*, eds. F. Gómez Isa, M. Berraondo López. Deusto, 2012.
 121. Carroll, C. Articulating Indigenous Statehood: Cherokee State Formation and Implications for the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. In *Indigenous Rights in the Age of UN Declaration*. Ed. E. Pulitano. Cambridge University Press, 2012.
 122. Castan M. DRIP Feed: the Slow Reconstruction of Self-determination for Indigenous People. In *Research Handbook on International Human Rights Law*. Ed. S. Joseph. & A. McBeth. Cheltenham & Northampton: Edward Elgar Publishing, 2010.
 123. Compañero Raúl. Representante de los pueblos. In *EZLN: 20 y 10, el fuego y la palabra*. Ed. G. Muñoz Ramírez. México: La Jornada Ediciones, Rebeldía, 2003.
 124. Daes, E. I. The UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples: Background and Appraisal. In *Reflections on the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*. Eds. S. Allen and A. Xanthaki. Oxford and Portland: Hart Publishing, 2011.
 125. de Vos, J. The Battle of Sumidero. A History of the Chiapanecan Rebellion Through Spanish and Indian Testimonies (1524-1534). In *Indigenius Revolts in Chiapas and Andean Highlands*. eds. K. Gosner & A. Ouweneel. Amsterdam: CEDLA, 1996.
 126. Edwards, B., McCarthy, J. D. Resources and Social Movement Mobilization. In *The Blackwell Companion to Social Movements*. Eds. D. A. Snow, S. A. Soule, H. Kriesi. Blackwell Publishing, 2007.
 127. Erueti, A. The International Labour Organization and the Internationalisation of the Concept of Indigenous Peoples. In *Reflections on the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*. Eds. S. Allen and A. Xanthaki. Oxford and Portland: Hart Publishing, 2011.
 128. Fernández Carrillo, B. Los Pueblos Indígenas y el Sistema de Naciones Unidas: Perspectivas de Cambio. In *Los Derechos Indígenas tras la Declaración – El Desafío de la Implementación*, eds. F. Gómez Isa, M. Berraondo López. Deusto, 2012.

129. Fireman B., Gamson, W. A. Utilitarian Logic in the Resource Mobilization Perspective. In *Dynamics of Social Movements*. Eds. Zald, M. N. & McCarthy, J. D. Cambridge, Massachusetts: Winthrop Publishers, Inc., 1979.
130. Freeman, J. Resource Mobilization and Strategy. In *The Dynamics of Social Movements*. Eds. M. N. Zald & J. M. McCarthy. Cambridge, MA: Winthrop, 1979.
131. Gamson, W., Meyer, S. D. Framing Political Opportunity. In *Comparative Perspectives in Social Movements*. Eds. D. McAdam, D. J. McCarthy, M. Zald. Cambridge University Press, 1996.
132. González, M. Autonomías Territoriales Indígenas y Regímenes Autonómicos (desde el Estado) en América Latina. In *La Autonomía a Debate. Autogobierno Indígena y Estado Plurinacional en América Latina*, eds. M. González et. al. FLASCO, 2010.
133. Gutiérrez Chong, N. El Activismo Político Indígena y la Institucionalización del Estado: ¿Políticas de Indiferencia o de Reconocimiento Cultural? In *Las Grandes Problemas de Mexico. Movimientos Sociales*, eds. I. Bizberg, F. Zapata. El Colegio de México, 2010.
134. Gutiérrez Chong, N. Nación, Pueblo y Etnia: un Debate Actual. In *Nación y Movimiento en América Latina*, eds. J. Cadena, M. Millán, P. Salcido. Siglo XXI, 2005.
135. Ibarra Güell, P. ¿Qué son los movimientos sociales? In *Una Mirada sobre la Red : Anuario Movimientos Sociales*, eds. E. Grau, P. Ibarra Güell. Icaria: Tercera Prensa, 2000.
136. Jenkins, J. C. Sociopolitical Movements. In *The Handbook of Political Behaviour*, 1981. Vol. 4.
137. Joffe, P. Canada's Opposition to the UN Declaration. Legitimate Concerns or Ideological Bias? In *Realizing UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. Triumph, Hope, and Action*. Eds. J. Hartey, P. Joffe, J. Preston. Saskatoon: Purich Publishing Limited, 2010.
138. Johnson, E., McCarthy, J. D. The Sequencing of Transnational and National Social Movement Mobilization: The Organizational Mobilization of the Global and U.S. Environmental Movements. In *Transnational Protest & Global Activism*, eds. D. della Porta, S. Tarrow. Rowman & Littlefield Publishers, 2005.
139. Kriesi, H., Wisler, D. The Impact of Social Movements on Political Institutions: A Comparison of the Introduction of Direct Legislation in Switzerland and the United States. In *How Social Movements Matter*. Eds. M. Giungi, D. McAdam, Ch. Tilly. University of Minnesota Press, 1999.
140. Kuppe, R. Autonomía de los Pueblos Indígenas – la Perspectiva desde la Declaración sobre los Derechos de los Pueblos Indígenas. In *La Autonomía a Debate. Autogobierno*

- Indígena y Estado Plurinacional en América Latina*, eds. M. González et. al. FLASCO, 2010.
141. Littlechild, W. Consistent Advocacy. Treaty Rights and the UN Declaration. In *Realizing the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. Triumph, Hope, and Action*. Eds. J. Hartley, P. Joffe & J.Preston. Saskatoon: Purich Publishing Limited, 2010.
 142. Martí i Puig, Gómez-Reino, M. Descentralización Política y Movilización de los Pueblos Indígenas en América Latina. Comparado el Proceso de Descentralización en Europa y América Latina. In *La Autonomía a Debate. Autogobierno Indígena y Estado Plurinacional en América Latina*, eds. M. González et. al. FLASCO, 2010.
 143. Mayor Insurgente de Infantería Moisés. In *EZLN: 20 y 10, el fuego y la palabra*. Ed. G. Muñoz Ramirez. México: La Jornada Ediciones, Rebeldía, 2003.
 144. McAdam, D. Political Opportunities: Conceptual Origins, Current Problems, Future Directions. In *Comparative Perspectives on Social Movements*. Eds. D. McAdam. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
 145. McAdam, D., McCarthy, J. D., Zald, M. N. Social Movements. In *Handbook of Sociology*, Ed. N. J. Smelser. Beverly Hills, CA: Sage, 1988.
 146. McCarthy, J. D., Zald, M. N. Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory. In *Social Movements in an Organizational Society*, eds. M. N. Zald, J. D. McCarthy. New Brunswick and Oxford: Transaction Books, 1987. P. 28-29.
 147. McCarthy, J. D., Zald, M. N. The Trend of Social Movements in America: Professionalization and Resource Mobilization. In *Social Movements in an Organizational Society*. Eds. M. N. Zald & J. D. McCarthy. New Brunswick: Transaction Books, 1987.
 148. McCarthy, J. D., Zalds, M .N. The Enduring Vitality of the Resource Mobilization Theory of Social Movements. In *Handbook of Sociological Theory*. Springer, 2001.
 149. Miller, F. D. The End of SDS and the Emergence of Weatherman: Demise through Success. In *Waves of Protest: Social Movements since the Sixties*. Eds. J. Freeman and V. Johnson. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 1999.
 150. Oberschall, A. Protracted Conflict. In *Dynamics of Social Movements*. Eds.M. N. Zald & J. D. McCarthy. Cambridge, Massachusetts: Winthrop Publishers, Inc., 1979.
 151. Ouweneel, A. Away from Rrying Eyes. The Zapatista Revolt of 1994. In *Indigenous Revolts in Chiapas and Andean Highlands*. Eds. K. Gosner & A. Ouweneel. Amsterdam: CEDLA, 1996.
 152. Parra, J., Martin, D. El Mecanismo de Expertos sobre los Derechos de los Pueblos Indígenas: Desafíos y Oportunidades. In *Los Derechos Indígenas tras la Declaración –*

- El Desafío de la Implementación*, eds. F. Gómez Isa, M. Berraondo López. Deusto, 2012.
153. Pritchard, S. Working Group on Indigenous Populations: Mandate, Standard-setting activities and Future Perspectives. In *Indigenous Peoples, the United Nations and Human Rights*. Ed. S. Pritchard. London: Zed Books Ltd., 1998.
 154. Rus, J. Whose Caste War? Indians, *Ladinos*, and the Chiapas „Caste War“ of 1869. In *Indigenous Revolts in Chiapas and Andean Highlands*. Eds. K. Gosner & A. Ouweneel. Amsterdam: CEDLA, 1996.
 155. Saganash, R., Joffe, P. The Significance of the UN Declaration on a Treaty Nation. A James Bay Cree Perspective. In *Realizing the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. Triumph, Hope, and Action*. Eds. J. Hartley, P. Joffe Preston. Saskatoon: Purich Publishing Limited, 2010.
 156. Sánchez, C. Autonomía y Pluralismo. Estados Plurinacionales y Pluriétnicos. In *La Autonomía a Debate. Autogobierno Indígena y Estado Plurinacional en América Latina*, eds. M. González *et. al.* FLASCO, 2010.
 157. Schulte-Tenckhoff, I. Treaties, Peoplehood, and Self-determination: Understanding the Language of Indigenous Rights. In *Indigenous Rights in the Age of UN Declaration*. Ed. E. Pulitano. Cambridge University Press, 2012.
 158. Somuano, M. F. Movimientos Sociales y Partidos Políticos en México: Una Relación Voluble y Compleja. In *Las Grandes Problemas de México. Movimientos Sociales*, eds. I. Bizberg, F. Zapata. El Colegio de México, 2010.
 159. Stavenhagen, R. Making the Declaration on the Rights of Indigenous Peoples Work: The Challenge Ahead. In *Reflections on the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*. Ed. S. Allen & A. Xanthaki. Oxford and Portland: Hart Publishing, 2011.
 160. Subcomandante Insurgente Marcos. Audio Message. In *The Fire and The Word. A History of the Zapatista Movement*. Ed. G. Muñoz Ramírez. San Francisco: City Lights Books, 2008.
 161. Teniente Insurgente de Sanidad Gabriela. In *EZLN: 20 y 10, el fuego y la palabra*. Ed. G. Muñoz Ramírez. México: La Jornada Ediciones, RebelDía, 2003.
 162. Tilly, Ch. Conclusion from Interactions to Outcomes of Social Movements. In *How Social Movements Matter: Theoretical and Comparative studies on the Consequences of Social Movements*. Eds. M. Giugni, D. McAdam, Ch. Tilly. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1999.

163. Tilly, Ch. Social Movements and National Politics. In *State Making and Social Movements: Essays I History and Theory*. Eds. C. Bright & S. Harding. University of Michigan Press, 1984.
164. Turner, R. Determinants of Social Movement Strategies. In *Human Nature and Collective Behavior: Papers in Honors of Herbert Blumer*. Ed. T. Shibusanii. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
165. Trask, M. B. Afterword: Implementing the Declaration. In *Indigenous Rights in the Age of UN Declaration*. Ed. E. Pulitano. Cambridge University Press, 2012.
166. Wiessner, S. Self-determination, Culture, and Land. In *Indigenous Rights in the Age of UN Declaration*. Ed. E. Pulitano. Cambridge University Press, 2012.
167. Yúdice, G. The Globalization of Culture and the New Civil Society. In *Cultures of Politics. Politics of Cultures: Re-visioning Latin American Social Movements*, eds. E. S. Álvarez, E. Dagnino, A. Escobar. Westview Press, 1998.
168. Zald, M. N., McCarthy, J. D. Social Movements industries: Competition and Cooperation among Movement Organizations. In *Research in Social Movements, Conflicts and Change*. Ed. L. Kriesberg. Greenwich: JAI Press Inc, 1980.

Straipsniai periodiniuose mokslo žurnaluose

169. Abal Medina, P. Thoughts on the Visual Aspect of the Neoliberal Order and the Piquetero Movement in Argentina. *Latin American Perspective*, 2011. Vol. 38, No. 1. P. 88-101.
170. Alimi, Y. E., Gamson, A. W., Ryan, Ch. Knowing Your Adversary: Israeli Structure of Political Opportunity and the Inception of the Palestinian Intifada. *Sociological Forum*, 2006. Vol. 21, No. 4. P. 535-557.
171. Amenta, E., Caren, N., Chiarello, E., Su, Y. The Political Consequences of Social Movements. *Annual Review of Sociology*, 2010. Vol. 36. P. 287-307.
172. Amenta, E., Caren, N., Fetner, T., Young, P. M. Challengers and States: Toward a Political Sociology of Social Movements. *Sociological Views on Political Participation in 21st Century*, 2002. Vol. 10. P. 47-83.
173. Amenta, E., Carruthers, G. B., Zylan, Y. A Hero for the Aged? The Townsend Movement, the Political Mediation Model, and U.S. Old-Age Policy, 1934-1950. *American Journal of Sociology*, 1992. Vol. 98, No. 2. P. 308-339.

174. Amenta, E., Dunleavy, K., Berstein, M. Stolen Thunder? Huey Long's „Share our Wealth“, Political Mediation, and the Second New Deal. *American Sociological Review*, 1994. Vol. 59, No. 5. P. 678-702.
175. Amenta, E., Young, P. M. Democratic States and Social Movements: Theoretical Arguments and Hypotheses. *Social Problems*, 1999. Vol 46, No. 2. P. 153-168.
176. Amenta, E., Zylan, Y. It Happened Here: Political Opportunity, the New Institutionalism and Townsend Movement. *American Sociological Review*, 1991. Vol. 56. P. 250-265.
177. Anaya Muñoz, A. Los Derechos de los Pueblos Indígenas. Un Debate Práctico y Ético. *Replones*, 2004. No. 56. P. 6-13.
178. Anaya Muñoz, A. The Emergence and Development of the Politics of Recognition of Cultural Diversity and Indigenous Peoples' Rights in Mexico. Chiapas and Oaxaca in Comparative Perspective. *Journal of Latin American Studies*, 2005. Vol. 37, No. 3. P. 585-610.
179. Andrews, A. Downward Accountability in Unequal Alliances: Explaining NGO Responses to Zapatista Demands. *World Development*, 2013. Vol. 54. P. 99-113.
180. Andrews, A. How Activists „Take Zapatismo Home“: South-to-North Dynamics in Transnational Social Movements. *Latin American Perspectives*, 2011. Vol. 38, No. 1. P. 138-152.
181. Andrews, K. T. Social Movements and Policy implementation: The Mississippi Civil Rights Movement and the War on Poverty, 1965 to 1971. *American Sociological Review*, 2001. Vol. 66, No. 1. P. 71-95.
182. Andrews, K. T. The Impacts of Social Movements on the Political Process: The Civil Rights Movement and Black Electoral Politics in Mississippi. *American Sociological Review*, 1997. Vol. 62, No. 5. P. 800-819.
183. Aragón Andrade, O. Los Sistemas Jurídicos Indígenas Frente al Derecho Estatal en México. Una Defensa del Pluralismo Jurídico. *Boletín Mexicano de Derecho Comparado*, 2007. No. 118. P. 9-26.
184. Arizpe, L. Chiapas: The Basic Problems. *Identities: Global Studies in Culture and Power*, 1996. Vol. 3, No. 1-2. P. 219-324.
185. Barelli, M. The Interplay between Global and Regional Human Rights Systems in the Konstruktion of the Indigenous Rights Regime, *Human Rights Quarterly*. Vol. 32. P. 951-979.
186. Barelli, M. The Role of Soft Law in International legal System: The Case of the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. *International and Comparative Law Quarterly*, 2009. Vol. 58. P. 957-983.

187. Barmeyer, N. The Guerrilla Movement as a Project: An Assessment of Community Involvement in the EZLN. *Latin American Perspectives*, 2003. Vol. 30, No. 1. P. 122-138.
188. Becker, M. Correa, Indigenous Movements, and the Writing of a New Constitution in Ecuador. *Latin American Perspectives*, 2011. Vol. 38, No. 1. P. 47-62.
189. Biekart, K. Seven Theses On Latin American Social Movements and Political Change. A Tribute to André Gunder Frank (1929-2005). *The European Review of Latin American and Caribbean Studies*, 2005. Vol. 79. P. 85-94.
190. Brash, R. L. Indigenous Peoples in the 1990's: From Object to Subject of International Law. *Harvard Human Rights Journal*, 1994. Vol. 33.
191. Burstein, P., Linton, A. The Impact of Political Parties, Interest Groups, and Social Movement Organizations on Public Policy: Some Recent Evidence on Theoretical Concerns. *Social Forces*, 2002. Vol. 81, No. 2. P. 380-408.
192. Burstein, P., Sausner, S. The Incidence and Impact of Policy-Oriented Collective Action: Competing Views. *Sociological Forum*, 2005. Vol. 5. No. 3. P. 403-419.
193. Carbonell, M. La Constitucionalización de los Derechos Indígenas en América Latina: Una Aproximación Teórica. *Boletín Mexicano de Derecho Comparado*, 2003. No. 108. P. 839-861.
194. Casquete, J. The Power of Demonstrations. *Social Movement Studies*, 2006. Vol. 5, No. 1. P. 45-60.
195. Casquette, J. The Sociopolitical Context of Mobilization: The Case of Antimilitary Movement in the Basque Country. *Mobilization*, 1996. Vol. 1. P. 203-220.
196. Cleary, M. R. Democracy and Indigenous Rebellion in Latin America. *Comparative Political Studies*, 2000. Vol. 33, No. 9. P. 1123-1153.
197. Cohen, J. L. Strategy or Identity: New Theoretical Paradigms and Contemporary Social Movements. *Social Research*, 1985. Vol. 52, No. 4. P. 663-716.
198. Collier, G. A., Collier, J. F. The Zapatista Rebellion in the Context of Globalization. *The Journal of Peasant Studies*, 2005. Vol. 32. No. 3 & 4. P. 450-460.
199. Collins, S. D. Indigenous Rights and Internal Wars: The Chiapas Conflict at 15 Years. *The Social Science Journal*, 2010. Vol. 47. P. 773-788.
200. Cress, M. D., Snow, A. D. The Outcomes of Homless Mobilization: The Influence of Organization, Disruption, Political Mediation, and Framing. *American Journal of Sociology*, 2000. Vol. 105, No. 4. P. 1063-1104.
201. Diani, M., Bison, I. Organizations, Coalitions, and Movements. *Theory and Society*, 2004. Vol. 33, No.3/4. P. 281-309.

202. Diani, M. The Concept of Social Movement. *The Sociological Review*, 1992. Vol. 40, Issue 1. P. 1-25.
203. Dixon, M. Movements, Countermovements, and Policy Adoption: The Case of Right-to-Work Activism. *Social Forces*, 2008. Vol. 87, No. 1. P. 473-500.
204. Dyke, N., Soule, S. A., Tylor, V. A. The Trajectories of Social Movements: Beyond the Focus of State. *Research in Social Movements, Conflicts and Change*, 2004. Vol. 25. P. 27-51.
205. Donnelly, J. Relative Universality of Human Rights. *Human Rights Quarterly*, 2007. Vol. 29, No. 2. P. 281-306.
206. Duerst-Lahti, G. The Government's Role in Building the Women's Movement. *Political Science Quarterly*, 1989. Vol. 104, No. 2. P. 249-268.
207. Eisinger, K. P. The Conditions of Protest Behavior in America Cities. *American Political Science Review*, 1973. Vol. 67, No. 1. P. 11-28.
208. Estèvez, A. A Latin American Sociopolitical Conceptualization of Human Rights. *Journal of Human Rights*, 2008. Vol. 7. P. 245-261.
209. Estèvez, A. Human Rights in Contemporary Political Sociology: the Primacy of Social Subjects. *Human Rights Quarterly*, 2011. Vol. 33. P. 1142-1162.
210. Fernando J. Bosco. The Madres de Plaza de Mayo and Three Decades of Human Rights' Activism: Embeddedness, Emotions, and Social Movements. *Annals of the Association of American Geographers*, 2006. Vol. 96, No. 2. P. 342-365.
211. Frey, R. S., Dietz, Th., Kalof, L. Characteristics of Successful American Protest Groups: Another Look at Gamson's Strategy of Social Protest. *American Journal of Sociology*, 1992. Vol. 98, No. 2. P. 368-387.
212. Fruehling Springwood, Ch. Basketball, Zapatistas, and Other Racial Subjects. *Journal of Sport and Social Issues*, 2006. Vol. 30, No. 4. P. 364-373.
213. Fuchs, C. The Self-Organization of Social Movements. *Systemic Practice and Action Research*, 2006. Vol. 19. No. 1. P. 101-137.
214. García-Alix, L., Hitchcock, R. A Report from the Field: the Declaration on the Rights of Indigenous Peoples – Implementation and Implications. *Genocide Studies and Prevention*, 2009. Vol. 4, No. 1. P. 99-109.
215. Giugni, G. M. Was it Worth the Effort? The Outcomes and Consequences of Social Movements. *Annual Review of Sociology*, 1998. Vol 24. P. 371-393.
216. Giugni, M. Useless Protest? A Time-Series Analysis of the Policy Outcomes of Ecology, Antinuclear, and Peace Movements in the United States, 1977-1995. *Mobilization*, 2007. Vol. 7, No. 1. P. 53-77.

217. Giugni, M., Passy, F. Social Movements and Policy Change: Direct, Mediated or Joint Effect? *American Sociological Association Section on Collective Behavior and Social Movements Working Paper Series*, 1998. Vol. 1, No. 4.
218. Goldstone, J. A. The Weakness of Organization: A New Look at Gamson's The Strategy of Social Protest. *American Journal of Sociology*, 1980. Vol. 85, No. 5. P. 1017-1042.
219. González Casanova, P. The Zapatista Caracoles: Networks of Resistance and Autonomy. *Socialism and Democracy*, 2010. Vol. 19. No. 3. P. 79-92.
220. González Galván, J. A. Las Iniciativas de Reformas Constitucionales en Materia Indígena en México. *Boletín Mexicano de Derecho Comparado*, 2000. No. 97. P. 359-377.
221. Gonzalez-Perez, M. Guerrilleras in Latin America: Domestic and International Roles. *Journal of Peace Research*, 2006. Vol. 43, No. 3 P. 313-329.
222. Goodwin, J., Jasper, M. J. Caught in a Winding, Snarling Wine: The Structural Bias of Political Process Theory. *Sociological Forum*, 1999. Vol. 14. No. 1. P. 27-54.
223. Gurr, T. A Casual Model of Civil Strife. A Comparative Analysis Using New Indices. *The American Political Science Review*, 1968. Vol. 62, No. 4. P. 1104-1124.
224. Gustfield, J. The Study of Social Movements. *Conflict Change*, 1982, Vol. 4. P. 283-316.
225. Habermas, J. New Social Movements. *Telos*, 1981, Issue 49.
226. Hannigan, J. A. Alain Touraine, Manuel Castells and Social Movement Theory: A Critical Appraisal. *The Sociological Quarterly*, 1985. Vol. 26, No. 4. P. 435-454.
227. Hernández Castillo, A. R. Indigenous Law and Identity Politics in Mexico: Indigenous Men's and Women's Struggles for a Multicultural Nation. *POLAR: Political and Legal Anthropology Review*, 2008. Vol. 25, No. 1. P. 90-109.
228. Hopper, R. D. The Revolutionary Process: A Frame of Reference for the Study of Revolutionary Movements. *Social forces*, 1950. Vol. 28, No. 3. P. 270-279.
229. Jameson, K. P. The Indigenous Movement in Ecuador: The Struggle for a Plurinational State. *Latin American Perspectives*, 2011. Vol. 38, No. 1. P. 63-73.
230. Jenkins, C., Perrow, Ch. Insurgency of the Poweless: Farm Workers' Movements (1946-1972). *American Sociological Review*, 1977. Vol. 42. P. 249-268.
231. Jenkins, C. J. Resource Mobilization Theory and the Study of Social Movements. *Annual Review of Sociology*, 1983, Vol 9. P. 527-553.
232. Jenkins, C. J., Schock, K. Global Structures and Political Processes in the Study of Domestic Political Conflict. *Annual Review of Sociology*, 1992. Vol. 18. P. 161-185.

233. Kandy, D. Talking Human Rights: How Social Movement Activists are Constructed and Constrained by Human Rights Discourse. *International Sociology*, 2013. Vol. 28, No. 4. P. 409-428.
234. Kitschelt, H. P. Political Opportunity Structures and Political Protest: Anti-Nuclear Movements in Four Democracies. *British Journal of Political Science*, 1986. Vol. 16. No. 1. P. 57-86.
235. Kovic, Ch. The Struggle for Liberation and Reconciliation in Chiapas, Mexico: Las Abejas and the Path of Nonviolent Resistance. *Latin American Perspectives*, 2003. Vol. 30, No. 3. P. 58-79.
236. Lane, J., Dominguez, R. Digital Zapatistas. *The Drama Review*, 2003. P. 129-144.
237. Lee Van Cott, D. A Political Analysis of Legal Pluralism in Bolivia and Colombia. *Journal of Latin American Studies*, 2000. Vol. 32, No. 1. P. 207-234.
238. Leigh Disney, J., Williams, V. S. W. Latin American Social Movements and a New Left Consensus: State and Civil Society Challenges to Neoliberal Globalization. *New Political Science*, 2014. Vol. 36, No. 1. P. 1-31.
239. Lipsky, M. Protest as a Political Response. *The American Political Science Review*, 1968. Vol. 62, No. 4. P. 1144-1158.
240. López, L. Advancing Human Rights Policy: Does Grassroots Mobilization and Community Dispute Resolution Matter? Insights from Chiapas, Mexico. *Review of Policy Research*, 2005. Vol. 22, No. 1. P. 77-92.
241. Luz Inclán, M. ¡Ya Basta! to the *Caracoles*: Zapatista Mobilization under Transitional Conditions. *American Journal of Sociology*, 2008. Vol. 113, No. 5. P. 1316-1350.
242. Luz Inclán, M. Repressive Threats, Procedural Concessions, and the Zapatista Cycle of Protests, 1994-2003. *The Journal of Conflict Resolution*, 2009. Vol. 53, No. 5. P. 767-819.
243. Máiz, R. The Indian Heart of Nation: The Evolution of the Political Discourse of EZLN in Mexico (1993-2009). *Latin American and Caribbean Ethnic Studies*, 2010. Vol. 5, No. 3. P. 245-272.
244. Martí i Puig, S. The Emergence of Indigenous Movements in Latin America and their Impact on the Latin American Political Scene. *Latin American Perspectives*, 2010. Vol. 37, No. 6. P. 74-92.
245. Martínez-Torres, M. E. Civil Society, the Internet, and the Zapatistas. *Peace Review*, 2001. Vol. 13. No. 3. P. 347-355.
246. McAdam, D. Tactical Innovation and the Peace of Insurgency. *American Sociological Review*, 1983. Vol. 48. No. 6. P. 735-754.

247. McAdam, D., Su, Y. The War at Home: Antiwar Protests and Congressional Voting, 1965-1973. *American Sociological Review*, 2002. Vol. 67, No. 5. P. 696-721.
248. McCammon, J. H., Campbell, K. E., Granberg, M. E., Mowery, Ch. How Movements Win: Gendered Opportunity Structures and U.S. Women's Suffrage Movements, 1866-1919. *American Sociological Review*, 2001. Vol. 66, No. 1. P. 49-70.
249. McCarthy, J. D., Zald, M. N. Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory. *American Journal of Sociology*, 1977, Vol. 82. P. 1212-1241.
250. McCarthy, J., Wolfson, M. Resource Mobilization by Local Social Movement Organizations: Agency, Strategy, and Organization in the Movement Against Drinking and Driving. *American Sociological Review*, 1996. Vol. 61, No. 6. P. 1070-1088.
251. Medearis, J. Social Movements and Deliberative Democratic Theory. *British Journal of Political Science*, 2005. Vol. 35, No. 1. P. 53-75.
252. Meyer, D. S. Protest and Political Opportunities. *Annual Review of Sociology*, 2004. Vol. 30. P. 125-145.
253. Meyer, S. D. Institutionalizing Dissent: The United States Structure of Political Opportunity and the End of Nuclear Freeze Movement. *Sociological Forum*, 1993. Vol. 8, No. 2. P. 157-179.
254. Meyer, S. D. Protest and Political Opportunities. *Annual Review of Sociology*, 2004. Vol. 30. P. 125-145.
255. Melucci, A. The Symbolic Challenge of Contemporary Movements. *Social Research*, 1985. Vol. 52, No. 4.
256. Mitnick, E. J. Three Models of Group Differentiates Rights. *Columbia Human Rights Law Review*, 2004. Vol. 35. P. 215-258.
257. Mora, M. Zapatista Anticapitalist Politics and the „Other Campaign“: Learning from the Struggle for Indigenous Rights and Autonomy. *Latin American Perspectives*, 2007. Vo. 34, No. 2. P. 64-77.
258. Morgan, R. On Political Institutions and Social Movement Dynamics: The Case of the United Nations and Global Indigenous Movement. *International Politican Science Review*, 2007. Vol. 28, No. 3. P. 273-292.
259. Oberschall, A. Theories of Social Conflict. *Annual Review of Sociology*, 1978, Vol. 4. P. 291-315.
260. Offe, C. New Social Movements: Challenging the Boundaries of Institutional Politics. *Social Research*, 1985. Vol. 52, No. 4. P. 817-868.

261. Orloff, S. A., Skocpol, Th. Why not Equal Protection? Explaining the Politics of Public Social Spending in Britain, 1900-1911, and United States, 1880's-1920. *American Sociological Review*, 1984. Vol 49, No. 6. P. 726-750.
262. Petras, J. Social Movements and Alliance-Building in Latin America. *The Journal of Peasant Studies*, 2008. Vol. 35, No. 3. P. 476-528.
263. Quane, H. The Rights of Indigenous Peoples and the Development Process. *Human Rights Quarterly*, 2005. Vol. 27. No. 2. P. 652-682.
264. Revilla Blanco, M. América Latina y los Movimientos Sociales: el Presente de la "Rebellion del Coro". *Nueva Sociedad*, 2010. No. 2010. P. 51-67.
265. Rochon, A. T., Mazmanian, A. D. Social Movements as Policy Process. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 1993. Vol. 528, No. 1. P. 75-87.
266. Sánchez Estellés, I. The Political-Opportunity Structure of the Spanish Anti-war Movement (2002-2004) and its Impact. *The Sociological Review*, 2001. P. 246-269.
267. Sanders, E. D. Indigenous Peoples: Issues of Definition. *International Journal of Cultural Property*, 1999. Vol. 8, No. 1. P. 4-13.
268. Schumaker, D. P. Policy Responsiveness to Protest-Group Demands. *The Journal of Politics*, 1975. Vol. 37. No. 2. P. 488-521.
269. Smith, K. E. I. Breathing Life into the Declaration on the Rights of Indigenous People. *Societies without Borders*, 2011. Vol. 6, No. 1. P. 102-115.
270. Soriano González, M. L. El Derecho a la Autonomía Política en los Pueblos Indígenas de América Latina. *Nómadas. Revista Crítica de Ciencias Sociales y Jurídicas*, 2013. Vol. Especial: América Latina. P. 511-529.
271. Soule, A. S., Olzak, S. When do Movements Matter? The Politics of Contingency and the Equal Rights Amendment. *American Sociological Review*, 2004. Vol. 69, No. 4. P. 473-497.
272. Stahler-Sholk, R. Resisting Neoliberal Homogenization: The Zapatista Autonomy Movement. *Latin American Perspectives*, 2007. Vol. 34, No. 2. P. 48-63.
273. Stahler-Sholk, R., Vanden, E. H., Kuecker, G. D. Introduction: Globalizing Resistance: The New Politics of Social Movements in Latin America. *Latin American Perspectives*, 2007. P. 5-16.
274. Stammers, N. Social Movements and Social Construction of Human Rights. *Human Rights Quarterly*, 1999. Vol. 21, No. 4. P. 980-1008.
275. Starr, A., Martínez-Torres, M. E., Rosset, P. Participatory Democracy in Action: Practices of the Zapatistas and the Movimiento Sem Terra. *Latin American Perspectives*, 2011. Vol. 38, No. 1. P. 102-119.

276. Taydas, Z., Enia, J., James, P. Why do Civil Wars Occur? Another Look at the Theoretical Dichotomy of Opportunity versus Grievance. *Review of International Studies*, 2011. Vol. 37. P. 2627-2650.
277. Taylor, V. Social Movement Continuity: The Women's Movement in Abeyance. *American Sociological Review*, 1989. Vol. 54, No. 5. P. 761-775.
278. Tylor, V. Mobilizing for Change in Social Movement Society. *Contemporary Sociology*, 2000. Vol. 29, No. 1. P. 219-230.
279. Tsutsui, K. Redressing Past Human Rights Violations: Global Dimensions of Contemporary Social Movements. *Social Forces*, 2006. Vol. 85, No. 1. P. 331-354.
280. Van Cott, D. Latin America's Indigenous Peoples. *Journal of Democracy*, 2007. Vol. 18, No. 4. P. 127-142.
281. Vargas-Hernández, J. G. Indigenous Political Ecology Approach to Social Movements in Mexico and Latin America. *NGO Journal*, 2011. Vol. 6, No. 6. P. 133-143.
282. Vargas-Hernández, J. G., Noruzi, M. R. Historical Social and Indigenous Ecology Approach to Social Movements in Mexico and Latin America. *Asian Culture & History*, 2010. Vol. 2., No. 2. P. 176-188.
283. Vergara-Camus, L. The MST and the EZLN Struggle for Land: New Forms of Peasant Rebellions. *Journal of Agrarian Change*, 2009. Vol. 9, No. 3. P. 365-391.
284. Wilhelmi, M. A. La Libre Determinación y la Autonomía de los Pueblos Indígenas. El Caso de Mexico. *Boletín Mexicano de Derecho Comparado*, 2009. No. 124. P. 13-38.
285. Zald, M. N. & Ash, R. Social Movement Organizations: Growth, Decay and Change. *Social Forces*, 1966. Vol. 44, No. 3. P. 327-341.
286. Zamosc, L. The Indian Movement and Political Democracy in Ecuador. *Latin American Politics and Society*, 2007. Vol. 49, No. 3. P. 1-34.
287. Zugman Dellacioppa, K. The Bridge Callede Zapatismo. Transcultural and Transnational Activist Networks in Los Angeles and Beyond. *Latin American Perspectives*, 2011. Vol. 38, No. 1. P. 120-137.

Kiti mokslo straipsniai

288. Bárcenas, F. L, Balderas, A. Z., Saucedo, G. E. Los Pueblos Indígenas ante la Suprema Corte de Justicia de la Nación. Rasta: <http://www.lopezbarcenass.org/sites/www.lopezbarcenass.org/files/LOS%20PUEBLOS%20INDIGENAS%20ANTE%20LA%20SUPREMA%20CORTE.pdf>. Žiūrėta: 2014 07 03.

289. Bartley, T., Child, C. Shaming the Corporation: Reputation, Globalization, and the Dynamics of Anti-Corporate Movements. Paper presented at the annual meeting of the American Sociological Association, TBA, New York, 2007-08-11. Rasta: <http://businessinnovation.berkeley.edu/WilliamsonSeminar/bartley021810.pdf>. Žiūrėta: 2014 06 16.
290. Becker, M. Indigenismo and Indian Movements in Twenty-century Ecuador. Latin American Studies Association, 1995. Rasta: <http://lanic.utexas.edu/project/lasa95/becker.html> Žiūrėta: 2014 10 26.
291. Carbonell, M. Cituota iš Izquierdo Muciño, M. E. El Reconocimiento de los Derechos de los Pueblos Indígenas en México. *Cuadernos Constitucionales de la Cátedra Fadrique Furió Ceriol*. No. 50/51. P. 122.
292. Giovne Yáñez, M. A. La Diversidad Etnolingüística en México en el Marco de la Ley General de Derechos Lingüísticos de los Pueblos Indígenas. *Cooperación y Diálogo*. Rasta: http://cvc.cervantes.es/lengua/esletra/pdf/04/045_giovine.pdf Žiūrėta: 2014 07 08.
293. Hernández Castillo, A. R. National Law and Indigenous Customary Law: The Struggle for Justice of Indigenous Women in Chiapas, Mexico. Rasta: <http://lanic.utexas.edu/project/etext/llilas/vrp/hermandez.pdf>. Žiūrėta: 2014 07 14.;
294. Johnson, E. W., Agnone, J., McCarthy, J. D. Where and How Do Movements Matter? The United States Environmental Movement and Congressional Hearings and Laws, 1961-1990. Paper presented at the annual meeting of the American Sociological Association, Montreal Convention Center, Montreal, Quebec, Canada, 2006 08 11. Rasta: http://brightlines.synthasite.com/resources/whereandhowdomovtsmatter_032306.pdf. Žiūrėta: 2014 06 16.
295. Mainwaring, S., Brinks, D., Pérez-Liñán, A. Classifying Political Regimes in Latin America, 1945–1999. Rasta: <http://kellogg.nd.edu/publications/workingpapers/WPS/280.pdf>. Žiūrėta: 2010 01 16.
296. Manzano, V. Movimiento Social y Protesta Social desde una Perspectiva Antropológica. FFyL, UBA, 2004. Rasta: <http://www.filo.uba.ar/contenidos/carreras/antropo/catedras/sistematica1a/sitio/catedras/neufeld/Movimientosocialyprotestasocial.doc> Žiūrėta: 2015 01 20.
297. Ordóñez Mazariegos, C.S. Derechos Humanos de los Pueblos Indios. Instituto de Investigaciones Jurídicas. Rasta: <http://biblio.juridicas.unam.mx/libros/1/235/12.pdf> Žiūrėta: 2014 07 05.

298. Pérez Mota, L. E. Algunas Presiones Económicas y Sociales sobre la Tierra en Chiapas. Rasta: http://www.pa.gob.mx/publica/cd_estudios/Paginas/autores/perez%20mota%20luis%20enrique%20algunas%20posesiones%20economicas.pdf Žiūrėta: 2014 09 29.
299. Regan, P. M., Norton, D. A. Greed, Grievance, and Mobilization. The Onset of Protest, Rebellion and Civil War. Rasta: <http://www.binghamton.edu/cdp/docs/greed-grievance.pdf> Žiūrėta: 2014 10 05.
300. Seoane, J., Taddei, E., Algranati, C. El Concepto „Movimiento Social“ a la Luz de los Debates y la Experiencia Latinoamericana Recientes. *XXVII Congreso de la Asociación Latinoamericana de Sociología*, 2009. Rasta: http://www.cetri.be/IMG/pdf/090113_EL_CONCEPTO_DE_MOVIMIENTO_SOCIAL_A_LA_LUZ_DE_LOS_DEBTES_Y_LA_EXPERIENCIA_LATINOAMERICANA_RECIENTE_VERSION_FINAL_G.pdf Žiūrėta: 2015 01 20.
301. Tello Diaz, C. Chiapas y la Guerilla. *Nexos*, 1995. Vol. 208. P. 55.

Šaltiniai

JTO dokumentai

302. Cobo, J. M. Study of the Problem of Discrimination against Indigenous Populations. E/CN.4/Sub.2/1986/7/Add.4.
303. Convention No. 107 Indigenous and Tribal Populations Convention, 1957. Rasta: <http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/convde.pl?C107> Žiūrėta: 2012 01 16.
304. Convention No. 169 Indigenous and Tribal Peoples Convention, 1989. Rasta: <http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/convde.pl?C169>. Žiūrėta: 2012 01 16.
305. Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities. 1992. Rasta: <http://www.un.org/documents/ga/res/47/a47r135.htm> Žiūrėta: 2013 01 15.
306. Espiell, H. G. The Right to Self-determination. Implementation of United Nations Resolutions. UN Doc.E/CN.4/Sub.2/405/Rev.I, 1980, para. 56.
307. Human Rights Council Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples. Resolution 6/36. 2007 12 14. Rasta: http://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/resolutions/A_HRC_RES_6_36.pdf Žiūrėta: 2013 01 11.

308. Jungtinių Tautų Chartija, 1945. Rasta: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=160266&p_query=&p_tr2= Žiūrėta: 2013 01 15.
309. Konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims, 1979. Rasta: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/oldsearch.preps2?Condition1=20416&Condition2=> Žiūrėta: 2013 01 14.
310. Mandate Human Rights Council Resolution 15/14 Requests the Special Rapporteur. Rasta: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/IPeoples/SRIndigenousPeoples/Pages/Mandate.aspx>. Žiūrėta: 2013 01 11.
311. Recommendation No. 104, 1957. Rasta: <http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/convde.pl?R104> Žiūrėta: 2010 04 03.
312. Statue of the International Court of Justice. Rasta: http://www.icj-cij.org/documents/index.php?p1=4&p2=2&p3=0#CHAPTER_II Žiūrėta: 2013 01 11.
313. Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo, 1965. Rasta: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/oldsearch.preps2?Condition1=64266&Condition2=> Žiūrėta: 2013 01 14.
314. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas, 1966. Rasta: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=174850&p_query=&p_tr2= Žiūrėta: 2013 01 14.
315. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, 1966. Rasta: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=174848&p_query=&p_tr2= Žiūrėta: 2011 01 14.
316. UN Working Group on Indigenous Populations, Preliminary Report on the Study of the problem of Discrimination against Indigenous Populations. UN doc E/CN4/Sub2.L 566, 1982.
317. United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, 2007. Rasta: http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/DRIPS_en.pdf Žiūrėta: 2013 01 10.
318. Vaiko teisių konvencija, 1989. Rasta: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=174850&p_query=&p_tr2= Žiūrėta: 2013 01 14.
319. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, 1948. Rasta: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=278385&p_query=&p_tr2= Žiūrėta 2013 01 15.

JTO ŽTK ir ESKTK dokumentai

320. Aplicación del Pacto Internacional de Derechos Economicos, Sociales y Culturales. E/1990/6/Add.4. 1993 m. sausio 20 d.
321. Aplicación del Pacto Internacional de Derechos Económicos, Sociales y Culturales. E/1994/104/Add.18. 1998 m. sausio 27 d.
322. Aplicación del Pacto Internacional de Derechos Económicos, Sociales y Culturales. E/C.12/4/Add.16. 2005 m. vasario 25 d.
323. Aplicación del Pacto Internacional de Derechos Económicos, Sociales y Culturales. Examen de los Informes Presentados por los Estados Parte de Conformidad con el Artículo 16 del Pacto Internacional de Derechos Económicos, Sociales y Culturales. E/C.12/MEX/Q/4/Add.1. 2006 m. kovo 24 d.
324. Comentarios a las Observaciones Finales del Comité de Derechos Humanos al Cuarto Informe del Gobierno de Mexico. CCPR/C/79/Add.123. 2000 m. rugpjūčio 24 d.
325. Examen de los Informes Presentados por los Estados Partes con Arreglo a los Artículos 16 y 17 del Pacto. E/C.12/1993/16. 1994 m. sausio 5 d.
326. Examen de los Informes Presentados por los Estados Partes de Confirmidad con el Artículo 40 del Pacto Observaciones del Comité de Derechos Humanos. Mexico. CCPR/C/79/Add.32. 1994 m. balandžio 18 d.
327. Examen de los Informes Presentados por los Estados Partes en Virtud del Artículo 40 del Pacto. Tercer Informe periódico. México. CCPR/C/76/Add.2. 1993 m. sausio 20 d.
328. Examen de los Informes Presentados por los Estados Partes en Virtud del Artículo 40 del Pacto. Cuarto informe periódico. México. CCPR/C/123/Add.1 1997 m. gruodžio 1 d.
329. Examen de los Informes Presentados por los Estados Partes en Virtud del Artículo 40 del Pacto. Observaciones del Comité de Derechos Humanos. Mexico. CCPR/C/79/Add.109. 1999 m. liepos 27 d.
330. Examen de los Informes Presentados por los Estados Partes en Virtud del Artículo 40 del Pacto. Quinto informe periódico. México. CCPR/C/MEX/5, 2008 rugsėjo 24 d.
331. Examen de los Informes Presentados por los Estados Partes en Virtud del Artículo 40 del Pacto. Quinto informe periódico. México. CCPR/C/MEX/5, 2008 rugsėjo 24 d.
332. Lista de Cuestiones que Deben Abordarse al Examinar el Quinto Informe Periódico de Mexico. CCPR/C/MEX/Q/5. 2009 m. rugpjūčio 28 d.
333. Lista de Cuestiones que han de Tratarse en Relación con el Examen del Tercer Informe Periódico Presentado por México sobre los Derechos Enunciados en los Artículos 1 a 15

- del Pacto Internacional de Derechos Económicos, Sociales y Culturales. E/C.12/Q/MEX/1. 1998 m. gruodžio 30 d.
334. Observaciones Finales del Comité de Derechos Económicos, Sociales y Culturales. E/C.12/1/Add.41. 1999 m. gruodžio 9 d.
335. Observaciones Finales del Comité de Derechos Humanos. Examen de los Informes Presentados por los Estados Partes en Virtud del Artículo 40 del Pacto. CCPR/C/MEX/CO/5. 2010 m. balandžio 7 d.
336. Respuestas a la Lista de Cuestiones (CCPR/C/MEX/Q/5) que Deben Abordable al Examinar el Quinto Informe Periódico de México. CCPR/C/MEX/Q/5/Add.1. 2010 m. sausio 18.

OAS dokumentai

337. OAS. 14th Meeting of Negotiations in the Quest for Points of Consensus. OEA/Ser.K/XVI. GT/DADIN/doc.334/08 rev. 7. 2012 05 02.
338. OAS. Additional Protocol to the American Covention on Human Rights in the Area of Economic, Social and Cultural Rights „Protocol of San Salvador“. Rasta: <http://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-52.html> Žiūrėta: 2013 01 23.
339. OAS. American Convention on Human Rights. Rasta: http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.htm Žiūrėta: 2013 01 23.
340. OAS. American Declaration on the Rights and Duties of Man, 1948. Rasta: <http://www1.umn.edu/humanrts/oasinstr/zoas2dec.htm> Žiūrėta: 2013 01 14.
341. OAS. Charter of the Organization of American States, 1948. Rasta: http://www.oas.org/dil/treaties_A-1_Charter_of_the_Organization_of_American_States.pdf Žiūrėta: 2013 01 14.
342. OAS. General Assembly. Reports of Inter-American Commission on Human Rights. AG/Res. 1022. (XIX-0/89)
343. OAS. I/A Court H.R. Case of Kichwa Indigenous People of Sarayaku v. Ecuador. Merits and Reparations. Judgment of June 27, 2012. Series C No. 245.
344. OAS. I/A Court H.R. Case of the Yakye Axa Indigenous Community v. Paraguay. Merits, Reparations and Costs. Judgment of June 17, 2005. Series C No. 125.
345. OAS. I/A Court H.R. Case of the Mayagna (Sumo) Awas Tingni Community v. Nicaragua. Merits, Reparations and Costs. Judgment of August 31, 2001. Series C No. 79.

346. OAS. I/A Court H.R. Case of the Saramaka People. v. Suriname. Preliminary Objections, Merits, Reparations, and Costs. Judgment of November 28, 2007 Series C No. 172.
347. OAS. I/A Court H.R. Case of the Sawhoyamaya Indigenous Community v. Paraguay. Merits, Reparations and Costs. Judgment of March 29, 2006. Series C No. 146.
348. OAS. I/A Court H.R. Case of the Xákmok Kásek Indigenous Community. v. Paraguay. Merits, Reparations and Costs. Judgment of August 24, 2010. Series C No. 214.
349. OAS. IACHR. Comunidad Yanomami. Caso N° 7615. Resolución N° 12/85. OEA/Ser.L/V/II.66. Doc. 10 rev. 1.
350. OAS. IACHR. Enxet-Lamenxay and Kayleyphapopyet (Riachito). Case N° 11.713. Report No. 90/99.
351. OAS. IACHR. Maya Indigenous Communities of the Toledo District (Belize). Report No. 40/04, Case 12.053. October 12, 2004, par. 169.
352. OAS. IACHR. Report on the Situation of Human Rights of a Segment of the Nicaraguan population of Miskito origin. EA/Ser.L./V.II.62 doc. 10 rev. 3; OAS. IACHR. Report on the Situation of Human Rights in Ecuador. OEA/Ser.L/V/II.96. Doc. 10 rev.1.
353. OAS. IACHR. Special protection for Indigenous Populations, Action to Combat Racism and Racial Discrimination. OEA/Ser.P.AG/doc. 305/72, rev.1, March 14, 1973.

Meksikos dokumentai ir teisės aktai

354. Acuerdo Mediante el cual se Crea la Oficina Ejecutiva de la Presidencia de la República. *El Diario Oficial*, 2000 12 04.
Rasta: <http://www.salud.gob.mx/unidades/cdi/nom/compi/a041200e.html> Žiūrėta: 2014 07 05.
355. Acuerdo por el que se Crea el Consejo para el Desarrollo de los Pueblos Indígenas como un Órgano de Asesoría y de Apoyo Técnico al Presidente de la República. *El Diario Oficial*, 2001 03 29. Rasta: http://www.diario-o.com/dof/2001/03/29/pr_29mar01.pdf Žiūrėta: 2014 07 15
356. Acuerdo por el que se Establece la Coordinación General de Educación Intercultural Bilingüe. *El Diario Oficial*, 2001 01 22. Rasta: http://eib.sep.gob.mx/cgeib/wp-content/uploads/2013/03/acuerdo_creacion_cgeib.pdf Žiūrėta: 2014 07 15.
357. Acuerdos de San Andrés. 1996 m. vasario 16 d.
Rasta: <http://zedillo.presidencia.gob.mx/pages/chiapas/docs/sanandres.html> Žiūrėta: 2014 07 03.

358. Código Federal de Instituciones y Procedimientos Electorales. Priimtas 2008 m. sausio 14 d. Rasta: <http://pdba.georgetown.edu/Electoral/Mexico/codigoelectoral-2008.pdf> Žiūrėta: 2014 03 02.
359. Código Federal de Procedimientos Civiles. Priimtas 1943 m. vasario 24 d. Paskutinė redakcija 2012 m. balandžio 9 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/6.pdf> Žiūrėta: 2014 01 08
360. Código Federal de Procedimientos Penales. Priimtas 1934 m. rugpjūčio 30 d. Paskutinė redakcija 2013 m. gegužės 3 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/7.pdf> Žiūrėta: 2014 01 08
361. Código Penal Federal. Priimtas 1931 m. rugpjūčio 14 d. Paskutinė redakcija 2009 m. rugpjūčio 20 d. Rasta: http://docs.mexico.justia.com/federales/codigo_penal_federal.pdf Žiūrėta: 2014 01 08
362. Constitución Política de los Estados Unidos Mexicanos. Priimta 1917 m. vasario 5 d. Paskutinė redakcija 2014 m. birželio 17 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/htm/1.htm> Žiūrėta: 2014 01 02.
363. Ley Agraria. Priimtas 1992 m. vasario 26 d. Paskutinė redakcija 2012 m. balandžio 9 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/13.pdf> Žiūrėta: 2014 01 05.
364. Ley de Aguas Nacionales. Priimtas 1992 m. gruodžio 1 d. Paskutinė redakcija 2013 m. birželio 7 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/16.pdf> Žiūrėta: 2014 01 09
365. Ley de Asistencia Social. Priimtas 2004 m. rugsėjo 2 d. Paskutinė redakcija 2013 m. balandžio 23 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/270.pdf>. Žiūrėta: 2014 06 09.
366. Ley de Biodiversidad de Organismos Genéticamente Modificados. Priimtas 2005 m. kovo 18 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/LBOGM.pdf> Žiūrėta: 2014 10 12.
367. Ley de Desarrollo Rural Sustentable. Priimtas 2001 m. gruodžio 7 d. Paskutinė redakcija 2012 m. sausio 12 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/235.pdf>. Žiūrėta: 2014 06 09
368. Ley de la Comisión Nacional de los derechos Humanos. Priimtas 1992 m. birželio 29 d. Paskutinė redakcija 2014 m. balandžio 2 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/47.pdf> Žiūrėta: 2014 10 08.
369. Ley de la Comisión Nacional para el Desarrollo de los Pueblos Indígenas. Priimtas 2003 m. gegužės 21 d. Paskutinė redakcija 2012 m. balandžio 9 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/261.pdf> Žiūrėta: 2014 07 15.

370. Ley de Migración. Priimtas 2011 m. gegužės 25 d. Paskutinė redakcija 2013 m. birželio 7 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/LMigra.pdf>. Žiūrėta: 2014 06 09.
371. Ley de Planeación. Priimtas 1983 m. sausio 5 d. Paskutinė redakcija 2012 m. balandžio 9 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/59.pdf> Žiūrėta: 2014 01 08.
372. Ley de Seguro Social. Priimtas 1995 m. gruodžio 21 d. Paskutinė redakcija 2012 m. gegužės 28 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/92.pdf> Žiūrėta: 2014 01 20.
373. Ley de Vivienda. Priimtas 2006 m. birželio 26 d. Paskutinė redakcija 2014 m. kovo 24 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/LViv.pdf> Žiūrėta: 2014 06 09.
374. Ley del Instituto Mexicano de la Juventud. Priimtas 1999 m. sausio 6 d. Paskutinė redakcija 2013 m. gegužės 14 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/87.pdf> Žiūrėta: 2014 10 15.
375. Ley Federal de Defensoria Pública. Priimtas 1998 m. gegužės 28 d. Paskutinė redakcija 2013 m. gruodžio 24 d. Rasta: http://www.normateca.gob.mx/Archivos/66_D_3614_09-01-2014.pdf. Žiūrėta: 2014 01 15.
376. Ley Federal de Fomento a las Actividades Realizadas por Organizaciones de la Sociedad Civil. Priimtas 2004 m. vasario 9 d. Paskutinė redakcija 2012 m. balandžio 25 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/266.pdf>. Žiūrėta: 2014 01 08.
377. Ley Federal de Justicia para Adolescentes. Priimtas 2012 m. gruodžio 27 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/LFJA.pdf> Žiūrėta: 2014 06 09.
378. Ley Federal de Presupuesto y Responsabilidad Hacendaria. Priimtas 2006 m. kovo 30 d. Paskutinė redakcija 2012 m. balandžio 9 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/LFPRH.pdf> Žiūrėta: 2014 01 12.
379. Ley Federal de Responsabilidades de los Servidores Públicos. Priimtas 1982 m. gruodžio 31 d. Paskutinė redakcija 2013 m. gruodžio 24 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/115.pdf> Žiūrėta: 2014 06 09.
380. Ley Federal de Transparencia y Acceso a la Información Pública Gubernamental. Priimtas 2002 m. birželio 11 d. Paskutinė redakcija 2012 m. birželio 8 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/244.pdf> Žiūrėta: 2014 01 15
381. Ley Federal del Derecho de Autor. Priimtas 1996 m. gruodžio 24 d. Paskutinė redakcija 2013 m. birželio 10 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/122.pdf> Žiūrėta: 2014 07 04.

382. Ley Federal para el Fomento de la Microindustria y la Actividad Artesanal. Priimtas 1988 m. sausio 26 d. Paskutinė redakcija 2012 m. balandžio 9 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/127.pdf> Žiūrėta: 2014 01 25
383. Ley Federal para Prevenir y Sancionar la Tortura. Priimtas 1991 m. gruodžio 27 d. Paskutinė redakcija 1994 m. sausio 10 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/129.pdf> Žiūrėta: 2014 01 17.
384. Ley Federal para Prevenir y Eliminar la Discriminación. Priimtas 2003 m. birželio 11 d. Paskutinė redakcija 2013 m. gruodžio 24 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/262.pdf> Žiūrėta: 2014 01 21
385. Ley General de Acceso de las Mujeres a una Vida Libre de Violencia. Priimtas 2007 m. vasario 1 d. Paskutinė redakcija 2014 m. balandžio 2 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/LGAMVLV.pdf>. Žiūrėta: 2014 06 06.
386. Ley General de Asentamientos Humanos. Priimtas 1993 m. liepos 21 d. Paskutinė redakcija 2012 m. balandžio 9 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/133.pdf> Žiūrėta: 2014 01 12
387. Ley General de Derechos Lingüísticos de los Pueblos Indígenas. Priimtas 2003 m. kovo 13 d. Paskutinė redakcija 2012 m. balandžio 9 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/257.pdf> Žiūrėta: 2014 01 09.
388. Ley General de Desarrollo Forestal y Sustentable. Priimtas 2003 m. vasario 25 d. Paskutinė redakcija 2013 m. birželio 7 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/259.pdf> Žiūrėta: 2014 01 06.
389. Ley General de Desarrollo Social. Priimtas 2004 m. sausio 20 d. Paskutinė redakcija 2013 m. lapkričio 7 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/264.pdf> Žiūrėta: 2014 02 10.
390. Ley General de Educación. Priimtas 1993 m. liepos 13 d. Paskutinė redakcija 2012 m. balandžio 9 d. Rasta: http://www.sep.gob.mx/work/models/sep1/Resource/3f9a47cc-efd9-4724-83e4-0bb4884af388/ley_general_educacion.htm Žiūrėta: 2014 07 04.
391. Ley General de Equilibrio Ecológico y Protección al Ambiente. Priimtas 1988 m. sausio 28 d. Paskutinė redakcija 2013 m. lapkričio 5 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/148.pdf> Žiūrėta: 2014 01 05.
392. Ley General para Igualdad entre Mujeres y Hombres. Priimtas 2006 m. rugpjūčio 2 d. Paskutinė redakcija 2014 m. gruodžio 2 d. Rasta: http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/LGIMH_051214.pdf Žiūrėta: 2014 11 25.

393. Ley General de Pesca y Acuicultura Sustentables. Priimtas 2007 m. liepos 24 d. Paskutinė redakcija 2014 m. sausio 23 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/LGPAS.pdf> Žiūrėta: 2014 07 04.
394. Ley General de Población. Priimtas 1974 m. sausio 7 d. Paskutinė redakcija 2012 m. balandžio 9 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/140.pdf> Žiūrėta: 2014 01 12
395. Ley General de Protección Civil. Priimtas 2012 m. birželio 6 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/LGPC.pdf> Žiūrėta: 2014 01 13
396. Ley General de Salud. Priimtas 1984 m. vasario 7 d. Paskutinė redakcija 2014 m. sausio 13 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/142.pdf> Žiūrėta: 2014 07 04.
397. Ley General de Vida Silvestre. Priimtas 2000 m. liepos 3 d. Paskutinė redakcija 2013 m. gruodžio 26 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/146.pdf> Žiūrėta: 2014 01 12
398. Ley Minera. Priimtas 1992 m. birželio 26 d. Paskutinė redakcija 2006 m. birželio 26 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/151.pdf> Žiūrėta: 2014 06 05.
399. Ley Orgánica de la Procuraduría General de la República. Priimtas 2009 m. gegužės 29 d. Paskutinė redakcija 2013 m. gegužės 3 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/LOPGR.pdf> Žiūrėta: 2014 07 015.
400. Ley para el Diálogo, la Conciliación y la Paz Digna en Chiapas. Priimtas 1995 m. kovo 11 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/177.pdf> Žiūrėta: 2014 07 03.
401. Ley para el Tratamiento de Menores Infractores, para el Distrito Federa en Materia Común y para toda la República en Materia federal. Priimtas 1991 m. gruodžio 21 d. Paskutinė redakcija 2003 m. birželio 25 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/179.pdf> Žiūrėta: 2014 06 03.
402. Ley para la Protección de los Derechos de Niñas, Niños y Adolescentes. Priimtas 2000 m. gegužės 29 d. Paskutinė redakcija 2010 m. rugpjūčio 19 d. Rasta: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/185.pdf> Žiūrėta: 2014 02 05
403. Plan of Ayala. Rasta: <http://www.hist.umn.edu/~rmccaa/la20c/ayala.htm> Žiūrėta: 2013 01 30.

Meksikos partijų programos

404. Morena. Programa de Acción. Rasta: http://www.ine.mx/archivos3/portal/historico/contenido/Directorio_y_documentos_basicos/ Žiūrėta: 2014 10 17.

405. Movimiento Ciudadano. Programa de Acción.
Rasta: http://www.ine.mx/archivos3/portal/historico/contenido/Directorio_y_documentos_basicos/ Žiūrėta: 2014 10 18.
406. Nueva Alianza. Programa de Acción.
Rasta: http://www.ine.mx/archivos3/portal/historico/contenido/Directorio_y_documentos_basicos/ Žiūrėta: 2014 10 18.
407. PAN. Programa de Acción Política.
Rasta: http://www.ine.mx/archivos3/portal/historico/contenido/Directorio_y_documentos_basicos/ Žiūrėta: 2014 10 18.
408. PRD. Programa del Partido de la Revolución Democrática.
Rasta: http://www.prd.org.mx/documentos/programa_2014.pdf Žiūrėta: 2014 10 17.
409. PRI. Programa de Acción.
Rasta: <http://pri.org.mx/TransformandoaMexico/Documentos/ProgramadeAccion2013.pdf> Žiūrėta: 2014 10 17.
410. PT. Programa de Acción.
Rasta: <http://www.ine.mx/archivos3/portal/historico/recursos/IFE-v2/DEPPP/DEPPP-DocumentosBasicos/DEPPP-DocumentosBasicos-pdfs/PT/PROGRAMA-ACCION-PT.pdf> Žiūrėta: 2014 10 17.
411. PVEM. Programa de Acción.
Rasta: http://www.ine.mx/documentos/PPP/docs_pdf/PVEM_PROGRAMA_DE_ACCION.PDF Žiūrėta: 2014 10 18.

Meksikos Nacionaliniai vystymosi planai

412. Plan Nacional de Desarrollo 1989-1994.
Rasta: <http://ordenjuridico.gob.mx/Publicaciones/CDs2011/CDPaneacionD/pdf/PND%201989-1994.pdf> Žiūrėta: 2014 02 01.
413. Plan Nacional de Desarrollo 1995-2000.
Rasta: <http://zedillo.presidencia.gob.mx/pages/pnd.pdf> Žiūrėta: 2014 02 05.
414. Plan Nacional para Desarrollo 2001-2006.
Rasta: <http://www.sagarpa.gob.mx/ganaderia/Publicaciones/Lists/Otros/Attachments/4/PND0106.pdf> Žiūrėta: 2014 01 15.
415. Plan Nacional para Desarrollo 2007-2012.
Rasta: http://pnd.calderon.presidencia.gob.mx/pdf/PND_2007-2012.pdf Žiūrėta: 2014 01 18.

416. Plan Nacional para Desarrollo 20012-2018.
Rasta: http://www.dof.gob.mx/nota_detalle_popup.php?codigo=5299465 Žiūrėta: 2014 01 06.

Meksikos žmogaus ir čiabuvių teisių programos

417. Programa Nacional de Derechos Humanos 2004-2008.
Rasta: http://www.ohchr.org/documents/issues/nhra/mexico_sp.pdf Žiūrėta: 2014 02 12.
418. Programa Nacional de Derechos Humanos 2008-2012.
Rasta:
http://www.derechoshumanos.gob.mx/work/models/Derechos_Humanos/Resource/49/1/images/PROGRAMA_NACIONAL_DE_DERECHOS_HUMANOS_2008-2012.pdf
Žiūrėta: 2014 01 26.
419. Programa Nacional de Derechos Humanos 2014-2018.
Rasta: http://www.normateca.gob.mx/Archivos/66_D_3811_30-05-2014.pdf Žiūrėta: 2014 02 01.
420. Programa Nacional para el Desarrollo de los Pueblos Indigenas 2001-2006.
Rasta: http://www.nacionmulticultural.unam.mx/acervo/libro/lib_009/index.htm Žiūrėta: 2017 07 16.
421. Programa para el Desarrollo de los Pueblos Indigenas 2009-2012.
Rasta: http://www.cdi.gob.mx/index.php?option=com_docman&task=doc_details&gid=114&Itemid=65 Žiūrėta: 2014 07 25.
422. Programa Especial de los Pueblos Indigenas 2014-2018. *Diario Oficial*, 2014 04 30.
Rasta: <http://www.cdi.gob.mx/programas/2014/programa-especial-de-los-pueblos-indigenas-2014-2018.pdf> Žiūrėta: 2014 07 16.

EZLN dokumentai

423. Primera Declaración de la Selva Lacandona. Paskelbta 1994 m. sausio 1 d. Rasta: <http://palabra.ezln.org.mx/comunicados/1994/1993.htm> Žiūrėta: 2014 07 05.
424. Segunda Declaración de la Selva Lacandona. Paskelbta 1994 m. birželio 10 d. Rasta: http://palabra.ezln.org.mx/comunicados/1994/1994_06_10_d.htm Žiūrėta: 2014 07 05.
425. Tercera Declaración de la Selva Lacandona. Paskelbta 1995 m. sausio 1 d. Rasta: http://palabra.ezln.org.mx/comunicados/1995/1995_01_01_a.htm Žiūrėta: 2014 07 04.
426. Cuarta Declaración de la Selva Lacandona. Paskelbta 1996 m. sausio 1 d. Rasta: http://palabra.ezln.org.mx/comunicados/1996/1996_01_01_a.htm Žiūrėta: 2014 07 07.

427. Quinta Declaración de la Selva Lacandona. Paskelbta 1998 m. liepos 1 d. Rasta: http://palabra.ezln.org.mx/comunicados/1998/1998_07_a.htm Žiūrėta: 2014 07 08.
428. Sexta Declaración de la Selva Lacandona. Paskelbta 2005 m. birželio mėn. Rasta: <http://enlacezapatista.ezln.org.mx/sdsl-es/> Žiūrėta: 2014 07 08.
429. EZLN Comunicado. Al Pueblo del México: las Demandas del EZLN. Rasta: <http://palabra.ezln.org.mx/> Žiūrėta: 2013 02 08.
430. EZLN Comunicado. Creación de Municipios Autónomos. 1994 12 19. Rasta: <http://palabra.ezln.org.mx/> Žiūrėta: 2014 07 23.
431. EZLN Comunicado. El Viejo Antonio: „En la Montaña nace la fuerza pero o se ve hasta que llega abajo“. 1994 01 28. Rasta: <http://palabra.ezln.org.mx/> Žiūrėta: 2013 02 08.
432. EZLN Comunicado. Sobre el EZLN y Condiciones para Dialogo. 1994 01 06. Rasta: <http://palabra.ezln.org.mx/> Žiūrėta: 2013 02 08.
433. EZLN Comunicado. Sobre las Demandas Centrales y las Formas de la Lucha. 1994 01 20. Rasta: <http://palabra.ezln.org.mx/comunicados/> Žiūrėta: 2014 07 09.
434. Ley Revolucionaria de Mujeres. Priimtas 1993 m. gruodžio 31 d. Rasta: http://palabra.ezln.org.mx/comunicados/1994/1993_12_g.htm Žiūrėta: 2014 10 17.
435. Words of EZLN in Cuautla, Mexico. 2001 03 07. Rasta: http://flag.blackened.net/revolt/mexico/ezln/2001/march/cuautla_mar7.html Žiūrėta: 2013 02 07.

Kiti dokumentai

436. Constitución de la República Bolivariana de Venezuela, 1999. Rasta: <http://www.tsj.gov.ve/legislacion/constitucion1999.htm> Žiūrėta: 2012 05 28.
437. Constitución Política de la República de Colombia, 1991. Rasta: [http://www.procuraduria.gov.co/guiamp/media/file/Macroproceso%20Disciplinario/Constitucion Politica de Colombia.htm](http://www.procuraduria.gov.co/guiamp/media/file/Macroproceso%20Disciplinario/Constitucion%20Politica%20de%20Colombia.htm). Žiūrėta: 2012 05 28.
438. Constituição da República Federativa do Brasil. Congresso Brasileiro, 1988. Rasta: http://www.senado.gov.br/legislacao/const/con1988/con1988_05.10.1988/CON1988.shtm Žiūrėta: 2012 05 28.
439. Constitución Política de la República de Ecuador, 1998. Rasta: http://www.asambleanacional.gov.ec/documentos/constitucion_de_bolsillo.pdf Žiūrėta: 2012 05 28
440. Reformas Constitucionales. Propuesta de la Comisión Concordia y Pacificación. Rasta: <http://www.redindigena.net/ser/departamentos/documentos/reformasCCyP.html> Žiūrėta 2013 01 07.

Disertacijos

441. Fernández Anderson, C. Impact of Social Movements on State Policy: Human Rights and Women in Movements in Argentina, Chile, and Uruguay. Indiana: Notre Dame, 2011.

Ataskaitos

442. Acciones de Gobierno para el Desarrollo Integral de los Pueblos Indígenas. Informe 2003-2004. Comisión Nacional para el Desarrollo de los Pueblos Indígenas. México: CDI, 2005. Rasta: http://www.cdi.gob.mx/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=18&limit=5&limitstart=5&order=name&dir=ASC&Itemid=18 Žiūrėta: 2014 07 16.
443. Censo de Población y Vivienda 2010. Cuestionario básico. Instituto Nacional de Estadística y Geografía. Rasta: <http://www3.inegi.org.mx/sistemas/TabuladosBasicos/Default.aspx?c=27302&s=est> Žiūrėta: 2014 07 16.
444. Encuesta Nacional sobre Discriminación en México. Enadis 2010. Resultados generales. Consejo Nacional para Prevenir la Discriminación, 2011. Rasta: <http://www.conapred.org.mx/userfiles/files/Enadis-2010-RG-Accss-002.pdf> Žiūrėta: 2014 07 16.
445. Encuesta Nacional sobre Discriminación en México. Enadis 2010. Resultados sobre Diversidad Cultural. Rasta: <http://www.conapred.org.mx/userfiles/files/Enadis-DC-INACCSS.pdf> Žiūrėta: 2014 7 16.
446. Freedom House. Freedom in the World. Rasta: <http://www.freedomhouse.org/report-types/freedom-world#.VFHtPiKUe1Y>. Žiūrėta: 2014 09 29.
447. Instituto Nacional de Estadística, Geografía e Informática. La Población Indígena en México: Aguascalientes, 2004.
448. Navarrete Linares, F. Los Pueblos Indígenas de México. Pueblos Indígenas del México Contemporáneo. México: CDI, 2008.
449. Stavenhagen, R. Report of the Special Rapporteur on the Situation of Human Rights and Fundamental Freedoms of Indigenous People, 2007. Rasta: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N07/486/64/PDF/N0748664.pdf> Žiūrėta: 2011 08 03.
450. Pobreza en México. Resultados de Pobreza en México 2012 a Nivel Nacional y por Entidades Federativas. Rasta:

<http://www.coneval.gob.mx/Medicion/Paginas/Medici%C3%B3n/Pobreza%202012/Pobreza-2012.aspx> Žiūrėta: 2014 07 16.

451. World Bank. Indigenous Peoples, Poverty and Development. 2010. Rasta: http://siteresources.worldbank.org/EXTINDPEOPLE/Resources/407801-1271860301656/full_report.pdf Žiūrėta: 2011 04 03.

Spausdinta ir elektroninė žiniasklaida

452. El Universal dienarščio pranešimai 2000 12 01-2014 01 01 laikotarpiu.
453. Buscará Fox Contactar a Marcos Califican de Difícil el Eencuentro. *El Universal*, 2000 m. liepos 9 d.
454. Declina ?Marcos? Reunión con VFQ. *El Universal*, 2001 m. vasario 12 d.
455. Desea Segob Conversar con EZLN. *El Universal*, 2006 m. gruodžio 29 d.
456. En Marzo, los Primeros Acuerdos para la Paz: Fox. *El Universal*, 2001 m. vasario 15 d.
457. Envía Luis H. Álvarez Carta al Subcomandante Marcos. *El Universal*, 2005 m. rugsėjo 18 d.
458. Fox Ofrece al EZ más Repliegues. *El Universal*, 2001 m. vasario 5 d.
459. Impugnaré el Proceso en Caso de Fraude, dice Fox. *El Universal*, 2000 m. birželio 14 d.
460. Insiste Fox en Entrevistarse con Marcos. *El Universal*, 2001 m. spalio 15 d.
461. Invita Fox a Marcos a Platicar en Los Pinos. *El Universal*, 2001 m. kovo 10 d.
462. La Marcha Zapatista más Grande de la Historia del EZLN. Rasta: <https://www.diagonalperiodico.net/global/la-marcha-zapatista-mas-grande-la-historia-del-ezln.html> Žiūrėta: 2014 07 23.
463. La Sociedad ya no Admite Condiciones, Advierte Fox. *El Universal*, 2001 m. vasario 28 d.
464. México Armonizará sus Leyes con Tratados sobre Derechos Indígenas. *La Jornada*, 2013 12 22.
465. Pide Fox al Congreso oír a Marcos. *El Universal*, 2001 m. kovo 21 d.
466. Pide Fox al Subcomandante Señales Inequívocas de Paz. *El Universal*, 2001 m. sausio 30 d.
467. Plantea Fox un Tope Petrolero. *El Universal*, 2000 m. rugpjūčio 12 d.
468. Reconoce Calderón Causas del EZLN. *El Universal*, 2011 m. spalio 17 d.
469. Reconoce Comisionado Contribución del EZLN. *El Univeral*, 2004 m. gruodžio 13 d.
470. Resalta Prensa Española Videos Presentados por AMLO. *El Universal*, 2006 m. liepos 11 d.
471. Se Movilizan 20 mil Zapatistas en Chiapas. *El Universal*, 2012 gruodžio 22 d.

472. Seguirá Fox por Televisión el Debate: Aguilar. *El Universal*, 2006 m. balandžio 26 d.

Kita

473. The Agrarian Law. In *Zapata and the Mexican Revolution*. Ed. Jh. Womack Jr. New York: Alfred A. Knopf, 1969. P. 405-411.

474. Building Bridges. Rasta: <http://www.vcn.bc.ca/building/bbwho.htm>

475. Čiabuvių tautų teisių ekspertų mechanizmas.

Rasta: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/IPeoples/EMRIP/Pages/EMRIPIndex.aspx>

Žiūrėta: 2013 01 14.

476. Čiabuvių tautų teisių specialiojo atstovo institucija.

Rasta: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/IPeoples/SRIndigenousPeoples/Pages/SRIPeopleIndex.aspx>. Žiūrėta: 2013 01 14.

477. Día Internacional de los Pueblos Indígenas. Consejo Nacional para Prevenir la Discriminación, 2012.

Rasta: http://www.conapred.org.mx/documentos_cedoc/Dossier%20INDIGENAS_INAC_CSS.pdf Žiūrėta: 2014 07 16.

478. Dirección General de Educación Indígena de la Secretaría de Educación Pública. Rasta: http://www.sep.gob.mx/es/sep1/sep1_Educacion_Indigenista#.VFEnWFet-qE Žiūrėta: 2014 09 29.

479. Eyclopaedia Britannica. Zapatista National Liberation Army.

Rasta: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/655858/Zapatista-National-Liberation-Armey-EZLN> Žiūrėta: 2014 07 10.

480. Ex Zapatista Revela Estructura Actual del EZLN. Rasta: <http://noticias.terra.com.mx/mexico/politica/ex-zapatista-revela-estructura-actual-del-ezln.a4c87e40b62df310VgnCLD200000bbcceb0aRCRD.html> Žiūrėta: 2014 07 25.

481. EZLN. The Constitutional reform in no way answers the demands of Indian peoples of Mexico. 2001 04 29.

Rasta: http://flag.blackened.net/revolt/mexico/ezln/2001/ccri/no_to_reform_apr29.html Žiūrėta: 2013 02 07.

482. Global Exchange. Rasta: <http://www.globalexchange.org/>

483. Hagen, R. Explanation of Vote by Robert Hagen, US Advisor, on the Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, to the UN General Assembly, September 12, 2007. Rasta: http://usun-ny.us/press_releases/20070913_204.html Žiūrėta: 2013 01 16.

484. International Work Group on Indigenous Affairs. Rasta: <http://www.iwgia.org/iwgia/who-we-are-/mission-statement> Žiūrėta: 2013 01 28.
485. Kalbos patarimai. Leksika: mokinių vartojimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2013.
486. La Comisión de Política Gubernamental en Materia de Derechos Humanos. Rasta: http://www.derechoshumanos.gob.mx/es/Derechos_Humanos/Comision_de_Politica_Gubernamental_en_Materia_de_Derechos_Humanos Žiūrėta: 2014 10 01.
487. La Dirección General de Culturas Populares e Indígenas. Rasta: <http://www.culturaspopulareseindigenas.gob.mx/cp/> Žiūrėta: 2014 10 29.
488. Mexico Solidarity Network. Rasta: <http://www.mexicosolidarity.org/>.
489. JTO Čiabuvių klausimų nuolatinį forumas.
Rasta: <http://social.un.org/index/IndigenousPeoples.aspx>. Žiūrėta: 2013 01 14.
490. Secretary-General says Indigenous Rights Declaration ‘Triumph’ for Indigenous Peoples around the World. 2007 09 13.
Rasta: <http://www.un.org/News/Press/docs/2007/sgsm11156.doc.htm>. Žiūrėta: 2013 01 13.
491. United Nations Development Group Guidelines on Indigenous Peoples‘ Issues. 2008.
Rasta: <http://www2.ohchr.org/english/issues/indigenous/docs/guidelines.pdf> Žiūrėta: 2013 01 16.

PRIEDAI

Priedas Nr. 1. Čiabuviai gyventojai Lotynų Amerikoje

Valstybė	Čiabuvių populiacija	Populiacijos procentas
Bolivija	5 914 000	71
Gvatemala	8 342 000	66
Peru	12 696 000	47
Ekvadoras	5 556 000	43
Belizas	47 000	19
Hondūras	928 000	15
Mexico	14 049 000	14
Čilė	1 217 000	8
Gajana	56 000	8
Salvadoras	429 000	7
Panama	168 000	6
Surinamas	26 000	6
Nikaragva	241 000	5
Paragvajus	168 000	3
Kolumbija	794 000	2
Venesuela	471 000	2
Kosta Rika	36 000	1
Argentina	370 000	1
Brazilija	332 000	0
Urugvajus	1 000	0

Šaltinis. Inter-American Development Bank. Operation Policy on Indigenous Peoples and Strategy for Indigenous Development.

Priedas Nr. 2. Meksikos ratifikuotos tarptautinės sutartys

Sutartis	Pasirašė	Ratifikavo	Prisijungė
JTO sutartys			
Pilietinių ir politinių teisių paktas			1981 m. kovo 23 d.
Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas			1981 m. kovo 23 d.
Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo	1966 m. lapkričio 1 d.	1975 m. vasario 20 d.	
Konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims	1980 m. liepos 17 d.	1981 m. kovo 23 d.	
Vaiko teisių konvencija	1990 m. sausio 26 d.	1990 m. rugsėjo 21 d.	
TDO sutartys			
TDO Konvencija Nr. 107	1959 m. birželio 1 d.	Nebegalioja	
TDO Konvencija Nr. 169	1989 m. liepos 27 d.	1990 m. rugsėjo 5 d.	
OAS sutartys			
OAS Chartija	1948 m. balandžio 30 d.	1948 m. lapkričio 23 d.	
Amerikos žmogaus teisių konvencija			1981 m. kovo 24 d.

Šaltinis. Sudaryta darbo autorės, remiantis JTO, TDO ir OAS duomenimis.

Priedas Nr. 3. Lotynų Amerikos valstybių režimai

Valstybė	Metai	Režimo tipas	Valstybė	Metai	Režimo tipas
Argentina	1976-1982	Autoritarinis	Ekvadoras	1970-1978	Autoritarinis
	1983-1999	Demokratinis		1979-1999	Demokratinis
Bolivija	1964-1981	Autoritarinis	Gvatemala	1945-1985	Autoritarinis
	1982-1999	Demokratinis		1986-1999	Demokratinis
Brazilija	1964-1984	Autoritarinis	Meksika	1945-1987	Autoritarinis
	1985-1999	Demokratinis		1988-1999	Pusiaudemokratinis
Čilė	1973-1990	Autoritarinis	Nikaragva	1945-1983	Autoritarinis
	1990-1999	Demokratinis		1984-1999	Demokratinis

Šaltinis: Mainwaring, S., Brinks, D., Pérez-Liñán, A. Classifying Political Regimes in Latin America, 1945-1999.

Rasta: <http://kellogg.nd.edu/publications/workingpapers/WPS/280.pdf>. Žiūrėta: 2010 01 16.

Priedas Nr. 4. Zapatista judėjimo chronologija (svarbiausios datos)

Data	Įvykis
1983 11 17	EZLN įkūrimas
1988 07 06	Meksikos prezidentu išrinktas C. Salinas
1989	ANCIEZ įkūrimas
1992	Reformuotas Konstitucijos 27-asis straipsnis dėl <i>ejidos</i> nuosavybės
1994 01 01	EZLN pradėjo 12 d. trukusį ginkluotą sukilimą
1994 01 01	Pirmoji Lacandón džiunglių deklaracija
1994 01 12	Meksikos vyriausybė paskelbia paliaubas
1994 02 20	Prasidėjo taikos derybos tarp EZLN ir Meksikos vyriausybės atstovų
1994 06 10	Antroji Lacandón džiunglių deklaracija
1994 08 05-09	Nacionalinė demokratinė konvencija
1994 08 06	<i>Aguascalientes</i> įsteigimas
1994 08 21	Meksikos prezidentu išrinktas E. Zedillo
1994 10 11	EZLN nutraukia taikos derybas su vyriausybe
1995 01 01	Trečioji Lacandón džiunglių deklaracija
1995 02 09	Meksikos vyriausybė pradeda karines atakas prieš Zapatista pajėgas
1995 03 11	Meksikos Kongresas priima Dialogo, susitaikymo ir orios taikos Chiapas valstijoje įstatymą
1995 08	Konsultacija dėl EZLN reikalavimų
1995 09 10	EZLN pristato savo reikalavimus dėl dialogo atnaujinimo
1995 10 18-22	Pirmoji San Andrès taikos derybų stadija
1996 01 01	Ketvirtoji Lacandón džiunglių deklaracija
1996 02 16	Pasirašyti San Andrès taikos susitarimai
1996 04	Kontinentinis susitikimas už humaniškumą ir prieš neoliberalizmą
1996 07 01	Penktoji Lacandón džiunglių deklaracija
1996 08	Tarpkontinentinis susitikimas už humaniškumą ir prieš neoliberalizmą
1996 12	Prezidentas E. Zedillo oficialiai atmeta San Andrès susitarimus
1997 02 01	Zapatista žygiuoja į San Cristóbal de las Casas dėl San Andrès susitarimų įgyvendinimo
1997 09 08	FZLN įkūrimas
1997 12 22	Acteal žudynės
1999 03	Čiabuvių teisių ir kultūros konsultacija
1999 03	Zapatista referendumas dėl San Andrès susitarimų
1999 03	Antrasis nacionalinis pilietinės visuomenės susitikimas
2000 07 02	Prezidentu išrenkamas V. Fox
2001 01	V.Fox pažada įgyvendinti San Andrès susitarimus
2001 02-03	Zapaturas į Meksikos miestą
2001 03 11	Zapatista judėjimo atstovai atvyksta į Meksikos miestą
2001 03 28	Zapatista judėjimo atstovai dalyvauja Atstovų rūmų posėdyje
2001 04 25	Priimama Konstitucijos reforma
2003 08 08-09	<i>Caracoles</i> įkūrimas ir Gero valdymo tarybų įsteigimas
2005 08 09	Šeštoji Lacandón džiunglių deklaracija
2005 08	Prasideda Kita kampanija
2006 07 02	Prezidentu išrinktas F. Calderón
2007 01 01	Pirmasis pasaulio žmonių ir Zapatista susitikimas
2007 07	Antrasis pasaulio žmonių ir Zapatista susitikimas
2008 01 01	Trečiasis pasaulio moterų ir Zapatista moterų susitikimas
2012 07 01	Prezidentu išrinktas E. Peña Nieto

2012 12 21	Žygis į 5 Chiapas miestus, minint Majų kalendoriaus pabaigą, kuriame dalyvavo apie 20 000-50 000 Zapatista judėjimo rėmėjų
2013 08 08	<i>Caracoles</i> įkūrimo 10 metų jubiliejus
2014 01 01	EZLN 20 metų sukilimo minėjimas
2014 05 25	<i>Subcomandante</i> Marcos atsistatydina. Jį pakeičia <i>subcomandante</i> Moisés

Šaltinis. Sudaryta darbo autorės.

Priedas Nr. 5. EZLN keliami žmogaus teisių reikalavimai Lacandón džiunglių deklaracijose

Reikalavimas	I deklaracija	II deklaracija	III deklaracija	IV deklaracija	V deklaracija	VI deklaracija	Iš viso
Pilietinės ir politinės teisės (I kartos teisės)							
Teisingumas	3	14	8	11	20	15	71
Laisvė	1	15	6	10	9	7	48
Orumas	0	14	7	4	8	1	34
Vienos partijos monopolio panaikinimas	1	7	7	3	0	0	18
Laisvai ir demokratiški rinkimai	2	8	7	0	0	0	17
Autonomija	0	0	2	1	2	4	9
Nepriklausomybė	2	0	1	2	1	1	7
Gyvybė	0	0	1	2	1	0	4
Lygybė	1	0	0	1	0	1	3
Politinė organizacija	0	0	1	0	0	1	2
Ekonominės ir socialinės teisės (II kartos teisės)							
Darbas	2	0	1	3	1	6	13
Žemė	2	0	1	4	1	2	10
Išsilavinimas	2	0	1	2	2	3	10
Maistas	4	0	0	3	1	1	9
Būstas	2	0	1	3	1	1	8
Sveikatos apsauga	2	0	1	2	1	1	7
Resursų kontrolė	1	0	0	0	0	5	6
Socialinė organizacija	0	0	1	0	0	1	2
Kultūrinės teisės (II kartos teisės)							
Kultūrinė organizacija	0	0	1	1	1	6	9
Solidarumo (III kartos teisės)							
Taika	2	3	3	4	32	1	45
Informacija	0	0	0	1	0	1	2
Valstybės stabilumas	1	0	0	0	0		1

Šaltinis. Sudaryta darbo autorės.

Priedas Nr. 6. Čiabuvių tautų teisės nacionaliniuose vystymosi planuose 1989-2018 m.

Nacionalinio vystymosi programa	Čiabuvių/indėnų tautų paminėjimų skaičius	Pilietinės ir politinės teisės	Ekonominės, socialinės ir kultūrinės
1989-1994 m.	9	Teisė būti nediskriminuojamiems Lygybė	Teisė į išsilavinimą Skurdo, marginalizacijos mažinimas
1995-2000 m.	59	Lygybė Teisė į politinį dalyvavimą ir atstovavimą Teisė į teisingumą	Teisė į socialinį vystymąsi Teisė į išsilavinimą Teisė į sveikatos apsaugą Teisė į kultūros puoselėjimą Skurdo, marginalizacijos mažinimas
2001-2006 m.	45	Lygybė	Teisė į socialinį vystymąsi Teisė į išsilavinimą Teisė į sveikatos apsaugą Teisė į kultūros puoselėjimą Skurdo, marginalizacijos mažinimas
2007-2012 m.	126	Teisė būti nediskriminuojamiems Lygybė Lygios čiabuvių moterų ir vyrų teisės Teisė į teisingumą Teisė į politinį dalyvavimą ir atstovavimą	Teisė į išsilavinimą Teisė į sveikatos apsaugą Teisė į socialinę apsaugą Teisė į kultūros puoselėjimą Skurdo, marginalizacijos mažinimas
2013-2018 m.	29	Teisė būti nediskriminuojamiems Lygybė Lygios čiabuvių moterų ir vyrų teisės Teisė į teisingumą	Teisė į išsilavinimą Teisė į sveikatos apsaugą Teisė į kultūros puoselėjimą Skurdo, marginalizacijos mažinimas

Šaltinis. Sudaryta darbo autorės.

Priedas Nr. 7. Meksikos federaliniai įstatymai ir čiabuvių teisės

Nr.	Teisė	Reglamentuojantys įstatymai
<i>Pilietinės ir politinės teisės</i>		
1.	Autonomija	Bendrasis socialinio vystymosi įstatymas
2.	Teisė į teisingumą (teisė į vertėją ir advokatą, žinančių jų kalbą ir kultūrą, atsižvelgimas į čiabuvių papročius ir kultūrą, dokumentų pateikimas čiabuvių kalbomis ir kt.)	Bendrasis čiabuvių tautų lingvistinių teisių įstatymas Bendrasis moterų gyvenimo be smurto įstatymas Elgesio su nepilnamečiais pažeidėjais įstatymas Federalinis apsaugos nuo diskriminacijos ir jos panaikinimo įstatymas Federalinis baudžiamasis kodeksas Federalinis baudžiamųjų procesų kodeksas Federalinis civilinių procesų kodeksas Federalinis paauglių teisingumo įstatymas Federalinis valstybės finansuojamos gynybos įstatymas Federalinis valstybės tarnautojų atsakomybės įstatymas Nacionalinės žmogaus teisių komisijos įstatymas Respublikos generalinės prokuratūros įstatymas Socialinės pagalbos įstatymas Žemės įstatymas
3.	Teisė būti nediskriminuojamam	Bendrasis čiabuvių tautų lingvistinių teisių įstatymas Bendrasis moterų gyvenimo be smurto įstatymas Bendrasis socialinio vystymosi įstatymas Federalinis apsaugos nuo diskriminacijos ir jos panaikinimo įstatymas
4.	Konsultacijos ir dalyvavimo teisė	Bendrasis čiabuvių tautų lingvistinių teisių įstatymas Bendrasis darnios miškininkystės vystymo įstatymas Bendrasis socialinio vystymosi įstatymas Bendrasis sveikatos įstatymas Bendrasis žuvininkystės ir akvakultūros darnios plėtros įstatymas Būsto įstatymas Genetiškai modifikuotų organizmų biologinės įvairovės įstatymas Kaimiškų vietovių darnaus vystymosi įstatymas Kalnakasybos įstatymas Migracijos įstatymas Pagrindinis ekologinės pusiausvyros ir aplinkos apsaugos įstatymas Planavimo įstatymas Socialinės apsaugos įstatymas Socialinės pagalbos įstatymas
<i>Ekonominės teisės</i>		
5.	Žemės ir joje esančių resursų kontrolė	Bendrasis darnios miškininkystės vystymo įstatymas Bendrasis žuvininkystės ir akvakultūros darnios plėtros įstatymas Kaimiškų vietovių darnaus vystymosi įstatymas Kalnakasybos įstatymas Pagrindinis ekologinės pusiausvyros ir aplinkos apsaugos įstatymas Žemės įstatymas

6.	Darnus vystymasis ir plėtra	Bendrasis socialinio vystymosi įstatymas Bendrasis sveikatos įstatymas Federalinis biudžeto ir fiskalinės atsakomybės įstatymas Federalinis pilietinės visuomenės organizacijų veiklos skatinimo įstatymas Kaimiškų vietovių darnaus vystymosi įstatymas
<i>Socialinės teisės</i>		
7.	Teisė į mokslą	Bendrasis čiabuvių tautų lingvistinių teisių įstatymas Bendrasis švietimo įstatymas
8.	Teisė į sveikatos apsaugą	Bendrasis sveikatos įstatymas Socialinės pagalbos įstatymas
9.	Teisė į socialinę apsaugą	Socialinės apsaugos įstatymas
10.	Teisė į būstą	Bendrasis gyvenviečių įstatyme Būsto įstatymas
<i>Kultūrinės teisės</i>		
11.	Teisė į kultūros išsaugojimą	Bendrasis čiabuvių tautų lingvistinių teisių įstatymas Bendrasis darnios miškininkystės vystymo įstatymas Bendrasis moterų gyvenimo be smurto įstatymas Bendrasis socialinio vystymosi įstatymas Bendrasis sveikatos įstatymas Bendrasis švietimo įstatymas Bendrasis žuvininkystės ir akvakultūros darnios plėtros įstatymas Elgesio su nepilnamečiais pažeidėjais įstatymas Federalinis apsaugos nuo diskriminacijos ir jos panaikinimo įstatymas Federalinis autorinių teisių įstatymas (čiabuviai tiesiogiai neminimi) Federalinis baudžiamasis kodeksas Federalinis baudžiamųjų procesų kodeksas Federalinis civilinių procesų kodeksas Federalinis paauglių teisingumo įstatymas Federalinis valstybės finansuojamos gynybos įstatymas Federalinis valstybės tarnautojų atsakomybės įstatymas Kaimiškų vietovių darnaus vystymosi įstatymas Kalnakasybos įstatymas Nacionalinės žmogaus teisių komisijos įstatymas Pagrindinis ekologinės pusiausvyros ir aplinkos apsaugos įstatymas Respublikos generalinės prokuratūros įstatymas Socialinės pagalbos įstatymas Vaikų ir paauglių teisių apsaugos įstatymas Žemės įstatymas
12.	Lingvistinės teisės	Bendrasis čiabuvių tautų lingvistinių teisių įstatymas Bendrasis švietimo įstatymas Federalinis apsaugos nuo diskriminacijos ir jos panaikinimo įstatymas Vaikų ir paauglių teisių apsaugos įstatymas

Saltinis. Sudaryta darbo autorės.

Priedas Nr. 8. Meksikos ataskaitos JTO Žmogaus teisių komitetui

Ataskaita	Dokumento nr.	ŽTK komentarai/klausimai	Meksikos atsakymas	ŽTK baigiamieji pastebėjimai	Meksikos tolimesnis atsakymas
1 ataskaita, 1982 m.	CCPR/C/22/Add.1	-	-	A/38/40 paras. 60-98	-
2 ataskaita, 1988 m.	CCPR/C/46/Add.3			1989 m. A/44/40 paras. 96- 139	-
3 ataskaita, 1993 m.	CCPR/C/76/Add.2	-	-	1994 m. CCPR/C/79/A dd.32	-
4 ataskaita, 1997 m.	CCPR/C/123/Add.1 & Add.2	-	-	1999 m. CCPR/C/79/A dd.109	2000 m. CCPR/C/79/A dd.123
5 ataskaita, 2008 m.	CCPR/C/MEX/5	2009 m. CCPR/C/ME X/Q/5	2010 m. CCPR/C/ME X/Q/5/Add.1	2010 m. CCPR/C/MEX /CO/5	2012 m. CCPR/C/MEX /CO/5/Add.1

Šaltinis. Sudaryta darbo autorės.

Priedas Nr. 9. Meksikos ataskaitos JTO Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komitetui

Ataskaita	Dokumento nr.	ŽTK komentarai/klausimai	Meksikos atsakymas	ŽTK baigiamieji pastebėjimai	Meksikos tolimesnis atsakymas
1 ataskaita, 1982	E/1982/3/A dd.8				-
2 ataskaita, 1993	E/1990/6/A dd.4	-	-	1994 m. E/C.12/1993/16	-
3 ataskaita, 1998 m.	E/1994/104/Add.18	1998 m. E/C.12/Q/ME X/1	Nėra oficialiai priinamas	1999 m. E/C.12/1/Add.41	-
4 ataskaita, 2005 m.	E/C.12/4/Add.16	2006 m. E/C.12/MEX/Q/4	2006 m. E/C.12/MEX/Q/4/Add.1	2006 m. E/C.12/MEX/CO/4	-

Šaltinis. Sudaryta darbo autorės.

Priedas Nr. 10. Čiabuvių tautų klausimus reguliuojančios institucijos

Metai	Institucija/Departamentas	Institucijai, kuriai priklauso ar pavaldi
1998 m.	Federalinis valstybės finansuojamų advokatų institutas	Federalinio teisingumo taryba
2000 m.	Čiabuvių tautų vystymosi atstovavimo biuras	Respublikos prezidento vykdomasis biuras
2001 m.	Čiabuvių tautų vystymosi patariamoji taryba	Respublikos prezidento tarnyba
2001 m.	Bendroji tarpkultūrinio dvikalbio švietimo koordinacija	Švietimo ministerija
2001m.	Čiabuvių tautų sveikatos ir maitinimo koordinacijos	Sveikatos ministerija
2003 m.	Nacionalinė čiabuvių tautų vystymosi komisija	Autonominė institucija
2003 m.	Generalinė liaudies ir čiabuvių kultūrų direkcija	Švietimo ministerija
2003 m.	Nacionalinis čiabuvių kalbų institutas	Švietimo ministerija
2003 m.	Čiabuvių tautų teisių subkomisija	Komisija vyriausybinei žmogaus teisių politikai
2011 m.	Meksikos jaunimo institutas	Socialinio vystymosi ministerija

Šaltinis. Sudaryta darbo autorės.

Gintarė ŽUKAITĖ

**SOCIALINIŲ JUDEJIMŲ ĮTAKA ČIABUVIŲ TEISĖMS
UŽTIKRINTI: ZAPATISTA JUDEJIMO ATVEJIS**

Daktaro disertacija

Išleido ir spausdino – Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos Leidybos skyrius
(S. Daukanto g. 27, LT-44249 Kaunas)

Užsakymo Nr. K15-021. Tiražas 15 egz. 2015 02 24.

Nemokamai.